

हृत्तुं हृत्तुको जलक भयो । त्वरी हृत्तुद्वारा नी नारायणको लिङ्गस्वरूप आकाश उत्पन्न भयो ॥३१॥ त्वमपि काल (धामिक), माया र अंश (चिदात्म) को योगले भगवान्द्वारा हृत्तुमान आकाशबाट आर्षे उत्पन्न स्पर्शको रूपान्तर गरेर बापु बनाइयो ॥३२॥ आकाशमिलित मिलेर त्वम अनाधारण वस्तुवान् बापुले तन्नायात्मिक रूपको रचना धन्यो । त्वमपि उमले शोकको त्वमस्वरूपा ज्योति (तेज) बनायो ॥३३॥ त्वम परमात्मको दृष्टिगोचर हुँदै तेजले आफ्नो रूप माटेर काल एवं माया (उपादान) को अंश (चिदात्म र बापु) को योगबाट त्वमपि जलको सृष्टि धन्यो ॥३४॥ केरि उनी परमात्मको छवछायामा उर्नाबाट तेज, काल र मायाको अंशको योगबाट गन्धगुणारमिका पृथ्वीको उत्पत्ति भयो ॥३५॥ हे भव्य (विदुर) त्वमपि यति कार्य भए, जुन कार्य र अभाविका कारणहरूको संसर्गबाट क्रमशः धेरै शुद्धक उत्पन्न भए । जस्तै—(आकाशको एकमात्र शब्द गुण र बापुको स्पर्श पुन जव आकाशमा मिलिछन् तब शब्द उत्पन्न हुन्छ । यस्तै गरी जव आकाश, बापु र तेज यी ती बरि मिलिन्छन्, यँतै रूपको रचना हुन्छ इत्यादि) ॥ ३६ ॥ महादिदि तत्त्वहरूका अभिमानो

दि यतः स्वे लिङ्गमात्मनः ॥ ३१ ॥ कालमायाशयोगेन तद्वद्वीक्षितं नभः ॥ नभमोऽनुसृतं सार्धं विकुर्वन्निर्ममेऽनिलम् ॥ ३२ ॥ अनिलोऽपि विकु-
र्वाणो नभमोरुक्त्वान्वितः ससर्ज रूपतन्मात्रं ज्योतिर्लोकस्य लोचनम् ॥ ३३ ॥ अनिलेनान्वितं ज्योतिर्विकुर्वन्परवीक्षितम् ॥ आधत्ताम्भो रमयं
कालमायाशयोगतः ॥ ३४ ॥ ज्योतिषाम्भोऽनुसृष्टं विकुर्वन्मन्त्रवीक्षितम् ॥ महीं गन्धगुणाधात्कालमायाशयोगतः ॥ ३५ ॥ भूतानां नभआदीनां
यत्पद्मव्याकरावरम् ॥ तेषां परानुसर्गाद्यथासंख्यं गुणान् विदुः ॥ ३६ ॥ एते देवाः कला विष्णोः कालमायाशलिङ्गिनः ॥ नानात्वात्सक्रियानीशाः
प्रोक्तुः शास्त्रलो विभुम् ॥ ३७ ॥ देवा उचुः ॥ नमाम ते देव पदारविन्दं प्रपन्नतापोपशमातपत्रम् ॥ यन्मूलकेता यतयोऽनुमोरुसंसारदुःखं बहिरु-
त्थिगन्ति ॥ ३८ ॥ धातर्यदस्मिन्भव ईश जीवास्तापत्रयेणोपहता न शर्म ॥ आर्त्तमल्लभन्ते भगवंस्तवाद्भिच्छायां सविद्यामत आश्रयेम ॥ ३९ ॥
मार्गान्ति यत्ते मुखपद्मनीद्वैरुच्छन्दःसुपर्णेर्ऋषयो विविक्ते ॥ यस्तापमर्षोदसरिद्वारायाः पदं पदं तीर्थपदः प्रपन्नाः ॥ ४० ॥ यच्छ्रद्धया श्रुतवत्परा च
भक्त्या संसृज्यमाने हृदयेऽवधाय ॥ ज्ञानेन वैराग्यवलेन धीरा ब्रजेम तत्तेऽद्भिर्मरोग्जपीठम् ॥ ४१ ॥ विश्वस्य जन्मस्थितिर्मयमार्यं कृतावतारस्य

समस्त देवतासु ती नारायणै अंशका प्रतीक मानिएका छन् । ती सर्वको प्रधानता थियो । ती एक नभएर अनेक थिए । त्यसैले ती आकाशमा काम गर्ने समय भएनन् । यस्ता स्थितिमा ती सबै देवता देव । हाथ जोरेर भगवान्मिल गन्तान्ते—॥३७॥ हे शशी हजुरका चरण-जमलमा प्रणाम गर्दछौ । हजुरका चरणदुःखी हरलाई दुःखरूपी आत्मबाट बचाउनको निम्ति आत्म (आत्मा) को काम गर्दछन् । टुला-टुला योगीजन त्वमेको छायामा बसेर गर्दै आफ्ना वलहरू निवारण गर्दछन् ॥ ३८ ॥ हे पिता ! दैहिक, दैविक र भौतिक यी तीनै तापबाट पिनिगएका यस संसारका श्रापी जसम्म हजुरका चरणजमलको छाया पाउनेछन्, तसम्म कष्टपि सुखी हुन सक्नेछन् । किनकि त्वमलाई पाएपछि नै मनुष्यलाई ज्ञानको प्रकाश दृष्टिगोचर हुन्छ ॥३९॥ यही कथन छ कि टुला-टुला श्रवि-भुनि हजुरका चरणको प्रणाम गरेर हजुरको हृत्तु-जमलरूपी नीड (गुँड) मा बस्ने देवरूप पक्षीहरूको भरले आफ्नो छान्न भनले हजुरका चरणको छाँजी गर्दछन् । नवीबाट निस्केरी गङ्गा पद-पदको भूमिलार्थ तीर्थस्थान बनाइसकेकी छन् । तात्पर्य—योगात्रीको अपेक्षा हजुरको आराधना लाभदायक छ ॥४०॥

हजुरका पुत्र करण-वमल धर्माप्यंक आपनो हृदयमा रामेर डामोहक वैराग्यपल प्राप्त गरेर घेरेयाली बन्मसयी र हजुरका अवलम्बिका भक्तिद्वारा शुद्ध गरिएको आपनो हृदय दाग ध्यान गर्दै हामी हजुरका चरणमम्म कुनमकी (हामीलाई यस्तो ज्ञान दिनुदवम्) ॥४१॥ हे नाथ ! यस विषयको उत्पत्ति, स्थिति र पालनको निमित्त नै हजुरको अवतार भण्को हो । अतः हामी हजुरका चरणको शरणमा प्राप्त भण्को छौ । किनकि स्मरण मात्रले हजुरका चरणवमल आपना भक्तलाई अवयदान (सौख्य) दिन्छन् ॥४२॥ तिनलाई जिनै मानिस आपनो नाशदान करीलाई दुराग्रहवश आपनो छान्न चाहन्छन् र निम्न आपनो शरीरसँगै विद्यमान हजुरका चरणलाई दाहा छान्छौ । अब हजुर मलाई यस्तो बुद्धि दिनुहोस्, जसले हामी हजुरका चरणको प्रभु बनावेर गर्दै रहौ ॥४३॥ हे वरेश ! तुमले विषयहरूमा अन्धकार व्यक्त बाहिरि तत्क-मदक देख्ने इन्द्रियहरूद्वारा आपनो मनलाई अन्तःकरणबाट बाहिर निकि दिन्छन्, त्यसैले ती आपनो मनसँगै ब्रह्मको हजुरको पदव्यासवितासका घोभले पुष्क चरण-वमल देख्न पाउन्नौ (अनि तिनमा प्रेम बसरी हुने ?) ॥४४॥ हे देव ! हजुरकी कथाकथिणी सुधारस पान गरेर जति व्यक्तिले बढेको भक्तिद्वारा आपनो अन्तःकरण निर्मल पारितोका छन्, ती वैराग्य-वल पुष्क ज्ञान प्राप्त गरेर अनायास वैकुण्ठ लोक प्राप्त गर्दछन् ॥४५॥

पदावुजं ते ॥ भजेम सर्वे शरणं यदीश स्मृतं प्रयच्छत्यभयं स्वपुत्राम् ॥ ४२ ॥ यत्सानुक्थेऽस्मति देहमेहे ममाहमित्युद्धुराग्रहाणाम् ॥ पुमां सुदूरं वसतोऽपि पुर्या भजेम तत्ते भगवन् पदाब्जम् ॥ ४३ ॥ तान्वै असद्वृत्तिभिरभिभिये पराहतान्तर्मनसः परेश ॥ अथो न पश्यन्त्युरुगाय नूनं ये ते पदव्यासविलासलक्ष्म्याः ॥ ४४ ॥ पानेन ते देव कथामुधायाः प्रवृद्धभक्त्या विरादाशया ये ॥ वैराग्यमारं प्रतिलभ्य बोधं यथाऽञ्जनाऽन्वीयु-
रकुण्ठधिष्यम् ॥ ४५ ॥ तथाऽपरे चात्मममाधियोगवलेन जित्वा प्रकृतिं वलिप्राय ॥ त्वामेव धीराः पुरुषं विशन्ति तेषां श्रमः स्यान्नतु मेवया ते ॥ ४६ ॥ तत्ते वयं लोकमिमृश्याज्य त्वयाऽनुसृष्टाभिः श्रितैः स्म ॥ सर्वे वियुक्ताः स्वविहारतन्त्रं न शक्नुमस्तत्प्रतिहतवे ते ॥ ४७ ॥ यावद्वलिं तेऽज हराम काले यथा वयं चाजमदाम यत्र ॥ यथोभोगं त इमे हि लोका वलिं हरन्तोऽजमदन्त्यन्हाः ॥ ४८ ॥ त्वनः सुराणामपि मान्वयानां

यो बाहेक धेरै परि व्यक्तिसमाधि अर्थात् विषयको एकत्रताको बढेले अवस्थी प्रकृतिलाई जिनै घेरै चरण गर्दै हजुरमा लौन भएर जान्छन्, तर तिनले यगको निमित्त हुलां परिधम गर्नुपर्दछ, निम्न पुत्र व्यक्तिले हजुरका चरणको सेवा गरेर बोध प्राप्त गर्दछन्, तिनले पनि बता भम गर्नु पर्दछ ॥ ४६ ॥ (देखता यमरी श्रुति गरेर अब आपनो मतलबको कुमाहक विनिमय गर्दछन्) — हे नारायण ! हे आदिपुरुष ! हजुरले हामी सबैलाई सब, सब, सब यो तीन गुणको मेलले संसारको मुक्ति गर्नका लागि बताउनु भयो, तर परस्पर बिच्छु स्वभाव हुनाले हामीलाई हजुरको जे निमित्त बनाउनु भण्को थियो, त्यस कार्यलाई हामी पूर्ण गर्न सक्नेौ र हजुरका लोलाभ्यन्त गर्न आवश्यक सामग्रीहरू एकत्रपारेर हजुरलाई अर्पण गर्नेमा आफूलाई अवयर्ष पाइहेका छौ ॥४७॥ हे अज ! बेला बेलामा हामी हजुरको निमित्त बलि अर्पण गर्दछौ । जसरी हामीहरू अन्न खान्छौ जसरी मंसरी व्यक्तिले अन्नारमक पनि निवेदन गर्दछन् र हामी र हजुर दुवैको निमित्त बलि पुन्याउँदै हजुरले प्रदान गरिएको भवनमा बसेर यी सबै जीव निश्चिन्तभावले स्वयम् अन्नलाई खाइन्छन् (यो सब हेन इच्छा गर्दछ, यगको निमित्त हजुर ले प्रदान गर्नुदवम्) ॥ ४८ ॥ हजुर नै दाता कार्य र आदि कारण हुनुहुन्छ, किनकि वास्तवमा हजुर नै कृष्ण (विकाराश्रय) अधिष्ठाता र पुरातन

पुरुष हनुमुद्रा ॥ हे देव ! हनुले अजन्मा भणू पनि सत्त्वादि तीर्ने गुण जन्मादि कर्महरूको कारण भूतपापि (कारणभूतशक्ति माया) वा स्वभन्दा पहिले हनुले बीच राख्नुभयो ॥४९॥
हे आत्मदेव ! न्या शक्ति (माया) याने महदादि तत्त्व र हार्पादक जुन कामका निमित्त उत्पन्न भएका छीं-हनुले मनुहन्छ कि यस्तो परिस्थितिमा हामीहनुरको हुन काम गरौं ? यदि
हनुर 'सृष्टि गर' भन्ने आवा दियुमुद्रा भने हामीलाई कसैस्वरूप ज्ञान र आफ्नी शक्ति प्रदान गर्नुन् । हनुले दिएका ज्ञान र शक्तिले नै सृष्टिको काम हामी सम्पन्न गर्ने भएने
छीं-नव सन्दिग्ध ॥५०॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीय स्कन्धे नेत्राले महाप्रकाशोऽयम् ॥५॥ (विराट् देवको उत्पत्ति)-मैत्रेय भन्दछन्-‘हे विदुर ! नारायणले अब
आफ्नी महदादि शक्तिहरूमा परस्पर मतभेदको स्थिति देखे र विश्वको रचना सम्बन्धी कार्यबाट सबैलाई उदासीन बाए ॥१॥ अनि भगवान् आफ्नाफनाकार्यको निमित्त प्रेरित गर्ने भएछीं
न्या कालमैत्रेय प्रकृति, आफ्नी शक्ति तथा तर्क (महदादि सात प्रकृति र तिनका साठ विकार) तत्त्वहरू साथै लिएर उसमा प्रविष्ट भए ॥२॥ यी देवताहरूको शरीरमा प्रविष्ट भएर

कृतस्य आद्य पुरुषः पुराणः ॥ त्वं देव शक्त्यां गुणकर्मयोनी रेतस्वजत्वां कविमालयेजः ॥४९॥ ततो वयं मत्प्रमुखा यदर्थं वभूविमात्मन्यवराम
किं ते ॥ त्वं नः स्वचक्षुः परिदेहि शक्त्या देव क्रियार्थं यत्नुमृदाणाम् ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ५ ॥
अभिरुवाच ॥ इति तापां स्वराक्षीनां मतीनामयमेत्य मः ॥ प्रमुल्लोकतन्त्राणां निशाम्य गतिवीधरः ॥ १ ॥ कालमैत्रेय तदा देवी विमृश्य शक्तिमुः
रुक्मः ॥ त्रयोविंशतितत्त्वानां गुण युगपदाविराट् ॥२॥ सोऽनुप्रविष्टो भगवांश्चेष्टारूपेण तं गण ॥ भिन्नं संयोजयामास सुतं कर्म प्रबोधयन् ॥३॥
प्रयुद्धकर्मा देयेन त्रयोविंशतिकां गणः ॥ प्रेरितोऽजनयस्त्वभिर्मात्राभिरधिपूषन् ॥४॥ परेण विराता स्वस्मिन्मात्रया विश्वसृग्गणः ॥ कुक्षोभान्यो-
न्यमासाद्य यस्मैलोकाभिराचराः ॥ ५ ॥ हिरण्ययः स पुरुषः महत्प्रखिबत्सरान् ॥ अण्डकोश उवापाप्सु सर्वसत्त्वोपवृद्धितः ॥६॥ स वै विश्वमृजां गर्भो
देवकर्मात्मशक्तिमान् ॥ विम्बभाजात्मनाऽऽत्मानमेकधा दशधा त्रिधा ॥७॥ एष शरीरसत्त्वानामात्माशः परमात्मनः ॥ आद्योऽवतारो यन्नामो भूत-
ग्रामो विभाव्यते ॥८॥ साध्यात्मः साधिदैवश्च साधिभूत इति त्रिधा ॥ विराट् प्राणो दशविध एकधा हृदये च ॥९॥ स्मरन्विश्वमृजामीरो विज्ञापितमधो-

नारायणले आफ्नी क्रियाशक्ति इसा ती तर्क तत्त्वहरूलाई भिन्न-भिन्न काममा लगाएदिए र ती देवताहरूका निदिएका कर्महरूलाई उठाएर काममा लगाए ॥३॥ अब ती तर्क
तत्त्वहरूको क्रियाशक्ति जाबुन भयो तब ईश्वरको प्रेरणाले सर्वप्रथम उनले आफ्ना आफ्ना अंगबाट अविपुरुष (विराट् शरीर) को रचना गरे ॥४॥ अब ती परम पुरुष आफ्नी शक्तिगतित
ती विश्व-सृजनमा प्रविष्ट भए, तब ती तर्क तत्त्वका समुदाय आफ्ना केही अंशमा नै छुट्टा भयो-सम्पूर्ण रूपबाट होइन । त्यति नै अंशमा सत्त्वापर लोक स्थित भियो ॥५॥ यो
हिरण्यय विराट् पुरुष समस्त जीव र प्राणिहरूका साथै पुरा एव हजारा वर्षम्म अण्डकोश (अण्ड) को जलमा परिणत ॥६॥ तब तत्त्वहरूको गर्भ त्यस विराट् पुरुषले आफ्नो देव-
शक्तिद्वारा आफ्नो हृदयमा स्थित चैतन्यरूपको एक भेद, कर्म शक्तिले प्राणरूपको रम भेद र अन्ध्यामि, दैविक तथा मौलिक यो तीन भेद बनाए ॥ ७ ॥ विराट् पुरुष नै सम्पूर्ण प्राणीहरू
को आत्मा हो ; अनः सर्वप्रथम उनको अवतार भयो । यमकारण त्यसमा नै सर्व प्राणिहरूको समुदाय दृष्टिगोचर हुन्छ ॥८॥ त्यो विराट् पुरुष व्याप्यात्मिक, साधिदैविक र आपिभौतिक

इन्द्रियहकमित रहलाते न तौन प्रकट र प्राणाहकौ दस भेद अर्थात् नास, कर्म कण्ठ, देवदत्त र घनजय तथा यी पाँचका पाँच इन्द्रियहकारा दस प्रकट भयो॥१॥ ती विरह-सुष्टाहकले कुतारक स्मरण गरेर यस विराट् पुरुषले आफ्नो तेज (चित्प्रशक्ति) द्वारा यस कुरामा विचार गरे—यैले अर्थात् के गर्नु छ, जसले विविध इन्द्रियहकमा बाधित उत्पन्न होओस् ॥१०॥ यस प्रकट पर्यालोचन गर्दै यस परम पुरुषबाट देवताहकको कही निवासस्थान उत्पन्न भए । जब तिनको भेद सुन—॥११॥ जब ती विराट् पुरुषको मुख उत्पन्न भयो तब आफ्नो अक्षर र बचन महित लोकपाल अग्निले स्वयम्भूत आफ्नो निवास बनाए । यसै उनका देवता कहिए र बचनको उत्पत्ति स्वयम्भूत भयो ॥ १२ ॥ जब ती विराट् पुरुषको ताल उत्पन्न भयो तब वरुण आफ्ना जिह्वाहरी अक्षर सहित आएर बसे । स्वयम्भूत रत्नको उत्पत्ति भयो ॥१३॥ जब ती विराट्का दूर नासिका उत्पन्न भए सा दुवैमा अग्निहोत्रमात्र गण्य बसे । ती आफ्नो प्राण शक्तिको अक्षरलाई आफ्नित लिएर आएर बसे । स्वयम्भूत गन्धको उत्पत्ति भयो ॥१४॥ जब ती विराट्का नेत्र उत्पन्न भए तब तिनमा नेत्ररूपी अक्षरलाई लिएर लोकपाल आए

क्षजः ॥ विराजमतपस्त्वेन तेजसैषां विद्युत्तये ॥१०॥ अथ तस्याभितसस्य कति चापतनानि ह ॥ निरभिद्यन्त देवानां तानि मे गदतः शृणु ॥ १॥ तस्या मिरास्य निर्भिन्नं लोकपालोऽविशत्पदम् ॥ वाचा स्वांशेन वक्तव्यं ययाऽसौ प्रतिपद्यते ॥ १२ ॥ निर्भिन्नं तालु वरुणो लोकपालोऽविशद्वारे ॥ जिह्वांशेन च रमं ययाऽसौ प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ निर्भिन्ने अधिनौ नासे विष्णोराविशतां पदम् ॥ प्राणेनांशेन गन्धस्य प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥ १४ ॥ निर्भिन्ने अक्षिणी त्वष्टा लोकपालोऽविशद्विभोः ॥ श्रुणांशेन रूपार्णां प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥ १५ ॥ निर्भिन्नान्यस्य चर्माणि लोकपालोऽनिलोऽविशत् ॥ प्राणेनांशेन संस्पर्शं येनासौ प्रतिपद्यते ॥ १६ ॥ कर्णावस्य विनिर्भिन्नौ धिष्ण्यं स्वं विविशुर्देशः ॥ श्रोत्रेणांशेन शब्दस्य मिद्धिं येन प्रपद्यते ॥ १७ ॥ त्वचमस्य विनिर्भिन्ना विविशुर्द्विष्ण्यमोषधीः ॥ अंशेन रोमभिः कण्ठं येसौ प्रतिपद्यते ॥ १८ ॥ मेढूं तस्य विनिर्भिन्नं स्वं धिष्ण्यं क उपाविशत् ॥ रेतसांशेन येनासावानन्दं प्रतिपद्यते ॥ १९ ॥ सुदं पुंसो विनिर्भिन्नं मित्रो लोकेश आविशत् ॥ २० ॥ वायुनांशेन येनासौ विषमं प्रतिपद्यते ॥ २१ ॥ हस्तावस्य विनिर्भिन्नाविन्दः स्वर्पतिराविशत् ॥ वार्तयांशेन पुरुषो यया वृत्तिं प्रपद्यते ॥ २२ ॥ पादावस्य विनिर्भिन्नौ

देवता गण्य बसे । स्वयम्भूत रुद्रक देख्ने शक्ति उत्पन्न भयो ॥ १५ ॥ जब तिनको करीर स्वर्गिन्द्रिय (छाया) उत्पन्न भयो तब वायुदेव आफ्नो प्राणरूपी अक्षरलाई आफ्नित लिएर स्वयम्भूत बसे । यसैले स्वयम्भूत गुणको उत्पत्ति भयो ॥१६॥ जब ती परम पुरुषको कान उत्पन्न भए तब दिग्देवता ओम्काररूपी अक्षर माथमा लिएर स्वयम्भूत बसे । जसले शब्दको उत्पत्ति भयो ॥१७॥ जब तिनको वक्षमा छिद्र (नास) उत्पन्न भयो तब औषधि-देवताले आफ्नो रोम्काररूपी अक्षर लिएर स्वयम्भूत निवास गरे, जसले फिमाउने उत्पन्न भयो ॥ १८॥ जब ती परमपुरुषको मेढू (शिङ्ग) उत्पन्न भयो तब वज्रपति देवता शीर्षरूपी अक्षरलाई माथमा लिएर स्वयम्भूत सितावमान भए, जसबाट आनन्द (विषय-मुख) पै उत्पत्ति भयो ॥१९॥ स्वयम्भूत उन पुरुषको गुदा उत्पन्न भयो, जसमा आफ्नो वायुरूपी अक्षरमित विश्वदेवता विराजमान भए, स्वयम्भूत मल-यामात्रो मार्ग उत्पन्न भए तब स्वयम्भूत अधिपति हुन्दा आफ्नो वानारूपी अक्षरलाई लिएर स्वयम्भूत विराजमान भए । यसै द्वारा जीविकको निमित्त स्वाभारको उत्पत्ति भयो ॥२०॥ जब तिनका दूर खुट्टा उपजे तब तिनमा लोकपालि विष्णु आफ्नो अक्षर

रूपी अंगवित बललागे तपसात् हिंदुने दुर्गे किंवा उत्पन्न भयो ॥ २२ ॥ त्यसपछि हृदय उत्पन्न भयो अनि चन्द्रमा देवता आफ्नो मनरूपी अंशलाई माथमा लिएर त्यसमा रहने लागे ।
 यसैले संकल्प-निर्णय तथा कर्तव्य-अकृतव्यको विचार उत्पन्न भयो ॥ २३ ॥ जब आत्मा उत्पन्न भयो तब आफ्नो कर्मरूपी अंशलाई माथ लिई अमिमान (रुद्र) देवता उज्या गण
 विराजमान भए । यसैबाट अहङ्कार पुक्त कर्तव्य उत्पन्न भयो ॥ २४ ॥ अब अन्तःकरण उत्पन्न भयो तब चित्तको अंश माथमा लिएर क्षेत्रज्ञ देवता स्वसमा विराजमान भए, त्यसैबाट
 विज्ञानको उत्पत्ति भयो ॥ २५ ॥ त्यस विराट् पुरुषको मलकबाट स्वर्ग, पाउबाट पृथ्वी र नाभिबाट आकाश उत्पन्न भयो । यसैले महा स्वर्ग, पृथिवी र आकाशमा सदादि पुण्यहरू
 परिणाम स्वका उत्पन्न देवता र दैत्य देखिन्छन् ॥ २६ ॥ कश्चिपुत्रको आधिक्यले देवताहरूले स्वर्ग र राजागुणको आधिक्यले मनु-पक्षले पृथ्वीलोक प्राप्त गरे ॥ २७ ॥ तपोगुणको
 आधिक्यले पृथ्वी र स्वर्ग यी दुवैको माथ मगधान्को नाभिहरूी आकाशमण्डलमा छिरेका गण भूत-विद्याप मगर बल्ल लागे ॥ २८ ॥ ती परम पुरुषको मुखबाट प्राज्ञता उत्पन्न भए ।
 लोकोशां विष्णुराविशत् ॥ गत्या स्वरोने पुरुषो यया प्राप्यं प्रपद्यते ॥ २२ ॥ हृदयं चास्य नेभिन्नं चन्द्रमा धिष्यमाविशत् ॥ मनमोशेन येनामो
 विप्रियां प्रतिपद्यते ॥ २३ ॥ आत्मानं चास्य निर्भिन्नमभिमानोऽविशत्यदम् ॥ कर्मणारोने येनामो कर्तव्यं प्रतिपद्यते ॥ २४ ॥ सत्त्वं चास्य विनि-
 भ्रन्नं महान्धिष्यमुपाविशत् ॥ चित्तनारोने येनामो विज्ञानं प्रतिपद्यते ॥ २५ ॥ शीष्णोऽस्य द्यौर्धरा पट्थ्यां स्वं नामेरुदपद्यत् ॥ गुणानां वृत्तयो
 गेपु प्रतीयन्ते सुरादयः ॥ २६ ॥ आत्यन्तिकेन सत्त्वेन दिवं देवाः प्रोदिरे ॥ धरां रजःस्वभावेन पणयो ये च ताननु ॥ २७ ॥ तार्तीयेन स्वभा-
 वेन भगवन्नाभिमाश्रिताः ॥ उमयोरन्तरं व्योम ये रुद्रपार्षदा गणाः ॥ २८ ॥ मुखतोऽवर्तत ब्रह्म पुरुषस्य कुरुङ्गह ॥ यस्तुन्मुखत्वाद्गर्णानां मुखयो-
 ऽभृद्भासणो गुरुः ॥ २९ ॥ बाहुभ्योऽवर्तत शत्रं क्षत्रियस्तदनुव्रतः ॥ यो जातप्रायते वर्णाभ्योरुपः कण्टकशतात् ॥ ३० ॥ विशोऽवर्तन्त तस्योयां-
 लोकवृत्तिकर्त्रीर्विभाः ॥ वैश्यस्तदुद्रवो वार्ता नृणां यः समवर्तयत् ॥ ३१ ॥ पट्थ्यां भावतो जज्ञे शुश्रूषा धर्मभिदये ॥ तस्यां जातः पुरा शत्रो
 यद्वृत्त्या तुप्यते हरिः ॥ ३२ ॥ एते वर्णाः स्वधर्मेण यजन्ति स्वगुरुं हरिम् ॥ यदयाऽऽत्मविशुद्धयर्थं यज्जाताः सह वृत्तिभिः ॥ ३३ ॥ एतत्सत्तम-
 गवतां देवकर्माम्बरुपिणः ॥ कः श्रद्धान्द्रुपाकर्तुं योगमायाकलोदयम् ॥ ३४ ॥ अयापि कीर्तयाम्यङ्ग ययामति यया श्रुतम् ॥ कीर्ति हरिः स्वां सत्कर्तुं
 मुखबाट उत्पन्न हुने हेतुले उनलाई प्रधानता मिल्यो र ती सबै वर्णहरूका गुरु मानिए ॥ २९ ॥ ती विराट् पुरुषमा पालुवाबाट क्षत्रिय उत्पन्न भए । ती उत्पन्न भएर वारि वर्णहरूमा
 अहङ्कारका संकटबाट रक्षा गर्ने काममा लागे ॥ ३० ॥ वैश्यहरूको उत्पत्ति त्यस परमपुरुषको अंशबाट भयो । उनले आफ्नो व्यवहार-कुशलताबाट समस्त मनुष्यमात्रको जीवनको
 सम्पन्न गरे ॥ ३१ ॥ सेवा-धर्मलाई धारण गर्नको निम्ति भगवान्का पाउबाट ऊ पद्म भए । नारायण दिनको सेवा कार्यले प्रसन्न हुन्छन् ॥ ३२ ॥ यी चारै वर्ण आफ्नो पद्म
 अनुसार श्रद्धापूर्वक आत्मालाई छुट्ट गर्नको निम्ति आफ्ना गुरु विष्णु भगवान्को आराधना गर्दछन्, जिनकि यिनीहरू आफ्ना-आफ्ना धुविका साथ ती परम पुरुषबाट
 नै उत्पन्न भएका हुन् ॥ ३३ ॥ हे विद्वान् ! काल, धर्म तथा स्वभाव-शक्ति सम्पन्न ती भगवान्को योगमायाको बलले परिपूर्ण त्यस विराट् पुरुषको स्वरूपको गाम्भी-
 रीरूपण गर्ने साहस कमले गर्ने मत्छ ? ॥ ३४ ॥ तपनि हे छिपे विद्वान् ! जपले कि मैले गुरुजनहरूको मुखबाट सुनेको छु र जहाँसम्म मेरो बुद्धिको बल पुग्छ

अह-अह बुराहकले दूषित वाणीलाई पवित्र पानको निमित्त य मगराजको गुण-गान गर्नेहु ॥३५॥ केवल वाणी पवित्र पान मात्र उद्देश्य होइन । यदि कोही प्राणी विनया महिमा बजाने पनि उनको नाम मन्दछ वा सुन्दछ भने त्यसलाई पनि अवश्य मोक्ष हुन्छ किनकि मगराजको गुणानुवाद बचनलाई त पवित्र पाछे नै, संगसंगै एवम् मन पारेर शिन्का गुण गाउने व्यक्तिलाई मोक्षलाभ हुन्छ ॥३६॥ योगबाट परिपक्व बुद्धिद्वारा हजार वर्ष उपस्था गरेर पनि ब्रह्मादीले हो ब्रह्मको स्वरूप ज्ञान्न सके वा सकेनन्, परमा सुन्दै नै छ ॥३७॥ यसले भन्न र्ह लाछ किनकिमायावाचादीहरूलाई पनिभ्रममा पार्दिन्छन् । मायाकाव्यपिपिनारायणपनिभाषनीमायाकांपार-वार म्हाउठ्ठन्, अनिमलकोविषयमा के भन्न सकिन्छ ? ॥३८॥ तिनको ज्ञान प्राप्त गर्ने वेदामा प्रवृत्त वाणी पनि मनको संगसंगै उनोकम्य पुग्द नसकी फकर बाउंछिन्, किनभने हुलो बह साहेर नै तिनको ज्ञान प्राप्त हुन्छ ।

गिरमन्याभिधासतीम् ॥३५॥ एकान्तलाभं वचसो नु पुमां सुखलोकमौलेगुणवादमाहुः ॥ श्रुत्वा विद्वद्विरुपाकृतायां कथामुधायामुपसंप्रयोगम् ॥३६॥ आत्मनोऽवसितो वत्स महिमा कविनाऽऽदिना ॥ संवत्सरसहस्रान्ते धिया योगविपकया ॥३७॥ अतो भगवतो माया मायिनामपि मोहिनी ॥ यस्त्वयं चात्मवत्मात्मा न वेद किमुतापरे ॥३८॥ यतोऽप्राप्य न्यवर्तन्त वाचश्च मनसा सह ॥ अहं चान्य इयं देवास्तस्मै भगवते नमः ॥३९॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं ब्रुवाणं मेधेयं द्वैपायनसुतो बुधः ॥ श्रीणयन्निव भारत्या विदुरः प्रत्यभाषत ॥ १ ॥ विदुर उवाच ॥ ब्रह्म कथं भगवत्त्रिन्मात्रस्याविकारणः ॥ लीलया चपि युजेरन्निर्गुणस्य गुणाः क्रियाः ॥ २ ॥ क्रीडायामुद्यमोऽर्मस्य कामश्चिक्रीडियाऽन्यतः ॥ स्वतत्त्वस्य च कथं निवृत्तस्य सदाऽन्यतः ॥ ३ ॥ असाक्षीद्वगवानिश्चवं गुणमथ्याऽऽत्ममायया ॥

केवल मन र वाणी मात्र होइन, हुला-हुला रूपि, अहङ्कारका अधिष्ठाता रुद्र र विविध इन्द्रियहरूका अधिष्ठाता देवता पनि त्यहाँ पुग्द समर्थ हुन्छ ॥३५॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ (विदुरको प्रश्न) श्रीशुकदेव मन्दछन्—यसरी त्वत् पुत्राउने मैत्रेयलाई सन्तन पाई न्यास-पुत्र र विद्व विदुर निकै कोमल काशीमा बोले—॥१॥ त्रे प्रश्न । तौ अधिकांश, निर्माण र विनय प्रत्यक्ष गुण र उनका कर्महरूको रहस्य एवं तिनका लीलाहरू कुन प्रचारले ज्ञान्न सकिन्छ ? ॥२॥ (यदि हजुर मन्त्रुहुन्छ—क्रीडाक्रीडा खेल जस्तै तिनका सर्व काम हुन्छन्—तर यो कुरा पनि मनमा स्थिर बमिरहेको छैन, किनकि) यीमा बालक अर्को बालक रिया खेलन प्रवृत्त हुनुमा कुन

॥ उदाहरण (प्रयुक्त रूप)—भर्ता राम हुन्छन् जहाँ काम रहन । भर्ता काम हुन्छ त्यहाँ राम रहन्छ—कामको तात्पर्य हो राम र काम एवम् । मायाया रहन सक्तीनन् । रामको लीलाको विषयो । त्यसैले त्यसको मात्र प्रयोग, किनकि त्यसले 'वत्साराधन गच्छेत्' को धाराले आत्मा लुप्त गरेको विषयो । लीलाको तात्पर्य हो राम र रामबन्धमा केवल मर्त्यलोकको विषयो, किनकि त्यसलाई लीलाया मोक्ष विषयो । रामा भव भित्तो आत्मा राखन सर्व वनमा गए तब यो संन्यासीको रूप बालक गरेर सन्तो र तब-कमल गरेर लीलालाई हरण गरेर भाष्यो र लोकापुरीको अन्तोक चरिदामा राखेको विषयो । लीलाकोलाई त्यस रूपले ज्ञान्न नभ बनावो, तर लीला क्रियावि लीलाभी ठविद्वन् । एक दिन त्यसका यन्त्रीहरूले राखेलाई भने—त्यहाँ रामको गेह बाल गरेर लीलालाई बानोछ तर लीलाया आउने छन । किनकि हजुरले लीलायाको रूप बाल गरेर अहङ्कारलाई पादमा पारेका भिए । त्यसले ज्ञान्न विषयो—'लियादीको कथन ज्ञान्न छ, तर जब म रामबन्धको बाल बाल गर्दा कुठामा विचार गर्दैछु तब सन्तान ब्रह्मलोक र त्यहाँको सुख-शान्ति पनि त्यस नै लीला । तब परमाभीको तृप्त के भन्नु ?' ॥ १ ॥ यो लीला कामाध पनि तब रामको लीला विचार गरेर विषयलोक होन हुन सक्छ भने रामबन्धको विषयमा के भन्नुछ ?

कामना रहन्तु (फेरि यो मनोरंजन नै किन नहोम् ।) तर तौ लीलाचारी त सर्वैष स्वयं नृप र विषयद्वारा नृप रहन्तु । यस्तौ स्थितिमा कुनै अन्य व्यक्तिपित लेग्ने हुन्छ किन र कमरी मनछन् ? ॥३॥ हजुरले नै मन्नुभयो—भगवान्ले आफ्नो मुकुटमा माया द्वारा यस विश्वको रचना गरेको हुन् । उनी माया संस्थापन गर्दछिन् र अन्त्यमा नाश पनि उनी गर्दछिन् ॥४॥ तापनि सब कुराको ज्ञान राख्ने एवं ज्ञानी यो जीव—तुन पाश्चात्त्य ज्ञानको अन्तर हो—अविद्यारो। चक्रमा अन्निष्ठ, किनकि देव, काल, अद्वैतमा तथा आफ्नो र विरानो कसैको द्वारा पनि आत्मा नष्ट हुन सक्नेन ॥५॥ संसारका सर्व जीवकमा मोक्ष रूपले त तिनै भगवान् नै विराजमान रहन्छन् । जब यस्तो छ भने यो जीव दुर्भाग्यमा किन पाछिन्छ र आफ्ना कर्मद्वारा नै कह किन मोक्षिन्छ ? ॥६॥ हेबिहन् ? यस अज्ञानरूपी संघटमा परेर यो मन दुःखी भएहेको छ । हजुर कुनै प्रकारले मेरो यो मानसिक अन्तर्गत पर गरिदिनोम् । श्रीगुरुदेव भन्दछन्—यस प्रकार ती लक्ष-जिह्वा विदुरले बोधेपछि मैत्रेय मुनि आफ्नो ज्ञानको दीपमा दर्शोउदै आधरवीन भावले भन्दछन्

तथा संस्थापयत्येतद्भूयः प्रत्यपिधास्यति ॥ ४ ॥ देशतः कालतो योऽभाववस्थातः स्वतोऽन्यतः ॥ अवितृप्तावबोधात्मा स युज्येताजया कथम् ॥५॥ भगवानेक एवैष सर्वक्षेत्रेष्ववस्थितः ॥ अमुष्य दुर्भगत्वे वा बलेशो वा कर्मभिः कुतः ॥६॥ एतस्मिन्मे मनो विद्वन्निश्चयतेऽज्ञानसंकटे ॥ तन्नः परा-
गुद विभो कश्चलं मानसं महत् ॥ ७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थं बोधितः शत्र्या तत्त्वजिज्ञासुना मुनिः ॥ प्रत्याह भगवच्चित्तः स्मयन्निव गत-
स्मयः ॥ ८ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ सेयं भगवतो माया कथयेन विरुध्यते ॥ ईश्वरस्य विमुक्तस्य कार्पण्यमुत कथनम् ॥ ९ ॥ यदर्थेन विनाऽमुष्य
पुंस आत्मविपर्ययः ॥ प्रतीयत उपद्रष्टुः स्वरिरस्त्रेदेनादिकः ॥ १० ॥ यथा जले चन्द्रप्रसः कणादिस्तत्कृतो गुणः ॥ दृश्यतेऽसन्नपि द्रष्टुमात्मनि
नात्मनो गुणः ॥ ११ ॥ स वै निवृत्तिधर्मेण वसुदेवानुकम्पया ॥ भावद्वक्तियोगेन तिरोधत्ते शनैरिह ॥ १२ ॥ यदेन्द्रियोपरागोऽथ द्रष्टात्मनि
परे हरौ ॥ विलीक्यते तदा बलेशाः संमुप्तस्येव कृत्स्नराः ॥ १३ ॥ अशेषसंश्लेशरामं विधत्ते गुणानुवादश्रवणं मुरारेः ॥ कुतः पुनस्तत्तत्करणविन्द-
परागसेवारतिरात्मलब्धा ॥ १४ ॥ विदुर उवाच ॥ संछिन्नः संशयो महां तव सूक्तामिना विभो ॥ उभयत्रापि भगवन् मनो मे संप्रधावति ॥१५॥

॥७-८॥ मैत्रेयले भने—भगवान्को माया लगभग छ । यहाँसम्म ठाउँ पनि पुग्न सक्नेन । अतः यो दोहरे भन्न गर्बिन्न कि यो मिःप-मुक्त परम-गुरुह रूपं अविद्याको वचनमा बोधिल्ल
अथवा दीनताले गर्दा उसले बोधिने पछि ॥९॥ मेरो त विश्वास छ—जस्तै स्वप्नमा टाउको काटिन्न तर स्वप्न देख्ने व्यक्ति सोच्ने नै मेरो सिर काटियो भने ज्ञानमा पड्छ । यस
प्रकार अविद्याको कारण जीव आपत्ताई रचनमा परेको छु भने ज्ञान लाभछ, तर वास्तवमा यो निश्च शक नै रहन्छ ॥ १०॥ जस्तै जलमा प्रतिबिम्बित चन्द्रमाया नै कम्पन भए
आउँदछ, आफ्ना छ स्थित चन्द्रमाया होइन । ठीक त्यसै गरी भिन्ना दृष्टिक यसै पनि जीवहरूमा नै आउँछ, ईश्वरमा होइन ॥११॥ त्यो माया पनि क्षम-रक्ष आदि नष्टविषयक अथवा
आत्मनस्य वर्ताने, भगवान्को कृपाले अथवा भक्तियोग द्वारा विस्तार-विस्तार स्वयं लक्ष भएर जान्छ ॥१२॥ अन्तर्धामी भगवान्माया जब मनुष्यका इन्द्रियहरू दिश्लभावले लाभछन् वा
मनुष्य पट स्वर्य नष्ट हुन्छन् । जस्तै—मुनेका मनुष्यको स्वप्न विउँ हनापछि नष्ट भएर जान्छ ॥१३॥ भगवान्को गुणानुवाद सुन्नाले मात्र पनि सर्व क्लेश नष्ट हुन्छ । यदि यो भवान्-

पूर्वक मुनेर श्रद्धासहित तिनका चरणको सेवा गर्ने हो भने न मर्ने हुने छैन ॥ १४ ॥ यति मुनेर विदुर मन्दछन्-हे विमो ! हजुरको उपदेशले मेरो धारा संशय हराएर गह्वरमा,
अब ईश्वरको स्वस्ववश र जीवको परतन्त्रताको विषयमा मेरो मन संशय-शून्य भइसकेको छ ॥ १५ ॥ हजुरले दर्शाउनु भएको छि जीवलाई विविध प्रकारका इन्द्रहरूको गामना गनु
पर्दछ, त्यसमा माया नै कारण छ, अहं कोही छैन । त्यो पनि छिक्छ ॥ १६ ॥ यस संसारमा दुई प्रकारका व्यक्ति मुत्सी रहन सक्छन्-चाँदा अरबन्त मुत्सी र बर्को अनिष्टय बुद्धिमान् ।
माझका व्यक्ति भने कष्ट मोच्युपर्दछ ॥ १७ ॥ वस्तुतः यत्र संसारमा कुनै अर्थ साधिन्छ, तर प्रसन्न भएर यत्नो धारणा भएको पिपों कि यसबाट निक्कै लाभ प्राप्त गर्ने तकिन्छ ।
हजुरका चरणको सेवाले त्यो धारण पनि निवारण हुनेछ ॥ १८ ॥ ती कृत्स्न र कष्ट दानका हजो नारायणको आराधनाले नै उनको चरणमा नौन प्रेम आउन हुन्छ र त्यस
प्रेमको द्वारा संसारका सबै वृष्ट अनायास हराएर जान्छन् ॥ १९ ॥ धेरै तपी व्यक्तिहरूलाई नारायणका चरणको प्रदर्शन गर्ने मन्त्रहरूको सेवाको अवसर निक्कै कष्टले प्राप्त हुन्छ ।

साञ्चेतद्वयाहृतं विद्वद्भक्तमायायानं हरेः ॥ आभात्यपार्थं निर्मलं विश्वमूलं न यदुच्यते ॥ १६ ॥ यत्र मूढतमो लोके यत्र बुधेः परं गतः ॥ तावुभौ
मुखमेधेते क्रियत्यन्तरितो जनः ॥ १७ ॥ अर्थाभावं विनिश्चित्य प्रतीपस्यापि नात्मनः ॥ तां चापि युष्मच्चरणसेवयाऽहं पराशुते ॥ १८ ॥
यत्सेवया भगवतः कृत्स्नस्य मधुद्विषः ॥ रतिरासो भवेत्तीव्रः पादयोर्व्यसनार्दनः ॥ १९ ॥ दुरापा ह्यत्यतपमः सेवा वैकुण्ठवर्मसु ॥ यशोपनीयते
नित्यं देवदेवो जनार्दनः ॥ २० ॥ सृष्टाऽग्रे महदादनि सविकाराण्यनुक्रमात् ॥ तेभ्यो विराजमुद्भूत्य तमनु प्राविशद्विभुः ॥ २१ ॥ यमाहुराद्यं
पुरुषं सहस्रांश्चरूबाहुकम् ॥ यत्र विश्व इमे लोकाः सविकारं समासते ॥ २२ ॥ यस्मिन् दशविधः प्राणः सेन्द्रियायैन्द्रियस्त्रिचूत् ॥ त्वं रिता
यतो वर्णास्तद्विभूतीर्वदस्व नः ॥ २३ ॥ यत्र पुत्रैश्च पौत्रैश्च नप्तृभिः सह गोत्रजैः ॥ प्रजा विचित्राकृत्य आमन् याभिरिदं ततश्च ॥ २४ ॥
प्रजापतीनां स पतिश्चक्रुः कान्धजापतीन् ॥ सर्गाश्चैवानुसर्गाश्च मनून्मन्वन्तराधिपान् ॥ २५ ॥ ष्तेषामपि वंशाश्च वंशानुचरितानि च ॥ उप-
यधश्च ते लोका भूमिमात्रात्मजासते ॥ २६ ॥ तेषां संख्यां प्रमाणं च भूलोकस्य च वर्णय ॥ तिर्यङ्मानुपदेवानां मरीचपतन्त्रिणाञ्च ॥ वद नः सग-
जसमा नित्यं देवाधिपेन उनाहंनको गुणगानं रत्नम् ॥ २७ ॥ तुल्य महापद्मले पङ्क्तिं विचारं युक्तं तत्त्वादिदृक्को सृष्टिं यो उवाच तौ विराट्श्च भविष्य ॥ २८ ॥ अथलाई उप-
ज्ञानी मानिस हजुर हात-पाद र हजुरै पूजा भएका मन्दछन्, जसको विशाल शरीरमा समस्त विश्व अटाएको छ ॥ २९ ॥ जसमा इन्द्रियहरू, इन्द्रियका विषयहरू, तिनका देवता
र हजुरले पठाएका यस प्राप्त विषयमा छन, हजुर भलाई किन परमेश्वरका विभूतिहरूको विचार जसमा छन ॥ ३० ॥ जसमा सारासाराका पुत्र-पौत्र, नाती तथा भोजन आदि विविध
आकृतिका प्रजापति विद्यमान छन् र उनै जसमा यस विश्वको विस्तार भएको छ ॥ ३१ ॥ प्रजापतिहरूका पाँच अध्याय जसमा तीन प्रजापति र ती प्रकारका सगर् र तिनका भेद, अनुसर्ग,
मनुष्य र मन्वन्तराधिपतिहरूलाई बनाए ॥ ३२ ॥ हे भिक्षु ! अहंभु ! हजुर भलाई यत्र र तिनमा हुने भएका वृक्षहरूका नाम भन्नु हजुर रत्न-ज-वाचिका नौ लोकको पनि वर्णन गर्नेछु
जहाँ विनीतक मन्त्रछन् ॥ ३३ ॥ तौ सगर् लोक तथा भूमि-लोक र विराट् र प्रमाण कस ? निचक, मनुष्य, वन्या, गण, यक्षा तथा भोजन, स्वदेव र उद्भिज परा यत्र प्रकारका

प्राणीहरूको उत्पत्ति कस के हो ? हुनुर मलाई यो तर्क विस्तारले बताइद्वम् ॥ ७॥ भगवान् आफ्नो गुणवतार द्वारा अघरी सृष्टि, स्थिति र पालन गर्दछन्, हुनुर मलाई तिमको उदाहरण
पराक्रम सुनाउनु ॥ २८ ॥ तिमको रूप, शील र स्वभाव अनुसार वर्ण र आश्रमहरूको विभाग, ऋषिहरूको जन्म-कर्म र वेदको विभागको वर्णन गर्नुहोस् ॥ २९ ॥ यज्ञको विभाग-
को क्रम, निष्कर्ष ज्ञानको अर्थक सांख्ययोगको जुन मार्ग भगवान्ले आज्ञा गर्नुको छ, त्यो मनुइहोस् ॥ ३० ॥ पाण्डवीहरूको प्रश्निकर्षी योगमा जुन विषयता छ प्रतिलोभ, विप्राह आदि
जति प्रकारका हुन्छन् र गुण-कर्म अनुसार जीवको जुन-जुन गति हुन्छन्, ती पनि हुनुर आदेशहरू ॥ ३१ ॥ ३१ ॥ जुन धर्म, अर्थ, काम र मोक्षका परस्पर विरोधबन्ध निमित्त हुन्, तिनलाई
र वाणिज्य-व्यवसाय, अर्थशास्त्रांक, दण्डनीतिपुर्ण एवं क्षात्र प्रतिपादित राजा पनि मनुइहोस् ॥ ३२ ॥ हे भगवन् ! आदिविधि, पित्रुहरूको निष्ठाको उपाय, फाटवक्रमा प्रह,
नक्षत्र ताराहरूको स्थिति बताउनु ॥ ३३ ॥ दान, तप, इष्ट (देवताहरूको पूजात्मक पञ्च-पाप) तथा आपूर्ति (संस्कार, जुन, कलाह आदि बनाउने) को के फल छ ? परदेशमा मनुष्यको

संव्युहं गार्भस्वेदद्विजोद्विजान् ॥ २७ ॥ गुणवतारैर्विश्वस्य मर्गस्थित्ययथाश्रमम् ॥ सृजनः श्रीनिवामस्य न्याचक्षोदारविक्रमम् ॥ २८ ॥ वर्णाश्रम-
विभागोश्च रूपशीतस्वभावतः ॥ ऋषीणां जन्मकर्मादि वेदस्य च विकर्षणम् ॥ २९ ॥ यज्ञस्य च वितानानि योगभ्य च पथः प्रभो ॥ नैष्कर्म्यस्य
च सांख्यस्य तन्त्रं वा भगवत्संस्तुतम् ॥ ३० ॥ पाण्डवपथवेधस्य प्रतिलोभनिवेशनम् ॥ जीवस्य गतयो यच्च यवतीर्णुणकर्मजाः ॥ ३१ ॥ धर्मार्थ-
काममोक्षाणां निमित्तान्यविरोधतः ॥ वार्ताया दण्डनीतेश्च श्रुतस्य च विधिं पृथक् ॥ ३२ ॥ श्राद्धस्य च विधिं ऋक्षनिपतृणां सर्गमेव च ॥
ग्रहक्षत्रतराणां कालावयवमस्थितिम् ॥ ३३ ॥ दानस्य तपसो वापि यच्चेष्टापूर्तयोः फलम् ॥ प्रवामस्यस्य यो धर्मा यच्च पुंस उतापदि ॥ ३४ ॥
येन वा भगवांस्तुपेन्द्रर्मयोनिर्जनार्दनः ॥ संप्रमीदति वा येषामेतदाख्याहि चानव ॥ ३५ ॥ अनुव्रतानां शिष्याणां पुत्राणां च द्विजोत्तम ॥
अनाष्टमपि ब्रूयुर्यस्यो दीनवन्मलाः ॥ ३६ ॥ तत्त्वानां भगवन्तेषां कतिधा प्रतिमंकमः ॥ तत्रैव क उपामीरन्क उ स्विदनुशेस्ते ॥ ३७ ॥
पुरुषस्य च संस्थानं स्वरूपं वा परस्य च ॥ ज्ञानं च नेगमे यत्तद्गुरुशिष्यप्रयोजनम् ॥ ३८ ॥ निमित्तानि च तस्मै प्रोक्तान्यनपथ सुरभिः ॥

के कर्मण्य हुन्छ ? कुन आपर्ति आपो भने के गर्नुपर्दछ ? ॥ ३७ ॥ हे भगवन् (पुत्राभ्यन् !) यदि मर्षे युद्धाभ्यन्तेति मलाई यो मनुइहोस्—यस्ता जुन काम छ, तमले धर्मका
मूल कारण भगवत्पण प्रत्यक्ष हुनुहुन्छ र कस्ता मनु समा उनो । विशेष कृपा रहन्छ । यो कुरा पनि मलाई राम्रो बुझ्ददिनाम् ॥ ३५ ॥ हे द्विज श्रेष्ठ ! आफ्ना अनुयायी निप्यवध
र छोरालाई दयालु गुरुजन नमस्तेका कुरा पनि धेरै धेरै बुझ्ददिने गर्दछन् ॥ ३६ ॥ हे भगवन् ! मेरो यो पनि जान्ने इच्छा छ कि जुन तवहक हुनुरले बताउनु भयो, ती मर्षको प्रलय
कति प्रकार र कसरी हुन्छ ? केहि प्रलय मध्यमेति जुन पुरुष शेष शय्यामा सुनछन्, तिनको सेवा कम्ले गर्दछ ? केहि त्यो गण्ड जत्र सृष्टि वापेमा लाग्दछ तत्र तपसको डाढेमाथो गण्ड
हुन्छ ? ॥ ३७ ॥ मत् पुरुष अथवा जीवको तत्त्व के हो ? परमात्माको स्वरूप के हो ? जीव, ईश्वर यो दुवैमा यीदृशो पनि स्वरूप प्राप्त गराइदिने उपनिषद्द्वयमा कतिगुण हो जुन
ज्ञान हुन् यो यो दुवैका गुरु र शिष्य बीच उचित वाटमा छिटाउँछ ॥ ३८ ॥ हे भगवन् (पाण्डवहित) ! विद्वान्जनको न्यय ज्ञानको सम्पादन गर्नको निमित्त जुन मायन

वृत्तापका हन्, त्यो हन्तु मलाई मन्तव्यम् । यो पनि पुनः मेरो इच्छा छ—कुनै पनि सुक्तो घरमा नगइन् आर्दै मनुष्यको हृदयमा ज्ञान, वैराग्य र भक्ति कसरी जान्न सक्छ ॥३९॥
 हे भगवन् ! मैले हन्तुमि हन् परै प्रश्न गर्छु, तिनको एकमात्र हेतु हो, भगवान्को कर्महरूलाई जान्नु । हन्तु कृपा गरेर म अज्ञानी र अविद्याले बन्दा मेरु नष्ट भएको (अन्धो) भित्रलाई
 यो गर्भ कुरा बुझाइदियोम् ॥४०॥ हे अन्ध ! जीवलाई अभयदान दिनाले जुन पुण्य प्राप्त हुन्छ, त्यो मवै वेद, यज्ञ, तप र दान आदि त्यसको शोधशोधको पनि समान हुनसक्थेन ॥४१॥
 श्रीशिवदेव मन्तुहुन्छ—प्राणदत्तका मुर्तिमान स्वयम् महर्षि मैत्रेय कुर्वंशीहम्मा प्रवान विदुरले यसरी भगवत्कथा-श्रमंग सोधेकोमा प्रसन्न भए र हाँसेर भएतापि ॥४२॥
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पंचमोऽध्यायः ॥७॥ (अज्ञाको उत्पत्ति वर्णन) —मैत्रेय मन्त्राले—यो पुरुषं च तस्य हो—
 यस्तौ भगवतां पुंशश्चिह्नं जस्ता भगवत्कर्मणः । तिमि पनि उनकै समान कीर्तिमान छौ र भगवान्को गुणानुवाद सुनी-सुनीकन त्यसलाई नयाँ बारिहरूछौ ॥ १ ॥ तिमी यस

स्वतरो ज्ञानं कुतः पुंसां भक्तिर्वैराग्यमेव वा ॥३६॥ एतन्मे पृच्छतः प्रश्नान् हरेः कर्मविवेकस्य ॥ ब्रूहि मेऽज्ञस्य मित्रत्वादजया नष्टक्षुपः ॥ ४० ॥
 मयै वेदाश्च यज्ञाश्च तपो दानानि चानप ॥ जीवाभयप्रदानस्य न कुर्वीरन्कलामपि ॥ ४१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थमापृष्टपुराणकल्पः कुरु-
 प्रधानेन मुनिप्रधानः ॥ प्रवृद्धहो भगवत्कथायां संबोधितस्तं प्रहसन्निवाह ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
 मैत्रेय उवाच ॥ मत्सेवनीयो बत पूरुषं यो यज्ञोक्तपालो भगवत्प्रधानः ॥ बभूविवेहाजितकीर्तिमालां पदे पदे नूतनयस्यभीक्षणम् ॥ १ ॥ सोऽहं नृणां
 क्षुल्लुस्त्राय दुःखं महद्गतानां विरमाय तस्य ॥ प्रवर्तये भागवतं पुराणं यदाह साक्षाद्भगवानुपिभ्यः ॥ २ ॥ आसीनमुर्व्या भगवन्तमाद्यं संकर्षणं
 देवमकुण्ठमत्यम् ॥ विवित्सवस्तत्त्वमतः परस्य कुमारमुख्या मुनयोऽन्वपृच्छन् ॥ ३ ॥ स्वमेव धिष्ये बहु मानयन्तं यं वासुदेवाभिधमामनन्ति ॥
 प्रत्यगृताशाभुजकोपमीशुन्मीलयन्तं विबुधोदयाय ॥ ४ ॥ स्वर्धुन्युदाद्रेः स्वजटाकलापैरुपस्पृशन्तभरणोपधानम् ॥ पश्य यदर्थन्त्यहिराजकन्याः
 मम्रेम नानावलिभिर्वरार्थाः ॥ ५ ॥ मुहुर्मृणन्तो वचसाऽनुरागस्त्रलतपदेनास्य कृतानि तज्ज्ञाः ॥ किरीटमाहसमणिप्रवेकप्रद्योतितोदामकणमहसम् ॥ ६ ॥

महाहनीय अद्वा देखेर म निकै प्रभावित भएको छु । अलिकति सुक्तो आश्रयस्थ अन्ध-परम्परामा हिउँदै महान् बलेजहरू भोग्ने संतारीहरूको दुःख निवारण गर्नको निम्ति अब म तिमिलाई
 श्रीमद्भागवत महापुराणको कथा सुनाउँछु—त्यो सत्तात्व भगवान्ले शक्तिहरूलाई सुनाएका थिए ॥२॥ पृथ्वी ज्ञानीशिरामणि बलरामलाई वाताल-लोचमा परोर । देखेर तिनका लघुभाता
 गुणहरूमा श्रेष्ठ कृष्णचन्द्रका तत्पदहरू जान्ने इच्छाले मनकादि हुनिहरूले सोधे ॥३॥ आफ्नो आत्मालाई नै आफ्नो अन्ध बन्ने भएका परमानन्दरक्म वायुदेवभगवान्लाई ध्यानमा न्याए
 तथा सर्वश्रेष्ठ मानेर पूजा गर्दै एवं नारायणलाई आफ्नो हृन्-मन्दिरमा बसाली सन्-कुमार आदिको दस्वत्कार्य आफ्ना आँखा अलि रताँ उठाई बलरामजोगित हुनिहरूले सोधे ॥४॥
 गङ्गाजलले आई (मिलेको) जटाहरूले रम्य कमलको—जसको नख्खःयाहरू प्रेमपूर्वक विविध माभ्राले वर-शक्तिको निमित्त पूजा गर्दै रहन्छन् र जो भगवान्को नख्खोपधान (वाउपोश)
 छ, त्यसको स्पृश गर्दै ती तत्त्वज्ञानी शक्तिपण अनुरागपूर्ण बाणीले भगवान्को गुणानुवाद गान गर्दै थिए । ती मवै संकर्षण भगवान्को अगाडि उपविष्ट भए, जसको मस्तकमा किरीटको

मरुता उतम माणहले पांगुण हजारा कथा शक्तिगहेका धिए ॥५॥६॥ मयेय विद्वत्तम मन्त्रधन—हे अन्न विद्वत् ! हा तज्जना भगवान् ब्रह्मसत्त या ओम्प्रागवत्तको कथा निहव-
परायण र चमयती मनकुमारले संचिःछि उर्नेयिह मनेका धिए । केरि मन्त्रकुमारले मांख्यापनलाई यां कथा सुताण ॥५॥ परमहंसवत्तको सर्वभूत भनी नां मांख्यापन कथिल नसायणको
अनन्त विधुनिहकथा रमाने घन् आ.पना मन्त्र परावर र बृहस्पतिमित या कथा भने ॥८॥ ती दयातु परावरले कपुलमयको बृलवाट निःसृत या आदिपुराण मयित मनेचे हे वन्त्य ।
उती पुगुण काज म निर्मा तय्या अद्वातु र निःवका अनुगाभा भक्तित मनिहकथां कु ॥५॥ यमरी बलरामकाग मन्त्र मन्त्रायको परम्परा हनापर भगवान्को विधुनिको वर्णन मनेका-
लागि अन्न बलाको उर्नानको बृलधन हनाउदे मन्त्रधन—या विध ब्रह्म मन्त्रका निमय धियां, भगवान्को आफ्ना सुलका नेत्र पांन भूनां न्यम केला ती पल्ले थिए र हेपनमावो

गोस्म शिलेतद्गगनमनं निवृत्तिधर्माभिरताय तेल ॥ मनकुमागय म चाह पृष्टः मांख्यापनायाङ्ग घृतव्रताय ॥ ७ ॥ मांख्यापनः पारमहंस्यमुखो
निवृत्तसाणो भवद्विभूतीः ॥ जगाद सोऽस्मद्गुरवेन्विताय पगशरायाज्ञ बृहस्पतेश्च ॥ ८ ॥ भोवाच मयं म दयातुरुक्तो मुनिः पुलस्तके पुराण-
सायक ॥ सोऽहं तवेत्तकथयामि वन्म श्रद्धालवे नित्यमनुव्रताय ॥ ९ ॥ उदालुपनं विश्वमिदं तदाऽऽसीद्यज्ञिदया मीलितदृढ्यमीलयत् ॥ अहीन्द्र-
नन्येऽधिशयान एकः कृतछणः स्वात्मरतौ निरीहः ॥ १० ॥ सोऽन्तःशरीरेऽर्पितभूतसूक्ष्मः कालात्मिकं शक्तिमुदीरयाणः ॥ उवाच तस्मिन्मल्लि पदे
स्ते यथाऽनलो दारुणि रुदवीर्यः ॥ ११ ॥ चतुर्गुणानां च महम्मपसु स्वप्नस्वयोदीतितया स्वशक्त्या ॥ कालात्म्याऽऽमादितकमन्त्रो लोकानपीता-
न्तद्वशे भवेदेहे ॥ १२ ॥ तस्यार्थमृष्माभिनिविष्टदृष्टेरन्तर्गतायां रज्या तनीयात् ॥ गुणेन कालानुगतेन विद्वः सूर्यस्तदाऽभिव्यत नाभिदेशात् ॥ १३ ॥

अप्याभा ध्यान मयिहको धिए । उनले मायाका लेनेवाट म्यामिहका धिए, अनः तिनका नदे किराहरु बन्द भएका र त्यस कला ता स्वयंसे आनन्दन ब्रह्मका धिए ॥१०॥ तिनले
आपन् अरामे परमाणुवत्तको मन्त्राज्ञ कथनाइ मयाजष्ट गरेका धिए र आफ्ना कानाऽमका शक्तिमाइ यस निम्न शक्ति मास्नेछ ॥५॥ मांख्यापन मलाई जना भवाइदेअम् । ती
अधिष्ठानवत्तको रयन ब्रह्मा वमरा शक्तिहको धिए जमेरा काटमा आने आपन् शक्ति लुकाइराख्छन् ॥११॥ चारै पुग एकै हजारावत्त स्थावत भूतको, तयम्प हा यार्मनिद्राको
पश्रीभुत माण सुनिहो रयणछि आफ्ने द्वारा प्रगत आपन्ना पन्नामिका शक्तिद्वारा तिनलाई परे कांम दिने, त्यस ती उदे र तिनले अनेक दुरागमा मीन निविध लोकाइलाई दले
॥१२॥ तब पाक ज्ञापिका निदिन तिनको दष्टि करुम कुरागिर गरा र कालाऽ अनुगण मन भयका रज्यागुल पदि केटी दन गर अनि एकर अर्थको आभिषांभ मन दिव्यार

१. उदाहृत्य 'मायि' शब्दको गुणवाट निवृत्ति वा पापय अर्थात्तको उ । कथमा शेष माना । आपन्ने छ । को म् य र यन्तकत्त मन्त्र परावरको पतालाई मास्ने कथा ॥ तिनले परावर मुनिलाई निहो
दले र ती स्वयोदीर हराकर दयावत्तको पनामा पुगेर दयावत्तको पनामा र योन्त नव वर्गित न्छिने । तर मति पतिहको कथाइ पुनाइ तिनलाई छ म् यारे । आफ्ना छोराहरुको जीवन बर्तकले पुलाउम कुनि प्रसन्न भयेर
परावरलाई बली आशिर्वाद दए कि 'अरि पुराणका ह, बालाऽ तिम्रो हा म् यो पना कुने छी ।'
२००

अन्तमा मृणाल कमलको जस्तो जस्तै सेतो तपको अन्तमा लक्ष्मी पुष्प सुनिरेको छ । त्यसको निभा त्यही अन्तमा बनेर । तपका कृपा ज्ञाना गरिहेका छन् र ती कृपाका मणि तपको अन्तलाई आनन्दित गरिहेका छन् ॥२३॥ ती सुतेका पुष्पका मणिको पर्वतलाई धेरै कम छन र पामा खरीर धियो र मायंकस्त्रिन मेपको पहेंलो र दस्त दे छटालाई निर-
द्वन्द्व बान पहेंलो बन् धियो । अगमिन रण-मृगलाई लज्जित बाने किरिट तिनको मन्दबमा धियो । रत्नहरू, जत्कावारा, धौपधि र कुसुम मन्दलाई लज्जित बान बन्माने तिनको धौपधा धियो र शेषदण्ड लज्जित हुनपाउने तिनका हात पाउ धिए ॥२४॥ ती आफ्नो देहको नगार्दा नै तीन हाँकको मंग्र गरका थिए । धिक्चि प्रकारको दिव्य आभूषण र वस्त्र धारण गरेका थिए । यद्यपि ऊ रण सुन्दर धियो-नाबिन ठनको साव्यमय खरिमाई आभूषणहरूको छाँचो पिपन । तारनि आभूषणहरूले तिनको अनुपम सौन्दर्य देखिरहेको धियो । त्यस्ता दिव्य पुष्पलाई प्रज्वालिते त्यहाँ बिगबमान देखे ॥२५॥ आफ्नाफना इज्जत कायमाहरू पृथ मने इच्छाले धेरैपरि वैदिक पदार्थ द्वारा तिनको पूजा गरिहेका थिए । ती उनीहरू मा कुरा गरर आफ्नो कमल सदान कोमल यथ उचालि उनोहालाई त्यहाँ मन अवसर दिन्थे । ती पाउका आँखाहरूका नङको सुनिबाट बानो झुत्त हुन्थ्यो कि

फणातपत्रायुतमूर्धरत्नमुभिर्हतवाऽतदुगाऽततोः ॥ २३ ॥ ऐकं क्षिपन्तं हन्तिोपलाटेः सन्ध्याग्रनीदंरररुक्ममूर्धनः ॥ रत्नोदधारोपधिमोमनस्य-
नमस्जो वेषुभुजांश्चिपांघ्रिः ॥ २४ ॥ आयामतो विस्तरतः स्वमानदेहेन लोकत्रयमंग्रहेण ॥ विचित्रदिव्याभरणांशुकानां कृतश्रियाऽपाश्रितयेपदेहम् ॥ २५ ॥ पुमां स्वकापाय विविक्तमार्गेरभ्यर्चतां कामदृषांश्चिपशम् ॥ प्रदर्शयन्तं कृपया नखेन्दुमयूखभिन्नागुलिवारुपत्रम् ॥ २६ ॥ सुमेन
लोकातिरम्भितं परस्फुरन्कुण्डलमण्डितेन ॥ शोणायितेनाधग्विम्बभामा प्रत्यर्हयन्तं सुनसेन मुष्ठा ॥ २७ ॥ कदम्बकिष्क्यात्कपिसाङ्गवामसा
सालंकुनैरेखलाया नितम्बे ॥ हारेण चानन्तधनेन वत्स श्रीवत्सवक्षस्यलवल्भेन ॥ २८ ॥ पद्मपद्मेयूरमणिप्रवेकपर्यस्ततोर्दण्डमहसरासम् ॥
अन्त्यक्तमूलं भुवनांश्चिपेन्द्रमद्रीन्द्रभोगैरधिनीतवत्सा ॥ २९ ॥ चगचगैको भगवन्मद्रीप्रमद्रीन्द्रकण्ठं मलिनोपगृहम् ॥ किराट्माहसहिरण्यभूट-

मा पुष्पको चरण र मल हुन् र तिनका जीवा रंसीहीहरू हुन् । २६॥ ती आफ्नो मन्द-दास्यले समस्त दुःखीहरूको दुःख निवारण गरिहेका । तिनका कानमा कुण्डल सुनिरेका थिए । अरुमा यम तिनका दुधे बाँठे मिर्ने आफ्नो प्रभाव देखाइरहे । तिनको सुन्दर नाक र मनोहर जोखोमा बरुवक मन्त्राई तानिरेका र ती आफ्नो पूजा पनहरूको उचित सम्मान गरिरहेका थिए ॥२७॥ ती कदम्ब पुष्पका केवर्गहरू पहेंला बखले सुडोमित थिए । तिनको नितम्बमा इन्धनी (सेसला) धियो । जीवन्म बलिले सुडोमित बक्षस्थलमा अनेक अधून्य हात थिए जसले उनको कान्ति अरु का कमनीय पारहेको धियो ॥२८॥ यीसै हुला श्रीमन्त्रको कृपामित उपमा दिई मन्दछन्-जसमा बहुमुन्य मणि जडिहरूको धियो, चम्पौ सुजन्मले जलजन्म यमका गारुदक सदान् चन्दन-पुष्पका हाँगाजस्तै थिए । ती पुष्पका मूल (आदिकागण) को पया थिएन र सदान् चन्दनपुष्पको जस्तोको पनि छैन पत्ता थिएन । यदि यी मण्यपुष्प सुन्दर हो वृक्षका अधिपति थिए भने चन्दन वृक्षपनि संसारका समस्त वृक्षहरूका नाङको (सुखिया) मानिन्थे । जस्तै-चन्दन वृक्षका छाया-प्रशान्तहृदमा झुला-झुला सपे बेरि-रहन्थन, जसमा ती परमपूज्य पान्म स्पन्दकद्वारा आवहित थिए । २९॥ यो महापुष्प जसका कान्ति जीवार्थक । बाष्पधान थिए । ती सबै पर्वतहरूका जनक थिए र सपञ्जालाई भिज

अथान्तर्यमयं नयनं गतिरहेका विष्णु । भस्मद्वयो जलमा नी आकृत्याई दुःखान्तर्यमेका विष्णु, ययवदौ मुनेक आदि स्वर्णशृङ्ग एवं तिनको किरिट बनेका विष्णु र नी कौस्तुभ रत्नका जनक विष्णु ॥३०॥ तिनको घाँटीमा वनमाला विराजमान विष्णो र नेत्ररूपीप्रमर तिनको चरित्तित्त पुष्पिरेवे, यानो समवापवाट जुन छाँसा यणको विष्णो, स्वमले नी परमपुरुष सुप्रोमित महर्षि वे, चन्द्र, बायु र अग्नि आदि देवता-नन आफ्नो नेत्रद्वारा तीनै लोको प्रकाशित वान यद्वन्द्व, नी सबै उनको भगीरथम् पुन्य मवर्तनथे । तैव तिनको रक्षा गर्नका लागि उनको चरित्तित्त पशुमा दिइरहेथे । स्वमले गर्दा मुदर्थनचक्र आदि प्रलेशमको वरैव पनि । पराभिमम् पुन्य मवर्तनको विष्णु ॥३१॥ एव प्रकाशका नागपगमाई ब्रह्माले उमै देखे, स्वमै बलव विविध योपका जीवहृदको सृष्टि गर्ने दृष्टि भुन्यो र तत्काल तिनले नी परमपुरुषको नामिकपी मरोवरमा उचपन्ने स्वमै हयमलाई, स्वममाधि हनेको स्वमै बाहुलाई महाजलाधिनाई, ए र अष्टाव्रताई देखे ॥३२॥ स्वमपदि स्वमेष एक जगतीले सृष्टि वान हुला गंग लोको सृष्टिका मुन काष्णिकवक्ष विष्णु । नामिषट उचपन्ने हयल आदितिर निषालेर हो अर्नि अथक गागं मागका नी प्रमवान्मा मन लगाम्प रतुति गर्नेनाम ॥३३॥ इति श्रीमद्भागवत महापुराणे तन्त्रपर्व-स्येष्टोऽध्यायः ॥८॥ ॥ भावार्थ ॥ स्वमल-हयमव- । धर्म दिनमम आराधना

मा । भस्मद्वयो भुभस्मगर्भम् ॥ ३० ॥ निवीतमाभ्यामधुव्रतश्रिया स्वकीतिमया वनमालया हरिम् ॥ सूर्येन्दुवावस्म्यगमं त्रिधामिभिः परिक्रमत्प्राध-
 विहर्तुममदम् ॥ ३१ ॥ तस्यैव तन्नाभिमरमगेजामानमभः श्वरुनं विवस्व ॥ ददर्श देवो जगतो विधाता नातः परं लोकविमर्गदृष्टिः ॥३२॥
 एव कर्मश्रितं रजतोपसक्तः प्रजाः मिसृन्नियदेव दृष्ट्वा ॥ अन्तोद्विगर्गाभिमुखस्तमीडधमन्वत्तत्त्वमन्यधिवेशितात्मा ॥ ३३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महा-
 पुरुषोत्तमोत्तराध्यायः ॥ ८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ज्ञातोऽसि मेऽद्य मुचिरानन्तु देहभाजां न ज्ञायते भगवतो गतिरित्यवद्यम् ॥ नान्यस्वदमि-
 त्तमनन्ताप तन्न शुद्धं मायागुणव्यतिकराद्यदुरुद्धिमामि ॥ १ ॥ रूपं यदेतदवयोधमोदयेन शश्वन्निवृत्ततमः मदनुव्रताय ॥ आदौ गृहीतमवतामश-
 वत्कथं न भूनाभिपद्मभवाद्देहमाविरामम् ॥ २ ॥ नातः परं परम यद्वचनः स्वरूपमानन्दमात्रमविकल्पमविद्वर्कः ॥ यस्यपि विश्वसृजमेकमविश्व-
 त्तम ॥ भूतेन्द्रियात्मकमदमन्त उपाश्रितोऽस्मि ॥ ३ ॥ यद्वा हृदं भुवनमंगल मंगलाय ध्याने मम नो दर्शितं न उपायकानाम् ॥ तस्मै नमो भगवतेऽनु-

मरपदि हयल आन र्मि हनुमलाई ज्ञानमके । देवरात्री जीवहृदमा यो वीर्य दृष्टो दंष छ श्री हनुको घाति कुहदैवन् । यसपि हनुमलाई ज्ञानमा नै मानव-जीवनको माधकता छ । विमक्ति रक्षा वातेक अरु केही छैन पनि छैन जे जति छ सबै हनुर्नै हुनुहुन्छ । आस्ताले जे गति देखिन्छ । यमलाई म हृद भन र्मिकन, विनकि हनु र माया र गुणहृदवाट विज्ञान माय भनक रूपमा देखिनु हुन्छ ॥१॥ यदि हनु यो माया हुन्छ-आदिल न विधीले मलाई ज्ञान मकेका छैनो । जो भेरो यो वरुप देखिहेका छौ, यो पनि मायामय हो । माय-
 किरट र गय स्वरूप न निर्मा प्रक हो । तब म भन्नेछु-हनुको पिदमकिको बलद्वारा जायमान र निःपश्वरानाम हनुको स्वकप-ब्रह्मलाई आफ्नो भक्तहृदमा रूप गरेर हनुले प्रोद मरका छ । त्यही मर्गी रूपनरहृदको बीज हो र यमको नामि र मरुहृद भवद्वारा म उचपन्ने यणको छु ॥२॥ हे परमपुरुष ! हनुको अश्रितमा तेज सबैव वयाम मागको छ । यसल हनुमा भन्नाले छैन । हनुको स्वकप आनन्दमय छ । हनुको यो रूपदेखि पर बलाई केही देखिगरेको छैन जे-जति छ, यो हनुको रूप नै छ । यो विचार गर र्मि हनुको । यरुको

१०॥ प्रकारका चिन्तन गरिहनाले जसलाई निद्रा लाग्दैन, जसलाई दुर्भाग्यवश बाह्यबाट काम गर्दै रहे पनि सफलता प्राप्त हुँदैन, यस्ता कति पनि अणुब्रह्महरूको सन्ततवृत्त विदुष र हेर
गरी आचामनको यथमा परिदृष्टि ॥१०॥ हे नाथ ! हजुर भक्तियोंले पुष्क पवित्र हृदयमा बाण निराम गर्नुहुन्छ, हे सर्वगुणमय ! हजुर शिन्ते गोजेका बागहरूबाट हिँड्नुहुन्छ
नौ आफ्नो मनले जुन जुन रूपहरूको प्यान गर्दछन् तब हजुर कृपा गरेर निर्ज-तिर्न रूपमा गिनको समक्ष प्रकट हुनुहुन्छ ॥११॥ हे देव ! हजुर ती सक्षम जीवहरूको विरिध उपचारद्वारा
गरिहना पुनर्वाता र्वनि नै प्रसन्न हुनुहुन्छ, जसले सबै प्राणीहरूका क्या गर सबैको उपकार गर्नेमा तयार प्राणीहरू वा प्रसन्न हुनुहुन्छ, किनकि हजुर त जगत्का सबै प्राणीहरूको दुःख-
दुःख भन्ने सर्वका अन्तरात्मा निवास गर्ने हुन्छ ॥१२॥ हजुर बायनाका मिश्रीहरूको सन्तान पुत्राले प्रसन्न हुनुहुन्छ । यमले ती कामहरूको उच्च फल प्राप्त हुँदैन । ती सकार
का जतिपुके हुने यत्र गर्नु, दान दिनु, उग्रपण गर्नु र बाँटो प्रकट पालने गर्नु, तर भयबाट केही लाभ हुँदैन । यमको विरिध जसले निष्काम भावनाबाट हजुरको आराधना

१३॥ त उग्रया विभावयन्ति तत्तद्वपुः प्रणयमे मदनुकृष्टाय ॥ ११ ॥ नातिप्रसीदति तयोपचिनोपचारैराराधितः सुगणैर्हृदि बद्धकामैः ॥
यत्तु ईश्वरदयाऽमदतभ्ययेको नानाजनेष्ववहितः मुहुरान्तरात्मा ॥ १२ ॥ पुमामतो विविधकर्मभिरभ्वरादैर्दनिन चोप्रतपमा व्रतचर्या च ॥ आभा-
पनं भगवतस्तव सत्क्रियायां धर्मोर्पितः कर्हिचिद्विप्रियेते न यत्र ॥ १३ ॥ राक्षस्वरूपमहमेव निपीतभेदमोक्षाय बोधधिपणाय नमः परस्मै ॥ विश्वो-
द्व्यान्वितिलेषु निमित्तलीलारामाय ते नम इदं चक्रेमश्वराय ॥ १४ ॥ यस्यावतारगुणकर्मविद्वम्भनानि नामानि येऽसुविगमे विवशा गृणन्ति ॥
नैकजन्मरामले महमेव हित्वा संयान्त्यपावृतमृतं तमजं प्रपद्ये ॥ १५ ॥ यो वा अहं च गिरिशश्च विभुः स्वयं च स्थित्युद्भवप्रलपहेतव आत्म-
गुणतम ॥ भित्वा त्रिपाद्ववृष्ट एक उग्रप्रोहस्तस्मै नमो भगवते भुवनदुमाय ॥ १६ ॥ लोको विकर्मनिरतः कुशले प्रसन्नः कर्मण्यं त्वद्वदिते भवद-

गत कर्मफल हजुरलाई अर्पण गरिदिन्छु गिनका काम कहिल्यै निद्रिन्छु-केही उच्च फल अवरय प्राप्त हुन्छ ॥११॥ हजुर बायनाो निज पिपयान गने स्वरूपबाट सबै प्रकारका भेद अण
निराद्विदृष्ट ॥ हजुर ज्ञानका अन्तर हुनुहुन्छ र हजुर नै परमपुरुष हुनुहुन्छ । य हजुरलाई ज्ञान गर्नु, यम विश्वको उत्पति, पालन र संरक्षण गर्नेबाट हजुर नै काम हुनुहुन्छ, य
कायलाई यसप वान हजुरको भाषाको बिलाम पनि हजुरद्वारा नै हुन्छ, यमले हजुरलाई नमस्कार गर्दछ ॥१२॥ हजुरका विविध अवतारमा जुन अनेक थरिका कौतुक भएका छन्,
हजुरलाई यसप गरेर जो प्राणी ज्ञान नामे अहममा विश्व बाबले पनि हजुरको नाम मन्त्र्छु, मने त्यो अनेक जन्मका बापहरू जोगेर बाणगाडीन पराजयको लोक प्राप्त गर्छ
॥१३॥ यम विश्वको महान् हुइका अधिपति हजुरका केशल योडा पाउबाट ज्ञान र्विष्णु र शिवको तीन आकाश निम्न । ती प्रत्येक आकाशबाट केही उपकारहरू निम्नै र ती
मनान-मन आदि नाबले बढे । यस्ता बुद्धनका हुन हजुरलाई ज्ञान गर्दछ ॥१४॥ यगरी जगजानका गुणबाण सम्पन्नो विश्व तति गरेर उनको कामहरूलाई नमस्कार

१०-११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५-५६-५७-५८-५९-६०-६१-६२-६३-६४-६५-६६-६७-६८-६९-७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३-८४-८५-८६-८७-८८-८९-९०-९१-९२-९३-९४-९५-९६-९७-९८-९९-१००-१०१-१०२-१०३-१०४-१०५-१०६-१०७-१०८-१०९-११०-१११-११२-११३-११४-११५-११६-११७-११८-११९-१२०-१२१-१२२-१२३-१२४-१२५-१२६-१२७-१२८-१२९-१३०-१३१-१३२-१३३-१३४-१३५-१३६-१३७-१३८-१३९-१४०-१४१-१४२-१४३-१४४-१४५-१४६-१४७-१४८-१४९-१५०-१५१-१५२-१५३-१५४-१५५-१५६-१५७-१५८-१५९-१६०-१६१-१६२-१६३-१६४-१६५-१६६-१६७-१६८-१६९-१७०-१७१-१७२-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८-१७९-१८०-१८१-१८२-१८३-१८४-१८५-१८६-१८७-१८८-१८९-१९०-१९१-१९२-१९३-१९४-१९५-१९६-१९७-१९८-१९९-२००-२०१-२०२-२०३-२०४-२०५-२०६-२०७-२०८-२०९-२१०-२११-२१२-२१३-२१४-२१५-२१६-२१७-२१८-२१९-२२०-२२१-२२२-२२३-२२४-२२५-२२६-२२७-२२८-२२९-२३०-२३१-२३२-२३३-२३४-२३५-२३६-२३७-२३८-२३९-२४०-२४१-२४२-२४३-२४४-२४५-२४६-२४७-२४८-२४९-२५०-२५१-२५२-२५३-२५४-२५५-२५६-२५७-२५८-२५९-२६०-२६१-२६२-२६३-२६४-२६५-२६६-२६७-२६८-२६९-२७०-२७१-२७२-२७३-२७४-२७५-२७६-२७७-२७८-२७९-२८०-२८१-२८२-२८३-२८४-२८५-२८६-२८७-२८८-२८९-२९०-२९१-२९२-२९३-२९४-२९५-२९६-२९७-२९८-२९९-३००-३०१-३०२-३०३-३०४-३०५-३०६-३०७-३०८-३०९-३१०-३११-३१२-३१३-३१४-३१५-३१६-३१७-३१८-३१९-३२०-३२१-३२२-३२३-३२४-३२५-३२६-३२७-३२८-३२९-३३०-३३१-३३२-३३३-३३४-३३५-३३६-३३७-३३८-३३९-३४०-३४१-३४२-३४३-३४४-३४५-३४६-३४७-३४८-३४९-३५०-३५१-३५२-३५३-३५४-३५५-३५६-३५७-३५८-३५९-३६०-३६१-३६२-३६३-३६४-३६५-३६६-३६७-३६८-३६९-३७०-३७१-३७२-३७३-३७४-३७५-३७६-३७७-३७८-३७९-३८०-३८१-३८२-३८३-३८४-३८५-३८६-३८७-३८८-३८९-३९०-३९१-३९२-३९३-३९४-३९५-३९६-३९७-३९८-३९९-४००-४०१-४०२-४०३-४०४-४०५-४०६-४०७-४०८-४०९-४१०-४११-४१२-४१३-४१४-४१५-४१६-४१७-४१८-४१९-४२०-४२१-४२२-४२३-४२४-४२५-४२६-४२७-४२८-४२९-४३०-४३१-४३२-४३३-४३४-४३५-४३६-४३७-४३८-४३९-४४०-४४१-४४२-४४३-४४४-४४५-४४६-४४७-४४८-४४९-४५०-४५१-४५२-४५३-४५४-४५५-४५६-४५७-४५८-४५९-४६०-४६१-४६२-४६३-४६४-४६५-४६६-४६७-४६८-४६९-४७०-४७१-४७२-४७३-४७४-४७५-४७६-४७७-४७८-४७९-४८०-४८१-४८२-४८३-४८४-४८५-४८६-४८७-४८८-४८९-४९०-४९१-४९२-४९३-४९४-४९५-४९६-४९७-४९८-४९९-५००-५०१-५०२-५०३-५०४-५०५-५०६-५०७-५०८-५०९-५१०-५११-५१२-५१३-५१४-५१५-५१६-५१७-५१८-५१९-५२०-५२१-५२२-५२३-५२४-५२५-५२६-५२७-५२८-५२९-५३०-५३१-५३२-५३३-५३४-५३५-५३६-५३७-५३८-५३९-५४०-५४१-५४२-५४३-५४४-५४५-५४६-५४७-५४८-५४९-५५०-५५१-५५२-५५३-५५४-५५५-५५६-५५७-५५८-५५९-५६०-५६१-५६२-५६३-५६४-५६५-५६६-५६७-५६८-५६९-५७०-५७१-५७२-५७३-५७४-५७५-५७६-५७७-५७८-५७९-५८०-५८१-५८२-५८३-५८४-५८५-५८६-५८७-५८८-५८९-५९०-५९१-५९२-५९३-५९४-५९५-५९६-५९७-५९८-५९९-६००-६०१-६०२-६०३-६०४-६०५-६०६-६०७-६०८-६०९-६१०-६११-६१२-६१३-६१४-६१५-६१६-६१७-६१८-६१९-६२०-६२१-६२२-६२३-६२४-६२५-६२६-६२७-६२८-६२९-६३०-६३१-६३२-६३३-६३४-६३५-६३६-६३७-६३८-६३९-६४०-६४१-६४२-६४३-६४४-६४५-६४६-६४७-६४८-६४९-६५०-६५१-६५२-६५३-६५४-६५५-६५६-६५७-६५८-६५९-६६०-६६१-६६२-६६३-६६४-६६५-६६६-६६७-६६८-६६९-६७०-६७१-६७२-६७३-६७४-६७५-६७६-६७७-६७८-६७९-६८०-६८१-६८२-६८३-६८४-६८५-६८६-६८७-६८८-६८९-६९०-६९१-६९२-६९३-६९४-६९५-६९६-६९७-६९८-६९९-७००-७०१-७०२-७०३-७०४-७०५-७०६-७०७-७०८-७०९-७१०-७११-७१२-७१३-७१४-७१५-७१६-७१७-७१८-७१९-७२०-७२१-७२२-७२३-७२४-७२५-७२६-७२७-७२८-७२९-७३०-७३१-७३२-७३३-७३४-७३५-७३६-७३७-७३८-७३९-७४०-७४१-७४२-७४३-७४४-७४५-७४६-७४७-७४८-७४९-७५०-७५१-७५२-७५३-७५४-७५५-७५६-७५७-७५८-७५९-७६०-७६१-७६२-७६३-७६४-७६५-७६६-७६७-७६८-७६९-७७०-७७१-७७२-७७३-७७४-७७५-७७६-७७७-७७८-७७९-७८०-७८१-७८२-७८३-७८४-७८५-७८६-७८७-७८८-७८९-७९०-७९१-७९२-७९३-७९४-७९५-७९६-७९७-७९८-७९९-८००-८०१-८०२-८०३-८०४-८०५-८०६-८०७-८०८-८०९-८१०-८११-८१२-८१३-८१४-८१५-८१६-८१७-८१८-८१९-८२०-८२१-८२२-८२३-८२४-८२५-८२६-८२७-८२८-८२९-८३०-८३१-८३२-८३३-८३४-८३५-८३६-८३७-८३८-८३९-८४०-८४१-८४२-८४३-८४४-८४५-८४६-८४७-८४८-८४९-८५०-८५१-८५२-८५३-८५४-८५५-८५६-८५७-८५८-८५९-८६०-८६१-८६२-८६३-८६४-८६५-८६६-८६७-८६८-८६९-८७०-८७१-८७२-८७३-८७४-८७५-८७६-८७७-८७८-८७९-८८०-८८१-८८२-८८३-८८४-८८५-८८६-८८७-८८८-८८९-८९०-८९१-८९२-८९३-८९४-८९५-८९६-८९७-८९८-८९९-९००-९०१-९०२-९०३-९०४-९०५-९०६-९०७-९०८-९०९-९१०-९११-९१२-९१३-९१४-९१५-९१६-९१७-९१८-९१९-९२०-९२१-९२२-९२३-९२४-९२५-९२६-९२७-९२८-९२९-९३०-९३१-९३२-९३३-९३४-९३५-९३६-९३७-९३८-९३९-९४०-९४१-९४२-९४३-९४४-९४५-९४६-९४७-९४८-९४९-९५०-९५१-९५२-९५३-९५४-९५५-९५६-९५७-९५८-९५९-९६०-९६१-९६२-९६३-९६४-९६५-९६६-९६७-९६८-९६९-९७०-९७१-९७२-९७३-९७४-९७५-९७६-९७७-९७८-९७९-९८०-९८१-९८२-९८३-९८४-९८५-९८६-९८७-९८८-९८९-९९०-९९१-९९२-९९३-९९४-९९५-९९६-९९७-९९८-९९९-१०००

विष्णुर्गर्भं धार्य, तत्र जुन मस्ति वैदिक राष्ट्राणां मन्दार छ, तयो देव व नविमौ ॥२५॥ पत्नी सुष्टि कार्य गर्दा जगत्को बन्ध्याय गयेना भागि पात्र दधान बन्ध
 एतत्तु लो। प्रमृष्टं हस्तु हस्तै बाधना नेहार्ह अतिक्रि विक्रमि पादं बाधना प्रमृष्टयाया टट्टे नेह-नेहाम। मीशो बाणी शोर्ह मेरा विषाद पर पाद गहन दाना
 ॥२५॥ यत्र एकत्र ब्रह्माजीको रतुतिको वणन गरिसकेछि मैत्रेय मन्दार-हे विदुः । ब्रह्माजी आफ्ना जनकलाई न्यमरी अप, तय, विद्या (उपायना) र ममाधि (निजको ग्याहना)
 ले मस्ति धार्य मौन म् । नी स्वम बन्धन बाके जन्मा म्का पिए ॥२६॥ ब्रह्माजी मस्तिाय बुद्धि नारायण न्यां प्रलयकालीन दानायां ब्रह्माधि देखे मन्त्र कर्का म्कामित मन
 मगे ॥२७॥ लोकको स्थिति विज्ञान बुद्धि नमन्त्राले मन्त्र ब्रह्माजीको कष्ट निवारण गर्दै मन्त्रान मन्त्रुन्त-॥२८॥ हे वेदगर्भ ! तिमी यो विषाद-जनित आलस्यलाई फाल्न आफ्ना
 सुष्टि कार्यमा लाग । जुन बन्धुको निमित्त तिमी मन्त्रि प्राप्तामा गर्दछी, तयो कैले पहिलेदेखि नै टिक्न पारिदिएका छु ॥२९॥ अब तिमी केरि तपस्यामा लाग र मेरो प्यान गद गदनु

तपस्याबद्धं विजृम्भन् ॥ उत्थाय विश्वविजयाय च नो विषाद माध्या गिराऽपनयन्तात्पुनः पुणः ॥ २५ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ स्वमम्भवं निशाम्ये
 नोपस्थितममाधिभिः ॥ याक्मनोवनः स्तुत्वा विरराम म विजवत् ॥ २६ ॥ अर्थाभिप्रेतमन्वीक्ष्य ब्रह्मणो मधुसूदनः ॥ विषण्णचेतसं तेन
 च यतिकरमिमा ॥ २७ ॥ लोकमन्त्रानविज्ञान आत्मनः परिम्वितः ॥ तमाहायाध्या वाचा कश्यप शमयन्निव ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
 पा ॥ गर्भ मास्तन्दीर्घं मर्मा उद्यममावह ॥ तन्मयापादितं तमे यन्मा प्रार्थयते भवान् ॥ २९ ॥ भूयस्त्वं तप आतिष्ठ विद्यां चैव मदाश्रयाम् ॥
 तत्काम्यार्हदि ब्रह्मन् लोकान्द्रक्ष्यस्यपावृताम् ॥३०॥ तत आत्मनि लोके च भक्तियुक्तः समाहितः ॥ दृष्टाऽपि मां तत ब्रह्मन्मयि लोकांस्त्वमात्मनः
 ॥३१॥ यदा तु सर्वभूतेषु दारुणवर्गिनिव स्थितम् ॥ र्गतिवशीत मा लोको जगत्सर्वं कश्मलम् ॥३२॥ यदा रहितमात्मानं भूतेन्द्रियगुणशयैः ॥
 तत्क्षणं भयोपेतं पश्यन्स्वाराज्यमृच्छति ॥ ३३ ॥ नानाकर्मवितानेन प्रजा बद्धीः निमृशतः ॥ नात्माऽकमीदृत्यस्मिस्तं वर्षीयान्मदनुग्रहः
 ॥ ३४ ॥ ऋषिमाद्यं न वन्तानि पापीयान्त्वां रजोगुणः ॥ यन्मनो मयि निर्बद्धं प्रजाः संभृजतोऽपि ते ॥ ३५ ॥ ज्ञानोऽहं भवना त्वद्य दुर्वर्त्तयोऽपि

॥ जगत् ! यस तपस्यामा र प्यानहाता तिमी आफ्ना हुइयमा सर्व लोकहरू म्परीनिले देख्नमकनेछौ ॥३०॥ हे ब्रह्म ! अब तिमी भक्तियुक्त म्कर बाधना पिव एकाक्ष बाधनी तव
 बाधना आमाया र गर्भ नाकमा मलाई प्याह देखनेछौ ॥३१॥ अब कुनै प्राणी मलाई सबै प्राणीहरूमा उने गरी विद्यमान देख्नयाल्छ, जस्तै काठमा बागो, त्यसै समत तयो बाधना
 पतहरू न्यागिदिक अर्थात् पाप केदो ती प्राणीमा गदने म्कने ॥३२॥ अब प्राणी आफ्ना आमालाई म्त्वादि गुण तथा तत्पदकाट भिन्न ममा लागेको बुझ्दछ, अनि मात्र तयो युक्
 म्छ ॥३३॥ विविध प्रकारका कर्महरूको चिन्तन गर्दै तिमी अब धर्म प्रजायको मृष्ट गरिगहने छी तर तिमी आफ्नालाई कुनै कष्ट हुने छैन । तिमीमाथि मेरो दृष्टो दया छ
 ॥ ३४ ॥ तिमी आफ्ना मन ममा लगाइदिएका छी, यस निमित्त प्रजाको मुष्टि गर्ने कार्य गर्ने बलमा पापी रजोगुण निर्मालाई आफ्ना बन्धनमा बाँध्न मकनेछैन ॥३५-३५॥ तिनिकि
 ॥ मा मलाई पृथिव्यादि पञ्चमहाभूतहरू, इन्द्रियहरू, म्त्वादि गुण तथा अहङ्कारबाट तृप्ति मान्छौ, यमले आज तिम्रो प्राणीमात्रको निजि द्विजेय मेरो म्कर देख्न पाएछौ छौ र

५. पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥ स्वयंपरि व्रजा कुन कमलमापि वनेऽहं खिप, ग्वां र जलनार्त्तं वनि उनले प्रत्य-वापुंकां वेगद्वारा कम्पित देखे ॥ ५ ॥ उम दसत भापू बढेको तप र भावनामा
६. प्रेम प्रभा यथा विश्रान्तको बलद्वारा उनले ग्वां प्र-वर्को मंगमरी बाधुर्नार्त्तं पनि रिशदिए ॥६॥ अब उनले आकाशमय उडेको स्वयं कमलमाई देखे र मनमने यत्ना निजप गरे कि म
७. प्रमत्त नै न प्रत्यक्षो घमसा रहेको मीनं लोकको लुटि गर्दछ ॥७॥ स्वयंपरि नागपञ्चको हेग्नाले गी-यम कमल-कांक्षमिष वने र भ्यां एकनो कमलकां मीन लुट्न पारेर मीनलोक
८. लीन ॥ परि यो हाँका मीनं कि स्वयंपरि कमलवाट मीन लोक कम्पी बन् मय्यां-नभ मुन-) ग्वां कमल पनि विश्रान्त विषो कि स्वयंपरि कतुर्दल लोचकका
९. मीनमा र प्रत्यक्षका लोचकमात्र नभिये ॥८॥ इनं मीनं लोचककां अंकादिंकां ग्यनामा मय्युक्त विवेचना गरिन्छा छन । (यदि यत्ना मीनं-व्रजा पनि न बोझा बीच नै
१०. मीनमा र प्रत्यक्षका जीवद्वारा कुन विवेचना चिन मानिन्छ-वर्णको उतर यो हा-) व्रजात्री निकाम कुम्हा मृतिपान फल हुने । यसै कारण मय्युक्त तथा
११. लोक र स्वयंका निवासी मीनं गहनतन, वा उपयुक्त मीनं लोचकका ज्ञानो मुक्त-मुक्तं परेका हुन्छन्, मीनं फल मय्युक्तो निम्ति-यहां जान्छन्-त्यसैले यहाँ

॥ ४ ॥ तद्विलोक्यज्जम्भृतो वायुना यदर्धष्ठितः ॥ पद्मम्भ्र तत्कालकृतवीर्येण कल्पितम् ॥ ५ ॥ तस्मा ह्येधमानेन विजया
लोक्या ॥ विबुद्धविज्ञानवलो न्यषाद्वायुं मह्यम्भमा ॥ ६ ॥ तद्विलोक्य विग्रहापि पुष्करं यदर्धष्ठितम् ॥ अनेन लोकान्प्राग्नीनां कल्पिताः
विस्तृतवत् ॥ ७ ॥ पद्मकोशं तदाविश्य भगवत्कर्मचोदितः ॥ एकं व्यभाक्षीदुरुधा त्रिधा मातृं द्विमसधा ॥ ८ ॥ एतावज्जीवलीकस्य संस्था-
मादित ॥ धर्मस्य ह्यनिमित्तस्य विपाकः परमेष्ठ्यसौ ॥ ९ ॥ विदुर उवाच ॥ यदास्य बहुरूपस्य हरेरदभुतकर्मणः ॥ कालाख्ये लक्षणं ब्रह्मन्याया-
न प्रभो ॥ १० ॥ मेत्रेय उवाच ॥ गुणव्यतिकराकारो निर्विशेषोऽप्रतिष्ठितः ॥ पुरुषस्तदुपादानमात्मानं लीलयाऽमृजत् ॥ ११ ॥ विश्वं वै
तम वै सीर्येत विष्णुमायया ॥ ईश्वरेण परिच्छिन्नं कालेनायत्तमूर्तिना ॥ १२ ॥ यथेक्षानो तथाप्रे च पद्मादप्येतदीदृशम् ॥ वर्गो नवविधस्तस्य
विभक्तः कृतस्तनु यः ॥ १३ ॥ कालद्रव्यगुणैरस्य त्रिविधः प्रतिसंक्रमः ॥ आदस्तु महतः सर्गो गुणवैषम्यमात्मनः ॥ १४ ॥ द्वितीयस्त्वमहो यत्र द्रव्यज्ञान

॥ १८ ॥ तब लावसा ने मानिगछन् ॥ १९ ॥ यति सुनेर दिहै अछन्-हे देवेव ! तुम तपाईं ती अवहूत बरों सब नागयन्त्रा बल-सहकायक स्वरूप गर्दै हुनुन्थ्यो । यमीलाई भोलि ॥ १८ ॥ यथा भन्तद्वयम—कालको क्षमना क्षमी गरिन्छ । त्यसको धृष्ट तथा क्षमरूप के हो ? ॥ १९ ॥ देवेव अन्तर्द्वय-अर्थात् मुकुटको मर्यादा परिचाम र त्यसको कार्य नै काल-विहिन, यो काल स्वयं विशेषतास्वरूप छ र अविच्छिन्न छ, यही पनि त्यसको अन्य छैन । यो परमेश्वर परमात्माले बाह्यरूपी वस्त्रलाई लिप्ता क्रीडाको लागि आफूलाई नै विभक्तपणा स्तुतन गरे ॥ २१ ॥ यो सन्ता अर्थात् विष्णुबाबाले यस विश्वको संसार गरिदिन्छी चिन्ता र निश्चयि कृपाया दक्षको स्वरूपमा तीन भूयस्को थिन् । उनलाई ती अन्त्यक मूर्ति नागयन्त्रले काललाई निमित्त तुल्यार केरि ध्वज पारिदिइ ॥ २० ॥ यो विश्व अद्विज जसो छ, त्यस्तै पहिले चिया र पछि पनि यस्तै रहने छ । यसले प्राकृत र प्रवर्तनबाट उज्ज्वल हुने र ईश्वर (चिकित्साद उन्मेष मनुष्य आदि जीव) भेटले नौ प्रवर्तका मृष्टिक हुन्छन् । दक्षी मृष्टिमा ती परम दुष्ट स्वयं रहन्छन् ॥ २३ ॥

एति मर्दे व्यक्त पदार्थरूपं मांसं मर्दन् ॥ ३ ॥ तत्र कालः विषयवर्चको परमाणु सन्वत्को मांसं मर्दन्, न्यय कालमार्गे परमाणु काल मन्दन् ॥ ३ ॥
 कालं पूर्णं प्रदत्तको मांसं मर्दन्, स्वस्वमार्गे 'परमं महान्' मन्दन् ॥ अर्थात् सगं वात समयमा परमाणु देखनार्गे नाष्टन्, स्वस्वमार्गे परमाणु काल ॥ अति समयमा द्वादश-
 रात्र्यात्मकं वृत्तको पारी वृत्त, स्वस्वमार्गे परमं महान् मन्दन् ॥ ४ ॥ इह परमाणुद्वयको वीटा 'अणु' र तीन अणुद्वयको वीटा 'अणु' इत्यन्तः ॥ ५ ॥ त्रयोत्रयेण मांसीभ्यास्त-
 त्रिंशत् वनेषु काला विष्णुना कालं दक्षिन् ॥ त्रयो वराह मांसी उद्दे रन्तः-वृष्णीना इत्यन्तः ॥ ५ ॥ तीन अणुद्वयको मांसं मन कालमार्गे 'वृष्टि' मन्दन् ॥
 मांसं विष्णुको मांसकाल 'मर्क' कालिन्, तीन वेष्टा मांसकालमार्गे 'मर्क' मन्दन् ॥ ६ ॥ तीन मर्कको एक 'निमेष' तीन निमेषको एक 'क्षण', पाँच क्षणको एक 'काष्ठ'
 ॥ ७ ॥ काष्ठकालको एक 'लघु' इत्यन्तः ॥ ७ ॥ पञ्च लघुको एक 'नाडिका' इत्यन्तः ॥ ८ ॥ नाडिकाको एक वृद्धन् ॥ ८ ॥ वा मात पश्चिमको एक 'ग्रह' इत्यन्तः ॥ ८ ॥ छ पल मांसको

च मत्तम् ॥ मंसवानभुक्त्या भगवानभ्यक्तो व्यक्तभुक्तिभुः ॥ ३ ॥ स कालः परमाणुर्वै यो भुक्ते परमाणुत्वात् ॥ ततोऽविशेषभुक्त्यस्तु स कालः
 परमो महान् ॥ ४ ॥ अणुद्वौ परमाणुः स्यान्त्रयेणुभ्यः स्मृतः ॥ जानाकर्करस्यवगतः स्मेवानुपतन्नगात् ॥ ५ ॥ त्रयेणुत्रिकं भुङ्क्ते यः कालः
 स वृष्टिः स्मृतः ॥ शतभागस्तु वेधः स्यात्तैश्चिभिस्तु त्रयः स्मृतः ॥ ६ ॥ निमेषश्चिल्लवो ज्ञेय आम्नातस्ते त्रयः क्षणः ॥ क्षणान्पञ्च विदुः काष्ठो
 लघुता दश पञ्च च ॥ ७ ॥ लघुनि वै ममांमनाता दशपञ्च च नाडिकाः ॥ ते द्वे मुहूर्तः ग्रहः पड्यामः सप्त वा लघ्नाश्च ॥ ८ ॥ द्वादशार्थपलोन्मानं
 चतुर्भिश्चतुरंगुलेः ॥ स्वर्णमाषैः कृतच्छिद्रं यावत्प्रस्थजलप्लुतम् ॥ ९ ॥ यामाभ्यन्तराभ्यन्तरो मर्त्यनामहनी उभे ॥ पञ्चः पञ्चदशाहानि शुक्रः
 कृष्णश्च मानद ॥ १० ॥ तयोः समुच्चयो मासः पितृणां तद्वर्जितश्च ॥ द्वौ तावत् पड्यनं दक्षिणं चोत्तरं दिवि ॥ ११ ॥ अयने चाहनी प्राहुर्व-
 त्सरो द्वादश स्मृतः ॥ मंसत्वमशतं नृणां परमाणुर्निरूपितम् ॥ १२ ॥ अर्धशतारात्रकस्यः परमाष्वादिना जगत् ॥ मंसत्वमवमानेन पर्ययनिमित्तो
 विभुः ॥ १३ ॥ मंसत्वमरः परिवत्सर इहावत्सर एव च ॥ अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुर्वै प्रमाण्यते ॥ १४ ॥ यः सृज्यशक्तिगुरुधोन्वमयन्वरास्त्यापुमोऽभ्रमाय

वीटा चत्वारो पल वनामांस् तस्या एक वत्स्य पारी अर्थात् ॥ तस्य वाक्का विषयको मांसमा वीटा वत्सो पाल वारोन्, अस्मा एक मासा शतको वात अंगुल लामां सुदो वत्समकोत् ॥ तस्य
 पालवाट जनि केमा एक वत्स्य पारी निष्कन्त, तस्य स्वस्वमार्गे मर्दो (कटी वा द्वाद) मन्दन् ॥ ५ ॥ आठ पाल (ग्रह) को एक दिन रात इत्यन्तः ॥ अर्थात् चार ग्रहको दिन ॥ चार
 ग्रहको रात ॥ पलान् पञ्च दिन ॥ रात्र्येका एक पल इत्यन्तः ॥ दिनको 'अक्ष' 'कृष्ण' दूर मेर इत्यन्तः ॥ १० ॥ दूर पक्षको एक माहना इत्यन्तः ॥ पञ्च वत्स्य मनुष्यरूपको एक मर्दोना पितृरूपको
 एक दिन ॥ रात्रको द्वाद इत्यन्तः ॥ दूर मर्दोनाको एक माह इत्यन्तः ॥ तीन माहको एक अयन इत्यन्तः ॥ त्रयो अयन दूर मर्दोनाको इत्यन्तः-उवाचम ॥ दक्षिणायन ॥ १० ॥ दूर अयन
 (एक वर्ष) इत्यन्तः एक दिन ॥ रात्रको समान इत्यन्तः ॥ द्वाद मर्दोनाको एक वर्ष इत्यन्तः ॥ मनुष्यरूपको परमाणु तस्य वर्षको मानिदको ॥ १२ ॥ अह (पञ्च-अति नादि) तथा
 मनुष्य (अतिनी-अर्थात् नादि) मास (मासात्मक नाडिकाह) मन्दत्तमा निवाय मर्दे परमाणुत्वात् त्रिंशत् वर्ष मर्दो समयतम्य यम ध्रुवन-कोशको केरो समार्दे रहन्त्यम् ॥ १३ ॥

हे विदुर । भवेदस्य पति पतिषा दुष्टम्-सर्वस्वम्, परिवन्तम्, इहावन्तम्, भवितुम् र वन्तम् ॥१७॥ हे मयागं जन हो । तुन सुष्टि कायलाई अक्षिहृदको कालात्मिका अक्षिहारा कथमा प्रपञ्च गर्द बरन्तर आकाशमा विहिरहने र मनुजहरूको अन्तान नष्ट गर्छन्, ती महाभूत स्वरूप र पञ्च-सर्वस्व-भवतक श्रयं भवतस्त्वनाई तिमी शिविष सावधीरक-पञ्च पावर पुजा गर ॥१५॥ पति सुने विदुर मन्दलम्-विश्वम्, मनुजहरूको परमाप्त इत्युक्ते मनुजयो । अब कलाई की ज्ञानीहरूको गति कन्तु हवम्, जो पञ्च-सर्व-साधना त्रिलोक्यको बाहिर अन्त-अन्त लोकहरूमा बस्छन् ॥१६॥ इतर कालको पनि रात्री बन्तुदुष्ट, किनकि ऐवंदाती पानी योगरक्षिहारा सवस्त विषलाई देख्छन् ॥१७॥ मैत्रेयले भने-हे विदुर । मय, वेदा, हास र कलि यी चार पुग छन् । देवगारुको बाह इजरा वषमा युगमन्त्र र मन्त्राक्षर गहित यो चार पुग विने जान्छन् ॥१८॥ देवगारुको चार हजार वर्षको मन्त्रपुग हुन्छ । न्यस मन्त्रपुगको आदि र अन्त्यको परिमाण चार-चार सय वर्षको हुन्छ । देवगारुको तीन हजार वर्षको वेदा पुग हुन्छ । पयको आदि-अन्त्यको समय तीन-

दिवि धावति मृतभेदः ॥ कालात्म्या गुणमयं कन्तुभिर्वेत्तन्वन्तमे बलिं हतम् ॥१५॥ विदुर उवाच ॥ पितृदेवमनुष्याणामायुः परमिदं मृतम् ॥ परेषां गतिमाक्षय ये स्युः कल्याणविदिदः ॥१६॥ भगवान् वद कालस्य गतिं भवतो ननु ॥ विश्वं विचक्षते धीरा योगाराद्वेन वक्ष्या ॥१७॥ मैत्रेय उवाच ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कालश्चेति चतुर्युगम् ॥ स्थिर्द्धृदशभिविषैः सावधानं निरूपितम् ॥१८॥ चत्वारि त्रीणि चैवैकं कृतदिष्टि यथाक्रमम् ॥ मध्यान्तानि मन्त्राणि द्विगुणानि शतानि च ॥१९॥ मध्यांशयोरन्तरेण यः कालशतमन्त्रयोः ॥ तमेवाहुर्युगं तज्ज्ञा ॥२०॥ धर्मश्चतुष्पन्थमनुजान्कृतं ममनुवर्तते ॥ स एवात्यन्तधर्मेण ज्येति पादेन वर्धता ॥२१॥ त्रिलोक्या युगमाहसं बहिराक्रम्योऽतिदृष्ट ॥ नावत्पेव निशा तात याज्योर्जाति रिवत्पृष्ठ ॥२२॥ निगावमान आरन्ध्रो लोककल्याणानुवर्तते ॥ यावद्दिनं भगवतो मनुस्युर्ज्ज्वलतुर्दश ॥२३॥ सौर्वै कालं धनुर्भुङ्क्ते माधिकं शोकमभितम् ॥ मन्त्रान्तेषु मनस्मिन्देश्या ऋषयः सुराः ॥ भवन्ति चैव युगपत्सुरेशाश्चातु ये च तान् ॥२४॥

१५-१७ वर्षको हुन्छ । देवगारुको दुइ हजार वर्षको कलिपुग हुन्छ र यत्को आदि अन्तको परिमाण सय-सय वर्षको भानिन्छ ॥१९॥ अर मन्त्रा (पुगको आदिमा) र मन्त्राक्षर (पुगको अन्त) का गति सय वर्ष बताइएका छन्, तिनीको बीचको समय पुग कहिन्छ । मयमया इत्या वन दिने समयमा आफ्ना आधिक कृत्यहरू सम्पन्न गर्दछन् ॥२०॥ मन्त्रमा पयको चार पाठ विद्यमान रहन्छन् । अन्तर यम युगमा गर्दै ज्याक ३६० पयमा या हुन्छन् । पुगस्यको अनुमत प्रत्येक पुगमा धर्मको एक-एक वर्ण पढ्दै जान्छन् ॥२१॥ त्रिलोक्य बाहिर गएकोहरूबाट अवनोकमम्म देवगारुको हजार चतुर्युगको एक दिन हुन्छ र त्यति नै समयको राम पनि हुन्छ, हे तान विदुर । मय रतमा नै ब्रह्माजी जन्म ॥२२॥ राम विनिर्दिष्ट ती उड्डेन आफ्ना मुक्तिकार्य आरम्भ गर्दछन् । ब्रह्माजीको एक दिनमा बाँध मनु आफ्ना कायकाल समाप्त गरिपवदछन् ॥२३॥ ती चौध मनु-स्यु-देव-मनुको कार्यकाल पढ्छन् आफ्ना मन्त्रा पनि केही पढ्ने समयको हुन्छ । प्रत्येक मन्त्रमा मनु, मनुका वंशज गारुहक, भगवि, इन्द्र र तिवका अनुयायी मन्त्र-

५॥ मने माये उल्लस हुन्छन् ॥ २४॥ तीने लोकमा प्रजाजीको प्रतिदिनको मृतेन-प्रापमा यही कम चन्द्रिहन्छ ॥ तिनको सुदिमा प्राणी आकासमा कर्मानुसार तिवन्, मनुष्य, पित्र तथा देवनाथको योनिमा जन्म लिन्छन् ॥ २५॥ प्रत्येक मन्वन्तरमा भवान् मन्वन्तरको आरम्भ लिएर आफ्नो मूर्तिबाट नै बनु कार्दको रूपमा अवतार लिएर आफ्नो पुत्रात्मको प्रदर्शन गर्दै जगतको रक्षा गर्दछन् ॥ २६ ॥ दिनपछि रातको समयमा प्रजा जन्मोगुणको केरी बंधनबाट गरेर सृष्टिद्वारे पामेर निगर्दछन् र त्यो कालशक्तिको प्रेषणाद्वारा यो समयत १५५५ वर्षमा सीधै पण्ड जान्छ ॥ २७॥ यस्तो अवस्थामा जब कि क्षय र वृद्धि र मन्वन्तर तब त्यो देव भन्धकारको रेलामा भूमिक आदि तीने लोक पनि उत्रे भगवान्मा लान हुन्छन् ॥ २८॥ त्यस बेला श्रेष्ठ-भगवान्को मुखबाट निस्कने आवाजको आसमा तीने लोक बस्न सक्छन् ॥ त्यस अवस्थाले सन्तान भएर बर्दलोकका निवासी मृगु आदि पुनि मन्वन्तरबाट जनतामा जान्छन् ॥ २९॥ त्यस बन्दो विधुनमा कम्पानको रमा मधुर बर्दछ र बापु ठूलो वेगले रग्न बाग्छ ॥ बापुको प्रसन्न वेगबाट उठेको मधुरको

एष देवन्दिनः सर्गो नाद्यस्त्रैलोक्यवर्तनः ॥ तिर्यह्नुपितृदेवानां मन्धवो यत्र कर्माभिः ॥ २५ ॥ मन्वन्तरेषु भगवान्विभ्रमस्त्वं स्वमूर्तिभिः ॥ मन्वादिभिरिदं विश्वमवत्युदितपौरुषः ॥ २६ ॥ तमोमात्रमुपादाय प्रतिमरुद्विक्रमः ॥ कालेनानुगताशेष आस्ते तूष्णीं दिनात्यये ॥ २७ ॥ तमेवान्वपिधीयन्ते लोका भूरादयश्चयः ॥ निशायामनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्करम् ॥ २८ ॥ क्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या संकर्षणामिना ॥ सान्त्थयन्मण्डलैर्काञ्चनं भूरादयोऽदेताः ॥ २९ ॥ तावत्त्रिभुवनं मयः कल्याणित्थितमिन्धवः ॥ लावण्यस्युक्तपटोपचण्डवातेरितोर्मयः ॥ ३० ॥ अन्तः स तस्मिन्मलिल आस्तेऽनन्तामनो हरिः ॥ योगनिद्रानिमिलोऽथ स्तूयमानो जनतलयेः ॥ ३१ ॥ एवंविधेरहोरात्रैः कालगत्योपलक्षितैः ॥ अपेक्षितमिवास्यापि परमायुर्वयःशतम् ॥ ३२ ॥ यदर्धमायुषस्तस्य परार्धमभिधीयते ॥ पूर्वः परार्धोऽपकान्तो ह्यपरोऽय प्रवर्तते ॥ ३३ ॥ पूर्वस्यादो परार्धस्य ब्राह्मो नाम महानभुन् ॥ कल्पो यत्राभवद्ब्रह्मरश्मिर्ब्रह्मेति यं विदुः ॥ ३४ ॥ तस्यैव चान्ते कल्पोऽभूत् पाद्ममनिचक्षते ॥ यदरेनीभिर्मरम आमील्लोममरोरुहम् ॥ ३५ ॥ अथ तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ॥ वाराह इति विख्यातो यत्रामील्लुक्को हरिः ॥ ३६ ॥ कालोऽयं द्विपरार्धस्यो निमेष उपचर्यते ॥ अत्याकृतस्यानन्तस्य अनारदेर्जगदात्मनः ॥ ३७ ॥ कालोऽयं परमाण्वादिर्द्विपरार्धान्त ईश्वरः ॥ नैवेशिनुं

अर्धको अर्धको मरगदरु तीने लोकलाई ह्वार्हदिन्छ ॥ ३० ॥ यस समय प्राणिनागको ब्रह्मभूत भएर भगवान् यस जगमाथि श्रेष्ठ छायाया छपन गर्दछन् र जनलोक निवासी मृगु आदि पुनि तिनको स्तुति गर्ने सान्भारन् ॥ ३१ ॥ अन्तर्गतको त्यो मय वषको नामो आयु पनि दिन-रातको चक्रमा अन्तर स्थानी हुन्छन् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मको आधा आयु 'परार्ध' कहिन्छ । त्यो पहिलो परार्ध चिनियस्को, अब दोस्रो परार्ध चलिदैछ ॥ ३३ ॥ प्रथम परार्धभन्दा पहिले ब्रह्मकल्प नामको योटा महाकल्प यस्तो विषो, जसमा उल्लस गइर बरका स्वरूप थिए । त्यसै कारण ती 'प्रत्यक्ष' कहिन्छन् ॥ ३४ ॥ ब्रह्मकल्पपछि प्रथम आधो, यसमा भारावणको नामबाट विधुमृष्टको मण्डारमरुद कमल उल्लस यो ॥ ३५ ॥ हे विदु ! यो मीले तिपो-लाई द्वितीय कल्पको कुन पुष्पको रूपमाई वाराहकल्प भन्दछन् । यसमा भगवान्ले वाराह (प्रह्व) अवतार लिएका थिए ॥ ३६ ॥ यसरी ब्रह्मानुसार सृष्टि र आयुको परिमाण बताएर अब

१. अनेक परिभाषा रहित कृष्णहरूको वर्णन गर्दैछन्-गो मयय द्विगर्भं कश्चित् । यो विहाय रहित, अनन्त र अमादि छ । यो ब्रह्मको व्यावस्थारूप मयवान्को केवल निरोध-
 २. ॥३७॥ यद्यपि जे पनि गर्नेमयने मायार्थं काजन्ता छ, नापनि ती भवोप र वसिष्ठं नारायणमाथि स्वयम्को कुनै पनि प्रभाव कल्प मकैने स्वयम्को हात कामिनी र
 ३. ॥३८॥ यन्मय दश-मोर्कः । मायायाः श्रमिरेन्द्रे मनुष्यमयमर्थं मोक्षिन रहन्त ॥३९॥ मोक्ष विकार र मात प्रकृति द्वारा बनेको यम आकाशको विस्तार पचाम करोड योजन छ र
 ४. ॥४०॥ यन्माया वर्णा पृथिवी आदि आवरणने मायन ॥४१॥ यो विशाल आकाश ती परम पूज्य कल्याणमाया कल्याण मयान देखिन्छन् र तिनको क्षीरमा दस्ता दस्ता अम-
 ५. ॥४२॥ यन्माया भोगका छन् ॥४३॥ ती कल्याणमायाई मानिस मर्ष कारणका पनि फलका, विष्णु भगवान्, परमधाम (मेघ) र अक्षर (अविनाशी) आकाशमा छन् ॥४४॥ इति श्रीमद्भागवते
 ६. ॥४५॥ श्रीगोविन्द 'श्रीमद्' हुन नयानी भाग्य-श्रीकायां स्वकाद्रोऽप्यन्य ॥४६॥ (गृष्टिको विस्तार) वैदेव कहन्छन्-हे विदुः ! यमरी मैले कालमय रूप कल्याणमायाको महिमाको

॥ ३८ ॥ विकर्ते. महिता युक्तोर्विशेषादिभिः कृतः ॥ आण्डकोशो बहिर्य पदाशक्तोऽतिविरुद्धः ॥ ३९ ॥ दशो-
क्तो विद्ये सर्ववत्. परमाणुवत् ॥ लक्ष्यन्तेऽन्तर्गताश्चान्ये कांश्चिदो ह्यष्टादशयः ॥ ४० ॥ तदाहुरक्षरं द्वय सर्वकारणकारणम् ॥ विष्णोर्धर्म परं
रूपमयम् महात्मनः ॥ ४१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति ते वर्णितः श्रुतः
काशा यः परमात्मनः ॥ महिमा वेदगर्भोऽयं यथाऽस्त्राक्षीन्निबोध मे ॥ १२ ॥ समर्पयिष्यन्तानामिसमथ तामिसमादिकृतः ॥ महामोहं च मोहं च तमश्चाज्ञा-
नमृतम् ॥ १३ ॥ दृष्टा पापीयसी मृष्टि नामाने वदन्त्यतः ॥ हरवद्वधानपृष्टेन मनस्यज्यास्ततोऽसृजतः ॥ १४ ॥ मनकं च मनदं च मनातनमथात्मभूः ॥
मनं च मूर्त्तिनिष्ठियानूर्वरेतमः ॥ १५ ॥ नात्रभाषे स्वसुः पुत्रा-प्रजाः सृजत पुत्रकाः ॥ तन्नेच्छन्मोक्षधर्माणो वासुदेवपरायणाः ॥ १६ ॥ मो-
क्षं च पुनरेव प्रत्याख्यातानुशासने ॥ क्रोधं दुर्विषहं ज्ञानं नियन्तुमुपचक्रमे ॥ १७ ॥ धिया निग्रहमणोऽपि भ्रुवोर्मयात्रजापने ॥ मयोऽज्जायत

[illegible]

भवाङ्करो मन्तान उत्पन्न गये ॥ १५ ॥ रुद्रद्वारा उत्पन्न अगमिन रुद्रमण इव धर्मविवाट संयागन्तं स्वादिशायाम्, यव ब्रह्माजीनाई रुद्रका मयो र उनले रुद्रमित भन्ने ॥ १६ ॥
 उ सुरभेष्ट ! तिमी यन्त्रा प्रजा उत्पन्न भएर । यी ब्रह्माङ्क त भवन्ता इत्यन्तम् । आशाले मेरो सृष्टिनाई पात्रा मय्य पारिगृह्यन् ॥ १७ ॥ तिम्रो कल्याण हंस ! अह तिमी मरुत तपस्वा
 म्, यमले सम्मेलनाई सुख प्राप्त दुनै र तपेक्षमले तिमी उम्है विष्णुको सृष्टि गर्नेमा मय्य हनेछी हेनो कि पटित रागका धियो ॥ १८ ॥ धम बाहेक सर्वोत्कृष्ट ज्योतिष्मान
 र पद-घटमा हम्ने नारायण पनि तपस्या द्वारा नै सुगमताले प्राप्त हुन सक्छन्, अह उपाय हेन ॥ १९ ॥ वैश्व भवदन्त—धर्मो ब्रह्माको ब्रह्मा मुने रुद्र-भगवान्को धर्मपति ब्रह्माको
 तीनपद परिक्रमा गरे र तपस्याको निमित्त बनमा गए ॥ २० ॥ ज्योतिष्मन् ब्रह्माको सन्ताने भवन्ता कर्म सृष्टि कार्य मज विचार गर्नुनामे नव तिनको ज्ञातिबाट यी हन
 गय उत्पन्न भए ॥ २१ ॥ मरीचि, अत्रि, अङ्गिरा, पुलस्त्य, पुलह, बभ्रु, मृगु, वसिष्ठ, दक्ष र नारद ॥ २२ ॥ तिनमा ब्रह्माजीको कालबाट नारद, औदारबाट दक्षप्रजापति, वामाबाट

मन्त्राङ्करो यथान्मजापतिरशङ्कत ॥ १६ ॥ अले प्रजाभिः सृष्टाभिर्गिराभिः भृगोस्तम ॥ मया सह दहन्तीभिर्दिशाम्भुभिस्तृणैः ॥ १७ ॥ तप
 आनिष्ट भद्रं ते सर्वभूतयुस्त्वावहम् ॥ तपसेव यथापूर्वं सष्टा विश्वमिदं भवान् ॥ १८ ॥ तपमेव परं ज्योतिर्भगवन्तमधोक्षजम् ॥ सर्वभूतगुहावाममम्रमा
 निन्दते पुमान् ॥ १९ ॥ मेधेय उवाच ॥ एवमात्ममुवाऽऽदिष्टः परिक्रम्य गिरां पतिम् ॥ ब्रह्ममित्यमुपामन्त्र्य विवेश तपसे वनम् ॥ २० ॥ अथा-
 भिधायतः सर्गं दश पुत्राः प्रजाङ्गिरैः ॥ भगवच्छक्तियुक्तस्य लोकमन्तानहेतवः ॥ २१ ॥ मरीचिरत्र्यङ्गिरमौ पुलस्त्यः पुलहः बभ्रुः ॥ मृगुर्वमिष्ठो
 दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः ॥ २२ ॥ उत्पन्नाङ्गारदो जज्ञे दक्षोऽङ्गुष्ठात्स्वयम्भुवः ॥ प्राणद्वमिष्टः सज्जानो भृगुस्त्वचि करात्कतुः ॥ २३ ॥ पुलहो
 नाभिर्नो जज्ञे पुलस्त्यः कर्णयोर्ऋषिः ॥ अङ्गिरा मुखतोऽङ्गुष्ठोऽत्रिर्मरीचिर्मनमोऽभवत् ॥ २४ ॥ धर्मः स्नादक्षिणतो यत्र नारायणः स्वयम् ॥
 अपार्मः पृष्ठतो यममात्म्युलोकमयङ्करः ॥ २५ ॥ इदि कामो भुवः क्रोधो लोभश्चाधरदृच्छदान् ॥ आस्पाद्वास्मिन्धवो मेद्वाग्निर्ऋतिः फयोरधा-
 श्रयः ॥ २६ ॥ आयायाः कर्दमो जज्ञे देवहूत्याः पतिः प्रभुः ॥ मनसो देहनश्चेदं जज्ञे विश्वज्ञो जगत् ॥ २७ ॥ वाचं दुहितरं तन्यौ स्वयम्भूर्हरतौ
 मनः ॥ अकामां चक्रमे श्रुतः मकाम इति नः श्रुतम् ॥ २८ ॥ तपधर्मं कृतमात्रं विनाकय पितरं सुताः ॥ मनीनिमुक्या मुनयो विश्रमात्स्वतोऽधयन्

वागह, नववाट भृगु ज्ञातबाट बभ्रु, ॥ २३ ॥ मारिवाट पुलह, जानबाट पुलस्त्य, मुखबाट अमिगा, नरबाट अत्रि र मनबाट मरीचि उत्पन्न भए ॥ २४ ॥ ब्रह्माको हाडले स्तनबाट धम
 उत्पन्न भए, वयमा नारायणको निशाम गन्ध, तिनको पटितबाट अधोक्ष उपाय भयो र अपमबाट भगवानाई भवमात्र बाहे भृगुको जन्म भयो ॥ २५ ॥ ब्रह्माजीको
 हृदयबाट कामदेव, आङ्गुलीबाट अहं कृष्ण, कर्णबाट ऋषि, मुखबाट वाजी, स्निग्धबाट मयाः ॥ तिनको मुद्राबाट वाहकका केन्द्र राक्षस उत्पन्न भए ॥ २६ ॥ ती भृगुराजको छायाबाट
 कर्दम प्रजापति उत्पन्न भए, सुत देवहूत्या पनि पिताः तिनको मन र देहबाट फयुष विष्णु उत्पन्न भयो ॥ २७ ॥ यमपति ब्रह्माको मरणादी तपसादी पाँटी कृपा सुष्टि गरे । तिनको
 मोहक मोन्दपले ब्रह्माजीको सदे चलायमान भयो र ती उनमाई काममात्रले हेर्नुनाथ ॥ २८ ॥ यम पक्ष भवमात्र नृपका देखेर तिनमा मरीचि आदि छान्दसले श्रेष्ठक मन्त्राउदे

वजिरहन्त ४८ । हे विदुर ! कालान्तरमा नी इदानीं पूर्वोक्त नीत्यागमः प्रयोगः न्यायः अर्थात् प्रजा धारण कर र कौरु मूर्खता गन विचार गन जागे परिते उनले हुन भयो-
 अन्तिमान् मर्याधि, वसिष्ठ आदि कृषिदत्तको सृष्टि गरका थिए, तिनले सृष्टि र विचार गन मरुन्नु ॥५०॥ नव अश्विनोऽयं विचार गर-यद्यपि अनित्य सृष्टि-विस्मयः चेष्टा गदरहन्त,
 नैर्मान् यमको मन्त्रोपक्रमक विचार हैदेन ॥५०॥ यो प्रजा मुन रत्नदत्तको छैन, देख्न बाग पाउनु छ कि भन्नु गान्नु । देवा प्रियमा नी यम प्रकार विचार गरिरहेका थिए कि
 म्यै बलन ब्रह्माजीक। अरुत दृष्ट भागमा विभक्त भयो र ती दुवै भागबाट यो यो भा र भा र १५१-१५२। त्यसमा दुवै भागि स्वायम्भुव
 मनु र को तिनको गर्ना गरका थन्नु ॥५३॥ तिनकै मधुन धर्मज्ञा प्रजा बन्नु लाग । स्वायम्भुव मनुले प्रकृपाबाट पाँच मन्त्रा उच्यन्नु गरे ॥५४॥ निम्नमा दृष्ट पुन र नीन
 क्षीरदत्त थिए । तिनको नाम-प्रियव्रत, उत्तमिवाह एवं भावृति, देवहृति र प्रयति थिए । ५५। स्वायम्भुव मनुले भावृतिको कवि प्रजापति, देवहृतिको वदंम प्रजापति र प्रयतिको

तदृष्ट्यै भूयश्चित्तयामाम कौरव ॥ अहो अद्भुतमेतन्मे व्यापृतमपि निरयदा ॥ ५० ॥ न तोधन्ते प्रजा नूनं दैवमत्र विघातकम् ॥ एवं युक्तकृ-
 त्तमस्य देवं वाचंश्चतस्तदा ॥ ५१ ॥ कस्य रूपमभूदहेष्टा फकारमभिरुते ॥ तादां रूपविभागाभ्यां मिथुनं सप्तपद्यत ॥ ५२ ॥ यस्तु तत्र पुमा-
 न्नोऽमुन्मनुः स्वायम्भुवः स्वराट् ॥ स्त्री याऽऽमीच्छतरूपास्या महिष्यस्य मह्यमनः ॥ ५३ ॥ तदा मिथुनधर्मेण प्रजा बोधाम्भवतिरे ॥ स चापि
 शतरूपायां प्रजापत्यान्वीजिनत् ॥ ५४ ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ तिलः कन्याश्च भारत ॥ आकृतिर्देवहृतिश्च प्रमुनिरिति सत्तम ॥ ५५ ॥ आकृति
 रुचये प्रादात्कर्तमाय तु मध्यमाय ॥ दश्यादहप्रमृति च यत आपूरितं जगत् ॥ ५६ ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥
 श्रीशुक उवाच ॥ निशम्य वाचं वदतो मुनेः पुष्यतमां सृष्ट ॥ भूयः पश्चत्त कौरव्यो वायुदेवकथादतः ॥ १ ॥ विदुर उवाच ॥ स वै स्वायम्भुवः
 मन्नाट् प्रियपुत्रः स्वयम्भुवः ॥ प्रतिलभ्य प्रियां पत्नीं किं चकार ततो मुने ॥ २ ॥ चरितं तस्य राजपेगदिराजस्य सत्तम ॥ ब्रूहि मे ब्रह्मधनाय
 विष्णुमन्त्राश्रयो तमो ॥ ३ ॥ श्रुतम्य पुमां सुचिरश्रमस्य नन्वब्रूमा मृगिभेदिनोऽर्थः ॥ यतदगुणानुश्रवणं मुकुन्दपादावरिन्दं हृदयेषु येषाम् ॥ ४ ॥

१२ प्रजापतिपति विवाह गरिदिए । उनले उच्यन्नु गरका मन्त्रादहप्रमृति माग मंगल बाणको छ ॥५६॥ इति श्रीमद्भागवते महाभारत तृतीयस्कन्धे १० सर्गोक्त 'वसिष्ठ'कृत वेदान्तो
 मातापुत्रायां द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥ । वराह अवतारको वधेन — श्रीशुकदेव मन्नुहन्त-४ शतम् । मरिचि मधेयको हृषिकेश वो वरम् पवित्र कथा मुनेर भगवान् श्रीकृष्णः ।
 कलापमा रितरने साधे-॥१॥ हे केशवति मेनेप ! ब्रह्माका प्रिय-पुत्र र मन्नाट् स्वायम्भुव मनुले आफ्नो पत्नी प्रकृपाबाट पाण्डवि केके गरे । ॥२॥ इन्द्र मन्नाई
 म.पथम नी गजवि र भगवद्-मक गजरा स्वायम्भुव मनुको चरित्र सुनाउनु हवन्, विनाक देगे उनमा ठूलो भडा छ ॥३॥ कौरु दिनभम पवित्रम गरे विधानेन गन
 । कालादत्तको विचारको माधेयता समेता छ कि ती मण्डकदत्तको पवित्र कथाहरू मनुहन्नु र मनी । रम्यबाट मंगलको कन्याका दत्तेछ र कौरु ठूला-ठूला कवि पनि त उनको मन्त्रा
 म.००० । शुक्रदेव मन्नुहन्त-पिनीन र नारायणको शम्भको उपधान (भाषय सकिया) स्वरूप मण्डकक विदुरका कुरा मुनेर मंत्रय धृति मन्नुछन् । भगवानको उपापति निकको

सिंह उन्मत्त आया। र घोर र घोरानि भयो। यसरी बिहल नियतेमा मीषे भएछन्। भएताप, यी कस्य नसु र प्रकृष्टा ॥ १८ ॥ बहन्नेकाछि मुनले हान जोगे ज्ञापित भन्ने—॥९॥
तपाईं नै समस्त प्राणिनाका जसद्वारा र हृदि प्रदान भन भना ह्मन्नेछ। नेमान वा भन्ने छुन्छ। र, र ॥ १८ ॥ कस्य तपाईंका प्रदायी सेवा गर्ने मक्छ ॥ ७ ॥ तपाईंलाई
ज्ञात छ भनाई यो भन्नुह्यम् कि आफ्नो हृदि अनुसार म विनये के उपकार भन्ने ज्ञाने समग्रमा भएछ। यद्यपि राम होम् र परमात्मा सर्वानि वाई ॥ ८ ॥ ज्ञानी
भन्दछन्—दे ज्ञे ! निशो कल्याण होम्। म निर्धर्मि यम निर्मित वस्त्र न्छु र निर्मल। नन्देष्ट भएछ। अर्थात् माया र मय्य अलग्ग भएछ। हातमा सुम्पिदियो। ९. हे वीर !
भक्तान्तरा गद्यमान कृतम्य यो हो कि न्यो नम्रा र दनचित्त भई आफ्ना पुत्रभवा आत्मा पावन मकन १०. ७३ निर्मि यो तत्त्वावाट भएछ। हे पुण्यवान् यन्मान उन्मत्त भयो

श्रीशुक उवाच ॥ इति भुवर्णं विदुरं विनातं महत्सर्गिणं श्रृणोषधनम् ॥ प्रदग्धेयं भगवत्कथायां प्रणीयमानो मुनिरभ्यष्ट ॥ ५ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ यदा स्वभार्याया मार्कं ज्ञातः स्वायम्भुवो मनुः ॥ प्राप्नुविः प्रणतश्चेत्तं नेः शर्मभाषत ॥ ६ ॥ त्वमेकः सर्वभूतानां जन्मकृद्वृत्तिदः पिता ॥ अथापि नः प्रजानां ते शुश्रूष केन वा भवेत् ॥ ७ ॥ तद्विधेहि नमस्तभ्यं कर्मसीद्व्याप्यशक्तिम् ॥ यद्वत्वेह यज्ञो धिक्वगमुत्र च भवेद्गतिः ॥ ८ ॥ नमोवाच ॥ प्रीतस्तुभ्यमह तात स्वस्ति स्याद्वां श्रितौत्तर ॥ यत्किञ्चनार्थेन दद्या शायि पेत्यत्माऽपि नम् ॥ ९ ॥ एतावत्यात्मजैर्वीर कार्या ह्यपचितिश्रुतौ ॥ शक्त्याऽप्यमर्तोऽप्येव मादरं गतमनसः ॥ १० ॥ म त्वमप्यमप्यत्कानि मद्राज्यात्मनो मुणैः ॥ उत्पाव शम धर्मेण गां यज्ञैः पुरुषं यज ॥ ११ ॥ परं शुश्रूषां मयं स्यात्प्रजास्तथा नृप ॥ भगवांस्ते प्रजाभ्युर्हर्षितोऽनुरूपानि ॥ १२ ॥ येषां न तुष्टो भगवान्यज्ञलिङ्गो जनार्दनः ॥ तेषां श्रमो ह्यपार्थय यदात्मा नादतः भव्यम् ॥ १३ ॥ मनु उवाच ॥ आदेशोऽहं भगवते नर्तयमस्मिदन ॥ स्यान् त्विहानुजानीहि प्रजानां कर्म च प्रभो ॥ १४ ॥ यदोक्तः सर्वमत्त्वानां मही मग्ना महाभूमि ॥ अस्या उद्वरणे यन्तो देव तेऽस्या विश्रायताम् ॥ १५ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ परमेष्ठौ त्वपां मध्ये तथा मन्त्राम-
वेध गाम् ॥ कथमेतां समुन्नेय इति दशौ धिया चिन्म ॥ १६ ॥ मनुतो मे अतिरहितः ॥ लाज्यमाना ग्मां गता ॥ अथात्र किमनुष्ठेयमस्माभिः

पिण्डपूजक धृष्टकीर्णो ब्राम्हण पर र यथादि ह्यो योगवान्को आगमना मर्हता ॥ ११॥ प्रत्यया शान्तेन परा मर्हताः त्रयो सेवा हुनेछ र निम्नो पत्र कार्यछे नाशपण पनि प्रसन्न हुने छन् । १२ यथा स्वरूप जनादेन संघवान् जोमित अप्रमत्त इन्द्रजित्, निनका कुन ३५५ पनि सम्पन्न हर्देन । नाशपणकोछे अप्रमत्त शम्भु आपनो आ-माको छे तिरष्कार गर्नु हो ॥ १३॥ अदि धनुले भने-हे पाप-नाशक ! म हद्दको माया पालन गर्ने न-पर कुन हद्दु राखो र ३५६ प्रजान् वन हुन ग्यान । दनुहवम् ॥ १४॥ किन कहिले न मारा धृष्टी जलपयन छन् जहाँ कुनै मययमा जपजुका सबै जीव हस्तोछे । अब कृपा मात्र धृष्टीको ददार् रने उपाय भन्दछुम ॥ २५॥ प्रत्ये मन्दलम् जनुका कृपा सुनेर मन्त्रादि विचार मनलागे । उनले योगहर्दिन हेदा व वास्तवमा सम्पन्न धृष्टीलाई जलमा निभयन पाए । अब ती विधान को-अ हुन उपायले पर धृष्टीको उद्धार गर ॥ २६॥ ती फेरि विचार मननागे-नाशपणको हामीलाई सुदि मन

ज्ञाता ते दिव्यं न सको मुनिः प्राप्य कदा पादले मे पृथो जलम् । दृक्का लन अर के वन ॥ ११७ ॥ अन्तमा उनले निरवध गरे—म इनको इदधवद वकट मण्डो हूँ, उने नागपथ ने कुने पाटा ॥ ११८ ॥ हे पदर ॥ श्री यमो विचार गरिहरे पिए जकम्मान भितको नल्लमाट योश मासु वगह थियु (सुकर) निम्बको । न्यो द्वाधीलां जति लामो थियो ॥ ११९ ॥ ह माग्न ॥ १२० ॥ उन्हा पन कुन सयो—अष्टादीन उदाहरे आकाशमा भित न्यो वगद-पिसु हागीजसो सयो ॥ १२१ ॥ अब मरोवि आदि ज्ञापण, मनक्याह आदि र वसुका मार्ये दण्डा ॥ १२२ ॥ न्यो सुकरुण दम्भ विचार मनजोगे— २० ॥ द्वाहकपमत वा कुन दिव्य प्राणी हावा मासुने उपभिन छ । गर्भ अन्दा कता भावयेयो हुग व यो छ कि यो मेरो ना । मयात उत्पन्न भएका हा ॥ १२३ ॥ अब यो उत्पन्न भयो तब वृक्षधीला जसो थियो, तर हायोले दम्भदेसदे हुनो पवन जसो लामो र वसो वग हो छ । वन्हा छनको जिमि यो उने वसुका मयात न पन कपमा अन्तर्गत भएका न हात्तन ? ॥ १२४ ॥ मयावी आफ्ना उमाहकति यम प्रकारको तनका गरिहरे पिए—ती वसुकर भगवान् योटा पवन

नर्गयो जेतो ॥ यस्याहं हृदयादानं म ईशो रिदधामु मे ॥ १७ ॥ इत्यविषयायनो नामाविवर्त्महमाऽनघ ॥ वगहतांको निरगादगुष्टपरिमाणकः ॥ १८ ॥ तत्प्राप्तिपर्यन्तं स्वयं । क्षणेन किल भगवन् ॥ गजमात्रः प्रवृत्ते तदद्भुतममूमहत् ॥ १९ ॥ मगीविममुर्ध्वैर्विषैः कुमारैर्मनसा सह ॥ दृष्टं तमोक्षरं रूपं तर्कयामास चित्रधा ॥ २० ॥ किमेतन्मीकरव्याजं मत्तं दिव्यमवस्थितम् ॥ अहो कताश्चर्यमिदं नामाया मे विनिःसृतम् ॥ २१ ॥ द्रष्टो हृष्टरिक्तांता नः क्षणाद्गुण्डशिलात्मकः ॥ अणिमिद्गुणवानेष खलो मे खेदयन्मनः ॥ २२ ॥ इति मीमांसनस्तस्य वक्ष्यः मह मुमुभिः ॥ भगवान् यत्पुरुषं जगज्जीविन्द्रमन्निभः ॥ २३ ॥ वक्ष्येण हर्षयामास हरिस्तांश्च द्विजोत्तमान् ॥ स्वगांजेनेन ककुभः प्रतिस्वनयता विभुः ॥ २४ ॥ निशम्य मे घर्षणेन स्वखेदश्रयिण्यु मायामयमुक्तस्य ॥ उत्तन्त्य नन्वनिवामिनस्ते त्रिभिः पवित्रैर्गुणोऽगुणन्म ॥ २५ ॥ तेषां मतां वेदवितानमूर्ति-ब्रह्माऽन्यथात्मिगुणावुवादम् ॥ निनय भूतो दिवुधोदयाय गजेन्द्रजीतो जलभाविवेश ॥ २६ ॥ उत्तिष्ठवालः स्वरः कठोरः सटा विधुन्वन्वगंगम-राजम् ॥ सुराहन्ताप्रः मितदंष्ट्र ईशोऽन्योर्निर्भासे मखलमपीप्रः ॥ २७ ॥ प्राणेन पृथ्व्याः पदर्या भिजिषन् कोडापदेशः स्वयमध्वराङ्गः ॥ काल-

ममान् पद-पथ मार मयन-नाम ॥ २८ ॥ ना नागपथका मयनले दिव्यरूप प्रतिपन्नित भय—अपले बवादी र मयात प्राद निडे प्रतन्न भए ॥ २९ ॥ आफ्नो बंद निषाण मया नागपथका न्यो बाधाय वगह-वसुका मयन पवन मुक्त जन, अब र मयनलोकको निषाण कालन् र माधवका मयनले निनको भुति गर्न लागे ॥ ३० ॥ वरहकदा भुति मागमा भगवान् आफ्ना गुणलगाद गुण पद-पद फोर गज । अनि देवमयका इलाय मन न्या प्र न्योक्ष मय प्रनपकलीन अलगादिम पम दिद ॥ ३१ ॥ गाभीमा पक्षी जनको पुष्प मयि उपासिका थियो । ती बानी आकाशमा उड्दै पिए । निनका प्रनपका ती उदा मय र लाला सयो थियो । निनका दुव दान उत्पन्न थिए र आफ्ना सुखले मानो ती आकाशमण्डलका वादलहरूलाई हर्ष गर्दै थिए । निनका आफ्ना र-मयन थिए । क-पदा उदाय गन नागपथ न्यो सुकर घागीमा गा-पदा दोभरदेका थिए ॥ ३२ ॥ ती आफ्ना नास्ते मुक्त पृथ्वीको खोसो गर्दै थिए । सुकरुपधारी ना पद-पथ मयात उदाय थिए र निनको दृष्टि पनि विकसल हृदिहरेको

॥१८॥ तैषमि त्रिमले मृत्नि गनंतोयोका विप्रहृष्टाई मीयम एहिले हें २ वरमा हाण्हाले ॥२८॥ जुन केदा वां जन्मा हाण्हाले न्यम वल्लर ज्ञात दुन्यो-न्यम समुद्रको वेद पुटि-
मकेको छु जने हन्तिण्ण जुन कोलाहल मयं, न्यमले ज्ञात दुन्यो कि न्यां आपनो मज्झकपी हात उवाले काइरहेको छ-^१६ यज्ञेश्वर ॥ मेरो रक्षा कर-मलाई बचाऊ ॥२९॥
यम वेला वगाइ-मगरान् आपना सुगले समुद्रलाई चिदै अवार समुद्रमा गए र महां उनमे न्यम पृथ्वीलाई देमे, जमलाई मई प्राणीहरूको माघार ठाने योग निद्रमा
प्रवन गन बलाया भगवान्ले आपनो ॥ उदरमा पाएक सोका थिए ॥ ३० ॥ अह उनमे पृथ्वीलाई आपना दुई दाँया उवाले र्म्यामसवाट मास्तिर दिंदे ॥ रगत बल्लत पनि ती मृग
राश्रा हेल्तिरहेका थिए ॥ मयै बल्लत निनते कट्टापाके हातमा गदा ॥ मयै त्रिरण्यास देयजार् अन्तरि बाणको देमे ॥३१॥ त्यमलाई आपनो बाटोमा बाघा पार्ने लागेको देखेर निद्रलाई
निकै रिम उठ्यो ॥ अजि वगाइ भगवान्ले न्यां महाबली देयलाई न्यम जन्माने बमरी रूपान् ज्मालने मारे, ज्मने मिह हापीलाई बाढे ॥ न्यमको अरीयाट निम्केको रगले ज्माल्नेको

नष्टोऽप्यलक्ष्म्यामदीक्ष्य विप्रान्मृणतोऽविशत्कम् ॥ २८ ॥ स वज्रकृटाङ्गनिपातवेगविराणकुक्षिः स्तनकन्दुदन्वा ॥ उत्पृष्टदीर्घोर्मिभुजैरिवार्त-
श्रुकोश यज्ञेश्वर पाहि मेति ॥ २९ ॥ म्रुरेः क्षुरमैर्दर्यस्तदाप उत्पारपारं नृपते रमायाम् ॥ ददर्श गां तत्र भुपुष्पुश्रे यां जीवधानी स्वयमभ्यधत्
॥ ३० ॥ स्वर्दंष्ट्रयोदृष्टुम्य महीं निमग्नां स उत्थितः संरुच्ये रमायाः ॥ तत्रापि दैत्यं गदयाऽऽपतन्तं सुनाभमन्दीपिततीव्रमन्युः ॥ ३१ ॥ अघान
रुन्धानममयविक्रमं स लीलयेभं मृगराडिवाभमि ॥ तद्रक्तपङ्काङ्कितगण्डतुण्डो यथा गजेन्द्रो जगतीं विभ्रिन्द ॥ ३२ ॥ तमालनीलं मितदन्त-
कोट्या क्षमामुत्क्षिपन्तं गजलीलायाङ्ग ॥ प्रज्ञाय वज्राङ्गलयांजुवाकैर्विराजसुरया उपतस्थीरीशम् ॥ ३३ ॥ ऋषय उचुः ॥ जितं जितं तेऽजित
यज्ञभावन त्रयीं तनुं स्वां परिधुन्वते नमः ॥ यत्रोभगतेषु निलिख्युरध्वरास्तरुमै नमः कारणमुकराय ते ॥ ३४ ॥ रूपं तथैतन्ननु दुष्कृतात्मनां दुर्द-
र्गनं देव यदध्वरात्मकम् ॥ छन्दोमि यस्य त्वचि र्ब्रह्मोमस्वान्यं दृशि त्वचि तद्ब्रिषु चातुर्होत्रम् ॥ ३५ ॥ सुक्तुण्ड आमीत्सुव ईश नामयोरिडोदरं
चममाः कर्णरन्ध्रे ॥ प्राशिघ्रमाभ्यं ग्रमने ग्रहाम्नु ते यवर्णं ते भगवन्नग्निहोत्रम् ॥ ३६ ॥ दीक्षानुजन्मोपमदः शिरोधरं त्वं प्रायणीयोदयनीयदंष्ट्रः ॥

गन्धर्वान् र मृग रातो मयो ॥ त्यम बल्लत ती वस्त्रो हेल्तिरहेये, ज्मने कुनै हुनो हातो गेरु हो मृमि र्मने रिज्ज उमिणको होम् ॥ २९ ॥ हे भग विद् ॥ मयाज मयाज नील पारि भण्यो
ती वगाइ मगरान् आपना सेवा दैतमा पृथ्वीलाई उवालेका देखिण ॥ त्यम बल्लत उनले, माघार नगराय ज्ञाने मई अविण्ण हात बाँगे वैदिक मन्त्रहरू मरुज बाक्यहरूले निनके
मृत्नि गनलागे ॥ ती मई एकद्वारले बरण हे अजित ॥ हाजुरको जय होम् ॥ हे वेदप्रवक्तापारि ॥ हाजुरको जय होम् ॥ हे यज्ञभावन ॥ हाजुरको जय होम् ॥ हाजुरका सोम-छिद्रमा मई यज्ञ
मिमिका छन ॥ पृथ्वीको उदरमा कामि शृङ्खले बाणक यन हे पयम पुत्र ॥ हाजुरलाई नमस्कार छ ॥ ३३ ॥ हे वेद ॥ हाजुरको यो यज्ञमय स्वरूपलाई संवारका पायव प्राणी बाण
मकनन ॥ हाजुरको न्याचा छन्द हो, योग कुल पुत्र, माँका पिठ र हाजुरका बाण कय हाँताहरू ॥ बाण कमै छन ॥ ३५ ॥ हाजुरको मुखभक्त हो हाजुरका दुवै नाचका छिद्र सुरा हो
हाजुरको उदर रडा (यक्षीय यक्षमपात्र) छन हाजुरका दुवै कान चमम र मूढ (मोक्षपात्र) छन ॥ हाजुरको भोजन नै अग्निहोत्र हो ॥ ३६ ॥ हाजुरको यो

अद्वैत तिलु नै दीक्षाकापं हो, हजुरको श्रद्धा उपमद (मीन धरि को दहि) हो, हजुरको दूधे दान न प्रापकोय (दीक्षापछि हो दहि) र उदयनीय (यह महासिद्धि दहि) हुन् । हजुरको जिभो नै प्रथमं (प्रत्येक उपमदको आदिवा गरिने महावीर नामक यज्ञ) हो, हजुरको घिर नै मय्य (हाथहीन अग्नि) तथा अक्षमय्य (उवागना सम्मन्वी अग्नि) र हजुरको पंच प्राण नै चित्त (इतिहास कथन कम) हुन् । ३३॥ हे देव ! हजुरको वीर्य नै मायम हा । हजुरको बान्ध-युवा प्रभृति अवस्थादक नै प्राणः सचन आदि कर्म हुन् । हजुरको शरीरको त्वचा-भासादि सात बाहुदक अग्निहास, स्म-परिमलस्य, उदध्व, पोदयी, वात्रवेय, अनिराव र आर्मागाम नामक। याव यहमंसाधारक हुन् हजुरको घरीरको मन्थिरक नै आदिसाह आदि अनेक यज्ञका समुह हुन् । हजुर स्वयं मययज्ञमय हुनुहुन्छ । हजुरका शरीरको कथन नै आदिरक हुन् ॥३८॥ हजुर नै सन्त, देवता, इप्प, कटु, माषारण यह तथा क्रियाशुन ईशमय, भक्ति र योगाङ्गार विषय। यथाशतशत जुन शिव प्रथम हुन्छ, हजुर स्वयं माधान स्वयं हुनुहुन्छ । हजुर ज्ञान प्रदान यह हुनुहुन्छ । हजुरलाई हाम्रो बाल्यवार प्रणाम छ ॥३९॥ हजुरका वीर्यको टापामा स्थित सचनहमले बृक्ष पृथ्वी यमो नाम्द, जन्म वनवाट निःसंशयप हुने यमवला दाणीका दोधो पाव मयम कमजिनो शक्तिरको हंस ॥४०॥ हजुरको दत्ति-

जिह्वा प्रवर्गमभव शीर्षकं कृतोः सन्ध्यायमयं चित्तयोऽमवो दिते ॥ ३७ ॥ सोमम्नु रेतः सवनान्यवस्थितिः संस्थाविभेदास्तव देव धानवः ॥ सन्नाणि सर्वाणि शरीरमन्धिस्तं सर्वयज्ञकतुरिष्टिक्थनः ॥ ३८ ॥ नमो नमस्तेऽम्बिलमन्त्रदेवताद्रव्याय सर्वकतवे क्रियात्मने ॥ वेराग्यभक्त्यात्मजयाऽनुभाविताज्ञानाय विद्यागुरुवे नमो नमः ॥ ३९ ॥ दंष्ट्राप्रकोट्या भगवन्स्वया धृता विराजते भूवर भूः समुधरा ॥ यवा वनान्निःसरतो दत्ता धृता मतङ्गजेन्द्रस्य मयत्रपदिनी ॥ ४० ॥ त्रयीमयं रूपमिदं च मौक्तिकं मृणालेनाथ दत्ता धृतेन ते ॥ चकाम्ति शृङ्गोदधेन भूयमा कुलावलेन्द्रस्य यथैव विभ्रमः ॥ ४१ ॥ संस्थापयैनां जगतां मतरधुषां लोकत्रय पत्नीममि मानरं पिता ॥ विवेक चास्यै नममा मह त्वया तस्यै स्वतेजोऽभिनिवारणावधाः ॥ ४२ ॥ कः श्रद्धेयान्यतमस्तव प्रभो रमां गनाया भुव उद्विगर्हणम् ॥ न विस्मयोऽसौ त्वयि विश्वविस्मये यो मायार्दं मजृजेऽतिविस्मय ॥ ४३ ॥

मा विराजमान भूयन्तले तुशोभित हजुरको यो बागहमय स्वयं कुलात्कल वचन मरुद देखिन्छ—जगमाथि मेघ-मण्डन बदारिहरेका हुन् ॥४१॥ हे नाथ ! हजुर मयस्स संसारका पिता हुनुहुन्छ र यी पृथ्वी हजुरकी च नौ हुनाले सबै प्राणीका माया हुन् । जगन्माया आचारिको निमित्त हुनालाई स्थापित गनुहयम् । हामी हजुर र पृथ्वीमात्मालाई प्रणाम गर्दछौ । जगमा अर्थात्मा अग्निको स्थापना गरिन्छ, त्यसै गरी हजुरले यी पृथ्वीमा आफ्नो नेत्र स्थापित गरिदिनु बाष्पा छ ॥४२॥ हे स्वामन् ! हजुर बाहक अह का यमो विषो, जमल पाताः हाँदवाट यी पृथ्वीको उवाग यमो मादम गर्दछ्यो ? केरि हजुरले यमो गनुं हुने आरम्यको दुरा छैन । चिनकि हजुर स्वयं आरम्यमय हुनुहुन्छ । जमले आफ्नो मायाद्वारा यम । तद्वान विष उदध्व गरिदियो, भयको निमित्त बागलवाट पृथ्वी म्याम ७२५ गनुं हुने दुरा होइन । जब हजुर आफ्नो यो वेदभक्त्युपयोग बुझ्नुपाउनुहुन्छ तब हजुरको रीति दुषंसाद उर

॥३८॥ कः श्रद्धेयान्यतमस्तव प्रभो रमां गनाया भुव उद्विगर्हणम् ॥ न विस्मयोऽसौ त्वयि विश्वविस्मये यो मायार्दं मजृजेऽतिविस्मय ॥ ४३ ॥

॥३८॥ कः श्रद्धेयान्यतमस्तव प्रभो रमां गनाया भुव उद्विगर्हणम् ॥ न विस्मयोऽसौ त्वयि विश्वविस्मये यो मायार्दं मजृजेऽतिविस्मय ॥ ४३ ॥

॥३८॥ कः श्रद्धेयान्यतमस्तव प्रभो रमां गनाया भुव उद्विगर्हणम् ॥ न विस्मयोऽसौ त्वयि विश्वविस्मये यो मायार्दं मजृजेऽतिविस्मय ॥ ४३ ॥

पानीका संभवा भाषा आण हामीमाथि पढेछ । मोवाहकले हामी तथा जनलोक र तपान्तकका निदापी आहुवाई पवित्र मानिरहेका छौ ॥ ४४ ॥ हे नारायण ! जो हुनुरका अपार हाहाहकलाई जान्ने चेष्टा गर्दछ, त्यो महामूर्ख हो, किनकि हुनुरको योगसाधना गर्ने, रज र तम यो ताने धरि पुणहकद्वारा मया संपार मोहभकारमा परिरेछ । तत्काल त्यसको बन्धन गनोस् ॥ ४५ ॥ मरेय कदछन्—यस प्रकार हो आदिहकको स्तुति हुन्दै बराह भगवान्ने आफ्ना सुखद्वारा क्षमिउ जलमा पृथ्वीलाई राखिदिष्ट ॥ ४६ ॥ विष्णुस्मेन र श्वापति धाराह समस्तपदले जातुकन्य स्पष्टपक्षी भूमिलाई स्वमती अन्त्याधि स्थापित गरेर अन्तधान हुनुभयो ॥ ४७ ॥ जो मानिस भगवान्मा पुष्टि लगाएर प्रसन्नक नारायणको यस भविष्य भवलाई सुन्दै सुनाउनु गछन् ती अनादने भगवान्का प्रिय बन्दछन् र ती प्राणी स्वयं भाहमा र्घटा कर्माकिक प्रकाशको साक्षात्कार गर्ने सान्दछन् ॥ ४८ ॥ मरै कामनाहक

विष्णुन्वता देवमय निर्जं वपुर्जनस्तपःसतानिवाग्निनो वयम् ॥ मयाशिखोद्भूतशिवाम्बुविन्दुभिर्विभृज्यमाना मृगामीश पाविताः ॥ ४४ ॥ म वै वत प्रष्टमतिस्तवैष ते यः कर्मणां पारमपारकर्मणः ॥ ययांगमायागुणयोगमोहितं दिश्यं गमस्ते भगवन्विप्रेहि शम् ॥ ४५ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ इत्युपस्थीयमानस्तेमुनिभिर्भगवादिभिः ॥ मलिले स्वचुराकान्त उपाधताविताज्वनिम् ॥ ४६ ॥ म इत्यं भगवानुर्वी विष्णुस्मेनः प्रजापतिः ॥ स्माया लीलयोनीतामप्सु न्यस्य ययौ हरिः ॥ ४७ ॥ य एवमेतां हरिमेषमो हरेः कथा मुभक्तां कथनीयमायिनः ॥ शृण्वीत भक्त्या श्रवयेत वोरातीं जनादंनोऽप्याशु हृदि प्रवीरति ॥ ४८ ॥ तन्मिन्मन्ने मकलाशिषां प्रभोः किं दुर्लभं ताभिल्लं तया मभिः ॥ अनन्यदृष्ट्या भजतां गुहाशयः स्वयं विधत्ते स्वगति परः परम् ॥ ४९ ॥ को नाम लोकं पुरुषार्थसारवित्पुग कथानां भगवन्कथामुधा ॥ आपीय कर्णाज्जलिभिर्भवापहामहो विरज्येत विना नरेतरम् ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे बाराहप्रादुर्भासपुर्वणं त्रयादशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ निराय कौभरः

१३ पार्ने समर्थ ती नारायण प्रमन्न मरुपति प्राणीलाई केही पनि हुनैम गहन । भगः उनीपिन जावनां नुच्छ इच्छाहक एवं गनका लागि प्राबना गर्दन्छ । जो व्यक्ति मनःपमाहले तिनको भजन गर्दछन्, तिनको अन्तरात्माको वसेका भगवान् स्वयं ती व्यक्तिहरूलाई सर्वभूदा उषम मति प्रदान गर्दछन् । (जो तुल्य कामनाहक कन्दो धेरै उच्च भगतिां वयु हुन्छ) ॥ ४५ ॥ पशुपतिहक अह कुन ययौ ज्ञाने-वाटिसिमुष हांला, जो यो मरेछे र बुकिदियिनी कथालाई मुनेर पनि यो देखि विमुक्त हुन सक्नेछ ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे बं गौरीशंकर 'शमिष्ठ' कुन नेराली माता-टीकायां त्रयादशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ (दिगिले ममे पाणक मरेको भवान्) शुकदेव भन्दुहुन्छ—महर्षि

माम्ने परको बंदा भेडाभार हाहा शिखन गधरी व ली नामिकले शरिस्थित निक्की लगाइदिने । कुटी धेरै काइ ॥ गरी तेन सलेन । कुटी सनयदे विचार लाग्छ—'मभगवान्को को इच्छा हाँला, त्यही हुनेछ ।' गरी त्यही स्मेर भगवान्को नाम हाँला गर्नेलागी त्यसरी श्रवणार्थ दिनसम्म त्यही रही बस्न नालेकने कुटीको विचार जा ॥ ४५ ॥ तसक हाहा 'ममना' गभ 'ममनाई' ज्ञान-बन्ने माझा पुनः हाँहाको देख-पसर्काई आश्रय भगवान्को कामना गृहको निमित्त पछित हुनगछे । त्यसपछि जो नारिकक र्घि दुदाका पाण र शिखर भक्त भन्ने ।

मैत्रेयको मूलबाट बाराह भगवान्को मुन्दर गाथा सुनेर पनि विदुरलाई मन्त्रले भएन । गितले हाग आंगर केरि बाँधे—॥१॥ हे इन्द्रिन्द्र ! मने सुनेको छु—तिनै पञ्चापूर्ति ममवान् बाराहले शिख्याछ नामको दैन्यलाई मारे ॥ २ ॥ अहं न यो ज्ञाने इच्छा गर्दछु कि पातालमग पुष्पीको उद्धार मने केनामा ग्वन ईश्वरगतिय किन पुद्ग यत्किं ॥ ३ ॥ पनि सुनेर मंत्रप मन्दछन्—हे वीर ! निमीले भगवान्को मन्त्रान्तरित मन्त्रन्व शम्भे छोरे गर्भो कथा सोभ्यो । वन्दे मनुष्यलाई सु-युवाप्रकाट पनि छुटकारा (मोक्ष) भिन्न मकळ ॥४॥ पिनकि राजा उषानपादका छात्रो धृष्टे शान्यकालमा र्भे नारद हुनिको पुनबाट सुनेको कम्बज-कथाको प्रतापले मृत्युको राउकोमा सुद्धा राम्रो भुवलोच प्राप्त गरेका थिए ॥ ५ ॥ हुन कथा तिमी सोझिनेका छौ, त्यही हुनै मयस देवगणले ब्रह्माजीमिल बाँधेका थिए र ब्रह्माजीले शिदलाई खुन हागिनाम मनेका थिए, त्यही न हिमीलाई मन्दछु ॥६॥ हे विदुर ! दक्षको छोरो दितिनै एकमन्त्र बाँधेको केनामा कामातुर बाचना पनि र वर्गकिछ छोरा कथयमित्त हन्तानोम्यत्तिको निमित्त मन्त्रोण गर्ने प्रार्थना गरिन् ॥६॥ त्यस

विषोपवर्णितां हरेः कथां कारणशुकरात्मनः ॥ पुनः स पश्चात् तमुद्यताम्लिनं चातितृमो विदुर घृतव्रतः ॥१॥ विदुर उवाच ॥ तेनैव तु सुान-
श्रेष्ठ हरिणा यत्तमर्तिना ॥ आदिदेव्यो हिरेप्यक्षां हन इन्दुशुभुम् ॥ २ ॥ तस्य चोद्धरतः क्षोणीं स्वर्दष्टाङ्गेण लीलया ॥ दैत्यराजस्य च ब्रह्म-
स्माद्वेतोरमुन्मृधः ॥३॥ मैत्रेय उवाच ॥ माधु वीर त्वया पृष्ठमवतारकथां हरेः ॥ यत्वं पृच्छामि मर्त्यानां मृत्युपाशाविशतानीम् ॥ ४ ॥ ययोत्ता
नपदः पुत्रो मुनिना गीतयाऽर्भकः ॥ मृत्योः कृत्र्वेव मूर्ध्न्यङ्घ्रिप्रारुरोह हरेः पदम् ॥ ५ ॥ अथात्रापीतिहामोऽयं श्रुतो मे वर्णितः पुरा ॥ ब्रह्मणा
देवदेवेन देवानामनुपृच्छताम् ॥ ६ ॥ दितिर्दाक्षायणी क्षतमर्षिर्बन्ध कथयं पतिम् ॥ अपत्यकामा चक्रेमन्म्यायां हन्त्र्यादिता ॥७॥ इष्ट्वाऽग्निजिह्वं
पयमा पुरुषं यजुषं पतिम् ॥ निप्लोचत्पर्कं आमीनमभ्यागारं ममाहितम् ॥ ८ ॥ दितिरुवाच ॥ एष मां त्वन्दृते विद्वन्काम आतुररामनः ॥
दुनोति दीनां विक्रम्य रम्भाभिव मनुजैः ॥ ९ ॥ तद्वतान्दहमानानां मण्नीनां ममृदिभिः ॥ क्रजावतीनां भद्रं ते मय्यायुङ्क्तमनुग्रहम् ॥ १० ॥
भर्तयमोरुमानानां लोकानाविशते यशः ॥ पतिर्भवद्विधो यामां प्रजया ननु जायते ॥ ११ ॥ पुग पिता नो भगवान्दक्षो दुहितृवत्सलः ॥ कं
चृणीत वरं वत्सा इत्यपृच्छत नः पृथक् ॥१२॥ स विदित्वाऽऽत्मजानां नो भावं सन्तानभावनः ॥ त्रयोदशोददातामां यास्ते शीलवतुव्रताः ॥ १३ ॥

बभूव महावि कथय इवम गरेर कागिनालामा बसेका थिए । उनो घर्षनगापण मय्य घरदेका थिए र यी हुनि मवाधिव मण् ईश्वरको प्यानमा छीन थिए ॥ ८ ॥ त्यसै बेला ।
नितिले पनिन्—हे विद्वन् ! हुनै मन्त्रान्तरित कदली बुद्ध हन्ताण्ठे बहिले मलाई मनुष्याय कामदेव इन्द्रमिल मन्त्रोण गर्नेको निमित्त व्याकुल थारिनेको छ ॥९॥ न सोवाको हन्तान-
रपिनी ममृदि देखेर मनमने बलेली न नारीलाई हनर पुत्रदाय दिने कृपा मनुहवम् ॥ १० ॥ हजुर जस्ता पनिहारा मन्त्रान्तरित बाधेका थिए गरेर बाँधेका सबै छोकहरूमा
॥६॥ गरिने बाँधे मानिन्छन् ॥११॥ आज्ञाका धरेर दिन बाँधि बेरा दयालु पिता दक्ष—जो हाको गर्भ छोर्गेमा हुनो न्नेह गल्दथे । उनले एकमन्त्र हाकी मनेलाई भिन्न-भिन्न हाकेर
बाँधेका थिए—निमी बाँधिव विवाह गर्ने इच्छा गर्दछौ ॥ १२ ॥ अहं यमा हाको मनेको विचार जानेर उनले हाकी नैव रतिनीको बिहे इन्द्रमिल यमै निमित्त गरेको थिए कि

हेरिदेवः ॥२४॥ संसारमा उनको न कुनै आफ्ना छन्, न विगतो । ती न कर्पयिन् वशो स्नेह गर्दछन्, न द्वेष, अनकारक कष्टद्वारा दायादम् उनको आराधना गरेर स्वयं
 वैभवलाई प्राप्त गर्न खोज्दछौं—ब्रह्मलाई उनसँग विमोक्ष मानेर पर पदोत्तिष्ठका छन् ॥२५॥ मंगलको विवेकशाल पुष्प अरियामरिचो प्रविष्टनाई काट्नको निम्ति निम्को
 गुण गान गर्दछन्, यद्यपि ती सबभर र सज्जनहरूको मतिदायक छन्, तैरिन् ती पिशाच तथा ब्रह्म आफ्नो व्यवहार गर्दछन् ॥२६॥ ३। अमर्षो नो ना मागम र्गकरका गृह परित्र-
 लाई बुझ्न सक्तेनन्, ती न तिनको ठुला गर्दै छुट्काको मोक्षनम्बक्य सग बदलाई नै आ-मा मन्दछन् र विविध प्रकारका बन्ध, धाना र सुपान्तर तथा गदनाले मचाउँछन् ॥२७॥
 ब्रह्मा आदि ठुला-ठुला देवता जसल बनाएका नियमहरू पालन गर्दछन्, सो यत्र इत्यन्त वृक्ष कारण हुन् र बापा जसका आश्रमा रहने किन हा, ती आफ्नो आफ्ना पिशाचहरू सँग
 नितम्ब राख्छन् । अहो ! ती परमेश्वरको लोना अपकर्म छ ॥२८॥ मैत्रेय मन्दछन्—हे विद्वत् । पश्यी कञ्चपले धेरैप्राण, तत् कामदेवको वाग्यात रिद्धन दिविले एक पनि मानिनन्

इतो नोत कश्चिद्विगर्हः ॥ वयं ब्रह्मेवगणपविद्राभाराभमहेज्जां वत भुक्तभोगाम् ॥ २५ ॥ यम्यनरथाचरितं मर्नापिणो गृणन्त्यविद्यापटलं
 विभिसवः ॥ निरस्तमाभ्यातिशयाऽपि यत्स्वयं पिशाचचर्यामचरद्गतिः मताम् ॥ २६ ॥ हमन्ति यस्याचरितं हि दुर्भगाः स्वान्मत्ततस्याचिदुपः
 ममीहितम् ॥ यैर्वप्रमात्याभरणानलेपनेः स्वभोजनं स्वात्मनोपेक्षालिनम् ॥ २७ ॥ ब्रह्मादयो यत्कृन्मेनुपाला यत्कारणं विश्वमिदं च माया ॥
 आज्ञाकरी तस्य पिशाचचर्या अहो विभ्रन्श्चरितं विडम्बनम् ॥ २८ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ सर्वे मैविदिते भर्त्रा मन्मथोन्मथितेन्द्रिया ॥ जग्राह
 वामो ब्रह्मपर्वृष्लीव गनत्रया ॥ २९ ॥ स विदित्वाऽथ मर्यादाम् निर्बन्धं विकर्मणि ॥ नन्वा दिष्टाय रहमि तथाऽधोपविवेश ह ॥ ३० ॥ अयोप-
 सूर्य मलिलं प्राणनायम्य वायनः ॥ ध्यायन्नजाय निरत्रं क्रतुं ज्यातिः मनातनम् ॥ ३१ ॥ दितिस्तु ब्रीडिता तेन कर्माविशेन भारत ॥ उप-
 मंगम्य विप्रविमधोमुख्यभ्यभाषत ॥ ३२ ॥ दितिरुवाच ॥ मा मे गर्भमिमं कथम्भूतानामुपभोऽवधीत् ॥ रुद्रः पतिर्ह भूतानां यस्याकरवर्महमम्
 ॥ ३३ ॥ नमो रुद्राय महत दत्तायोश्चय मीढुषे ॥ शिवाय न्यस्तदग्दप धृतदण्डाय मन्यते ॥ ३४ ॥ स नः प्रवोदतां भामो भगवानुर्वनुग्रहः ॥

र वेचया सँग तिलले ती महर्षिको धानी समानिन् ॥२९॥ आफ्नो पत्नी दितिका बमामयिक र कुत्रित कामको निर्जन न्यम्नो दुराग्रह देखेर कञ्चपले भारीलाई नमस्कृत गरे र ०कान्तमा
 गर्दै दिगिनाथ बन्ध गरे ॥३०॥ न्यम्नले उलल आफ्नापन र प्राणापाम पर र मान सँग नारायणको ध्यान गर्य गावन्ती मन्त्रका उप गर्नेलागे ॥३१॥ दिति पनि आफ्नो न्यो
 क्रममा मान्ने लज्जित भइन् ती महर्षि कञ्चपको नयाँपै गइन् र टाउको नय न्युगई कन लामिन्— ॥३२॥ ह ब्रह्मन् ! अब हजुर पश्यो गनुहुन्य कि रुद्र भगवान् मेरो भग
 यमका घर नगल्द किनकि योले ठूलो अपराध गरेका छु ॥ ३३ ॥ स ती रुद्र भगवानलाई प्रणाम गर्दछु—जो सर्वभद्र, उग्र, मन्त्रहरूको हस्तकार्ताई एवं गन र दृढ-
 लाई दण्ड दिने एवं क्रोधाका मूर्तिदान् रूप छन् ॥३४॥ भारी बर्तियो नयाँका पनि र महान् टपालो नो जिवन्ती भवति भवन्त होउम् । क्षीरकपति निर्दया ध्याया पनि तथा गर्दछन्

[illegible]

॥ ४५ ॥ यत्रनाददिदं विश्वं प्रसीदति यदात्मकम् ॥ यः स्वदम्भ-
मानस्य तद्व्यवसायः ॥ ४६ ॥ यः स मत्तमागच्छतो महासा महानुभावो महतां महिष्ठः ॥ प्रवृद्धभक्त्या ह्यनुभाविताशये निवेश्य
भक्त्यभिषिक्तं विद्याभ्यासं ॥ ४७ ॥ यः स एव महासा महानुभावो महतां महिष्ठः ॥ अमृतशत्रुर्जगतः शोकहर्ता नैदाधिकं तापवि-
ह्वलः ॥ ४८ ॥ अमृतशत्रुः पञ्चभूतानां स्वकृष्णव्यानुगृहीतरूपः ॥ पौत्रान्नं श्रीमन्नलाललामं द्रष्टा स्फुरत्कुण्डलमण्डिताननः ॥ ४९ ॥
नेत्रयः उज्ज्वलः ॥ श्रुत्वा भगवन् पादममृतं ॥ दत्तिभृशम् ॥ पुत्रयोश्च वधं कृष्णाद्विदित्वाऽऽमीन्महामनाः ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भगवत् महापुराणे
तृतायेकः ॥ त्रिकल्पमन्त्रो देवतासंज्ञः ॥ १४ ॥ मेरेय उवाच ॥ प्राजापत्यं तु तत्तेजः परतेजोहन् दितिः ॥ दधार वर्षाणि शतं
शक्राणां सुमेधवान् ॥ १ ॥ लोकं तेन देवेभ्यः लोकपाला हनोत्रमः ॥ न्यवेदयन्विश्वमृजे ध्वान्तव्यतिकरं दिशाम् ॥ २ ॥ देवा उचुः ॥ तम
प्राहिष्ठिष्य वयं मयिन्ना यद्वयं वृषाम् ॥ न त्वयस्ते भगवन् कलनाम्प्रष्टरमनः ॥ ३ ॥ देवदेव जगद्गतलोकनार्याश्रमागणे ॥ परेषामपरेषां त्वं
तानां प्राजापत्यवर्धकः ॥ ४ ॥ नमो विज्ञानवर्धाय मायेश्वरमुपमै ॥ गृहीतगुणभद्राय नमस्तेऽप्यक्षयोनये ॥ ५ ॥ ये त्वाऽनन्तं भवेन भावय-

[illegible]

[illegible]

न्यायः ॥ आत्मनि प्रोक्तं भुक्तं परममदमकम् ॥ ६ ॥ तेषां गुणयोगानां त्रितयमेन्द्रियात्मनाम् ॥ लब्धयुष्मत्प्रमादनां न
कुर्यात्प्रत्ययः ॥ ७ ॥ यय पात्रा प्रयः सर्वा गायन्तन्तेव यन्त्रिताः ॥ हरन्ति वलिपायतात्मस्ते मुख्यय ते नमः ॥ ८ ॥ म त्वं विधत्स्व
॥ अर्चयस्व ॥ यमकस्याय ॥ जन्मदयया दृष्ट्या ॥ आपन्नानर्हमीक्षितम् ॥ ९ ॥ एष देव दिनेर्मर्म ओजः काश्यपमर्पितम् ॥ दिशन्तिमिष्यन्मर्मा
॥ १० ॥ गैत्र्य उवाच ॥ म प्रत्यय महाघातो भगवान् शब्दगोचरः ॥ प्रत्ययश्चमभूद्वान्नीणन् रुचिरया गिरः ॥ ११ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
॥ १२ ॥ त एकदा भगवतो वैकुण्ठस्यामलात्मनः ॥ ययुर्व-
॥ १३ ॥ यन्नि यत्र पुरुषाः सर्वे वैकुण्ठमूर्तयः ॥ तेऽनिमित्तनिमित्तेन धर्मेण राधयन्त्रिरिव ॥ १४ ॥ यत्र नात्रः
पुमान्मनो भगवान् शब्दगोचरः ॥ मत्वं विष्टम् निरुजं स्वानां नो मृदवन्वृषः ॥ १५ ॥ यत्र नैःश्रेयसं नाम वनं कामदुष्टेष्टमैः ॥ सर्वतुं श्रीभिर्विप्रा-
॥ १६ ॥ वैपानिकाः मललनाश्रितानि यत्र गायन्ति लोकशमलक्षणाणि भर्तुः ॥ अन्तर्गतेऽनुविकल्पमाधवीनां

[illegible]

एक नष्ट धर्मिदिने नारायणको वस्त्र-गान गर्दछन् । यस समय ती नारायणका गुणगानमा पनि यहाँ भन्ने हुन्छन् वि— जलया विरायान पश्य-दृष्ट्वा रापन्ती लवार्थं मुगन्धले विच
 चन्सल ईवा पनि ती यस गुणान्वित रामको उपेक्षा गर्दै भगवान्को मजन नै गरिरहन्छन् ॥१७॥ जुन बेला यहाँका सुगमिन् कृष्णहरूमा देवता प्रभार भगवान्को गुण गाउन थाल्दछन् तब
 त्यहाँ कोदन्ती, परेषा, सारम, चक्रवाक, ईश, सुगा, त्रिषा र सपुर आदि केके पक्षिहरू एकीछत्रका लागि जान्छन् । यहाँका के भने—न्यहाता पक्षी पनि नारायणका गुणहरू
 सुनेर मानन्दित हुन्छन् ॥१८॥ मन्दार, कुन्द, करवीर, कम्पा, कसेली, लक्ष्मण, आदि केशी, पुष्पाक्ष, भाग्येश्वर, बकुल, मोलभरी, कमल र पाशुपति आदि विविध प्रकारका पुष्प यसपि
 अमाधारण सुगन्ध सधन्य हुन्छन्, तापनि ती सबै तुलसीको लयमाको आरु यस निम्न गर्दछन् कि भगवान्लाई यसको सुगन्ध विशेष प्रिय छ ॥१९॥ यहाँका जनमा भगवान्को चरम-
 मा अमरकार गमाले बाध पनि दृढ भएकै ज्ञात भएर आउँछ कि यहाँ, यहाँ र यहाँ निज विमानमा यहाँ दुःख-दुःखा विनश्य हुने सु-सुन्दरीहरूको हाव-विस्मयको पनि तिनमा
 कुनै प्रभाव पर्दैन ॥ २० ॥ यसको कृपा प्राप्त गर्नेको निम्ति धार्मिक प्रयत्नहरू गर्नुपर्ने, जसरी नारायणको स्तव भन्ने भयनमा आफ्ना पाउका नूपुर छम छम गर्दै र स्त्रीलाभयले

गन्धेन खण्डितधियोऽप्यनिल क्षिपन्तः ॥ १७ ॥ पागवना यन्ममामनकवाकदात्तृहंसशुक्तिर्त्तिरिर्वर्हिणा यः कोलाहलो विरमतेऽचिरमात्रमु-
 त्तेर्भृङ्गाधिपे हरिकयामिव गायमाने ॥१८॥ मन्दारकुन्दकुन्द-कुन्दोन्मननम्यहोर्णपुत्रानागवकुलान्बुजपरिजाताः ॥ गन्धेऽचते तुलसिकामरुणेन तस्या
 रमितस्तपः सुमनसो बहु मानयन्ति ॥ १९ ॥ यत्नकुले हरिकः पतिनित्ति-तत्प्रेषे वैदूर्यदाकतहंसमयैर्वमानैः ॥ येषां बृहत्कटितटाः स्मितयोभिरुप-
 कृष्णाल्मनां न रुज आदधुस्तमयायैः ॥२०॥ श्रीरूपिणी इयमप्यी चरणारविन्दं लीलाभुजेन हरिमग्रनि मुक्तदाया ॥ संलक्ष्यते स्फटिककुण्ड-
 ओमेनेभिः मम्पार्जनीव यद्वप्रहणेऽप्ययत्ना ॥ २१ ॥ वार्पिषु विद्वसन्ताम्यमलासृतासु प्रेष्यान्विता निजवने तुलसीमिरीराम् ॥ अम्यर्वतां स्वत-
 कप्रमृगमीन्य वक्त्रमुञ्चेपिन् भगवनेत्यमताङ्ग यच्छ्रीः ॥ २२ ॥ यत्र प्रजसत्यधभिदो रचनानुतादोऽवृष्वन्ति येऽप्यविषयाः कुकुथा मतिध्नीः ॥
 यस्तु श्रुत्वा हतभोगैर्गुभिरातसारास्तास्तास्तिपन्त्यशरणेषु तमःसुहन्त ॥ २३ ॥ येऽप्यर्धिनतापि च नो नृगतिं प्रगतिं प्राप्ता ज्ञानं च तत्त्वविषयं सह-

मेलौउदै दन्दछिन् । यस बेला विराट्कमा लगाएका स्फटिकमा तिनको छाया पनाले यस्ता हात हुन्छ कि पातौ तथी हुन्ते लगाउँदै छ्द ॥२१॥ हे अङ्ग । ती लक्ष्मीजी बापला
 भगवान्को न्यस्य गलाछ्द ॥ दशैव गण्ड तुलसी दलले नारायण भगवान्को पूजा गर्दछिन्, जसका सुखिलाहरूमा गुण र योगी जडका छन् । पूजा गर्दापछि जसमा परेको प्रवि-
 रिममा आफ्नो सुन्दर केशधाम र जसमा नमिकामुक्त कमलाय गुण हरेर ती विधान धारिन्छन् कि यदि भगवान्लाई यसकाई एकपक्ष सुमाछ्न् त यसको सौन्दर्य सफल हुनेछ ॥२२॥
 यहाँको मन्दछन्—हे देवता हो जो जन समारका यस्ता कुममा अलङ्कृतछन्—अहो तिनको बुद्धि अहं हुन्छ नो जन नारायणमा पापनाशक गुणहरू सुन्दैमन्—जसको परिचाय यो
 हुन्छ कि ती यहाँ वैकुण्ठधाम भएर सर्व अज्ञानान्धकारमा गाढिरहन्छन् र अन्धधाम नरक-यमी हुन्छन् ॥ २३ ॥ जो जन यस मानव योनिमा—जसमाई हासी पनि चाहन्छी—
 र भगवान् पनि सर्व चाहन्छन्—जसमा न्यस्यमान, सदाचार आदि गुण प्राप्त गर्न सुविम्बा रहन्छ—यो उषस यति पाण्डु पनि जो अज्ञानवश अन्धकार भगवान्लाई मर्दैनन्

यहै मगवान्तर हेरेर ती पदविषय गद्यगू मण । तिनको वपाय र विपयन पद्यस्वतन्त्रा लक्ष्मीजी विराजमान बिन्दु । आपनो छोपाले ती सबे छोड्का छिरोसमिन्दरूप आपनो वैकुण्ठ
 आपनोई सुधोमिल पारिवेदेका थिए ॥३९॥ मगवान् आपनो स्थूल निवसमा अन्तर्ने कचनी पत्रिकेका थिए । उनको बाँटीमा बनमाका थियो—त्यसको सुफनका सुध वयर भवरागा
 गुञ्जस गरिहेका थिए । तिनका शब्दमा सुन्दर गदना थिए । ती यौटा हात मगको कौचमा गुल्फेका थिए र अर्को हातमा नीला-बसल थिएर हल्लाइरहेका थिए ॥४०॥ आपनो नेत्रले
 बिजुलीलाई पनि परे बल भन्ने लान्छो र मगराकन कुण्डल कानमा थिए, त्यसले बालाको छोमा हेरिरहे जसो थियो । तिनको जस्तो र राम्रो नामको थियो । तिनको छिमा
 मणिजडित छिरीट सुधोमिल थियो । दुबै सुजाहरूको बीच बाँटीमा बहुपुण्य इतर र पद्यस्वतन्त्रा कौमुलमणि विराजमान थियो ॥४१॥ उनको त्यो रघनीय कामि
 हुनिहरेले निचत गरे—लक्ष्मीजी थपे नै आपनो छोमाको बर्षन गर्दछिन । बाम्बसमा नागरबनको छोमाको सावुने तिनको सोन्दर्य गणको छ । ब्रह्माजी कन्दछम्—हे देवना हो ।

थिया स्वचूडामणि सुभगपन्तमिवाःमधिष्यथ ॥ ३६ ॥ पीताम्बुके पृथुनितम्बिनि विस्फुरन्त्या काक्ष्याऽलिभिर्विरहता वनमालया च ॥ वल्लभ-
 काञ्चनस्य विनतासुतसि विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमञ्जस्य ॥ ४० ॥ विद्युत्सिपन्मकरकुण्डलमण्डनाहं गण्डस्थलोन्नमसुखं मणिमालिकरीटम् ॥
 दोर्दण्डपण्डविवरे हरता परार्थहारेण कन्धरगतेन च कैमरुभेन ॥ ४१ ॥ अत्रोपमृष्टमिति चोत्स्मितमन्दिरायाः स्वानां धिया विरचितं
 बहुमौल्यव्याम्यम् ॥ मह्यं भवस्य भवतां च भजन्तमङ्ग नेमुनिरीक्ष्य न वितृप्तदृशो मुदा कैः ॥ ४२ ॥ तस्मारविन्दनयनस्य पदारविन्दकिञ्चलमि-
 श्रुतलमीमकरन्दवासुः ॥ अन्तर्गतः स्वविवरेण चकार तेषां मंशोभमक्षरजुषामपि वित्ततन्वोः ॥ ४३ ॥ ते वा अमुष्य वदनामितपद्मकोशमुद्गीक्ष्य
 सुन्दरतराधरकुन्दहासम् ॥ लब्धाशिषः पुनरवेक्ष्य तदीयमभिद्वन्द्वं नखारुणमणिश्रवणं निदधुः ॥ ४४ ॥ पुंसां गतिं मृगयतामिह योगमार्गे-
 र्ध्यानास्पदं बहुमतं नयनाभिरामम् ॥ पौस्तं वपुर्दर्शयानमनन्पमिद्वैरोत्पत्तिकैः समगृणन् युतमष्टभोगैः ॥ ४५ ॥ कुमारो उचुः ॥ योऽन्तर्हंतो इदि
 गतोऽपि दुरात्मनां त्वं मोऽप्यैव नो नयनमूलमनन्तरादः ॥ यद्वैव कर्णविवरेण गुह्यं गतो नः पित्राऽनुवर्तितरहो भवदुद्वेन ॥ ४६ ॥ तं त्वा

ब्रह्मा वंकरकी र तिर्माह ब्रह्मा भक्तहरूको उपकार भवता जिने ती नागरबनलाई हेरेर ती हुनिजन गद्यगू वर र आँखाबाटारार त्यो सोन्दर्य हेरेर पनि वल्लभ हेर्दछने ॥४२॥
 तिनका कमल समान नेत्र र वरवारविन्दको भवदृष्ट तथा हुनमीको गुणधरले मिश्रित बाबुलाई सुपनाले ब्रह्माजी भएर पनि तिनको मनको मन र मन भुमि दून गर्थो ॥४३॥
 तिर्माह नागरबनको श्याम-बसल लट्ठ र कुन्दपुण्ड्र हे मन्द हासपुण्ड्र मुल हेरेर सकल मनोमय हुँदै रागा नर देवीप्यथान तिनका वरण हेरेर प्यान मय हुनगए ॥४४॥ जो अब
 बागमावाहारा तिनका लक्ष्मीको जिज्ञासामा लोन रहेर प्यानगत रहने र थप बाटोलाई नै उनलाई प्राप्त मन माँको मन्दकन् ना नयनाक्षिगय तथा कविवादि विद्विहको आस्पदरूप
 परमगुरुलाई श्रम्यक हेरेर ती सगकादि हुनिजन तिनको स्तुति गर्नलागे ॥४५॥ हुनिजन मन्दछन्—हे अनन्त ! यद्यपि हजुर जगत्का सबै जीवहरूमा विद्यमान रहनु हुन्छ, बापनि
 जसको अन्तरात्मा दूषित रहन्छ, तिनलाई हजुरको दर्शन प्राप्त हुँदैन । त्यसो न आत्मभन्दा परे बचेथपि मेरा सिवा ब्रह्माजीले मलाई हजुरका स्वरूपको उपदेश दिएका थिए र हाभीले

आपने अपने या उपदेश सुने आपने इत्यर्थकी गुणमा इत्युक्तो कमनीय स्वरूप शक्तिमत्केन्द्रा मिया, नर इत्युक्तो प्रत्यक्ष दर्शन त आनन्द पाश्या ॥ ४६ ॥ हे भगवन् । इत्युक्तो
 तत्त्वार्थः । अस्मिन्निमित्त इह मन्त्रि तथा योग आदि उपायकन्दारा आपने इत्युक्तो नून गूढ तन्त्र शोच्यम् । यो इत्युक्तो नृपुत्रम् । आशो विस्वाय—इत्युक्तो योगार्थ कृपा गयेर तिनको
 इत्युक्तो विष्णु मरु दिनेनाई मन्त्रुष्ट पातुम् ॥ ४६ ॥ हे अह । जो जन इत्युक्तो चरको श्रम प्राप्त गयेर इत्युक्तो कथायुत पान गयेर तत्त्व भवकेका छन, इत्युक्तो पुनीत पञ्चको रस
 सोमया निम्ब तो विवेकशाल प्राणी न शक्तिमत्ताई पनि सुच्छ दम्भम् । अति तत्त्व इत्यादि पदलाई पनि के मन्दब ॥ ४८ ॥ हे नारायण ! आजमन्दा अवि दामोवाट कुने पनि
 नारायण को विष्णु, नर आनन्द इत्युक्तो मन्त्रुष्टाई आप दिष्टर हामाल दूको मन्त्राच परिमर्षी । अन्तु, यम महाशयको कायम यदि दामोके सम्पत्ता नरकमा उभय तिनु परे पनि कुने
 विष्णुमा इत्युक्तो छन, नर हामो यम भयमा त्रस्त इत्युक्तो चरको चरनमा नीने रत्नम् । इत्युक्तो अनुकम्पाले दामो मरु इत्युक्तो गुण-ज्ञान गर्द तुम्ही जन्मे इत्युक्तो कर्मको व्यापन गर्द

विदाम भगवन्परमात्मतत्त्वं मत्तेन मण्णति रति रचयन्तमेषाम् ॥ नत्तेजुनाभिदिर्हैतैर्दृढभक्तियोगैरुद्भवयो द्विदि विदुर्मुनयो विरागाः ॥ ४७ ॥
 नात्यन्तिकं विगणयन्त्यपि ते प्रसादं किन्त्वन्यदापतभयं भुव उन्नयेन्ते ॥ येऽङ्ग त्वदप्रिरारणा भवतः कथायाः कर्तव्यमन्यौर्यशमः मकुला रमज्ञाः
 ॥ ४८ ॥ काम भवः स्ववृत्तिनिरूपेषु नः स्यान्वेतोऽस्तिवद्यदि नु ते पदयो रमेत ॥ वाचश्च नस्तुलमिवद्यदि तेऽहप्रिशोभाः पुंवेत ते गुणगणयद्यदि
 रम्यरम्यः ॥ ४९ ॥ प्रादुश्चर्य यदिदं पुरुहूतरूपं तेनेरा निर्वृतिमवापुरलं दृशो नः ॥ तम्मा इदं भगवतां नम इद्विधेय योऽन्तःसर्मां दुरुदया भगवा-
 न्मनीनः ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे जयविजययोः मनकादिरागो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति तद्गु-
 ण ॥ तेषां मुनीनां योगधर्मिणाम् ॥ प्रतिनन्द्य जगादेदं विकुण्ठनिलयो विभुः ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एतो तौ पार्थिवौ मया जयो विजय एव
 च ॥ कदर्यीकृत्य मां यदो बह्मकन्तामतिक्रमम् ॥ २ ॥ यस्त्वेतयोर्धृतो दण्डो भवद्विर्माप्तनुव्रतैः ॥ स एवानुमतोऽपार्थिर्धृतयो देवहेलनात् ॥ ३ ॥
 ततः प्रसादात्म्यय मया देवं परं हि मे ॥ तदीत्यतमकृतं मन्ये यत्स्वपुष्मिभरतकृताः ॥ ४ ॥ यत्पार्थिवानि च गृह्णाति लोकं शृत्ये कृतागमि ॥

॥ ४७ ॥ हे विपुल कर्तिशालो मातापय ! इत्युक्तो आपने नून यो स्वरूप श्रद्धा गर्नुम्पको छ, त्यमको दर्शन गर हामा आकृष्ट बन्ध ठानरइको । पापेइहलाई यम दिव्य स्वरूप ।
 यो दर्शन प्राप्त हुन मन्त्रेन । दामो इत्युक्तो नमस्कृत गर्दछौ ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे १० श्लोकोक्त 'मनिष्ठ' कृप मेवाली बाप-टीकायां पञ्चदशोऽध्यायः
 ॥ १५ ॥ (जय-विजयको वैकुण्ठवाट पवन)—प्रसादो मन्दछन्—यो मन्त्रिबलका बलीइको कृपा गुण रीकृष्ट निदानो र लक्ष्म्यापक भगवान् आका हु-ए—हे विनिमन ! यो दृष्ट
 मया पापपद जय-विजय हुन् । आनन्द यो दर्शन (मायाको चक्रमा पर) मेरो अलिकान पनि कृपा नैर्यो इत्युक्तो छन व्यदहार गयेर यो सर्वको अनुगमन पिया ॥ १९ ॥ इत्यु-
 क्तो नारायणको मन्त्रुष्ट इत्युक्तो कार्यानुसार जा दण्ड दिनुमयो, न त्यतमा कदम छ, किनकि इत्युक्तो यिनले अपमान मरका पिए ॥ ३ ॥ म ब्रह्मणहृत्ताई आपनो पु-प
 प-दछु र यमले इत्युक्तो प्रार्थना गर्दछु । मेरा सेवकले इत्युक्तो मन्त्राच गरको हुन्, यमो निमित्त म नै त्यम भगवत्को उल्लेखी हुं ॥ ४ ॥ यदि भवतां सेवक कुन भगवा-

यम किमिमित्तं कुत्र गच्छन् जन्मे पिता-पुत्रं वार्तालापं गच्छन्, तत्र मं दिनवो वशीभूतं दृष्टु ॥११॥ मेरा यो दुर्ब पार्श्वदहकले मेरो अधिप्राय मनुष्योक्तं अवगाध गरिदिष्ट र इनलाई आफुले गमेदो दृष्टं मको दृष्ट एति पाउमके । अब एति कृपा मरु परिनिर्नाम्—यो आफ्नो पापको फल कोषेर कीम्र मरुको फल काउन् ॥ १२ ॥ भगवाजी मन्त्रदुन्द—ती कारिहरु तिहो रिमाणका धिए तापनि नारायणका ती पवित्र र बन्त्र ममान कमनाय कुमदरु मुनेर ज्ञान भए ॥ १३ ॥ भगवान्को उक्ति माने मरु एति न्यममा गरमीर अर्थ मरिणको थायो । त्यो मुनेर राप्रमी विचार गरेर पनि यो झड बुझ्न सकिन्नायो कि नारायणले एति कुत्र भनेर ती दुर्बको अभिनन्दन गरे वा तिहीहरूको निन्दा गरे ॥ १८ ॥ अनयमा न्यय उक्तिलाई स्तुति एक मानेर प्रश्न ती कति गवगु मर । यस वेला निम्नलाई गोमाथ मणर जायो र दिनको प्रहृष पुष्ट ती मन्त्र लागे—॥ १५ ॥ हे भगवान् ! हे देव । मं २० संसारका स्वाधी मणर पनि हजुरले जो यो कुत्र मन्त्र भयो—तपायले हलो कृपा गर्नुमरो वपको अर्थ हावीले बुझ्न सकेनी ॥ १६ ॥ हे प्रभो ! हजुर ब्राह्मण-मरु दृष्ट-

तनुमोक्षितपद्मजम्भाः ॥ वाण्याऽनुगमकलयाऽऽत्मजवद्भृणन्तः सम्बोधयन्त्यद्मिवाहमुपाहृतस्तेः ॥ ११ ॥ तन्मे स्वभर्तुरवमायमलक्षमाणौ शुष्मद्वय-
निक्रमगतिं प्रतिपद्य सद्यः ॥ भूयो ममान्तिकमितां तदनुग्रहो मे यत्कल्पतामचिरतो भृत्योर्विवामः ॥ १२ ॥ श्रद्धोवाच ॥ अथ तरयोशतीं देवीमृषि-
कुशं मन्त्रवतीम् ॥ नास्वाद्य मन्त्रुदृष्टानां तेषामात्माऽयत्तुयत ॥ १३ ॥ मतीं व्यादाय शृण्वन्तो लघ्वीं शुर्वयगद्धराम् ॥ विगाह्यागधगम्भीरां न
निवृत्तचिक्कीर्षितम् ॥ १४ ॥ ते योगमाययाऽऽरब्धपारमेष्ठयमहोदयम् ॥ प्रोचुः प्राञ्जलयो विप्राः प्रहृष्टाः क्षुभितत्वचः ॥ १५ ॥ ऋषयः ऊचुः ॥ न
ययं भगवन्विघ्नस्तव देव चिकीर्षितम् ॥ कृतो मेऽनुग्रहश्चेति यद्वक्षः प्रभाते ॥ १६ ॥ ब्रह्मस्यस्य चरं देवं ब्राह्मणाः किल ते प्रभो ॥ विप्राणां
रुद्रेणानां भगवानात्मदैवतम् ॥ १७ ॥ त्वत्तः सनातनो धर्मो रक्ष्यते तनुभित्तव ॥ धर्मस्य परमो हृष्टो निर्विकारो भवानमतः ॥ १८ ॥ तरन्ति
राजमा मृत्युं निवृत्ता यदनुग्रहात् ॥ योगिनः स भवान्किंस्विदनृश्रेयं यन्मैः ॥ १९ ॥ यं वै विप्रतिरुपयात्यनुवेलमन्यैरर्थाधिभिः स्वशिरसा
भृत्यपादरेषुः ॥ धन्यार्पितां प्रितुलमीनवदमधारणो लोकं मधुव्रतपतेरिव कामयान्ना ॥ २० ॥ यस्तां विविक्तचरितैरनुवर्तमानां नात्याद्रियत्परम-
माभवतममङ्गः स त्वं द्विजानुपपुण्यरजःपुनीतः श्रीवत्सलश्च किमगा भगभाजनस्त्वम् ॥ २१ ॥ धर्मस्य ते भगवन्प्रियुगतिभिः स्वैः पद्भि-

मुक्त र मण्डलाई भेष्ट देवता मन्त्रदुन्द, तर मय कुत्र हो—हजुर देवताहरूका पनि देवता स्वरूप र ब्राह्मणहरूका मरु तथा दिनको आभा दृष्टुदुन्द ॥ १८ ॥ हजुरइता नै सना-
तनमको उगति दृष्ट र हजुरको अवतार-करिषाट नै दिनको रखा दुन्द । पर्वको गुप्त र विषयज्ञ न्य हजुरलाई नै मानिन्छ ॥ १८ ॥ अब कि विरक्त जन एकमात्र हजुरको कृपा-
बाट नै यो भगवान् तरै जान्छन्, अब हजुरलाई कसैको के आचरणका हुन सक्छ ॥ १९ ॥ ती लक्ष्मी जसको सेवावा प्रतिपन्न संलग्न रहन्छिन् जसको परम-भजलाई संलग्नका
नोकी जीव हलो प्रमले जिरमा लगाउँछन् । संलग्नका पुण्यामा प्राची हजुरका चरणमा तुलसी दलको मान्ना अर्थ गर्छन् । यद्यपि लक्ष्मी मया हजुरको बाबरीमा लागिरहन्छिन्
२० ॥ ती आफ्ना पवित्र परिचर्या द्वारा हजुरको अनुग्रह गर्दै रहन्छिन्, तापनि हजुर दिनको विदेह रूपमा क्षणेर आफ्ना भक्तमात्र नै दयातु रहनु हुन्छ, यद्यपि हजुर

यत् तद्विद्वत्स्य मानी हनुमन्त, तैरपि हजुर आपुनार्हं ब्रह्मण्डकं कृणोते नै महन्ध्याली मानुहन्त । यो केवल जगन्नाई धिका दिने दंग हो ॥२१॥ हे नागपण ! हजुर ब्राह्मण
 र जनाई कदा उपमाय मनका निम्नि अफुवाट रजोमुण र तमोगुण तथा आपनी मत्स्यगुणमयी मृतिवाट अवतार लिई वम वागवर विषयको उपकार गनुहुन्छ । हे दीनानाथ ! धर्मनै
 धर्म र वास्तविक रूप हो । तप, धीव र दया यी तीन म्यप धर्मको कारण हुन् ॥२२॥ यदि हजुर एवं कुनमा उत्तम ब्राह्मणकको रक्षा र निनको मन्त्रा नगरिने भए हजुरद्वारा
 प्रपन्निय गरिगर्ने जगन्नाई ब्रह्मण यन वैदिक मन्त्राई नै लुप्त हुन्थ्यो । र मन्त्रका मापाण्य जन देवता र ब्राह्मणको बाहर मन धिगनन् विनहि संयत व मतानुगतिको छ । ब्रह्मो
 ह्मण गुरुमन्त्राय मर्ग माना पनि मन्त्रछन् ॥२३॥ हजुरलाई यो (वेदमार्गको नाछ) अर्थात् छैन । जुन बेला मन्त्रामा ब्रह्मा दृष्टकको प्रबलता भएर आउँछ र ती दुव हजुरका
 पुनोत्पन्न धर्म मानमा प्रहार गर्छन् तब हजुर आपनी मन्त्रमयी मृतिवाट अवतार घास्य गरेर निनको नाश गरिदिनु हुन्छ, यस्तो विधिविमा हजुरने ब्राह्मणलाई प्रणाम गनु उचित नै
 हो । धर्मको रक्षाको निम्ति विनकाई प्रणाम मनोले हजुरको प्रणय पढ्नेन । यो हजुरको रक्षा सीला हो ॥ २४ ॥ हे स्वामिन् ! हे नाथ ! हजुरका यी दुवै सेवकहरूलाई

भगवन्तमिदं द्विजदेवतार्थम् ॥ नूनं भूतं तदभिधाति रजस्तमश्च मत्वेन नो वरदया तनुवा निरस्य ॥ २२ ॥ न त्वं द्विजोत्तमकुलं यदिहात्मगोप-
 गोमा वृषः स्वहृषेण समृन्तेन ॥ तत्वेन नश्यति शिवस्तव देव पत्न्या लोकोऽग्रहीष्यदधमस्य हि तत्प्रमाणम् ॥ २३ ॥ तत्तेऽनभीष्टमिव मत्तनिर्धेर्वि-
 भित्तोः श्रेमं जन्ताय निजशक्तिभिरुद्धृतारेः ॥ नेनावता व्यधिपतेर्वत पिश्वभर्तृतेजः शतं त्ववनतस्य म ते विनोदः ॥ २४ ॥ य वाऽनयोर्दममधीश
 भगवन्विधत्ते वृत्तिं नु वा तदनुप्रन्महि निर्व्यलीकम् ॥ अस्मासु वा य उचितो ध्रियतां स दण्डो येऽनागमो वयमयुद्धमहि किञ्चिदेण ॥ २५ ॥
 र्थीभगवानुवाच ॥ एतौ मुरेरनर्गतिं प्रतिपद्य मद्यः मरम्भमभूतममाधनुवद्धयोगौ ॥ शूयः सकाशमुपयास्यत आशु यो वः शापो मयैव विहितस्त
 दवेत विप्राः ॥ २६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अद्य ते मुनयो ह्यत्र नयनानन्दभाजनम् ॥ विकुण्ठं तदधिष्ठानं वैकुण्ठं च स्वयंप्रभम् ॥ २७ ॥ भगवन्तं
 पश्चिक्व्य प्रणिपत्यानुमान्य च ॥ प्रतिजग्मुः प्रमुदिताः शंसन्तो वैष्णवी ध्रियम् ॥ २८ ॥ भगवाननुगावाह यातं मा भैष्टमस्तु शम् ॥ ब्रह्मतेजः

हाम् नै जो दण्ड दिप्री, हजुर स्वयको समर्थन गर्थोम् वा यी दुर्कको अक्ष पदोन्नति गरिदिनाम्, हामीलाई अपाणि छैन । यदि हजुर यो आपलाई अपराध मानुहुन्छ भने इच्छा लागे-
 को दण्ड हामीलाई दिनोम्, यो हामी रक्षीवार गर्दौं ॥२५॥ सत्यकादिको कुरा हुनेर सम्भबना हिंदै कषावान् रनुहुन्छ—तलाई नआणिनाम्, यी दुवै सेवक (जय-विजय) शक्तिमी
 पोतिया उन्नम लिन्छम् र आपणा चर्मको कल मंगेर बाँदै नै मरदा कवेर उठ्छन्, यी स्वय पोतिया भएर मन्त्रि प्रदल केवको व्यवहार गनछन् । शत्रुताको आवेक्षमा पनि यी
 पराक्षर श्रेयो मार्गण गरिगनन् । हे विप्र हो ! येनलाई जो आप दिनुमर्गो, यो बेरो इच्छानुवृत्त नै ब्रह्महवम् ॥२६॥ ब्रह्मात्री मन्त्रछन्—यमपदि ती सुनिदकले गारायमको रथो
 नयनाभिमा र नक्षत्री रूप तथा निनको दिव्य ईक्ष्णुकोट हेमेर उनको वाक्कमा मर्ग मन्त्रानुलई प्रणय गरेर अनुपति गामे । यमपदि नागपण मन्त्रानका गुन-मान गर्दै मन-
 काइ व्यवहार प्रस्थान गरे ॥२७ २८॥ कृपिहक गार्धप्यछ नागपणले आपना दुवै सेवकलाई दावेर मन्त्रमयो—आधिनु पढ्नेन, निम्नो ब्रह्मण होम् ! यपि स तिनको त्यो

तिनको धनवाट रगत निश्चय लाया । मेघ वीषको बना घननाम । मा-दर-र-मा स्थापित देवता कनकागे र हावा नवलिकन नै वृष्ट ठमेलिपु रङ्गन लागे ॥१३॥ खाँचि र मङ्गल भयो
 कृष्ण सङ्ग पुष्प, पुष्प आदि नैमित्त्य श्रद्धाकर । अतिशयन गर्यो नदी वक्रा भए परम्पर नै लट्ठन लागे ॥१४॥ यी हरमाला उत्पातहरू देखेर धिनको कण्ठ केही चुनन मगवन पठाए
 होई यस्तो चिन्ता गर्नेलागे अब प्रत्यक्ष हुन दर लाग्यो, कयम अवाकाश र न घनकादि बुनिमात्र यी उत्पानदेखेर मगवलात मगनन्, दिन भने ती वषको रहस्य गङ्गाको जान्दथे ॥१५॥
 उता कयम अर्ध वटोस प्रतीर सङ्का ता दुर्घ देव आम्ना पुराण प्रकर गद परममान बटुनाम ॥१६॥ अन्यथा ती पनि ठूला आए—तिनको मुखपरेष पेशीटले आयास छाप
 निजका दाँतीर पनि मोटो भयो कि मर्क दिनाइर भयिन् प्र प्र र न लाग्यो । तिनले अट्टा वाहनेपिछे मग्वलात कयमी वस्तिन अरु प्रेतालो आण छै रङ्गयो । तिनको छुट्टाभरमा
 मुनी गहना र वस्त्रमा मुन र र-न-साइम टाकने बन्ना आम्ना ॥१७॥ यमका गजले पुगे पनि पराजित बर्षन मारहेका थिए ॥ १७ ॥ ती अन्धवाह छोटोमपे ओ पनि उ पय

नाउनिबध ॥ १३ ॥ अन्ध-पुण्यनमान-ममणाभावि दागिताः ॥ अतिवेरवक्रमात्या युयुधुश्च परम्पर ॥ १४ ॥ दृष्टाऽन्योश्च महोत्पानानत-
 त्तिवदः प्रजाः ॥ ब्रह्मपुत्रान्ते भीता मेनिरे निधनमग्नवध ॥ १५ ॥ तत्तादिदेव्यो मरुता व्यज्यमानात्मपौरुषौ ॥ वदुधातेऽश्ममाणे कापेनाति-
 पत्नी इव ॥ १६ ॥ दिविमृशो ह्यकिर्गिरकोटिभिः स्रद्धाकाष्ठौ स्फुरद्भुजाभुजौ ॥ गां कम्पयन्तौ वरणेः पदे पदे कव्या सुकांन्याऽकर्मतीत्य-
 तदधुनः ॥ १७ ॥ प्रजापतिर्नाम नयोऽकर्षीय प्राग्मन्दहाद्यमघोरत्रायत ॥ तं वै हिरण्यकशिपु विदुः प्रजा यं तं हिरण्याश्रमसूत माऽभतः ॥ १८ ॥
 चक्रे हिरण्यकशिपुर्दोभ्यां ब्रह्मवेषेण च ॥ वरो मयालोलोकां नीनकुतोऽमृत्युरुद्धतः ॥ १९ ॥ हिरण्याक्षोऽनुजन्तस्य भियः प्रीतिरुदन्कम् ॥
 गदापानिर्दिवे वातो युयुत्सुर्भगवन् रणम् ॥ २० ॥ तं वीक्ष्य दुःमहजवं रणार्कावनपुनर ॥ वैजयन्त्या सजा जुष्टमन्यस्तमहागदम् ॥ २१ ॥
 मनोःवीर्यगोन्मिक्तममृष्यमकुतोभयम् ॥ भीता निलित्येव देवास्ताड्यग्रन्ता इवाहवः ॥ २२ ॥ स वै तिरोहितान्दृष्ट्वा मरुता स्वेन दैवराट् ॥
 मेघान्देवगणान्भीतानपश्यन्पन्नदद्भुशम् ॥ २३ ॥ ततो निवृत्तः क्रीडिष्यन्गम्भीरं भीमनिःस्वनम् ॥ विजग्राहे महामत्तो वाधिं मत्त इव

भवा महर्षि कवपले रणका नाम हिरण्यकशिपु र दोषां पुष्को हिरण्यक्ष नाम गले ॥१८॥ हिरण्यकशिपुले आफ्नो बाहुवर र अवाको वरदानले सोनै लोकर र लोकरनि
 लाई आफ्नो अधीन राख्यो, किनकि त्यस्ताई केही गरे पनि नभय वरदान प्राप्त भएको थियो, त्यस्तै उद्धत मरुतको थियो ॥१९॥ यमको भिय भाई हिरण्याक्ष सधैं दाजुलाई प्रपन्न
 गन्थ्यो । एक दिन हिरण्याक्ष आफ्ना गदा निष्कर लट्ठनै इच्छाले कुनै मन्त्राव गन्ने प्रतिहन्तालाई छोर्दै स्वर्गलोकर पुग्यो ॥२०॥ विदुः वषको सुदृढता लगाएता र नभय मृष्ट
 रङ्गिहेता थिए, गहना र वस्त्रको आत्मा थियो र कयमा ठूलो गदा विराजमान थियो । यो महाकलराज देवनाइ—॥२१॥ बा अवाधरण वीर, प्रजाको वरदानले वना
 अकिमानी, निभय एवं उरुद्ध थियो—त्यस्ताई आफ्नो देखेर सधैं देवता इगले यस्तै को ठुके, जमी गहनाई देखेर सधैं सुकथन् ॥२२॥ आफ्नो वज्र देवताहरू लुकेका टाउ
 न्थाले पो चुभ्यो—पथि देवता कयम हुन् । अब यो वेगरी गजवं गरं देवताहरूलाई हाँक दिन लाग्यो ॥ २३॥ माझने कर्मलाई नदखेर त्यो बलवान् होय र मालाकाट पनि पा

र मद्यमय हाथीको समान भव्य मयूर समुद्रमा हात्कात्त्या । त्यसले समुद्रमा हात्कात्त्याले रुम्हाइला सर्व मेनिका अर्थात् माला-कलुषा आदि जलजन्तु हणाय । त्यस वक्षस हाते गर्दा दिनको पुष्टि नै नष्ट भयो । यसपि त्यस दैन्यले तिनलाई कुनै उद्धार दिएन, तसपि त्यसको तेजले नै व्याकुल मयूर ती माने ॥२४-२५॥ त्यो महावली राक्षस धेरै वर्षसम्म त्यही समुद्रमै हाथाको बेगले उडिपड्कने भन्सा-भन्सा तरंगमा आएको लाँचयो गर्दा पछाडि दुःखिपड्यो । हे तात (विदुर) ! त्यहाँबाट त्यो वक्षसको बिमावरी नगरमा गयो ॥ २६ ॥ त्यहाँ दैन्यहरूको लोक पातालको पालन गर्न र जल-जन्तुका अधिपति वरुणदेवसित भेट भयो । तिनलाई देखेर ठगसम गर्दै उनले वक्षस भन्यो र योही नीच मनुष्यको समान प्रुत-प्रुत हाँसे भन्न लाग्यो—हे अधिराज ! तिमी राजमहल-पारेण बुझ् गर्वका लागि मेदानमा आऊ ॥२७॥ हे पछा ! तिमी लोकपाल, असुरा स्वामी र वीरहरूको गर्व सर्व गर्नेमने भव्याचार्य कीर ही । तिमीले आफ्नो प्रपञ्च बाध्यले गर्दै लोकका दैन्य र जलजन्तुलाई जितेर गजध्वज ध्वज पनि मजकैमा छौ ॥२८॥ यस्तो गर्वले मजिण्डा बचन सुनेर यसपि वरुणदेवलाई रित

द्विपः ॥ २४ ॥ यस्मिन्प्रविष्टे वरुणस्य मेनिका यादोगणाः सधियः ससाध्वमाः ॥ अहङ्गमता अपि तस्य वर्चसा प्रधर्षिता दूरतरं प्रदुःखुः ॥२५॥ स वर्षपूगानुद्धौ महाक्लञ्चरन्महोर्मिंश्च्युमनेरितान्सुहृः ॥ मोर्ष्याऽभिजघ्ने मयूरः विमावरीमामेदिवांस्तात पुरीं प्रचेतमः ॥ २६ ॥ तत्रोप्लभ्यासुर-लोकपालकं यादोगणानामृषभं प्रचेतमम् ॥ सयन्प्रलब्धुं प्रणिपत्य नीचवज्रगाढ मे देहाधिराज संयुगम् ॥ २७ ॥ त्वं लोकपालोऽधिपतिर्हृन्मृवा र्वीर्यापहो दुर्मदवीरमानिनाम् ॥ विजित्य लोकेऽखिलदैत्यदानवान्यद्राजमूर्येन पुमञ्जल्यभो ॥ २८ ॥ म एवमुत्तिक्रमदेन विद्विषा दृढं प्रलब्धो भगवानर्ण पतिः ॥ रोषं समुत्थं रामयन्स्वया धिया न्यवोचदद्भोपशभं गता वयम् ॥ २९ ॥ पश्यामि नान्यं पुरुषात्पुत्रातनायः संयुगे त्वां रणमा-र्गकोविदम् ॥ आराधयिष्यत्यमर्यभे हि तं मनस्विनो यं गृणते भवादृशाः ॥३०॥ त वीरसामर्याभिमय विस्मितः शयिष्यमे वीरशये श्रमिर्धृतः ॥ यत्तद्विधाताममतां प्रशान्त्ये रूपाणि धत्ते सदनुप्रद्रेच्छया ॥ ३१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्विष्ट्याक्षदिविजये सप्तदशोऽ-ध्यायः ॥ १७ ॥ मेरेव उवाच ॥ तदेवमाकर्ण्य जलेशभाषितं महामनास्तद्विगण्य दुर्मदः ॥ हरेर्विदित्वा गतिमद्ग नारदाद्रसातलं निर्विकिरो

उडाको विषय, तापनि आफ्नो विरक्त पुष्टिद्वारा तिनलाई जितेर त्यस दैन्यसित उनले भने—‘हे देवराज ! अब त म तलाई-रुम्हाइबाट विरक्त महमकेको छु ॥ २९ ॥ ती बुधायुक्त नागायण वातेक म ममागमा आऊ कुनै दम्भा धीर दम्बिन, जसले बुझ् भूमिमा तिमीसित लडाईं गर्ने मर्भोम् । हे अतुलेन्द्र ! एवमात्र ती नारायण नै तिमी हस्ता पूर्ण गरेर तिमीलाई प्रपन्न पार्न मकैछुहेर दिनकि प्रधीजला टुला-टुला कीर पनि तिनको पुरुषार्थको मन्दनी मन्दछु ॥३०॥ यमनिमित्त तिमी मरामर जितेबाँदा आऊ । ती तिम्रो अभिमान पूर पारेर । अर्थात् मंत्रा-भूमिमा सुवादिने छु । त्यस समय धेरै कुकुर चर्चिपड्किएर तिम्रो मृत अरीहरूलाई डोल्नेछन्, त्यसैको महाप्रह्म मज्जनहरूमा कृपा पार्न केला-केलामा तिमी जस्ता उद्धत नीरसहरूको नाश गर्नका लागि नै अवतार लिऊ गच्छन् ॥३१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे मेवाली अष्टा-टीकायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १ ॥ (द्विष्ट्याक्ष र वराह भववान्को मन्त्राणः मन्त्रेण मन्दछन्—हे विदुर ! पुरुषदेवका कुम्हाइका त्वा अभिमानी र महाबलमयी दैन्यले हाँसिर उडाइदियो । दिनको कुराले उनलाई कुनै किमिसको क याहत भएन र नारद

सुखराट नागवधको उपरिधिकां ठाउँको बना तगाएर ठूलो बेगले समात्त लोभमा पुग्यो ॥१॥ त्यहाँ उनले आफ्नो दाँतको टुप्पट्या पृथ्वी राखेर गाउन लागेका बागदरुपभारी नागवधलाई देख्यो । तिनलाई देखेर स्वप्न देखेले ठुला गर्दै भयो—'हेर, यो विचित्र बन्-अन्तु बाख्यो ।' उन बेना ती नागवधका राता-राता भाँसाको नेत्रले स्वप्नको नेत्र सन्दर्भदेखेको थियो ॥ २ ॥ एकै छिनपछि त्यो बेगि अन्न लाग्यो—'य भक्त्यरूप पात्रम् वन भक्तो देवतायाम् । नै यी पृथ्वीलाई यही छाडिने । पमलाई त अन्नदाता हामी पाताल-साँझ-निबामाहरूलाई अर्चित गरेका छुन् । ए यक्ष ! मेरो माहन्नेबाट तै यसलाई तिरार जान मखैसन् । अब तेरो बुझल छैन । ३॥ हाम्रो कसु देवताहरूले हाम्रो नास गर्नका लागि नै तैलाई पोले-पोलेको त होइन ? तै आफ्नो दायावल (कण्ट) ले देवदेवलाई मार्ने खोज्दछन् ? तमा केवल मापाका बल छ । पुनर्बाँध त छँदैछैन भने पनि पुच्छ ! हे मूढ ! माघ म तेरो बप गरेर आफ्ना सम्बन्धीहरूकां थोक नास पान्छु ॥ ४ ॥ पाँडे म आफ्नो मर्यादा प्रहारले तेरो मर्यादा ठूलो पार्ने सकिन भने तेरो निम्ति पूजनको सामग्रीहरू पत्र पार्ने भी देखा

स्वरान्वितः ॥ १ ॥ ददर्श तत्राभिजितं धराधरं प्रोक्तं यमानावनिमग्नदंष्ट्रया ॥ मुष्णन्तमक्षणा स्वरुचोऽरुणाश्रया जहस पादो वनगोचरो मृगः ॥ २ ॥ आहिनमेवैव महीं विमुञ्च नो रसोकमां विश्वमृजेयमर्पिता ॥ न स्वर्गित यास्यस्यनया ममेक्षतः सुराधमामादितशकराकृते ॥ ३ ॥ त्वं नः मणनैरभवाय किं भृतो यो मायया हन्त्यमृगान्परोक्षजित् ॥ त्वां योगमायावलमत्यपौरुषं संस्थाप्य मूढ प्रमृजे सुहृन्लुचः ॥ ४ ॥ त्वयि संस्थिते गदया शीर्णशीर्षण्यस्मद्भुजज्युतया ये च तुभ्यम् ॥ कलि हरन्त्यृषयो ये च देवाः स्वयं न सर्वे भविष्यन्त्यमृताः ॥ ५ ॥ स तु यमानोऽति-दुरुक्तोभगेर्दंष्ट्राग्रमां गामुपलक्ष्य भीताम् ॥ तोदं मृपन्निरगादम्बुमध्याद्ब्रह्महतः सुकरेशुर्यथैवः ॥ ६ ॥ तं निःसरन्तं सलिलादनुद्रुतो हिरण्यकेशो द्विरदं कथा झपः ॥ करालदंष्ट्रोऽशनिनिःखनोऽज्जीदग्नहियां किं त्वमनां विगृह्णितम् ॥ ७ ॥ स गामुदस्तात्सलिलस्य गोचरे विन्यस्य तस्यामद-धात्स्वमवधम् ॥ अभिष्टुतो विरचमृजा प्रमृतेरापूर्वमाणो विबुधैः पश्यतोऽरेः ॥ ८ ॥ परानुपसृतं तपनीयोपकृत्य महागदं कञ्चनचित्रदशम् ॥ मर्माण्य-भीष्णं प्रतुदन्तं दुरुक्तेः प्रचण्डमन्युः प्रहसन्तं वभाषे ॥ ९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मयं वयं भो वनगोचरा मृगा युष्मद्विधान्मृग्ये प्राममिहान् ॥ न मृत्युपाशैः प्रतिमुक्तस्य वीरा विक्रान्तं तव शृङ्खल्यभट्ट ॥ १० ॥ गते वयं न्यामहरा रसोकमां गतधियो गदयाऽवितान्ते ॥ तिष्ठामहेऽप्यापि

र कपि कपरी निवृत्त पुनन्—तै बाँकेस्वयं त दिनको बल माह्य बनेको रहेको छ ॥५॥ त्यो कट कचन सुने मणवानलाई विन उठ्यो र आफ्ना साभा दाँतमा पृथ्वीलाई उठाएर नै मन भित्रबाट निस्क्यो आए ॥६॥ अब स्वप्न राख्नेले ब्रह्मबाट निस्क्यो बाहिर जान लागेका थुप्रै भगवान्को पनि लाग्यो र अन्न पाग्यो—'तिमी अन्ना निर्लज्ज भक्तको भगवतिबाट पाग्नु बाहेक अरु के गर्न सक्छन् ?' स्वप्न ॥ ती कट कचनहरू सुनेर भगवान्को पृथ्वीई जसबाट बाहिर राख्नेदिन त्यस देवताहरूले तीमाथि पुष्प-वर्षा गरे र ब्रह्मादेवले स्तुति गरे ॥७-८॥ यति देवताहरूको मय निवारणका लागि भगवान्को अन्तुभयो—॥ ९ ॥ तिमी कचन कस हो, हामीहरू बंशही हुँ र जसमा कसैर निर्भोत्रता कुनैमाई खोज्ने रह्यो । ए पाथी ! तै जता दुहको ब्रह्मबाटमा र्हा भ्याकि प्यान दिईदन् ॥१०॥ तेरो भटाको प्रहारले हामी मर्छौ । यमरी अमरको बण्ड पनि हामी तेरो साह्रने छौ । बलवान् छुनुमि छुनुमा दिने

मायैर उतां जान मण्ड १ ॥ ११ ॥ अल. अल तिर्वा यमाई योरे भाजना मज्जाविरुद्धो शोकरूपी भाई शुभ । जो मायैर गंको प्रतिज्ञा पावन गर्दन, त्यगलाई मंगारके मूख छन्द । ॥ १२ ॥ यमरी भगवान्ते धिक्कार दिण्डर ठुका योरेपि किण्णाल कुनै विषयक मर्य जर्मै निमायो । वनी गिम्ले - यमका मर्य उन्निगहक छल्लु मर्य र वनी भविष्यमा गाछिण त्यमले भवदाःनुलाई गाकेत भदा प्रहार गरिदियो । ॥ १३ ॥ ॥ ॥ त्यमले भगवान्ता। तानी ताकेत भदा छान्नेको थियो, मर अलिकति बाकिर प्रभुले त्यमको प्रहार त्यम पागिदिण । अल. यो भदा यथागत यथा-उता नान्ना मायैर र भगवान् विनाश. यममाथि छन्द ॥ १५ ॥ ॥ ॥ उनले त्यममाथि मायैर भदा प्रहार यो, त्यो भदाको सोट टाँपले भदाहारा म छलिदियो । यम प्रहार धेरै मयमयम ती दुई वरपर भदापुङ्गु गरिने । ॥ १७ ॥ ॥ भदा पुङ्गुका अनेक भदाई देवमाथि मी एक अर्कोलाई हिक्किनेका थिए र दुईका छरीगहक छपिका। साग राज कथविदा। जो स्थैय कथामो अलिनोत्पाद्यवैरम् ॥ ११ ॥ त्यै गद्यथानां बिल ग्रथपाधिपो दस्यव नोऽप्यवसतय आश्वरूढः ॥ मरथाय चामान्प्र-
सृजाश्रु स्वकानां यः स्वां प्रतिज्ञां नानिषिर्त्यमयः ॥ १२ ॥ मैदेय उवाच ॥ मोऽधिकतो भगवता प्रलब्धश्च रुपांशुशम् ॥ आजहारोत्थणं
कंधं श्रीऽडभमानोऽहिराडि ॥ १३ ॥ सृजन्नमर्षितः श्यामन्मन्युश्चलितेन्द्रियः ॥ आमाथ तस्मा दैत्यो गदयाऽभ्यहनद्वरि ॥ १४ ॥ भगवान्तु
गदावेगं विमृष्टं रिपुणोरमि ॥ अवश्यतिरश्चीनो योगारूढ इवान्तकम् ॥ १५ ॥ पुनर्गतां श्यामादाय प्राप्स्यन्तमभीक्षणः ॥ अभ्यधावदरिः क्रुद्धः
मरम्भादृष्टच्छदम् ॥ १६ ॥ यतश्च गदयाऽऽगति दक्षिणयां त्रिवि प्रभुः ॥ आजन्ने स तु तां सोम्य गदया कोविदोऽनहत् ॥ १७ ॥ एवं गदाम्यां
गुरीत्यां हर्षक्षो हरिरेव च ॥ जिगीषया सुमरंभान्नन्योन्यमर्षज्जन्तुः ॥ १८ ॥ तयोः स्पृधेस्तिग्मगदाहतनाड्योः श्रतासवघ्राणविवृद्धमन्त्रोः ॥
विविन्नमार्गाभरतो जिगीषया व्यधादिलायांमिव शुष्मिणोरुधः ॥ १९ ॥ दैत्यस्य यज्ञावश्वस्य माया गृहीतवाशहतनोर्महात्मनः ॥ कौरव्य मायां
द्विप्तोर्विमर्दनं दिदृक्षुरागादृषिभिर्बृत्तः स्वराट् ॥ २० ॥ आमन्नशोण्डिग्मपेतमाश्रमं कृतप्रतीकारमहायविक्रमम् ॥ विलभ्य दैत्यं भगवन्महत्तर्णा-
जंगाद नारायणमादिश्वरम् ॥ २१ ॥ ब्रह्मवाच ॥ एष ते देव देवतानामग्रिमूलमुपेयुषाम् ॥ विप्रार्णां मौरभेयीणां भूतानामप्यनगमात् ॥ २२ ॥
आगस्कृद्भयकृद्दुःकृदस्मद्गादवरोऽसुरः ॥ अन्वेष्टन्नप्रतिरयो लोकानयति कण्टकः ॥ २३ ॥ मेनं मायाविनं हृत्नं निरंकुशममत्तम् ॥ आर्क्षीड बालव-
द्देव यथाऽऽशीविषमुत्थितम् ॥ २४ ॥ न यावदेष्ट वर्धते । यां वेलां प्राप्य दारुणः ॥ स्वीं देवमायामाभ्याय तावज्जायमन्युत ॥ २५ ॥ एषा घोरतमा
लागेको थियो । शुभीको निमित्त पुङ्गु गले नारायण र द्विगयाक्षकां यो दग्गाभ्यां । ब्राम हेनका क्षाणि अनेक क्षाणिम मदिन दग्गाजी भ्यां पुगे । दग्गाभ्यां यो मयमय र भगवान्ता
पराक्रमी दीयलाई वेलेर भगवान्ति मने-हे देव । यो दीय हजुरवा प्रजागत मरुगण, देवताहरू र ब्राह्मणहरूको भगवाणी हो । यो भिनलाई हर देलाई कुट्टा । मैले यसलाई बर
दिमको थिएँ, त्यमले उदेन मर्य यो अह मयान कुनै बलवान्लाई छोड्दै सर्व सोपहरूमा इतिगन्त ॥ १०-२३ ॥ यमनिमित्त हुन यो अमिमानी, निरंकुश र मायावी तथा मर्य
मयान यम दातृमयित केटा-केटी जस्तै देवहरूलाई नगुने हवन । मांको केलाया यो अल बलवान् नहुँदै, यो-कुनै बलिने त्यमको वध गर्नुहोस् ॥ २४-२५ ॥ ठे मर्वा-मन् । सोहक नह

प्राणिजने मन्त्राकाल आउन्वन्ता गेहेमै यवनाई मारेर देवगान्ता ई चित्रवक्त्र प्रदान गयेतिबुद्धम् । मदिने मयिजित नामको वंश छ । यत्र योमना नै हनु हामीहको कन्थाय
 यनको मयि यमलाई मार दनाउनाम् ॥२६॥ २७॥ जव-वित्तपने धन पाउने बेला हनुते हुन देवा मनुष्यको विषो, त्यसैले हनु स्वयं धनुष बनेर यमको हाड वास्तुयपो । अब कल-
 लाई मारेर मर्कालाई सुखः हुन्पाउनाम् ॥२८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे ह्योपरस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥ (बगद भगवान्भूता हिरण्यवक्त्र-वक्त्र) मैवेयले भने-भूत भगवान् प्रजाप-
 तिम्यमद वाक्प सुनेर सुख हासं र प्रजापति हेमै जिनको प्रापना मरीदल गरे । यवपछि मनुने उपस्थित त्यस देवको कथमा भगवान्ले गदा प्रहार गरे ॥१-२॥ त्यसै बलस
 हिरण्याक्षले आफनो गदा प्रहार गरेर प्रहृष्टे प्रहार म्ययं वारिदियो र भगवान्को बाधुबट गदा उडिडियु वर मया । यो वीटा विधि पटना मरमा पयो । यदपि यम बेला भगवान्

मन्थ्या लोकच्छम्बदुर्ग प्रभो ॥ उपमर्षित मर्षात्मन् सुराणां जयमावह ॥ २६ ॥ अधुनेषोऽभ्यजिनाम योगो मौहूर्तिको लग्नात् ॥ शिवाय नस्तत्र
 सुहृदाभाशु निम्तर दुस्तरम् ॥ २७ ॥ दिष्टया त्वां विदितं मृत्युमयमासादितः स्वयम् ॥ विकर्म्येनं सृष्टे हत्वा लोकानपेक्षि शर्मणि ॥ २८ ॥ इति
 श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे हिरण्याक्षवधेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ अवधार्य विरिञ्चस्य निर्वर्त्यकामृतं वचः ॥ प्रहस्य
 प्रेमगर्भेण तदपेक्षितं मोऽप्रीहत् ॥ १ ॥ ततः सपत्नं मुन्यन्मरन्तमकुतोभयम् ॥ जघानोत्पत्य गदया हनाविमुग्धमक्षजः ॥ २ ॥ सा हता तेन गदया
 विहता भगवत्करात् ॥ विवृण्णताऽपतत्रेजे तदद्भुतमिवामवत् ॥ ३ ॥ स तदा लघ्वनीयांजपि न वक्राधे निरायुधम् ॥ मानयन्म सृष्टे धर्मं विष्वक्सेनं
 प्रकोपयत् ॥ ४ ॥ गदायामपर्विद्वार्यं हाहाकारे विनिर्गते ॥ मानयामास तद्वर्धं मुनामं चास्मद्विभुः ॥ ५ ॥ तं व्यप्रवर्कं दिनिपुत्राधमेन स्या-
 धं दमुक्तेन विजमानम् ॥ चित्रा वाचांस्तद्विदां स्वेचराणां तत्रास्मान्मन्वन्ति तेऽहं जह्यामि ॥ ६ ॥ स तं निशाम्यत्तरथाङ्गमग्रतो व्यवस्थितं
 पद्मपलाशलाञ्छनम् ॥ क्लोम्य चामर्षपरिप्लुतेन्द्रियो रुषा स्वदन्तच्छदमादशच्छ्वमन् ॥ ७ ॥ करालदर्पभ्रुभुभ्यां मंचक्ष्णो दहन्निव ॥ अभिलुत्य
 स्वगदया हतोऽसीत्पहनद्विरम् ॥ ८ ॥ पदा सत्येन तां साधो भगवान् यद्वमूकरः ॥ लीलया मियय रात्रोः प्राहृत्यत्तरहसम् ॥ ९ ॥ आह

निःशास्त्र रिणः, त्यसले हत्वा मर्कालाई मर भगवान्मा प्रहार गर्ने मकने विषो, मर धनु-धपको रक्षा गर्दै त्यसले प्रहार गर्ने मकने ॥३-४॥ अब गदा कुम्कन कर्पाकियो तब देवयमा
 हाहाकार पारियो । मर भगवान्ले पयो मरमाया पनि हिरण्याक्षको म्यो पारिषक भावनाको सम्मान गर्दै सुदृष्टनचकको मरम्भ मनुमया भगवान्को महिमा दाखना अनमर्थ देवता
 प्रहृष्टि मन्त्रनमा-हनुको बाष्पाण हांम्, हनु र यो देवलाई भने यम धनुषुन्ध ॥५-६॥ देवले अब हलमा मुद्रांनचक निभको भगवान्लाई उभिरका देख्यो, तब रितले रथको
 मर्ष इतिबुद्ध मर्यो मर र त्यो लामो बाप फेर्दै दाँसे बाँट रोक्न लाग्यो । त्यपछि गता-गता भोगाबाट लाग्यो उभेन्ने-अब तै मर्दुम् वस्तो मर्दै कठोर गदाले भगवान्माथि
 प्रहार गरिदियो ॥७॥८॥ मर भगवान्ले हेर्दाहेर्दै म्यो गदा बाघो सुहृत्ले पिपिदिष्ट र अर्को गदा प्रहार गर्दै भने-हे देव । यदि तै यम सुहृदा विजयको अभिलाषा राख्छन् भने

मायामो जग उठा ।' मगवान्को वचन सुने, यमले केरि प्रभुमाधि पदा प्रहस गरिदियो र बेमरी गरन लाग्यो । तर बराह मगवानले भयको मदा हातबाट नै खोपिलिनु भयो । ॥९-११॥ केरि न्यमलाई फिर्ता दिन लागे । यमरी बेरिबन्ध प्रहार पसेर पनि यमले केही गर्न सकेन तर यमले आफ्नो पुस्तार्थको बीजमा रम्यो । तपनि न्यमले भवभावको हात बाट गदा फिर्ता निगुन अनि यमले आशोक बिडुहो र न्यवे पौटा तीन अत्रा मणको त्रिशूल उचासेर मगवानमाथि प्रहार गर्‍यो ॥१२-१३॥ तर मगवानले मास्तिर उचासिएको पो त्रिशूललाई आफ्नो सुदंठन चकले फाटिदिए । अब यम देवले बर्ता निर्मा मगवानको छातीमा सुदंठले हिकोपो र देहका देहले अलग भयो । तर हे विदुर ! त्रिपाथको हृदि प्रहारे मगवान् पमरी गरी हनेनन्, उमरी हातीलाई हुनको मासाले हिराटोपाम् र उमलाई बाहे मनेम् ॥१४-१६॥ अब यम देवले मायापनि माथि अनेक गरिमा मायाहरूको

आयुधमाधन्य घटम्ब त्वं जिगीषमि ॥ इत्युक्तः स तदा भूयस्ताडयन्त्यनन्दभृगम् ॥ १० ॥ तां स आपततीं वीक्ष्य भगवान्समवस्थितः ॥ जग्राह सीलया प्राप्तां गुरुत्मानिव पन्नगीम् ॥ ११ ॥ स्वपौरुषे प्रतिहते हतमानो महासुरः ॥ नेच्छद्गदां दीयमानां हरिणा विगतप्रभः ॥ १२ ॥ जग्राह त्रिशूलं शूलं ज्वलज्वलनलोलुपम् ॥ यज्ञाय घृतरूपाय विप्रयाभिचरन्पथा ॥ १३ ॥ तदोजमा दैत्यमहाभ्रातृपितृ चकामदंतः स्व उदीर्णदीधिति ॥ चक्रेण चिच्छेद निशाततेमिना हरिर्यथा ताक्ष्यपतत्वसञ्चितम् ॥ १४ ॥ वृषणे स्वशूले बहुधाऽरिणा हरेः प्रत्येत्य विस्तीर्णमुरो विभ्रुतिमत् ॥ प्रवृद्धरोपः स कठोरमुष्टिना नदनप्रहृत्यान्तरधीयतासुरः ॥ १५ ॥ तेनेत्यमाहतः सचर्भगवानादिमुकरः ॥ नाकंपत मनाक् कापि सजा हत इव द्विपः ॥ १६ ॥ अयोरुधा मृजन्मायां योगमायेश्वरे हरौ ॥ यां विलोक्य प्रजामस्ता मेनिरिज्योपमयमम् ॥ १७ ॥ प्रवुर्वस्वश्चण्डास्तपःप्राप्तवमैरयम् ॥ दिग्भ्यो निपेतुर्प्राणाण श्लेषणैः प्रहिता इव ॥ १८ ॥ द्यौर्नदभगणाध्रौघैः सविद्युस्तनयित्तुभिः ॥ वर्षाद्भिः पुन्यैरासृग्भिश्चास्थीनि चामकृत् ॥ १९ ॥ गिरयः प्रत्यदृश्यत नानासुधमुचोऽनथ ॥ दिस्वामसो जातुधान्यः शलिन्या मुक्तमूर्धजाः ॥ २० ॥ बहुभिर्पक्षरक्षोभिः पत्त्यश्वरथकुडैः ॥ आततायिभिरुत्पृष्टा हिमा चावोऽतिवेशमाः ॥ २१ ॥ प्रादुर्कृतानां मायानामामुरीणां विनाशयन् ॥ मुदरानाम्भ्रे भगवान्द्राघुङ्क्त दयितं त्रिपात् ॥ २२ ॥ तदा दितेः ममभवत्सहस्रम् हृदि वेपथुः ॥ स्मरन्त्या भर्तुरादेशं स्नानान्वामृक् स्मृमुवे ॥ २३ ॥ विनष्टाम् स्वमायाम् भूयश्चाब्रज्य केशवम् ॥ लोपपहमानोऽम्

दयांग भारभ भन्यो, जमलाई देजेर सवेले ठाने—अब प्रलय हुन्छ । तूले माथी फनलाग्यो । पुनोले दिशारक दाहिम र दुआका टुला-टुला टुका उठेर घिरनलागे, आकाशमा हर-लाहो बालो, नीलो फटा घेरिएर जायो । यममा भवै मन्त्र दाहि र यम वन-यशबाट पीप, कपाल, शव, विश्व र हाडहरूको र्था हुन लाग्यो ॥ १७-१९ ॥ त्यसका पदा रणा-मगसा अनेक गरिका आकाश र्था गर्न लागे र यपाल पुस्तार्थको नाका राखीहरू हातमा भिन्न निई यठा-उठा बगुरेका देखिन लागे । मगमित वक्षनासत 'मार, बाट !' भई जम्मा हुन लागे मगवानले आफ्नो सुदंठन चकटारा र्थो कासुरी माया नष्ट पारिदिए । त्यसै वखन दिति (दिरम्बाका) आमा) को हृदय चक्रे न र स्तनहरूबाट रगत बहन लाग्यो । तिनले आफ्ना यति करणको कुरा स्वयं गरिन् । उठा अब हिरम्बाकोले देख्यो—आफ्नो माया सुदंठन चकले नष्ट पारिदियो, त्यसो दाँत चक्रे मगवान् हिरम्बा र उनको छातीमा

आदेशानुसार जगत्को सृष्टि कमली गये ? तिनले लोडकसित साथै रहेर सृष्टि गरे कि एकलौ ? ती सबै विछेर सृष्टिकाणं गर्दथे कि किन-मिन रहेर ? ॥८-११॥ मैत्रेय भन्दछन्—
 भो सर्वना-घटिषाट पर छ, त्यस ईश्वरको सम्मानबाट शुद्ध मगर प्रधान उत्पन्न भयो र त्यसबाट बाह्यत्वको रचना भयो । महत्त्वबाट जगत्, रज, तम गुणत्रया-यक ब्रह्मसं जाय-
 मान भयो । त्यस अर्धकारले पञ्चमहाभूतानि तत्पदहरूको रचना गर्‍यो, तर ती सबै घरले रहेर सृष्टिकाणं सम्पन्न गर्न असमर्थ थिए । अतः ती सबै मिल्ने यौटा स्पर्श-जण्ड हो सृष्टि गरिदिए । सो अणुद्वय हजार वर्षसम्म पानीमा रथा र त्यसैमा सत्त्वान् आएर बसे । एक हजार वर्षसम्म सत्त्वान् त्यसैमा रहिरहे । यसपछि ती विराट् पुरुषको नामबाट कमल र कमल-
 बाट ब्रह्माको उत्पत्ति भयो ॥१२-१६॥ ती ब्रह्माजीले जगत्को सबैजसोलाई रहेर नाम-रूपानि कमले बस लोडको स्थिति निर्माण गरे । तिनले सबै भन्दा पहिले जलनै छापाए

जन्वतन्त्रा उत कर्मसु ॥ आहोस्मित्तहताः सर्व इदं स्म ममकृत्ययन् ॥ ११ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ देवेन दुर्वितर्क्येण परेणानिमिषेण च ॥ जात-
 शोभाद्भगवतो महानामीदुगुणत्रयात् ॥ १२ ॥ रजःप्रधानान्महत्त्वमिलिक्ते दैवचोदितात् ॥ जातः समर्जं भूतादिविद्यदादीनि पञ्चशः ॥ १३ ॥
 तानि चैकैकशः सप्तमुममर्थानि भौतिकम् ॥ संहृत्य त्रैवयोगेन हेममण्डमवामुजत् ॥ १४ ॥ सोऽश्रयिष्टान्धिमलिले अण्डकोशो निरात्मकः ॥
 साद्यं वै वर्षमाहसमन्ववासीत्तमीश्वरः ॥ १५ ॥ तस्य नाभेरभूतपद्मं महामाकौलदीपिति ॥ सर्वजीविकायौको यत्र स्वयम्भूत्स्वराट् ॥ १६ ॥
 सोऽनुविष्टो भगवता यः शेते मलिताशये ॥ लोकमर्थान् यथापूर्वं निर्ममे संस्थया स्वया ॥ १७ ॥ समर्जं काययाऽविद्यां पञ्चपर्णममग्रतः ॥ तामिह-
 मन्वतामिधं तमो मोहो महानमः ॥ १८ ॥ विमसर्जात्मनः कायं नाभिनन्दन्तमोमयम् ॥ जगद्दुर्गश्चर्यासि रात्रिं क्षुत्तृप्तसमुद्रवाष् ॥ १९ ॥
 क्षुत्तृप्त्यामुपमृशन्ते तं जग्धुमभिदुर्बुधः ॥ मा रक्षतेनं जज्ञध्वमित्युचुः क्षुत्तृडदंतः ॥ २० ॥ देवमानाह मविम्भो मा मां जज्ञत रक्षत ॥ अहो

अनामिध, अन्धतामिध, तम, मोह र महानम यी पाँच बरिका अविद्याहरूको सृष्टि गरे । पछि तिनलाई आफ्नो तपोमय देह बनपराने । यमैनिमित्त उनले त्यो त्वापिदिए र उहाँ करीर
 रात्रिको रूपमा परिणत भयो । त्यसलाई पञ्च र राक्षसहरूले लिए । ती पञ्च-नालम मोह-व्यामले स्वाकुल मगर ब्रह्मलाई नै छान हुनु । भिन्नु भिन्नमा परस्पर मतभेद थियो । केतीको
 मन्त्राह थियो—तुलाई ज्ञानेयछ र केही अन्ध-होमन, इनको रथा भयो । यनो परिसिधित्वा ब्रह्माजीले मयमात भई पने-हे पञ्चहो, राक्षस हो, निमीहरू सबै बेग सन्तान हो । अलग्ग
 मलाई नलाभो, रत मेरो राक्ष भः । निमीमध्ये बसिले मलाई 'अक्षयम् अर्थात् छात्रले' ग्यो मन्त्राह दिए, ती पञ्च-रक्षसिले 'मा रक्षत' भनाउ हुनको रथा नगरी मन्त्रे सल्लह दिएका
 छन्, ती राक्षस बहिनछन् ॥१७-२०॥ त्यसपछि ब्रह्माजीले आफ्नो प्रभावबाट देवताहरूको सृष्टि गरे । जब ब्रह्माजीले त्यस ब्रह्मलाई पनि त्वापिदिने तम भयो दीन भई र त्यसलाई

के प्रधान भयो ? मानिसको छाटमा जगत् माथो । त्यसै भनेक उपाय गर्‍यो तर यिनले नछेन । जो विद्यास साथै होन भयो । यो विद्याले जलनलाई जगत् बस'यो—यती भविष्य ब्रह्मादेर कारमा । एभिषिध
 मानले जगत् गरे आदिभूत । जसले त्यहाँ जन्म, तत्र परिणाम त्यहाँ भयो । पहिले जगत्को रति नभ थियो, जो भन्दा केही गर्नु ती करिबको रत दिक्काम । सारास क भिन्नको कि आफ्नो परमा कुनै कत छ भने
 आफ्नै बुद्धिले त्रैलोक्य त्यसको निवारणका उपाय गरान, तर जब निवारणको निमित्त अकारणै आफ्नो परमा बुद्ध भर्ना नदिनु । सधम छ, केही समयको निमित्त नबढे बुद्ध राखिदोसले तर पनि त्यही व्यर्थ अनर्थ
 कसको कारण नभ लभक ।

देवताहस्ते स्वीकार गये । स्वस्वपति प्रभाले आपनों कम्पनको वक्षभाग निघावाट की-सम्पद अमुरहक लाई जन्म दिए । जब तीअमुरकामातुर अत्यन्त प्रभाविते मैधुन घनवधुरे । पहिले न
ममाराजी हावे, हर वलि जब ती निम्नले लोभेते नव प्रभा मय र तेमले : यहविद यामे । ती मरामे वरदाता वारावणको कृपा प्राप्त ममारा लाभि तिनको छाकमा पुगे र वषट्क पारी
स्मृति गले लागे- 'हे पराधामन ! मँले इतुको माझामुमर प्रवाहो । मृष्टि गहरे र अरु तपही प्रवा रोगिने मे मैधुने वन लांछि गेछन ॥११-२६॥ यत्नो निधित्तिमा एवमात्र इतु ने
म इतुको दुःख निवारण गरेर ती दुषको दहन गर्न सकनु हुन्छ । 'यति पुनर्नारावणलेमाझामय- 'वन्तो छ मन्त्रिणी आपनोशरीर-पाणिदेउ ।' न्यमितुनरउनलेमाफनो वेह : पायिदिए
॥१७-१८॥ प्रभात्रोको : यो अरीय मायकालीन सन्ध्यामणिणी बाँटी सुन्दरी लीयो । स्वमापनिमययो । ती माकपंक नेत्र, सुन्दरनामिका, रात्रा हाँसे, पीनमन्त्री रघव हाँसेले मुक्त मयरी

मे यक्षश्रमांमि प्रजा यूयं वमुविध ॥२१॥ देवताः प्रभया या या दीव्यन्मसुखतोऽमृजत् ॥ ते अहर्षुर्देवयन्तोविमृष्टां तां प्रभामाहः ॥२२॥ देवोऽदेवा-
ग्रधनतः सुजति स्मातिलोलुपान् ॥ त एनं लोलुपतया मैथुनायाभिर्पदिरे ॥२३॥ ततो हसन्म भगवानसुरैर्निरपत्रपैः ॥ अन्वीयमानस्तरमा क्रुद्धो
भीतः पराप्तत् ॥ २४ ॥ स उपत्रय वरदं प्रपन्नातिहरं हरिम् ॥ अनुग्रहाय भक्तानामनुरूपात्मदर्शनम् ॥ २५ ॥ पाहि मां परमात्मस्ते प्रेषणेनासुजं
प्रजाः ॥ ता इमा यमितुं पापा उपाकामन्ति मां प्रभो ॥२६॥ त्वमेकः किल लोकानां क्रिष्टानां क्लेशनाशनः ॥ त्वमेकः क्रेशदस्तेषामनासन्नपदां तव
॥२७॥ सोऽवधार्यस्य कार्पण्यं विविक्त्वाप्यात्मदर्शनः ॥ विमुचात्मतनुं घोरामित्युक्तो विमुमोच ह ॥ २८ ॥ तां कृण्वरणांभोजां मदविह्वललोचनाम् ॥
काशीकलापविलमहुकूलच्छन्नरोधमम् ॥ २९ ॥ अन्योन्यश्लेषयोचुर्द्वां निरन्तरपयोधराम् ॥ सुनामां मुद्विजां स्निग्धहासलीलावलोकनाम् ॥ ३० ॥
गृहन्तीं व्रीडयाऽऽत्मानं नीलालकवस्थिनीम् ॥ उपलभ्यामुग धर्मं सर्वं संमुमुहुः स्त्रियम् ॥ ३१ ॥ अहो रूपमहो घेयमहो अस्या नवं वयः ॥
मघे कामयमानानामकामेव तिमर्पति ॥ ३२ ॥ वितर्कयन्तो बहुधा तां मन्थ्यां प्रमदाकृतिम् ॥ अभिसम्भान्य विश्रम्भात्ययर्षच्छन्कुमधराः ॥ ३३ ॥
काऽपि कस्यापि रम्भोर्को वार्षस्तेऽत्र भामिनि ॥ रूपद्विगणपण्येन दुर्भगान्नो विवाधते ॥ ३४ ॥ या वा कान्तिवमकले दिष्टया मंदर्शनं तव ॥
उत्पुनोषीक्षमाणानां कन्दुकर्कडया मनः ॥ ६५ ॥ नेकत्र ते जयति शालिनि पादपद्मं प्लुत्या मुहुः करतलेन पतत्यतङ्गम् ॥ मघ्यं विषीदति वृद्ध-
त्वनभारभीतं शान्तेव दृष्टिमला मुशिखाममहः ॥३६॥ इति मायन्तनीं मन्थ्याममुगः प्रमदायतीम् ॥ प्रलोभयन्तीं जगद्गुमत्वा मूढधियः स्त्रियम्

मन्थ्या सुन्दरीले नृपुत्रो ब्रह्म गहरे हिरेको देखेन ती सर्व अतुर परस्पर प्र-उल्लसने-अहो ! यमयो कम्पो घनोदर स्वरूप छ । यमया कतिबेग छ । यमयापीवन कमरी उल्लसहेको छ ।
यम प्रकार यम शरीरको नर्कनाहरू गरेर ती सुषुप्ति अमुर ती सु-दरीको नर्कनि गम् र मोजलागे- (१९-३०॥ हृदयको लोभो समान निघा अत्यन्त सुन्दरी ! तिमी बाँदी वर कमरी
छाँरी हो ? तिमी यहाँ बिच दुर्लभदेवी छौ ? तिमी रूप देखेर हामी विह्वल भएछौ ॥३५॥ अतु, ती सबै वरन स्वयं छन् । तिमी जो मय पनि, हलो मागले तिमी दर्शन पायो ।
तिमीले आफ्नो अमाधायन सौन्दर्यले हामी मनलाई अहो लोभो मक्या र तिमी र्थपिल लेखिदेवी छौ । हे सुन्दरी ! तिमी लुटा एक स्थानमा अडिक्न, यमरी कन्दुक-क्रोडा

मन्त्राणि आदि उनका पठना गन्तव्ये । निम्नले भन—'हे शम्भु ! यस वज्रको मृत्ति गोर हुनुले मझो मनुष्यो । मनुको यस मृत्तिमा अग्निहोत्र आदि यथे कियेपछि राम्रो काइलाउ-
-निजहेछन । यमनिमित्त हामीहरू देवनामिल बसेर अन्न खाइरहेका छौं ।' केशी कल्पपत्रि अङ्काले आफ्नो योग र समाधिबाट मृत्ति गरे । तिनलाई यथाकम उनले ममाधि, यन्त्र, तप, ज्ञान
रामायणक आफ्नो देहको गत्केर प्राय दिण् ॥५८५३॥ इति श्रीमद्भुवने महापुण्ये मनीषमन्त्रे नेषानी माया टीकायां विद्योप्याय ॥ २० ॥ (मन्त्रि बर्तनको लक्ष्यमा र तिनलाई
मगवान्दारा बरदान) —विदुरात्री मन्दसन्—हे भगवन्—अहं हनुमत् मलारं स्वायम्भुव मनुको परम माननीय बर्तनको कथा सुनाउनाम् । ज्ञाना मैपुन-धर्म अधोम् स्त्री-पुत्र-सर्वांग
२० । यत्राको वृद्धि मण्को धियो ॥५३॥ हे शम्भु ! एकन्त हुनुले मन्त्र मण्को धियो—स्वायम्भुव मनुग होमा विषयन र उपादेवादेले मातै शीपकी पृथ्वीको धर्मपूर्वक बलन
मम निजको वरहणी मापकी छोरी बर्तन प्रजपतिकी श्री बनिन ॥२३॥ यमादि योगलभने युक्त देवहृतीबाट कर्मले इति मन्त्रान् उपपन्न गरे । तिनको यो पवित्र चरित्र म हृष

समर्थाभिमतः प्रजाः ॥५२॥ तेभ्यश्चैकैकशः स्वस्य देहस्यांशमदादजः ॥ यत्तन्ममाधिपयोगिर्दत्तपोविद्याविगन्तिभन् ॥५३॥ इति श्रीमद्भागते महा-
पुण्ये तृतीयस्कन्धे विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥ विदुर उवाच ॥ स्वायम्भुवस्य च मनोर्वशः परमममृतः ॥ कथ्यतां भगवन्त्यत्र मैथुनेनैधिरे प्रजाः ॥१॥
प्रियत्रोत्तानपादौ मुतौ स्वायम्भुवस्य वै ॥ यथाधर्मं जुगुपतुः मसद्वीपवतीं महाभू ॥ २ ॥ तस्य वै दुहिता ब्रह्मन्देवहृतीति विश्रुता ॥ पत्नी
प्रजापतेरुक्ता कर्दमस्य त्वयाजन्य ॥३॥ तस्यां म वै महायोगी युक्तायां योगलक्षणैः ॥ समर्ज कतिधा वीर्यं तन्मे शुश्रूषे वद ॥४॥ रुचिर्यां भगवान्ने-
हान्दक्षा वा ब्रह्मणः सुतः ॥ यया ममर्ज भूतानि लब्ध्वा भार्या च मानवीष ॥ ५ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ प्रजाः सृजेति भगवान्कर्दमो ब्रह्मणोदितः ॥
मरुत्व्यां तपस्तेषु महत्साणां ममा दश ॥ ६ ॥ ततः ममाधियुक्तेन क्रियायोगेन कर्दमः ॥ सम्प्रापेदे हरिं भक्त्या प्रपन्नवरदाशिपम् ॥७॥ तावत्प्रमन्नो
भगवान्पुष्कराक्षः कृते युगे ॥ दर्शयामास तं श्रुतः शब्दं तद्ब्रह्मणः ॥ ८ ॥ म तं विरजमर्कभे मितपद्मोत्पलसजम् ॥ सिन्धुधनीललककातव-
त्ताज्जले विरजोऽम्बरम् ॥ ९ ॥ किरीटिनं कुण्डलिनं शङ्खचक्रगताधरम् ॥ रत्नोत्पलकीडनकं मनःस्पृशस्मिन्नेक्षणम् ॥ १० ॥ विन्यस्तवणाम्भो-

पाद मैत्रेय यो युगे पथन इन्द्रा त ५ । न्ययने । शान्ति हाँच र यदा बीडा हाँमा दभले पनि मनुका बन्वाहरूको पाणिज्जह्म गोर तीबाट फर्का मन्त्रान् उपपन्न गरे । ५॥
यथा कदम्ब—हे विदुर । 'मिमी प्रजाको उत्पत्ति मम' भगवाँको यन्त्रो भन्ने । एण्ड कदम्बीले मरुत्वगी नदीको तटमा दश ब्रह्म ५५मम निजको कठोर तपसा गरे । ६ । ती कर्दम
ता यमादि मादित धर्मयोगद्वारा शरणागन्-वरादायक भोऽस्मिन् । जलेपत्र भक्तिपूर्वक आफ्ना गन्तव्ये ॥ ७ ॥ हे विदुर ! मत्पुत्रायां आत्ममा तिनको लक्ष्यमा प्रमन्न भगवान्
कभल नयन पिण्डले आफ्नो वेद-मृतिपादित चन्द्र-अक्ष-स्वकपबाट श्रुतिमान रूपमा प्रवृत्त मगर तिनलाई दर्शन दिण् ॥ ८ ॥ भगवान्को यो स्वरूप छ यन्त्रे विमल तथा तेजोमय
मिमा । तिनको पाँशोमा सेतो कमल तथा कुम्हरो माला धियो । तिनको बुझकमल निम्नो र कालो । अन्तले शोभित अरुहेणो धियो । तिनको कटिमा विमल वस्त्र धियो । शिरमा
किरीट, कुण्डल र हावमा शङ्ख, चक्र, गदा आदि मायुष गिण् । ती आफ्ना पाँटा हावमा कीडाको निमित्त रवेत कमल लिण्का गिण् । तिनका मनु हाँ-पले मरिचको होह-चित

निमित्त निमीते एवं नियमको पालन मद मेरो उपपन्न संकाहा, जनः तिस्रा इत्यको प्राप्त बुद्धे अपि नै यसको निमित्त प्रबन्ध गरिराखेको छु ॥२३॥ हे प्रजापते ! मेरो आराधना कतिपये
निष्फल हुँदैन, तैपनि तत्को चित्त सधैं ध्यान लीन रहन्छ, ती विचित्र महत्वाङ्कले मेरो उपपन्नको तत्त्व बर्तन मदन बुन्छ ॥ २४ ॥ प्रजापति ब्रह्माका पुत्र साक्षात् स्वायम्भुव
मनु—ब्रह्मको सुयम्र मयंत्र विस्मयात् त, यम इत्यत्र मार्गमीमा मन्त्रः त्वं । प्रजावर्तनं यमे पनि यान मनुष्य पर्यन्त कैलिको मर्षपृथ्वीमा श्रामन गरिरहेका छन् ॥२५॥ हे विप्र !
धर्माभा स्वायम्भुवमनु आपनो महाराजो छनरुपा महिद यमो निर्वासाई हेनं यहाँ आउने छु ॥२६॥ हे प्रभो ! त्रिवै आपनो एवामलोचना, नववीरवो, दीन १ मनुगुणमय्यन्त वन्यालाई
जो आपनो अनुरूप बन्को खोजीमा छन्, तिनको योग्य पनि छानेर इज्जतलाई अपन गनेछु ॥२७॥ विप्र दस हजार वर्षदेखि तिम्रो अन्तःकरण एकत्र छ । जनः हे राजन् ! ती राम-
कन्या निमीतले वरम्भ गरेर तिम्रो समुचित सेवा गनछन् ॥२८॥ ती तिम्रो योग्य आपनो गर्भमा प्रसन्न गरेर नौ कन्या उत्पन्न गनेछन् । स्वयंपति तिम्रा ती कन्याहरूमा मरीचि

न वै ज्ञातु मृषैव स्यात्प्राज्ञाभ्यक्ष मदर्हणम् ॥ भवद्विदेव्यनितर्ग मयि संश्रितात्मनाम् ॥ २४ ॥ प्रजापतिमुतः मशाम्पनुर्वस्यातमङ्गलः ॥ भवो-
वर्तनं योऽधिभवन् शास्ति सधर्मावी मदीम् ॥ २५ ॥ स चेह विप्र राजर्षिर्महिष्या शतरूपाया ॥ आयास्यति दिदक्षुस्त्वां परश्वो धर्मकोविदः ॥२६॥
आत्मजायमितापार्गी वयःशीलगुणान्विताम् ॥ मृगयन्ती पति दास्यत्यनुरूपाय ते प्रभो ॥ २७ ॥ समाहितं ते इदयं यन्मेमान्यरितमरान् ॥ सा
त्वां ब्रह्मभूषवधूः काममाशु भजिष्यति ॥२८॥ या न आत्मभुतं वीर्यं नवधा प्रमविष्यति ॥ वीर्यं त्वदीये ऋषय आधास्यन्त्यङ्गमाऽऽत्मनः ॥२९॥
त्वं च सम्पगनुषाय निदेशं त उशत्तमः ॥ मयि तीर्थाङ्कनाशेषक्रियायां मां प्रपत्स्यसे ॥ ३० ॥ कृत्वा दयां च जीवेषु दत्त्वा चाभयमात्मवान् ॥
मय्यत्मानं सह जगद्द्रक्ष्यस्यात्मनि चापि माम् ॥ ३१ ॥ महाहं भ्रांशकलया त्वद्वीर्येण महामुने ॥ तव क्षेत्रे देवहृत्यां प्रणेहृत्यां प्रणेष्ये तत्त्वमंहि
ताम् ॥३२॥ मेत्रेय उवाच ॥ एवं तमनुभाषयाय भगवान्प्रशस्तशजः ॥ जगाम क्रिदुपरमः सरस्वत्यां परिधितात् ॥ ३३ ॥ निरीक्षतस्तस्य यया-
शेषमिदंश्वराभिष्टुनमिदमार्गः ॥ आकर्णयन्पत्रयेन्द्रपक्षेच्चारेन स्तोममुदीर्णमाम ॥ ३४ ॥ अथ सम्प्रस्यिते शुक्ले कर्दमो भगवानृषिः ॥ आस्ते

आदि ऋषिणा आपनो वीर्य आदान गनछन् ॥२९॥ तिमी पनि मेरो बंदरूपिणी माझा राम्ररी पालन गर्दाहे दुष्टचित्त भएर, सबै कर्मका फल मलाई अपन गरेर मलाई नै
प्राप्त हुन्छ ॥३०॥ सबै जीवमा दया गर्दै सबैलाई ज्ञानदान दिई र ज्ञान सम्पन्न भई तिमी आफूलाई र सम्पूर्ण जगद् भन्ना तथा स आफूले स्थित देख्नेछी ॥३१॥ हे महाह्वन ! य
पनि आपनो अंगप्रभरूप कलाते तिम्रो वीर्यद्वारा देवहृतिको गर्भबाट अवनार निष्पन्न मात्स्यनाम गनन् गनेछु ॥३२॥ मेत्रेय कदछन्—हे विद्वन् ! यस प्रकार कदमजीमित गर्ने तथा
हन्डियहरूको अन्तर्मुख भएपछि प्रकट हुने ओहर्नि सरस्वती नदीको त्यस सिन्दूर र तीक्ष्ण आपनो स्नेहमा पछि ॥ ३३ ॥ जमको निष्ठ जथात् वैकुण्ठमार्गको अप-नरादि
पावनहरू द्वारा सिद्ध योगीजन प्रबोना गर्दछन्, ती आदि कदमजीत हेर्दा-हेर्दै महत्का शीलबाट उत्पारित एवं स्पष्ट पनि सामगान र त्यसको आपारमूर्तरूप ज्ञातहरूलाई

महादेव शक्ति मन्त्रात्मिका आत्मना सर्वम् बाह्यस्वात्मा हामी अविपर्ययात् उत्पन्न मयांको हो । यमनेत्रे प्राणम उत्तरो हृदय र अक्षिप अक्षर कहिन्छन् ॥३॥ यसरी पाँट अक्षरिवाट सम्बन्ध भवनाले आफ्नो आफ्नो तथा बाह्यले कर्वाको रक्षा भन सी प्राणप र अविपर्ययक रक्षक धारिने हुन सी पुनः बाह्य-बाह्यमरूप भएर बनि निर्दिष्ट र छन् १.४॥ आन हनुको मशान पाएर न मया सबै रक्षाप निबुन भए । बिनमने हनुने रक्षक प्रजापालक रात्रारक्षक भएको निकै प्रेमपूर्ण कहन मयांको छ । ५ ॥ बाजिनेन्द्रिय प्रत्यक्ष र हनुको हृदय रान्ध र त्यस निबन्धे बाह्य र बिन्दु जान्छ । येरो मीमांसा हो, जो हनुको रान्ध रान्ध ॥ ५ हनुको अन्तर्गत रक्षि पुनो आफ्नो शिखा लगाए, बारी बेरो मीमांसा हो । ६ । येरै

अनो ह्यन्योन्यात्मानं ब्रह्म सन्न च रक्षतः ॥ रक्षतिः स्मान्दयो देवः स यः यदमदात्मकः ॥ ४ ॥ तव संदर्शनादेव छिन्ना मे सर्वमंशयाः ॥ यत्स्वयं भगवान्प्रिया धर्ममाह विरक्षिणोः ॥ ५ ॥ दिष्ट्या मे भगवान् दृष्टो दर्शो योऽकृतात्मनाम् ॥ दिष्ट्या पादरजः सृष्टं शीर्ष्णां मे भवतः शिवम् ॥ ६ ॥ दिष्ट्या त्वयाऽनुशिष्टोऽहं कृतञ्चानुश्रुतो महान् ॥ अपावृत्तः कर्णरन्ध्रेर्जुष्टा दिष्टपोशनीर्गवः ॥ ७ ॥ स भवान्दुहित्वेनहपरि-
क्षिप्तस्त्वनो मम ॥ श्रोतुमहंमि दीनस्य श्रावितं कृपया मने ॥ ८ ॥ प्रियव्रतोत्तानपदोः स्वसेयं दुहिता मम ॥ अन्विच्छति पतिं युक्तं वयःशीलगुणा-
दिभिः ॥ ९ ॥ यदा तु भवतःशीलव्रतरूपवयोऽगुणान् ॥ अमृणोज्ञारदादेया न्य्यामीकृतनिश्चया ॥ १० ॥ तत्प्रसीच्छ द्विजाश्रयेमां श्रद्धयापहतां मया ॥
सर्वात्मनाऽनुरूपां ते गृह्मपिधु कर्मसु ॥ ११ ॥ उद्यतस्य हि कामस्य प्रतिवादा न रास्यते ॥ अपि निर्मुक्तमङ्गस्य कामरक्तस्य किं पुनः ॥ १२ ॥

प्रायः तले हजुरले यलाई राजधर्मको शिक्षा दिएर हुने हुना गर्नुभयो र प्रत्यक्ष उद्योग हुनाले नै बेलै हजुरका पवित्र दासी कान उवागो हृदयकृत गर्न पाए।॥७॥ हे श्रीपति ! जमका निज पृथ्वीको दोहोराय चिन्ता प्रत्यक्ष मरहेछ यस्तो र ईश्वरको ध्यानमा हजुर कृपापूर्वक मुनिरहनु ॥८॥ प्रियमत मे उमालपाठनी बहिनी त मेरी पुत्री अग्रस्था रक्षात्मक तथा गुण आदिमा आफू ममान पतिव्रती हजुरक छ ॥९॥ जमकाजी ! शुभवाट यमले उवाटि हजुरको सोन, चिया, रूप, अग्रस्था र गुणको बर्णन सुनेकी छ, यसै बेलादेखि यमले हजुरलाई नै आफ्नो पति तृप्ताउने जटोट गरेकी छ । १०॥ हे डिउयय ! अद्वैतक समरेल गरिष्थी मेरी बन्धा हजुर स्वीकार गर्नुम् । यो मेरी इच्छाक्षिप बासमा योग्य छ ११॥ स्वयं आएर दो

[illegible]

उपस्थितः स्यात्, त्यसका अनादर मन् कृते विरक्तं पुष्पका निमित्तं पवि पांशु छेद मने विषयामन्त पुष्पको न कर्तुं छेद ॥१२॥ को प्राची स्वयं उपस्थित मोगको एकपल्ल अनादर
 वरु कर्ति एते ततो पूजामन गरी कुर्यात् याचने। यदह मने गगको कालम्को सुपुत्र नष्ट मन्त्र अन्त र अर्को निरम्काल मान-मंग पनि भुक्त ॥१३॥ हे विद्वन् ! मैले जन-
 हर्षान्न सुनको छु - अत्र विवाह मने गपार हुनहुन्छ अतः पुष्पपात्रस्य स्वाकार नगम्यते। अत्राने त्रको पालन मने हनु मेरी कन्या मरीका मनुहवन्, म इतुनलाई अर्पण गरि-
 म्को छु ॥ १४॥ कदम अक्षिप्त मने गग म, म मा चे न विवाहको नष्ट छु । इतुनले पनि अक्षमम् यम कन्याको अन्य वक्कलानि वरदान मन् भण्को छेन । अतः शमी
 दुर्का वा गार्गित्त तत्तर ग दार मन् गग म, म मा चे न विवाहको नष्ट छु । इतुनले पनि अक्षमम् यम कन्याको अन्य वक्कलानि वरदान मन् भण्को छेन । अतः शमी
 मन्मीर्द्ध पनि लज्जित पावे इतुनको कन्याको नष्ट छु । इतुनले पनि अक्षमम् यम कन्याको अन्य वक्कलानि वरदान मन् भण्को छेन । अतः शमी

य उग्रतमनादस्य कीनाशमभियान्ते ॥ क्षीयन् तयशः स्त्रीतं मानश्चवत्स्रया हतः ॥ १३ ॥ अहं त्वाऽभृणवं विद्वन्निवाहार्थं समुद्यतम् ॥ अतश्च-
 मुपकुर्वाणः प्रतां प्रतिगृह्णामि मे ॥ १४ ॥ श्रुत्वा च ॥ वाडमुद्रोदुकामोऽहमप्रता च तवात्मजा ॥ आवयोभनुरुपोऽमावाद्यो वैवाहिको विधिः ॥ १५ ॥
 कामः म शृणान्गदेन तेऽग्याः पुत्र्याः ममाप्नावविधौ प्रतीतः ॥ क एव ते तनयां नाद्रियेन स्वयैव कान्त्या क्षिपतीमिव श्रियम् ॥ १६ ॥ यो हर्म्य-
 प्पत्रे कणदहधिराभां विक्रीडतीं कन्दुकविह्वलाक्षीम् ॥ विशावमुन्यपतत्स्वाद्विमानाद्विलोचय सम्मोहविमूढचेताः ॥ १७ ॥ तां प्रार्थयन्ती ललना-
 ललामस्मेवितश्रीचरणरदृष्टाम् ॥ वत्सो मनोरुच्यपदः स्वसारं को नातुमन्येन शुभंऽभिवायताम् ॥ १८ ॥ अतो भजिष्ये ममयेन मार्थीं यावत्तयां
 विभृयाद्दत्तमनो मे ॥ अतो धर्मन्पारमहंस्यमुख्यान् शुक्रभोक्तान्वद् मन्येऽविर्हसान् ॥ १९ ॥ यतोऽमर्वादिधमिदं विवित्रं मंधास्यमे यत्र च
 वाऽनसिष्ठते ॥ प्रजापतीनां पतिरेष मत्सं परं प्रमाणं भगवाननन्तः ॥ २० ॥ मैत्रेय उवाच ॥ उप्रधन्वन्नियदेवाभाप आसीत् तृष्णीमरविन्दना-
 म् ॥ धियोपगृह्णन्मनसांभितेन मुनेन चेता लुप्तमे देवहृत्पाः ॥ २१ ॥ सोऽनुज्ञान्या व्यवसितं महिष्या दुहितुः स्फुटम् ॥ तस्मै गुणगणाख्याय

अन कन्यालाई देखेर विद्यासु मन्त्रं पुत्र भण आफना । समानवाट लहेका विष, श्री रमण कन्दका स्वयं आएर प्राथना गरएछि पनि कुन यन्को पुदिमान् पुत्र होला, जो मान-
 छेन । यो कन्या माध्या स्थापम्बुव मनुछा श्रिय पुत्र र गग उधानपादको श्रिय भागेनी हुन उमल लःप्राचीका चणको उपायना गरका छेन, त्यमलाई पिनका दशन मन्त्र
 सन्ने ॥ १७-१८ ॥ अतएव यो माधवी ब्रह्ममम मम धारण मन् छेनन्, त्यम ममपमम म । यनको मन्धमा रहने छु । त्यमलाई सन्धमा विष्णु विष्णुले आछा भण्को। अतः प्राप्तिना
 हुन्त्य कारण स्वरूप मम-दक्ष आदि भक्त ध्यामन्त्रलाई नै हरेको मान्छु ॥ १९ ॥ जन्का ज्ञान पम विद्यय अमरका उपाय भण्को छ र अन्यथा ज्ञान यो लान्द भण्को जान्छु ।
 जमको कयमा यो स्थित छ, यो प्रजापतिहरूका प्रहृ भोजनन् नै मन्त्रै गरमन्का कन्या मान्छु ॥ २० ॥ मैत्रेयको कदछन् हे विद्वन् । यति मनेर कदम खाए मान्छु र भवान्का
 किमन मनोभावे । त्यम वसन्त निमको सुखमा यन्को अर्वाकिक ज्ञानमा — जन्लाई देखेर देवहृति सुखी भन्नु । २१ ॥ रानी प्राप्तिना र गवकुनाय दहृतिना पण ज्ञानमाय छु म माया

मनुले प्रमत्ततापृथक् कर्तव्यं क्षपितार्हं आपन्नो हारी मुखपदिष्ट ॥२२॥ रात्री शतकपाले प्रमत्ततापृथक् कम्प-महता र गृहस्थोका वन्तुहक हारी श्वाहताई दात्रांमा दिष्ट ॥२३॥ यांम
वगताई कन्यादान दिनाले राजा भवंचा निश्चिन्त भव । कन्याचो विग्रहे व्याकुल राजा मनुले बेवहृदिमाई हृदयमा दासे र 'छोरो, छोरो ।' भन्दे पनि आंधे राणा जमले तिनको धम्क
मिन्चो ॥२४-२५॥ तब कर्तव्य क्षपितमि अनुमति मागेर आपन्नो रात्री र भित्रहक सहित महाराज मनु मरम्वेची बढीको तटमा चिचमाने ग्राम र श्रिट हुनिहकको आश्रयदह हेर्दै आपन्नो
राजधानीविष प्रस्थान भव ॥२६-२७॥ बहिरात्र मनको आगमनको खबले प्रमत्त ब्रजोले बह्मवर्तको सीमामम्म आधर रतुति गरी राजा-मात्रा मलित तिनको स्वागत गरे ॥२८॥ स्वही
ने चल बाले मय्यने वदिमन्त्री नगरी बमको चियो । यदा शरीर श्रुतकालोले बगह भगवान्का देहवाट जनि तौ बरेका छिण्, तने कुश र राज भव । उनको द्वासा क्षपितहले राजप-

दहो तन्त्रा प्रहापित. ॥२९॥ शतरूपा महाराज्ञी पारिवर्तान्महाधनान् ॥ दम्पत्योः पर्यदात्मीत्या भूपवामःपरिच्छदान् ॥ २३ ॥ प्रतां दुहितरं सम्राट्
महाराज गतव्ययः ॥ उपयुक्तं च वाहुभ्यामोत्कण्ठान्मथितारायः ॥२४॥ अश्वत्थुस्तद्विरह मुक्कन्यापकलां महुः ॥ आमिबदम्ब वल्येति नेत्रो दैर्दहितुः
शिखाः ॥२५॥ अत्यंय म मुनितरमनुज्ञातः महानुगः ॥ प्रवम्य रथमारुह्य ममार्यः स्वपुर् नृपः ॥२६॥ उभयोर्द्वेषिकुन्यायाः मरम्वत्याः सुगे-
धताः ॥ ऋषीणामुपशान्तानां पश्यन्नाश्रमसम्पदः ॥२७॥ तमयान्तमभिनेत्य ब्रह्मवर्ताश्रजाः पतिम् ॥ गीतपस्तुनिवादित्रे. प्रत्युदीयुः प्रहर्षितः
॥२८॥ बह्मवर्ती नमो पुनर् सर्वमम्पत्समन्विता ॥ न्यपतन्यत्र रोमाणि यज्ञस्याङ्गं विधुन्वत. ॥ २९ ॥ कुशा कारास्ते पवामन् शश्वद्विस्तवर्चमः ॥
ऊरुत ये फलभान्य यज्ञान्नान्यर्द्धमाजिरे ॥३०॥ कुशकाशमयं बहिरास्तीर्य भगवान्मनु. ॥ अयजयज्ञरूप लब्ध्या म्याने यतो भुवम् ॥ ३१ ॥
बह्मवर्त नाम विपुष्यं निर्वश्य भमावमत् ॥ तस्यां प्रविष्टो भवनं तापचर्यान्नाश्रय ॥ ३२ ॥ ममार्यः मप्रजः कामान्बुभुजेऽन्याविरोधतः ॥
गयोभामसत्कीर्तिः मश्रीभिः मुरगायकैः ॥ प्रत्युद्भवमुक्तेन हटा मृधन्तर इवा ॥ ३३ ॥ निष्णान योमायायानु मुनि स्वाधभुवं मनुम् ॥ यदा
प्रक्षयानु भगा न जकुर्भगवत्परम् ॥३४॥ अवातयामास्तयायान यागा. रतां रयापना ॥ श्रुवते ध्यायते विष्णोः कुर्वतो भुवतः कवा ॥३५॥

नाह विवत । वण्डु मयवान्को प्रो-पथ यज्ञ यन्का । यण ॥२९-३०॥ राजात्र प-महा भगवान्का पवले फा र ग्राम मएपल मनु महाराजले पति कुश र काशको बहि (भारत) विहाएर
पञ्चमो विष्णु मयवान्को प्रथम पारशः । तन्त्रे कण्ठ न्या नगरे वदिमन्त्री नगले यामा भवा ॥२५॥ महाराज मनु आपन्नो नगरी गाएर पाँतेले जन्ने विनापनाजक महत्त्वा मुश
पूर्वक वन्ने र आपन्नो पन्ती नवा मन्त्रांमले प्रयाचय गट मन्त्राय । तने । द्वात्रेच नाम ॥२७॥ म उप-पथ दिनेदै विहाये अभ्यगात्त्व मयेत मन्त्रवे आधर राजाको गुह-मान यन
वेदवे, वेदान महाराज मनु मने भगा र गरी आवातना ले कवा यानर पथ ॥३०॥ । मन्त्राट मव एव पारशः श्राव विष्ट त नो यदि मयमी शिष्ट कि संसारसी गदे पनि स्थापित भिन्
पिष्ट ॥३४॥ गौ मयम लब्धे । मयार्देनय र महा मयवान्का वि-पथ पट ॥ ३५॥ । ३५६० गान् । ग । पथो महापदे एवहन पुग कैरी मकततर विनिमके । ज्ञान स्वप्न र मूर्ति

आयत सुत र मुपुति अवस्था कलाई उनले द्वितिमकेक धिय ॥३५-३६॥ उपले मयवानको मयम निष्क मयलाई आंगरिक रोग, मानसिक पिन्ना, बलवान आदि उपद्रव, शोभो ग
आदि इन्द्र र उच्च गोर मयले दुःख दिन्नन् ॥३७॥ लोच-द्वितिमिक मय महागजले कृषिद्वले मोषिद्वले मय वष र मायमहद्वको वन्वापार्थ मनेप धर्मको निरूपण गरे ॥३८॥ यश
मयम आदि राजा मयुवो मयमपुर्ण चरित्रको वषम भयो, मय मियको लारा देवद्वलित मयमानको वर्णन मुखोम् ॥३९॥ इति धर्मिद्वलित मयपुराणे कर्णपुष्पन्वे नेपालो मया
दीनार्थो हारिद्रोप्यायः ॥४०॥ (प्रजापति वदन् र देवद्वलितो केनि) मयेप मन्दछन्—मया पिता कर्दपछि पतिको मयिधाय ज्ञानमा कुशल देवद्वलित वदन् क्रविको सेवा बाधरी
उले गरी मयपुर्ण वने ज्ञानिन्, ज्ञानी पार्थमीले प्रजुको मोषी विन ॥४१॥ नम अवराह, वरिधता, कृषिकमय र मयुव वार्णाले देवद्वलित वमिनी सेवा मदपिन् ॥४२॥ निमने

म एवं स्वान्तरं निन्ये युगानामेकमसतिम् ॥ वामुदेवमपद्धेन परिभृतातित्रयः ॥ ३६ ॥ शारीरा मानमा दिव्या वेयासे ये च मानुषाः ॥ भौतिकाश्च
कयं क्लेशा बाधन्ते हरिमश्रयम् ॥ ३७ ॥ यः पृष्ठो र्निभिः प्राट् धर्मानानाविधाऽलुभद् ॥ नृणां वर्णाश्रमाणां च सर्वमृतहितः सदा ॥ ३८ ॥
एतत् आदिराजस्य मनोभ्रितमदभुतम् ॥ वर्णितं वर्णनीयं तदपत्योदयं भृशम् ॥ ३९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वाविंशति-
तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ मंत्रेय उवाच ॥ पितृभ्यां प्रस्थिते मार्था पतिमिद्विज्जितोद्विज्जितः ॥ नित्यं पर्यवरतीत्या भवानीव सर्वं प्रमुम् ॥ १ ॥ विश्र-
म्भेण त्मशौचेन गौरवेण दमेन च ॥ शुश्रूषया मोहदेन वाचा मधुरया च भोः ॥ २ ॥ निमृश्य कामं दम्भे च द्वेषं च लोभमपि मदम् ॥ अप्रमत्तोद्यता
नित्यं वैर्ज्याममनोभ्यत ॥ ३ ॥ स वै देवर्षयस्तां मानवीं समनुजिताम् ॥ दैवाद्गमरीयः पत्युराशामानां पदशिपः ॥ ४ ॥ कलेन भूयसा क्षामां
कंशानां वनचर्याया ॥ प्रेमगदगदभा वाचा भीषितः कृपायाऽस्वीन् ॥ ५ ॥ कर्दम उवाच ॥ तुष्टोऽहमद्य तव मानवि मानदायाः शुश्रूषया परमया परया
च भक्तया ॥ यो देहिनामयमतीव सुहृत्स्वदेहो नावेज्जितः समुचितः क्षापितुं मयं ॥ ६ ॥ ये मे स्वधर्मनिरतस्य तपःममाधि विद्यातपोऽगविजिता
भगवत्प्रसादाः ॥ तानेव ते मदनुमेवनयाऽवरुद्धाद् दृष्टिं प्रपश्य वितगम्यभयानशोकात् ॥ ७ ॥ अन्ते पुनर्भावतो भुव उद्विज्जमभिविभ्रिशितार्थरचनाः

मनाधिकार, कण्ठ, हृष, लोभ, पाप र मदवाट लोभमय दूला मावधानी र मयमलाले सेवा गरेर वदन् कृषिलार्थ सन्तुष्ट वारिन् ॥३॥ देवदि कर्दम यस्या प्रजापी धिय कि ती कर्मर।
मालार्थ पति मेट् मयमये । मीवाट देवद्वलितार्थ अनेक मय पाउने आछा धिय ॥४॥ धर्म मयम विनिमकेमछि महाद्वलित कर्षमके एक दिन देवद्वलितार्थ सेवा-यद्वल र मयमपार्थ मरि-
माले वना दवल मयपी देवेव मया प्र-म मयम मयुवद वार्णोमा मने— ५॥ कर्दमको मन्दछन्—हे मिये । निमाले मया-मयिपुर्वक मेरो सेवा गरेपी छी । द्वाविंशति आचनो
दद। ॥ दूला मय-म मयम नर निमाल मेरो बाफरी सदा-मदो आफनो छरीर पनि धर्म तुन्यापी । अतः म मियोद्विज्जित मयम छु ॥ ६॥ जप-उप, मयाधि, उपायमा र योग विमयको
मयमला री माधन मयम मयवानको कुशल मने जुन विमयिद्वल २११ रम्य छु, मयम मियो पुण्यपी छैनी, मर मियो सेराले मयुव मय म मियोलाई ती विमयिद्वल देवद्वलित

अपका न होक छ न थप भला। मायात्मिक संगत न मयबारास भुङ्कित-मनुने न नह हुन्छ। न निसिने आपनो पनि प्रता-धर्मको प्रभावले गिदि पाएर त्यो वैभव प्राप्त गरिमकोही छौ, जुन हला-हला राजालाई पनि दलभ छ, निमी यो योग । ८॥ आफ्ना पनि कटम खुसिहाई मयूष संतोषमाथ उपायना-विधिमा कुनल देखे देवहुनिका मया चिन्ताहरू हराएर गए । निमले बाहो नेत्रले हस हसकक होईने प्रीति र मय वाणीमा उभर दिह्यु । ९॥ देवहुनिले अनिन् देवबायाँ । हजुर मया र मायाभर गिदि प्राप्त गरिमकनु अन्हां छ । भनः हजुर मयै मांय दिन मयभुदुल हजुरले मन्नामोपनि नेम त्रय मयधाराधममा बस्ने जुन प्रतिष्ठा मयधर्मको धिया, मयवा धुनि हनुवटछ । उभर मांयधारा मन्नान श्रति नै लीको निमि मयैमय हला लाभ छ रतिवो हलाय म हजुर र होन मयै न । हजुर मलाई रामकामानुमय उपम शिखा दिनाम् र बुद्धर, म्यान, सान-सानर । माधव मया उपम मयनको पनि प्रवरा मयिदित्तम, मयमय र हजुरगित मयमय मने योग दनमक । १०-११॥ मैवेवरी कन्दल-दे बिदुर ! आपनी मियमया देवहुनिको मय्य । ११॥

किं कृत्तमस्य ॥ मिद्राऽपि भृदध्व विभवाशितधर्मदोहान्द्रियाक्षरैर्दुर्गधिरान्नपविक्रियाभिः ॥ ८ ॥ एवं ब्रह्मणमथलऽम्बिलयोगमायाविश्राविचक्षण-
मवेक्ष्य गताधिगमीत् ॥ मप्रश्नप्रणपविह्वलया भिरेणुद्वीडऽद्लोकविलमदमिनाननाऽह ॥ ९ ॥ देवहतिस्त्वाच ॥ गार्द यत् द्विजवृषेतद्रमोधयोग-
मायभिपे त्वयि विभो यदेविमं भर्तः ॥ यस्तेऽयधायि ममय मरुदङ्गमङ्गो भ्याहृगरीयमि गुणप्रवः मतीनाम् ॥ १० ॥ तत्रेति कृत्यमुपाश्रित-
गथापदेशं खेलेषु मे कर्षिताऽतिरिमयाऽऽत्मा ॥ मिदृष्येन ते कृतमनोभ्रवार्धपताया दीनस्तदीरा भवनं मदरा विचक्ष ॥ ११ ॥ मेत्रेय उवाच ॥
मिवायाः प्रियमन्विन्दत्कर्दमो योगमसारितः ॥ विमानं कामगं कृतभक्त्यैवाविरचीकरत् ॥ १२ ॥ सर्वकामदुघं दिव्यं सर्वरत्नममन्वितम् ॥
सर्वदुर्गुपचरोदकं मणिमत्तमैरुपकृतम् ॥ १३ ॥ दिव्योपकरणोपेतं सर्वकालसुखावहम् ॥ पट्टिकाभिः पताकाभिर्विचित्राभिरलंकृतम् ॥ १४ ॥
घर्मिधेवित्रमान्याभिर्यजुर्ज्ञात्राष्टदृष्टिभिः ॥ दुष्टलक्ष्मोमकौ शैवेर्नानादष्टैर्विगजितम् ॥ १५ ॥ उपर्युपरि विन्यस्तनिलयेषु पृथक्पृथक् ॥ शिखर-
कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्कन्यजनामनैः ॥ १६ ॥ तत्र तत्र विनिजिप्तनानाशिल्पोपशोभितम् ॥ मङ्गमरकतस्यन्ध्या जुष्टं विभ्रमोदिति ॥ १७ ॥
द्वाभु विद्वद्वेहत्या भानं वक्ष्यकायवत् ॥ शिखरैष्विन्दनीलेषु हेमकुम्भैर्गधश्रितम् ॥ १८ ॥ वल्लभस्यद्वाराग्रायेवैव्रमिसिपु निमित्तैः ॥ जुष्ट-

मनसा नामि महर्षि कटघले पांगवल डारा मये बखत पौटा इशारागसा विमान बनाइछि ॥१२॥ यममा मणिहकका सांघा र मयै इनहक चिप्टमान विण । त्यस विमानमा कुनै बानुको जगव शिग्न । शनैक क्षुत्तुको अनुत्तल सामाजीको यममा ब्रह्मन् धियो । यममा भना-पनाहाक हस्तिगडेको धिष् ॥१३-१४॥ विमानमा रद्दावशर्षी मालाहक अर्द्ध-राडेमा श्रद्धाहणका धिष्, तिन्त्या प्रमगाहक गुञ्जाहक गर्दै शिग । यममा ब्रह्मन्न् विर्दना वित्ताहणका धिष् तथा चिन्तिर बँदुका टोमिणका धिष् ॥१५॥ भ्ना विमान कैयी ल्ताको धियो र प्र-येक मला उगय बनेयो, विर्दना र द्वा आदिने मज्जिल धियो ॥१६॥ तर्वाह आदिन यममा मजावट गरि-को धियो । यममा दीनयको भुमि धियो र बन्नाको निम्ति भूगका नीतारा धिष् । द्वा-दला पनि भूगकै धिष् । टोकाहका पञ्च-कारे सरिणका र यममा नान्माभनिर्मित जिम्गमा लुनका कल्ल गरिणका धिष् ॥१७-१८॥ यमका दिवाहका डोरा

रात्रा आँखोंनी, श्रेमपूर्ण हाँट, हुला-टुला आँखा र हल्लो कपालले तिनका मुख राम्रो देखिन्छ्यो ॥३२-३३॥ अनि तिनले प्राणनाथ कर्दम ज्ञपिको ध्यान गर्नामाथ नै दास-दासीहरू सहित जाऊन्दा उनको नगीचै बाट्नु ॥३४॥ एतिको स्यो योगब्रह्मिक देखेर ती सन्तहरू भएन् । कर्दम ज्ञपिके देखे-देखेति महत्त स्नान गरेर रात्रा-रात्रा लगा लगाएपछि नयाँ चेउली उग्रै देखिदुईको चिहन् । तिनले बोले लगाएकी छुन् र हजारी विद्यापरी परिचयामा उभिएकी छुन् । तिनलाई देखेर ज्ञपिके श्रेमरुछ भाँ विमानमा एगाले ॥३५-३७॥ लगाएपछि महिमाभयी विद्यापरीहरूद्वारा लेखित प्रतापी कर्दम ज्ञपि विमानमा आफ्नो वनीमदित जाकाएमा नछत्रा मात कन्दमा भै छोथिन भए ॥३८॥ मिद्वहलका मादरणीय कर्दम ज्ञपि ती श्रीहरूका मातःयम विमानमा चढेर मुखे पर्वतका इन्दुराका निकै दिनसम्म बिहार गर्दै गे न्यहाँ शीतल मन्द-मुग्ध पवन

मुदता मुध्रुवा श्लक्ष्णमिन्ध्यापाङ्गेन वक्षुया ॥ पद्मकोशमृधा नीलेरलकैश्च लमन्मुखम् ॥ ३३ ॥ यदा मस्मार ऋषभमृषीणां दयितं पतिम् ॥ तत्र चाप्ते सद्यः स्त्रीभिर्गन्धर्वान् म प्रजापतिः ॥ ३४ ॥ भर्तुः पुरस्तादात्मानं स्त्रीमहस्रवृत्तं तदा ॥ निराग्य तद्योगमतिं मरायं प्रत्यपद्यत ॥ ३५ ॥ म तां कृतामलस्नानां विभ्राजन्तीमपूर्ववत् ॥ आत्मनो विभ्रतीं रूपं मवीनकरिरस्तीम् ॥ ३६ ॥ विद्याधरीमहमेण मेव्यमानां सुवाससम् ॥ जातभावो विमानं तदारोहदयदमिच्छन् ॥ ३७ ॥ तस्मिन्ननुसमहिमा प्रिययाऽनुरक्तो विद्याधरीभिरुत्पीर्णवर्षुर्विमाने ॥ बभ्राज ऊत्कचकुमुदगुणवानपीत्यस्तारा-भिरावृत्त इवोद्दपतिर्भःस्यः ॥ ३८ ॥ तेनाष्टलोकपविहारकुलाचलेन्द्रोणीस्वनङ्गमस्त्रामारुन्मौभ्रगामु ॥ मिर्द्वैर्नुतो द्युधुनिपार्ताशिवस्नानासु रेभे चिरं धनदवहलनावरूथी ॥ ३९ ॥ वैश्रम्भके मुरमने नन्दने पुण्यभटके ॥ मानमे चैत्ररग्ये च म रेमे रामया रतः ॥ ४० ॥ प्राजिष्णुना विमानेन कामगेन महीधरी ॥ वैमानिकानत्यशेत चरंलोकान्यथानिलः ॥ ४१ ॥ किं दुरापादनं तेषां पुमामुदापचेतमाम् ॥ यैराश्रितस्तीर्यपदभरणो व्यमनात्ययः ॥ ४२ ॥ प्रेक्षयित्वा मुषो गोलं पत्न्ये पावान्स्वमस्थय ॥ बह्वाश्रयं महायोगी स्वाश्रमाय न्यवर्तत ॥ ४३ ॥ विभज्य नवधाऽऽत्मानं मानवीं मुरतोत्सुकाम् ॥ रागां निरमयन्मे वर्षपूषान्मुहूर्तवत् ॥ ४४ ॥ तस्मिन्विमान उत्कृष्टां रागां रतिकरी श्रिता ॥ न बाधुष्यत तं कालं पयाऽपीन्धेन संगता ॥ ४५ ॥

अतिरहेप्यो र गङ्गाको प्रयागको मनोहर प्पनि मुनिन्ध्या । हुन्दाकि भेङ्ग्यालहरूको विहारपदन पद पर्वतमा बसेरा थिए । कर्दम ज्ञपिके आफ्नो भार्यामहित देवताको उपात, वैश्रम्भक, मुरमने, नन्दन, पुण्यभट, चैत्ररग्य तथा मानमोवग्मा विहार गर ॥३९-४०॥ कर्दम ज्ञपिको पा इदोप्यमान विमान हुँ जाकारी र हुला मन्थमान थियो । यस हुल पायी विमानमा श्रेष्ठ कर्दम मुनि सर्व विमानमागोहकमा अगारो गएर हुँछानुसार हुन्थे ॥ ४१ ॥ यसले मगहान्धा रवित्र अणको जाभय निहलकेको छ, तिनका मवै संवट काटिन्छन् र तिनको निमित्त फेदी पनि हुनस रहन । यसरी नर-नरी र बचन आदिते आभयपूर्ण मला भूयन्धन आफ्नो वनीमोई देखे एर कर्दम ज्ञपि केरि जाभयमा फर्केर गए ॥४२-४३॥ नौ मन्थान टाँकन गर्ने इच्छा अणका कर्दम तिनको निमित्त उन्मत्त बभ्रुमिथित वर्षा विहार गर्दैरहे, तर तिनलाई यति गर्ता समय एक हुनैजस्तै लाग्यो ॥४४॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ अने देवहृदिमि भजे—ह देवहृदि ! मित्रो यमवाट पुत्ररूपमा स्वयं भगवान् अवतीर्णं भव । नो ज्ञान-वैज्ञानको उपदेष्ट दिष्टः सुमुखनाई कथं बन्धनवाट मुक्त
यनश्चन् र मित्रो हृदय पट खोलादिनेछन् । मित्रो पुत्र मिहृदयः मित्रोमणि र नरेश्वरानी (मांकराचार्य) को सम्मान पाई कपिल नामले वपिद हर्षेडन् । यस्ता पुत्रको आमा
हुनाले मित्रो हुनो नाथ हुन्छ । मैत्रेय मन्दलम्—कर्म र देवहृदिमि धमरी आरुधामन दिष्ट प्रजाती, नाट र मनकादि कुमलमदिन हंसमा चढो म-य-गोह गण र विवातको
निम्ति मरीचि आदि प्रमुख शक्ति स्योई बसे ॥ १७-२० ॥ अने प्रजापति रतमले नराराजको आज्ञानपरा हरीचि प्रभृति शक्तिहरूका माथ आफनी छोरीहरूको लेडा राख्यो
आदि मये बहिनोहरूको यथाक्रम वेदको विधिसे विवाह गरिदिष्ट ॥ २१ ॥ उनले गहवि मरीचिमेव कलाको, अविधित अनवृषाको, अविश्रान्तित अश्वको, पुलाक्यमित

कपिल हुने ॥ १६ ॥ ज्ञानविज्ञानयोगेन कर्मणामुद्वहन् जगः ॥ हिरण्यकेशः पद्मान्नः पद्ममुद्रापदाम्बुजः ॥ १७ ॥ एष मानवि ते गर्भं प्रविष्टः
कैटभादैनः ॥ अविश्रामशयप्रस्थि स्तिवा गां विचरिष्यति ॥ १८ ॥ अथे मिद्वगणाधीराः मांक्ष्माचार्यैः मुमम्भतः ॥ लोके कपिल इत्याख्यां गन्ता
ते कीर्तिवर्धनः ॥ १९ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ तावाश्वास्य उगतमष्टा कुमारैः मह नारदः ॥ हंसो हंसेन यानेन विषाम परमं ययो ॥ २० ॥ गते
शतधृतौ क्षतः कर्दमस्तेन चोदितः ॥ यथोदितं स्वदुहितः प्रादाद्विषमूर्जां ततः ॥ २१ ॥ मरीचये कलां प्रादादनमूयामथात्रये ॥ श्रद्धामङ्गिस्तेऽप-
च्छत्पुलस्त्याय हविर्भुवम् ॥ २२ ॥ पुलहाय गतिं युक्तां कनवे च क्रियां मनीम् ॥ स्याति च भृगवेऽप्यच्छदमिष्टायाप्यरुधतीम् ॥ २३ ॥ अथय-
णेऽददाच्छान्तिं यथा यज्ञो वितन्यते ॥ विप्रर्षभान्कनोद्ग्राहान्मदाराभममलालयन् ॥ २४ ॥ ततमेव ऋषयः क्षतः कृतदागं निमन्त्र्य तम् ॥ प्राति-
ष्ठन्निदमापन्नाः स्वं स्वमाश्रममण्डलम् ॥ २५ ॥ म चावतीर्णं त्रियुगमाज्ञाय विबुधर्षभम् ॥ विविक्त उपमङ्गस्य प्रणम्य समभाषन् ॥ २६ ॥ अहो
पापच्यमानानां निरये श्वेरमङ्गलेः ॥ कालेन मृयमा नूनं प्रमदन्तीह देवताः ॥ २७ ॥ बहुजमविषयेन मय्यग्योगममाधिना ॥ इष्टं यन्ते यतयः
शून्यागारेषु यत्पदम् ॥ २८ ॥ स एव भगवान्मय हेतुन न गणय्य नः ॥ गृहेषु जातो ग्राय्याणां यः स्वानां पक्षोपपन्नः ॥ २९ ॥ स्वीयं वाक्यमूर्तं
कर्तुमवतीर्णोऽमि मे गृहे ॥ विकीर्णमगवान् ज्ञानं भक्तानां मानवर्धनः ॥ ३० ॥ ताप्येव तेऽभिहृषाणि रूपाणि भगवन्भव ॥ यानि यानि च रोचन्ते

हविर्भुको, पुलहमित गतिको, कनदित क्रियाको, मृगामिष्ट रूपातिको, वपिष्टमिष्ट अरुधतीको र अथर्वमित ज्ञानिको विवाह गरिदिष्ट । इने ज्ञानिको महायाने यज्ञको
हुति हुन्छ । यति की विवाहित शक्तिहरूलाई दाइको दिष्ट प्रजापति कर्मले सम्मानित गरे ॥ २२-२४ ॥ अब ती शक्ति साष्ट-मनुगमित विदा मागेर आफना आफना आश्रममा
गए ॥ २५ ॥ मेरी घरमा आवान्ते अवशर लिए—यो ज्ञाने कर्म प्रजापतिसे एकज्ञानमा गएर दिनलाई प्रणाम गरेर बसे ॥ २६ ॥ मंगरमा आफना कपको फल भोग गर्न प्राणीहरू
प्रति मेरी घरमा देवताहरूको कृपा हुन्छ ॥ २७ ॥ योगी जन एकजनामा बसेर अनेक ज्ञानलोकको पापनापछि शक्तियोग द्वारा चित एकाग्र परा जवरो दर्शन पाउनको निम्ति
यत्न गर्छन्, उनै भक्तवत्सल भगवान् हनुन आत्र दासो दुष्टहरूमा ध्यान भर्दिई हामी जस्ता माधुर्य व्यक्तिको घरमा आफनो प्रतिष्ठा पूर्ण पार्न र भक्तहरूको सम्मान गर्दाग्न विवक-

लिङ्गदेहाई नष्ट भविष्यति (लिङ्ग देह नष्ट भवेत् शुक्ति प्राप्त हुँदैन) ॥३२-३३॥ मेरा कंठा अमन्य भक्त त भक्तियों साहजिक भुक्तिलाई पनि आदर दिँदैनन् । ती मर्ष पश्य भयं
द्रुतो च्छ्वासादिव मेरो मुख-गान गर्दछन् ॥३४॥ हे माता ! वस्त्रे भक्तगणलाई मेरो प्रमत्त बटन, अरुण नयन र वरदायक दिव्य रूपहरूको दर्शन भिन्दछ र ती स्वरूपहरूका गार्भ
ती साक्षर कुल-कानी गर्दछन् ॥३५॥ मेरा राम्रा रंग, सीला, दास-विलास, कृपा-कटाक्ष र सुकितहरूले भक्तजन मृगगद्गद कर वन्द्य हुन्छन् । यद्यपि तिनलाई कुनै पशुको
हृष्या रहन नचाहिँ मेरो निष्काम भक्ति तिनलाई हृत्क पारिदिन्छ ॥३६॥ यद्यपि तिनलाई आभिमदि जाठ बरिदा सिद्धिहरू र सामयिक आदिको भोग-लभ्यापि बर्षीय हुँदैन,
किनकि यस्ता जन अविद्याको प्रभावबाट पारि तिरिमल्लन्, तथापि ती मेरो निष्काम भक्तिको प्रभावले उन्मिलित पेश्य र भोग-ममत्तिको उपयोग वैकुण्ठमा गर्दछन् ॥ ३७ ॥ जो
भक्ति पलाई हृदयबाट बाहिरिन्छन् र मयै आन्या, मनान, मत्वा, मित्र, गुरु र अनुकूल माग्य छान्दछन्, ती जनन्य भक्तगणमा कालचक्रको प्रभाव पर्दैन ॥३८॥ जो मेरा भजन्य भक्त

नैकात्मता मे स्पृहयन्ति केचिन्मत्पदमेवाभिरता मदीहाः ॥ येऽन्योन्यतो भागवताः प्रमज्ज्य मभाजयन्ते मम पौरुषाणि ॥ ३४ ॥ पश्यन्ति ते
मे रुचिराण्यम्र मन्तः प्रमन्नवक्त्ररुणलज्जनानि ॥ रूपाणि दिव्यानि वरप्रदानि साकं वाचं स्पृहणीयां वदन्ति ॥ ३५ ॥ तैर्दर्शनीयावयवैरुदार-
किरापह्लातेभित्तमामयते ॥ इत्यात्मनो इतप्राणांश्च भक्तिरनिच्छतो मे गतिमर्षी प्रयुङ्क्ते ॥ ३६ ॥ अथो विश्रुतिं मम मायाविनस्तामैश्वर्यमष्टा-
ङ्गमुत्प्राप्तये ॥ श्रियं भागवती वा स्पृहयन्ति भद्रां परम्य मे तेऽश्नुवते तु लोके ॥३७॥ न कर्हिचिन्मत्पमः शान्तरूपे नङ्क्षपन्ति नो मेऽनिमिषो
लोहि हेतिः ॥ येषामहं प्रिय आत्मा मृतञ्च मत्वा गुरुः सुहृदो दैवमिष्टम् ॥ ३८ ॥ इमं लोकं तथैवामुमात्मानमुभयापिनय ॥ आत्मानमनु ये चेह
ये शयः पश्यन्ति गृहाः ॥३९॥ तिसृषु मर्दान्यांश्च मांश्च विश्वतोमुखम् ॥ भजन्यनन्यया भक्त्या तान्मृत्योरतिपारये ॥ ४० ॥ नान्यत्र यद्भ-
गवतः प्रधानपुरुषश्चात् ॥ आत्मनः सर्वभूतानां भयं तीव्रं नियतं ॥ ४१ ॥ मद्भयाद्वाति वाताऽयं सूर्यस्तपति मद्भयात् ॥ वर्षतीन्द्रो दहत्यभिर्भू-
त्युत्थति मद्भयात् ॥४२॥ ज्ञानचौराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन योगिनः ॥ क्षेमाय पादमूले मे प्रविशन्त्यकुतोभयम् ॥ ४३ ॥ एतावानेव लोकैऽस्मि-
न्पुमां निःश्रेयसोदयः ॥ तीव्रं भक्तियोगेन मनो मर्यापिनं मियम् ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे कापिलेयापल्याने पञ्च-

हृत्काल, पलाई र सी-म, पर-दास तथा उग्र सामाजिक वस्तुहरूका परिचायक मम र मर्यापकलाई भन्दछन्, तिनलाई म भवनापवाद पारी पारिदिन्छु ॥३९-४०॥ प्रकृति-
पुरुषका अर्धपत्नी, ममन्त तानाको अन्तर्गत, पञ्च पश्यन् शुक्ति र ईश्वर सादक भक्त जनता महापरायण मृगपुरुषी महापरायण शुक्ति पाउनु अमम्वर छ ॥४१॥ मेरो नै भयले
तत्वा अन्तर्गत, मय, साक्षर, मय भक्त र भक्त भन्दछ । मरा नै हृत्क मृ पृ अन्तर्गत काम भन्दछ । प्रकृति र पुरुषको नियन्त्रणमा म नै छु । प्राणिहरूको तीव्र भयलाई म बाहेक
कह्न सक्छु ताने सफल ॥४२॥ वा 'ज्ञान बाध' यन्त्रागका लागि वेद-पञ्च र वेदविश्वमाका भक्तजन मरा उग्रमया अष्टर निर्मय हुन्छन् ॥४३॥ प्रबल भक्तियोगद्वारा ममा मन
नमाइविनु नै ममत्तमा भक्त भक्तिका मन्त जन 'मन्त क' र 'मन्त' इति श्रीमद्भागवत महापुराणे तृतीयस्कन्धे जवाली भाषा-टीकायां पंचविंशोऽध्यायः ॥२॥ ॥ मन्त्र शास्त्रोक्त रीति

पदार्थहस्तकोऽन्वयः) कश्चिदेवते भवे-हे माता ! अथ म प्रकृति आदि तत्त्वहस्तको तेषु सन्दर्भः । तिनलाई ज्ञानाते जीवाभ्या मायाया बन्धनवाट हुन्छ हुन्छ ॥१॥ अहङ्कारलाई नष्ट पान र जीवाभ्याको मोक्ष प्राप्तिमा लागि म मात्मज्ञानको प्रबर्धन गर्दैछु ॥२॥ यो विश्व जुन पुरुषवाट प्रकट हुन्छ, त्यो अनादि आत्मा (परमात्मा), येतनामय, निर्गुण र प्रकृतिवाट पर छ ॥ ३ ॥ कर्म, देवी, त्रिगुणान्तिका तथा स्वतः प्राप्त मायालाई त्यस व्यापक बुझने जीवरूप भएर स्वेच्छाते ज्ञान गरेको छ । ४ । प्रकृति र विविध पदार्थहरू देखेर जीवाभ्या भयमा माग्निन्छ । ५ र त प्राकृतिक गुणका लेल हुन्, तर यो जीवाभ्या प्रमदध माह्लाई नै तिनको कर्ता मान्दछ । यद्यपि पुनः (जीवाभ्या) स्वाध्याय, मुखात्मक, अर्थात् र द्रष्टा माय हो । तथापि वर्तुणको अविमान गरेर यो ज्ञम-मायका प्रवाहमा पर्दछ ॥५॥६॥ धर्म, इन्द्रिय र तिनका अधिष्ठाता देवताहरूको

विराजितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अथ ते म प्रवक्ष्यामि तत्त्वानां लक्षणं पृथक् ॥ यद्विदित्वा विमुन्येत पुरुषः प्राकृतेर्गुणैः ॥ १ ॥ ज्ञानं निःश्रेयसार्थाय पुरुषस्यात्मदर्शनम् ॥ यदाहुर्वर्णये तत्ते इदमग्रन्थिभेदनम् ॥ २ ॥ अनादिरात्मा पुरुषो निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ प्रत्यक्षमा स्वयंभोनिर्विश्वं येन समन्वितम् ॥ ३ ॥ स एष प्रकृतिं सधर्मा देवी गुणमयी विभुः ॥ यदृच्छेकोपगतामभ्यपद्यत लीलया ॥ ४ ॥ गुणैर्विचित्राः सृजती मरुताः प्रकृतिं प्रजाः ॥ विलोक्य मुमुहे सद्यः म इह ज्ञानगह्वरा ॥ ५ ॥ एवं पराभिध्यायेन कर्तृत्वं प्रकृतेः पुमान् ॥ कर्मसु कियमाणेषु गुणैरात्मनि मन्यते ॥ ६ ॥ तदस्य संमृतिर्वन्धः पारमन्त्र्यं च तत्कृतम् ॥ भवत्यकर्तुरीशस्य माक्षिणो निर्वृतात्मनः ॥ ७ ॥ कार्यकारणकर्तृत्वे कारणं प्रकृतिं विदुः ॥ भोक्तृत्वे सुखदुःस्वानां पुरुषं प्रकृतेः परम् ॥ ८ ॥ देवहृतिरुवाच ॥ प्रकृतेः पुरुषस्यापि लक्षणं पुरुषोत्तम ॥ ब्रूहि कारणयोरस्य मदमद्य यदात्मकम् ॥ ९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यत्तत्त्रिगुणमन्यक्तं नित्यं मदमदात्मकम् ॥ प्रधानं प्रकृतिं प्रादुरविशेषं विशेषतः ॥ १० ॥ पञ्चभिः पञ्चभिर्नष्टं चतुर्भिर्दर्शभिस्तथा ॥ एतन्वचतुर्विंशतिकं गुणं प्रधानिकं विदुः ॥ ११ ॥ महाभूतानि पञ्चैव भूगणोऽग्निर्मरुत्तमः ॥ तन्मात्राणि च तावन्ति गन्धादीनि मतानि मे ॥ १२ ॥ इन्द्रियाणि दश श्रोत्रं त्वग्दृग्मननामिकाः ॥ बाह्वो चरणौ मेढ्रं पायुर्दशम उच्यते ॥ १३ ॥ मनो बुद्धिर्दृष्टश्च श्रितमित्यन्तरात्मकम् ॥ चतुर्धा लक्ष्यते भेदो कृत्वा लक्षणरूपया ॥ १४ ॥ एतावानेव संख्यातो ब्रह्मणः सगुणस्य ह ॥ मन्निवेशो मया प्रोक्तो

कारणं, कारण, कर्तृ-च प्रकृति नै हो । एतन्वचतुर्विंशतिकं पुरुषलाई नै हुन्छ । ७०८० देवहृतिसे भनिने-हे पुरुषोत्तम ! प्रकृति र पुरुष जुन पुरुष-ज्ञान (मदमदात्मक) ज्ञान का २ गुण (जनक) छन्, यी दुवैका लक्षण भन । ९॥ कश्चिदेवते उत्तर दिने-प्रकृति वा प्रधान तथा त्रिगुणमय, अन्वयक र कार्य करणमात्मक छ । यो विशेष वर्णवाट रहित भएर पनि यो समस्तको आधार मानिन्छ । भोज, प्रकृ, पक्ष, विह्व, नासिका, बाणी, हात, पाउ, उपाय, पापु यी दश इन्द्रिय वना भन, बुद्धि, अहङ्कार र चित्त यी चारै अन्तर्निष्ठवस्तु । पञ्चय विभक्तिका कारणवाट नै हुन्छ पञ्चो, जल, तेज, वायु र आकाश यी पञ्चभूतभूत हुन् । गन्ध, रस, रूप, स्पर्श र शब्द वा पञ्चतन्माबाहक हुन् । यो मर्मे भिन्न-बीर्याम तत्त्व भन् । यी बीर्याम तत्त्व प्रकृतिका कार्य हुन् । यो तत्त्वलाई प्राकृतिक । बीर्यामक ब्रह्म भनि भन्दछन् ११०-१४ वाट पञ्चांगी तत्त्व हो । प्रकृतिको एक अवस्थामा

न काल मन्दच्छन् ॥ १५ ॥ कांशो जगत्पुनः (ईश्वर) को कालमन्दच्छन् । कालश्च दृष्टं मेदं दृच्छन्—परितो 'मंदारक' र अको 'उन्पादक' आनिको जीवात्मात्मां जगत्पुनः भव र हन्तुः स्यो संतरक कालो र जगत्पुनः प्रकृतिर्यै क्तिपादकित्ति प्राप्ति दृच्छन्, स्यो उन्पादक कालो । यमो जगत्पुनः आनिको बापद्वाग शुक्लरूपवाट प्राप्तिरुको भित्ति र वाहिर कालरूपवाट विद्यमान र हन्तुः ॥ १५-१८ ॥ उपाधिरहित पुनले जीवादिषो प्राक्तन कर्मानुसार क्तिपादकित्ति र प्रकृतिमा बैतन्यरूप गमं प्पापित्ति परिधिग, तद स्थमले प्रकाशमय महत्त्वत्वं उन्पादक स्यो ॥ १९ ॥ मय महत्त्वत्वं जगत्पुनः प्रत्यक्षमालीन अन्वकारिताई हटाएर अन्वकारिताई स्थित विरथ (अहङ्कारादि प्रत्यक्ष) प्रकट परिधिगो । यो महत्त्वत्वं सत्यगुण प्रधान, स्वच्छ, शम-हृत्प्रति र अन्वकारिताई साधन हो । यमको अन्वभूत रूपमा महत्त्वत्वं, अन्वकारिताई स्थित र उपाधिरहितरूपमा वातुदेव मन्दच्छन् ॥ २० ॥ १९ ॥ जगत्पुनः जल स्वभावतः निर्मल र सद्यु र हन्तुः, किन्तु पृथग्विध संयोगा अन्वकारिताई न्ययमा विकार उन्पादक दृच्छन्, यमो नै विष स्वभावतः एकै प्रकृतिरुको र हन्तुः । तैरिति भिन्न-भिन्न मयमया

यः कालः पञ्चविंशकः ॥ १५ ॥ प्रभावः पौरुष प्राहुः कालमेकं यतो अयम् ॥ अहङ्कारविमूढस्य कर्तुः प्रकृतिमायुषः ॥ १६ ॥ प्रकृतेर्गुणमाभ्यस्य निर्विशेषस्य मानवि ॥ चेष्टा यतः स भावान्काल इत्युपलक्षितः ॥ १७ ॥ जनः पुरुषरूपेण कालरूपेण यो बहिः ॥ मयमेवेत्येष मत्त्वानां भगवानात्ममायया ॥ १८ ॥ देवास्तुभितर्धर्मिण्यां स्वर्गा योनौ परः पुमान् ॥ आभूत वीर्यं साऽमृत महत्तत्त्वं हिरण्यम् ॥ १९ ॥ विश्वपातमगतं व्यञ्जनकृतस्यो जगदङ्कुरः ॥ स्वतेजसाऽपिक्तीत्रमात्मप्रस्वापनं तमः ॥ २० ॥ यत्तत्त्वगुणं स्वच्छं शान्तं भगवतः पदम् ॥ यदाहुर्वासुदेवस्त्वं चित्तं तन्महदात्मकम् ॥ २१ ॥ स्वच्छत्वमविकारित्वं शान्तत्वमिति चेतमः ॥ वृत्तिभिलक्षणं प्रोक्तं यथाऽप्यां प्रकृतिः परा ॥ २२ ॥ महत्तत्त्वादिकुर्वाणाद्भगवद्दीर्घमम्भवात् ॥ क्तिपादकित्तिरहङ्कारविधिरः समपद्यत ॥ २३ ॥ वैकारिकस्तैजसरच ताम्रमरच यतो भवः ॥ मनमश्नेन्द्रियाणां च भूतानां महतामपि ॥ २४ ॥ सहस्रशिरसं माभ्राद्यमनन्तं प्रचक्षते ॥ मङ्कुर्यणाख्यं पुरुषं भूतेन्द्रियमनेभ्यश्च ॥ २५ ॥ कर्तृत्वं करणत्वं च कार्यत्वं चेति लक्षणम् ॥ शान्तधीरविमूढत्वमिति च स्यादहङ्कृतेः ॥ २६ ॥ वैकारिकादिकुर्वाणामनमगत्वमजायत ॥ यत्पङ्कल्पविकल्पाभ्यां यन्ति काममम्भवः ॥ २७ ॥ यद्विदुर्हानिरुद्राख्यं हृषीकाणामधीश्वरम् ॥ शारदेन्द्रीवरस्यासं मरायं योगिभिः शनैः ॥ २८ ॥

यमको वृत्ति भिन्न-भिन्न दृच्छन् । यमनिति विषय काले नियम (भगवत्पुनः प्रत्यक्ष मय योग्य), रहिते विकार (स्व र विच्छेद) रहित र कदिल प्रधान (राग द्वेष अदिवल रहित) र हन्तुः ॥ २२ ॥ महत्त्वत्वं विकार अन्वकारिताई पारिविक, राजय र तामय भेटले तीन परिधः क्तिपादकित्तिमय अहङ्कार उन्पादक स्यो ॥ २३ ॥ यय विधिग अहङ्कारवाट जन तथा पञ्चमाहाभूत र इन्द्रियरुको उन्पादक स्यो ॥ २४ ॥ भूत, इन्द्रिय र मनको प्रत्यक्ष अहङ्कारिताई नै संकर्षण र अनन्त मन्दच्छन् ॥ २५ ॥ देवधारूपले कर्तृत्व, इन्द्रियरूपले करणत्व र भूतारूपले कार्यत्व अहङ्कारको लक्षण हो अवस्था सन्त, रज र तामागुणो र मयमेवेर अहङ्कारमा यथाक्रम कान्ति हटाएर र भूतना आडेछ ॥ २६ ॥ सात्विक अहङ्कारको विकारगुण अन्वकारिताई जनरुपी तन्व उन्पादक स्यो । यमको काल मन्दच्छन् गत्तु हो , मन्दच्छन् प्रागु हटाएर उन्पादक दृच्छन् ॥ २७ ॥ मनस्यै अनिष्टद्वयनि मन्दच्छन् यो इन्द्रियरुको अन्वकारिताई हो ।

अपिलो आदि अनेक प्रकारको हानि झन्ड विनाउनु, पिण्डाकार बनाउनु, मग्न पार्नु, जिवनी झर्किर्को नचाग गर्नु, प्याय मान्ने, बस्तुलाई काँचले तुल्याउनु तातो हटाउनु र रूप, ललाट आदिको जल खर्च मग्नेहरू पनि बाग्नेहरू भनिदिनु, यी तलका कार्य हुन् ॥ ४२ ४३ ॥ अलक्ष्मि विरुद्ध अण्डपिण्डः श्यामपादः पृथ्वीतन्त्र उन्मूलनं यथा, उमको गुण गन्ध हो । न्यमलाई प्रामेदिय ब्रह्म गर्दैछन् ॥ ४४ ॥ गन्ध गर्दै, धडिर्को भए पनि पदार्थहरूको सम्पर्कले गुणनिघन, दुर्गन्धित, उच्च । ललुन-प्यायको गन्ध, यमको । कमलको गन्ध) र भूमिनी माथ निघेको हुन्छ । प्रतीमा आदि द्वारा प्रभावानुषंगमाकारको । निरूपण गर्नु, यहाँको मरत नैवेद्य विधाय गर्नु, अलक्ष्मि बाग्न गर्नु, आकाशको स्थितिता प्रकट गर्नु र वायिहरू तथा निम्नको प्रभाव आदि गुण ब्रह्मविश्व पार्नु पृथ्वीको हृदिहरू गर्नु ॥ ४५-४६ ॥ जुन इन्द्रियले स्रष्टा ब्रह्म परिभक्त न्यमको नाम धोत्र (फान) हो । स्पष्ट गुणलाई ब्रह्म गन वसिन्धिर छ । जुन इन्द्रियबाट रूप ब्रह्म गरिन्छ, न्यमलाई 'गन्ध इन्द्रिय' भन्दछन् । गन्ध-गुणलाई ब्रह्म गन र गन्धेन्द्रिय (जिह्वा) र गन्ध गुण ब्रह्म गन 'प्राणेन्द्रिय' हो

काना विकारेण सम गको विभिन्नते ॥ ४२ ॥ बलेदने पिण्डनं तृप्तिः प्राणानाप्यायनोन्दनम् ॥ तापापनोदो भृग्यम्बमम्भो वृत्तयस्मिन्माः ॥ ४३ ॥ सममात्राद्विकुर्वाणादम्भो देवचोदितान् ॥ गन्धमात्रमसुतस्मात्पृथ्वी प्राणस्तु गन्धगः ॥ ४४ ॥ कर्मभूतिमोर्भयशान्तोऽग्न्यादिभिः पृथक् ॥ द्रव्यावयवैश्चयादुगन्ध एको विभिद्यते ॥ ४५ ॥ भावनं ब्रह्मणः स्थानं धाम्णं महिषोपणम् ॥ सर्वमत्त्वगुणोद्भेदः पृथिवीवृत्तिलक्षणम् ॥ ४६ ॥ नभोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्छ्रोत्रमुच्यते ॥ वायोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तत्स्पर्शनं विदुः ॥ ४७ ॥ तेजोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तत्त्वसुख्यते ॥ अम्भो-गुणविशेषोऽर्थो यस्य तद्रसनं विदुः ॥ भूमिगुणविशेषोऽर्थो यस्य म प्राण उच्यते ॥ ४८ ॥ परस्य दृश्यते धर्मा ह्यस्मिन्मयमन्ववात् ॥ अतो विशेषे भावानां भूमावेवोपलक्ष्यते ॥ ४९ ॥ एतान्महत्सु यदा महादादीनि मभवे ॥ कालकर्मगुणोपेतो जगदादिरुपाविशत् ॥ ५० ॥ ततस्तेनानुविदेभ्यो युक्तेभ्योऽण्डमचेतनम् ॥ उत्पत्तं पुरुषो यस्मादुदतिष्ठतमो विगट् ॥ ५१ ॥ एतदण्डं विशेषरूपं कमधृदैर्दशोत्तरेः ॥ तोयादिभिः परिवृतं प्रधानेनावृतेर्बहिः ॥ यत्र लोकवितानोऽयं रूपं भगवतो हरेः ॥ ५२ ॥ हिरण्ययादण्डकोशादुत्थाय मलिलेशयान् ॥ तमाविश्य महादेवो बहुधा

॥ ५३-५८ ॥ कार्य र कारणको वास्तविक सम्बन्ध मण्डपिण्ड कारण गुण कायमा आउँछन् । यमको यो परिणाम हो—पृथ्वीमा गन्धगुणको अतिरिक्त बाक्लो कारणतन्त्र (उज्ज, नेत्र, बाहु आकाशको गुण, रस, रूप, स्पर्श र शब्द) को गुण पनि पाइन्छन् ॥ ५९ ॥ बहद् बहुहर र पञ्चमहाभुव यी सबै तन्त्र जुन बेला विन्न-विन्न पिए त्यसै बेला ईश्वरले काल, रस र गुणले युक्त मण्ड तन्त्राकार, यम विस्मि ब्रह्म गन कि ती माथै तन्त्र विधायिहरू हुनाले नै सृष्टि-रचना हुन सकेको भिन्न ॥ ५० ॥ ईश्वरले संपुर्ण अण्डपिण्ड विनमा ध्व धोत्र भयो, तब ही संपुर्ण तन्त्रबाट ब्रह्म अचेतन अण्ड उक्लने भयो । त्यस अण्डबाट विगट् पुरुषको उत्पत्ति भयो । ५१ ॥ यही अन्ध 'विशेष' बहिर्को । त्यही प्रभावानुषंग रूप हो र न्यमबाट विगट्को विस्तार भएको छ । न्यो अण्ड उत्तरोत्तर दन दोस्रो जन भाइले बसिर्को छ र ती सबैको चरित्र प्रकृतिगतको आधार छ ॥ ५२ ॥

प्रवेश गये, तैसां जव विराट् पुरुष उठेनर, तव बर्तायन उठले हाता, सर्वांगन विष्णुने अणमा, रम्यगिन नडाहक नाडाहकमा र मोक्षप्यामित समुद्रले
 वेठमा प्रवेश गरे तैसां विराट् पुरुष उठेनर, अनि हृदयमा मन्मथिन चन्द्रमा, बुद्धिमतिन ब्रम्हा र अद्भुत मर्दिन श्चन्द्र प्रविष्ट, बाण पनि विराट् पुरुष उठेनर, तर हृदयमा
 बिजयप्रति श्रेष्ठ प्रकट हुनापछि जलवाट विराट् पुरुष उठेर टिक्न उमिसे ॥६४॥ ७०॥ तपरी प्राण, इन्द्रिय, मन र बुद्धि मुतेका प्राणीलाई क्षेत्रज्ञको महाशक्ता बिना
 उठाउन समर्थ हुँदैनन्, त्यसै गरी अग्नि प्रभुति दबान पनि क्षेत्रज्ञ बिना विराट् पुरुषलाई उठाउन सक्तन ॥७१॥ अनः भवन नामने आदिको रूपमा भक्ति, वैराग्य, ज्ञान र
 अष्टांग योगको महायन्त्रले पुरुष बाष्पिकी बुद्धि हारा प्रकृति र पुरुषको भिन्नताको विचार गरे जरीस्यै देवप्रको भिन्नता पराम् ॥७२॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे
 तृतीयस्कन्धे पद्मविष्णोपन्यायः ॥ २६॥ (पुरुष र प्रकृतिको विवेक हाग मोक्ष प्राप्तिमा गीता वि. पण) उपलब्धले भने-हे माता ! जपरी जलमा प्रविष्टिभिन हृदयमा

हस्ताचिन्द्रो क्लेनेन नोदतिष्ठतदा विराट् ॥ ६६ ॥ विष्णुर्गर्तये चरणौ नोदतिष्ठतदा विराट् ॥ नार्थिनयो लाङ्घितेन नोदतिष्ठतदा विराट् ॥ ६७ ॥
 क्षुत्तुङ्भ्यामुदरं मिथुनोदतिष्ठतदा विराट् ॥ हृदयं मनसा चन्द्रो नोदतिष्ठतदा विराट् ॥ ६८ ॥ बुद्ध्या ब्रह्मापि हृदयं नोदतिष्ठतदा विराट् ॥
 रुद्रोऽभिपत्या हृदयं नोदतिष्ठतदा विराट् ॥ ६९ ॥ चित्तेन हृदयं चैतः क्षेत्रज्ञः प्राविशत्यदा ॥ विराट् तदेव पुरुषः मलिनादुदतिष्ठत ॥ ७० ॥
 यथा प्रभुर्न पुरुषं प्राणैन्द्रियमनोभियः ॥ प्रभवन्ति विना येन नान्थापयितुमोजमा ॥ ७१ ॥ तस्मिन्मन्त्रयोगात्मानं धिया योगप्रवृत्तया ॥ भवत्या
 विरक्त्या ज्ञानेन विविच्यात्मनि चिन्तयेत् ॥ ७२ ॥ इति श्रीमद्भागवतेम द्वापुराणे तृतीयस्कन्धे कापिलेय तत्त्वमसिभाष्ये पद्मविशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥
 श्रीभगवानुवाच ॥ प्रकृतिस्थोऽपि पुरुषो नान्यते प्राकृतेर्गुणः ॥ अविकारादकृतृत्वाभिर्गुणैराजलकयत् ॥ १ ॥ स एव यर्हि प्रकृतेर्गुणेष्वभि-
 विषजले ॥ अहंक्रियाविमृदात्मा कर्ताऽस्मीत्यभिमन्यते ॥ २ ॥ तेन संसारपदवीमश्नोऽप्येत्य निवृत्तः ॥ प्रापाङ्गैः कर्मदोषैः सदमन्मिश्रयोनिषु ॥ ३ ॥
 अर्थं ह्यविद्यमानेऽपि संमूर्तिर्न निवर्तते ॥ ध्यायन्तो विषयानस्य मय्येऽनयोर्गमो यथा ॥ ४ ॥ अन एव शनैश्चतः प्रपक्तममर्णा पथि ॥ भक्तियोगेन
 तीव्रेण निरक्त्या च नोद्विश ॥ ५ ॥ यमादिभिर्गोपधैर्यभ्यसद् भद्रयान्वितः ॥ मयि भावेन सत्येन मत्कथाश्रवणेन च ॥ ६ ॥ सर्वभूतममत्वेन

जन्मका विराट्, हिमो आदः का प्रवाद देविन्त, तर वास्तविक स्वयमा तिनको कुरी प्रवाद पठन स्वयमगरी विराट् कर्नेन आदि गुणले छन हुनाले पुरुष प्रकृतिमा गुणमा
 मण्डल मण पनि पस्न, रमा ना पुन, गुणदुःखदि । कलमा अलिम तथा जनामक न रहन्त ॥ १ ॥, प्रकृतिका गुणका संगत मणयात् नयत पून अद्भुतारका आफ्नो कर्तृ-वको
 अभिमान गर्ने बाटदछ ॥ २ ॥ यम रमण त्या । यत्र भय प्रकृतिजन्य कर्मदोषक हाग उचय, मणय, भय, देव, मनुष्य तथा विपक्ष योनिमा जन्म लिन्त ॥ ३ ॥ जपरी स्वप्नका
 पठनादक नाहोत हुन्त नर तिनको देवने ध्याक ना । यनामक हाग गुणदुःखको अनुमान गरिलिने गर्दछ, त्यस्तै मन्मथिक पदार्थ अणम छन वापनि पुरुष अविवेकबद्ध

[illegible]

योऽवस्थानमनुग्रहः ॥ १६ ॥ नैवद्वितित्वाच्च ॥ पुरुषं प्रकृतिर्नेष्टव्यं विमृशति कर्हिचित् ॥ अन्योन्यापाशयस्ताच्च नित्यत्वादनयोः प्रभो ॥ १७ ॥
 यथा गन्धस्य भूमेभ्य न भावो व्यतिरेकतः ॥ अपो रसस्य च यथा तथा बुद्धेः परस्य च ॥ १८ ॥ अकर्तुः कर्मबन्धोऽयं पुरुषस्य यथाश्रयः ॥
 गुणेषु मत्सु प्रकृतेः कैवल्यं तेष्वतः कथम् ॥ १९ ॥ कचित्तत्त्वावमर्शेन निवृत्तं भयमुल्लङ्घय ॥ अनिवृत्तनिमित्तत्वात्पुनः प्रत्यवतिष्ठते ॥ २० ॥
 श्रीभगवानुवाच ॥ अनिमित्तनिमित्तं स्वधर्मेणामलात्मना ॥ तीव्रया मयि भक्त्या च श्रतमम्भृतया चिरम् ॥ २१ ॥ ज्ञानेन दृष्टतत्त्वेन वैराग्येण
 क्लीयमा ॥ तपोयुक्तेन योगेन नीव्रेणात्मममाधिना ॥ २२ ॥ प्रकृतिः पुरुषस्येह दक्षमाणा त्वहर्निशम् ॥ तिरोभवित्री शनकैरमेयैर्निगि-
 वाणिः ॥ २३ ॥ मुक्तभोगा परित्यक्ता दृष्टदोषा च नित्यशः ॥ नेश्वरयाशुभे धत्ते स्वे महिम्नि स्थितस्य च ॥ २४ ॥ यथा क्षप्रतिबुद्धस्य
 प्रव्यापो बहूनर्थभृत् ॥ स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते ॥ २५ ॥ एवं विदिततत्त्वस्य प्रकृतिर्मयि मानसम् ॥ युज्जतो नापकुरुत आत्मा
 रामस्य कर्हिचित् ॥ २६ ॥ यदैवमाध्यात्मरतः कालेन बहुजन्मना ॥ सर्वत्र जानवैराग्य आनन्दसुखानामुनिः ॥ २७ ॥ मद्भक्तः प्रतिबुद्धायां
 भगवतादेन भूयमा ॥ निःश्रेयसं स्वमस्थानं कैवल्याख्यं मदाश्रयम् ॥ २८ ॥ प्राप्नोतीहोजमा धीरः स्वदशा छिन्नमशयः ॥ यद्गम्या न निवर्तत
 योगी लिङ्गाद्विनिर्गमे ॥ २९ ॥ यदा न योगोपचितामु चेतो मायामु मिदस्य विषज्जतेऽङ्ग ॥ अनन्यहेतुष्वथ मे गतिः स्यादात्यन्तिकी यत्र न

मान्य बुद्ध ॥२१॥ रात्रौ योमयाधन शनोले प्रकृति का होयको ज्ञान यणपति उव होमिह रुम्वच विन्तेह गनिह, रुव रुज्जि आमानन्दमा आह भयमका । अह कृपको कौतो गान-
गनं ययिह ॥२२॥२३॥ भयन हेयने ध्यनिहलाई नै भवनाचा पटनाले विन्तिह पावकन, माया रुने मायि भयको । हुने प्रयाह पदने, ययै गौ विवेकी प्रण तव मया भायन।
विह लोभाहिनह, रुव आमानन्दमा भन रुनले भय मायि उरुहको । माय पदने ॥२४, २५॥ उम उममानन्दमा अन्त्या शर्वा-शर्वा तव मायवताह गय पदाह र ज्ञानन-
आविवाह पनि जोगव रुह र आभमानह आह । ययका रुय नह रुहलन, रुव शर्वा भन यणपति ययै कृपाले ययलाई विवेकह विन्दह रुयय विनिमा-यमलाई ग-
जाययमल (परमधाम वा कैवल्य पद) गहयै विन्दह । यम प्रकृति लिह शरीरको नाह यणपति योगीले केरि संयत्तमा आउनु पदने ॥२७॥२८॥ अह ययन। गानन।

महा शंकराचार्येण स्थापितं प्रति स्तुतम् । नानाद्वैतसंज्ञायां सत्यं पुण्यं भाष्यं भाष्यवाटं विचरितं दृष्टम् । यदि स्यो यो मिहिरिकः सोऽहो कुने प्रकाशं क्रमेण मने वस्तो
उत्पद्येति वाऽन मण्डलं, तदा जन्म-मृत्यु पुनर्न मर्त्यम् ॥३०॥ इति श्रीमद्भाष्येण महापुराणे श्रीवैष्णवस्य नरार्त्तं भाष्यटीकायां मन्त्रिप्रोक्त्यायः ॥ २७ ॥ यमो अपाङ्ग योऽन र
ह्यादि धामले दुक्तस्वभावः वपुन मरे कपितदम् मन्त्रुदृष्टं न भवति । योऽनो दुष्ट मेट दृष्टन्-मर्त्यं न निर्दिष्टम् । पुन साधनास मने शुद्ध भवत आत्मस्वरूपमा आत्म तत्त्व,
यो निर्दिष्टं वामा हो न विद्यते मनेल क्मसाहो ध्यान मनुं मर्त्यं याम हो । अथ न मर्त्यं योऽनो लक्ष्य भवतु—युने विधि भवतम्भट मनेले विगुह मने भगवान्-
ति प्रवृत्त दृष्टम् ॥ १ ॥ न भवति भवतम्भट मनेल वृत्तापूर्वक निष्काम भवतम्भट वने न आत्मस्वरूपमा एवम्भा भाष्यम् न निर्दिष्टं मर्त्यं, परिश्रमा दृष्टम्, यथात्म-मन्त्रावृत्ति
प्रति दृष्टम्, आत्मज्ञानार्थि भवत-मन्त्रि उच्यते दृष्टम् न मर्त्यं याम, अथ, भवतम्भट मनेल दृष्टम् एवं मोक्षमा मने साधना, यमो नर्त्य योऽन हो । पुन वाटोमा दिष्टं विगुह
नया परिमित मोक्षम् । पैटका वाट मायमा दृष्टो दृष्टि मन्त्रेले न मने भाष्यम् । पुनि जन्म मने योऽनोमा हो वा आत्म-ज्ञानको विधि विमो राक्षन् न परिमित आहार हो) मने न

मृत्युशमः ॥ ३० ॥ इति श्रीमद्भाष्येण महापुराणे तृतीयस्कन्धे कापिलेयापास्यान मन्त्रिप्रोक्त्यायः ॥ २७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ योऽन्य
लक्षणं वक्ष्ये मयीत्यर्थं नृपाम्बले ॥ भनो येनैव विधिना प्रपन्नं याति सत्यम् ॥ १ ॥ स्वधर्माचरणं राक्षसा विधर्माच्च निवर्तनम् ॥ देवाऽध्वन
मन्त्रोऽपि अस्मिन्निवर्तनम् ॥ २ ॥ ग्राम्य धर्मनिवृत्तिश्च मोक्षधर्मरतिस्तथा ॥ मितमेध्यादनं शब्दद्विविक्तक्षेममेव नम् ॥ ३ ॥ अहिंसा मत्स्यमस्तेयं
याददर्शपरिग्रहः ॥ ब्रह्मचर्यं तपः शौचं स्वाध्यायः पुरुषार्थनम् ॥ ४ ॥ मोक्षं मदाऽऽमनजयः स्वयं प्राणजयः शनैः ॥ ग्रन्थहरश्चन्द्रियाणां विषय-
न्मनसा हिंसा ॥ ५ ॥ स्वधिष्ण्यानामेकदेशे मनसा प्राणधारणम् ॥ वैकुण्ठलीलाभिषयानं समाधानं तथाऽऽमनम् ॥ ६ ॥ एतैरन्यैश्च पथिर्मर्मा
दुष्टममत्ययम् ॥ बुद्ध्या युक्तीन शनैर्कैजितप्राणा क्षणन्तिनः ॥ ७ ॥ शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य विजितामन आत्मनम् ॥ तस्मिन्त्वस्ति ममार्गं
सद्गुरुकृत्यः ममयमेव ॥ ८ ॥ प्राणम्य शोधयेन्मार्गं पूरकम्भक्करेकैः ॥ प्रतिकूलं वा चित्तं यथा स्थिरमवबलम् ॥ ९ ॥ मनोऽनिरागस्याहिंसा

महा शंकराचार्येण स्थापितं प्रति स्तुतम् । नानाद्वैतसंज्ञायां सत्यं पुण्यं भाष्यं भाष्यवाटं विचरितं दृष्टम् । यदि स्यो यो मिहिरिकः सोऽहो कुने प्रकाशं क्रमेण मने वस्तो
उत्पद्येति वाऽन मण्डलं, तदा जन्म-मृत्यु पुनर्न मर्त्यम् ॥३०॥ इति श्रीमद्भाष्येण महापुराणे श्रीवैष्णवस्य नरार्त्तं भाष्यटीकायां मन्त्रिप्रोक्त्यायः ॥ २७ ॥ यमो अपाङ्ग योऽन र
ह्यादि धामले दुक्तस्वभावः वपुन मरे कपितदम् मन्त्रुदृष्टं न भवति । योऽनो दुष्ट मेट दृष्टन्-मर्त्यं न निर्दिष्टम् । पुन साधनास मने शुद्ध भवत आत्मस्वरूपमा आत्म तत्त्व,
यो निर्दिष्टं वामा हो न विद्यते मनेल क्मसाहो ध्यान मनुं मर्त्यं याम हो । अथ न मर्त्यं योऽनो लक्ष्य भवतु—युने विधि भवतम्भट मनेले विगुह मने भगवान्-
ति प्रवृत्त दृष्टम् ॥ १ ॥ न भवति भवतम्भट मनेल वृत्तापूर्वक निष्काम भवतम्भट वने न आत्मस्वरूपमा एवम्भा भाष्यम् न निर्दिष्टं मर्त्यं, परिश्रमा दृष्टम्, यथात्म-मन्त्रावृत्ति
प्रति दृष्टम्, आत्मज्ञानार्थि भवत-मन्त्रि उच्यते दृष्टम् न मर्त्यं याम, अथ, भवतम्भट मनेल दृष्टम् एवं मोक्षमा मने साधना, यमो नर्त्य योऽन हो । पुन वाटोमा दिष्टं विगुह
नया परिमित मोक्षम् । पैटका वाट मायमा दृष्टो दृष्टि मन्त्रेले न मने भाष्यम् । पुनि जन्म मने योऽनोमा हो वा आत्म-ज्ञानको विधि विमो राक्षन् न परिमित आहार हो) मने न

नान्तु), कुम्भक (नान्तुको नाम गौकिकास्तु) र रेफक (गौकिको नाम विष्णु-विष्णु-बाहिर कान्तु) द्वारा कलुष-चिन्तोष विधिसे प्राप्तायाम गौरे मनसाई एवम् चान्त पारिदेओम् कि त्यमको चञ्चलता हरायाम् ॥ ९ ॥ प्राणायाम सिद्ध मन्त्रकोष्ठि योमीको मन स्थाने गरी श्रोत्र निर्मल हृत्, जयरी शत्रुको वेगले बन्दी भागोमा मन्त्रपति फलाम (पातु) को मैत्री इत्यत्र जान्छु ॥ १० ॥ प्राणायाम द्वारा वाक्-विष-कफ आदि प्राणिक दोषहरू नष्ट पारोम्, धारणा (वायुमित्त्व मनसाई ध्यानविशेषमा स्थित पान) द्वारा वायुहरू मन्त्र पारोम् र प्राणायाम (विषदोषोपशान्त हृदिधारक कर्कटान्तु) द्वारा विषय बाधनालाई हटाई ध्यान द्वारा राम द्वेष आदिहारे नष्ट पारोम् ॥ ११ ॥ यमरी जद मन शुद्ध र विषय मन्त्रपति नाहको दयाया दष्टि मन्त्राई मन्त्रादको एवम् मूर्तिको ध्यान गरौम् ॥ १२ ॥ जयको हुन्ना मन्त्र-द्वारा छ, आत्मा लातिमा छ, एगरीको मन्त्र कन्त्योको छ र नी

जितश्रामस्य योगिनः ॥ वाय्वग्निभ्यां यथा लौहं भ्रान्तं त्यजति वै मलयम् ॥ १० ॥ प्राणायामेर्द्धहोपान्धारणाभिश्च किल्बिषात् ॥ प्रत्याहारेण संमर्गान्ध्यानेनानीश्वरान्गुणात् ॥ ११ ॥ यदा मनः स्वं विरजं योगेन सुममाहितम् ॥ काष्ठा भगवतो ध्यायेत्स्वनामाप्राप्तलोकनः ॥ १२ ॥ प्रमत्तवदनाभ्रोजं पद्मभारुणेश्वरम् ॥ नीलोत्पलदलश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ १३ ॥ लम्प्यङ्गुलिकङ्कणपीतकौशेयवाममम् ॥ श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभामुक्तकन्धरम् ॥ १४ ॥ मत्तद्विरेफकलया फरीतं वनमालया ॥ परार्घ्यद्वारवलपकिरीटाङ्गदन्तपुरम् ॥ १५ ॥ काञ्चीगुणोत्तमद्वोणि हृदयाभोजविष्टरम् ॥ दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयनवर्धनम् ॥ १६ ॥ अर्पीव्यदर्शनं शश्वत्सर्वलोकनमस्कृतम् ॥ मन्ते वयमि कैशोरे भृत्यानुग्रह-कातरम् ॥ १७ ॥ कीर्तन्यतीर्थयशसं पुष्पलोकयशस्करम् ॥ ध्यायेद्देवं सप्तशङ्खं यावन्न रयने मनः ॥ १८ ॥ स्थितं ब्रजन्तमामीनं शयानं वा गुहाशयम् ॥ प्रेक्षणीयेहितं ध्यायेन्मुद्रभावेन तेजसा ॥ १९ ॥ तस्मिंस्तल्लब्धपदं चित्तं सर्ववैयवमस्थितम् ॥ विलक्ष्यैकत्र संयुज्यादङ्गं भगवतो मुनिः ॥ २० ॥ मच्चिन्तयेद्भगवत्प्रणारविन्दं वज्राङ्कुशध्वजमग्रेऽहलाञ्छनाव्यम् ॥ उत्तुङ्गरक्तविलसन्नम्रवचकवालज्योत्स्नाभिगहतमहद्भृदयान्धकारम् ॥ २१ ॥ यच्छोचनिःसृतमरितवरोदवेन तीर्थेन शून्याधिष्ठितेन शिवः शिवोऽभूत् ॥ ध्यातुर्मनःशमलरीलनिमृष्टवज्रं ध्यायैविरं भगवत्प्रणार-

शङ्ख चक्र, मुद्रा, पद्म धारण गरेका, वीर्याध्वर पङ्क्तिरेका छन् । निम्नको हृदयमा-भोक्तव्यविधि श्रोत्रिमा छ र र्शान्तुम यणि पाटीको सो मा पढाएरको छ ॥ १३-१४ ॥ ती यन्को मन मन्त्रा पारिदेओ छन् जसमा मन्त्र गुन्त्रायमान पारिदेओम् नी शत्रुमन्त्र हार, किरीट, कुण्डल, मुकुट पङ्क्तिमा छन् । जयमा कन्त्योको छ । यन्मा मन्त्रपति मन्त्रको हृदयमा विराजमान छन्, प्रशङ्को मन दर्शनीय र शान्तिमय छ, त्यो मन र नयनलाई दृष्टि दिन्छ । मन्त्रपणमा उनको कृपा गहराइन्छ । यारा विरघ उनको बन्दना गडछ । उनको महान् भक्तको छ । ती मन्त्रपणको हितचिन्तन गरिरहन्छन् १५-१७ । निम्नको गुण कीर्तनीय छन् । नल्ल-मुष्टिप्रि प्रभुति पनि उनको कुराते यन्त्रको मन्त्रको विष्ट जयमन्त्र मन हटाई नयमन्त्र पारो मन्त्राङ्कुश-दृष्टि मूर्तिको ध्यान गर्दैहोम् ॥ १८ ॥ जयको जन्मो याचना छ, यमो अनुसार मन्त्रादको उमिर्गको, हिँडे-डलेको, डेरेको तथा बले-पन्देरेको र विविध मन्त्राहक गरेको ध्यान गरौमा

चक्रको ध्यान गरांम् । अमरा जहार दति छन् । न्यमरहि उनका उज्ज्वल छत्रको ध्यान गरांम् ॥ २७ ॥ अनि मयवान्को गदाको स्मरण गरांम् वां शत्रुहन्को मता ॥ २८ ॥ अनि रक्तमा डुविरहन्छ । अब मयवान्को घनमाताको ध्यान गरांम्, बहवा प्रभर गुजार स्यांछन् । अनि निर्पल कौस्तुभमणिको ध्यान गरांम् ॥ २९ ॥ अनि मकको निमित्त वनतः । अमन प्रधका हस्ताविन्दको ध्यान गरांम् । मकराकृत कुण्डल हस्तनाले तिनका कपोत्पत्ता सुन्दर आया परिरहन्छ, उनको नाक हन् राधो छ ॥ ३० ॥ चटागिका अनेक मृगका दामन छरिपका छन् र ओंसीधौ सुन्दर छ । मयवाका नेत्र कमलसमान सुन्दर र मातृका हौं हल-हला छन् र कपाल भ्रमरलाई सजिव राखे छन् । अब धेकको घन घन मयवान्को मन्दहास्ययुक्त रूपको ध्यान गरांम् । यो तीर्न शपलाई डराउने छ । केहि उनको हाङ्गाष्ट सम्मोस । त्यो मन्द हाम्रो ममाका सोकायहकलाई सात्तिन्छन् । र ३१ ॥ ओंसीधौको ध्यान गरांम् । मयवान्को यो मुनिजनको रक्षा गर्न र कापदेवलाई मोदिव राखे जावनी मायाले बनाएको हो ॥ ३०-३२ ॥ ५३ अमरजन्तु

तारमममतेजः शङ्खं च तत्करसरोरुहराजहंम् ॥ २७ ॥ कौमोदकी भगवतो दयितां स्मरेत् दिग्धामभानिमटराणिस्वर्कर्मन् ॥ मालां मधुकायक थगिरोपधुष्टां चेत्यय तत्त्वममले मणिमस्य कण्ठे ॥ २८ ॥ भृत्यानुकम्पितधिरह गृहीतमूर्तेः संश्लिष्टैरुदगता वदनार्जवदम् ॥ योऽप्युद्वेगं रकुण्डलवल्गितेन विद्योतितामलकगोलमुदारनामम् ॥ २९ ॥ यन्द्वाभिकेतमलिभिः परिमेज्यमानं भृत्या रज्या कुट्टिजकुन्तलप्रन्दमुष्टम् ॥ पानिद्वया श्रयमधिक्षिपदज्जनेत्रं ध्यायेन्मनोमयमतन्निद्र उल्लसदुधु ॥ ३० ॥ तस्यावलोकमधिकं कृपयात्तोरुतायत्रोपरामनाय निमुष्टमक्षीः ॥ तान्मातया तानुगुणितं विपुलप्रसादं ध्यायेन्निर्वरं विपुलभावतया गुहायाम् ॥ ३१ ॥ हामं हस्तेननाभेनलोकोन्मोदशोकाश्रयागर्गवर्तिणमत्युदारम् ॥ सम्मोहनाय रविर्न निजपाययाज्य भ्रष्टंलं मुनिकृते मकरध्वजस्य ॥ ३२ ॥ ध्यानायनं पुनर्नितं बहुधाभ्रंछमापास्याङ्गुलि ॥ ३३ ॥ पक्ति ॥ ध्यायेत्स्वदेहकुलेऽवमितस्य विष्णोर्भक्त्याऽऽर्द्रयापितमना न पृथग्निदृशेन् ॥ ३३ ॥ एवं हरी भगवति प्रतिलब्धभावा भक्त्या तदुपदेय उत्पुलकः प्रमोदान् ॥ औलक्यव्यापकतया मुदुर्यमानस्तथापि धिन्वाउरी शनकैर्युङ्क्ते ॥ ३४ ॥ मुक्ताश्रयं यदि निर्विषयं रिक्त्वं निगमयस्त्विति मनः सहमा यथाजिनिः ॥ आत्मानमत्र पुरुषोऽव्यवधानमभयमनीशने प्रतिनिवृत्तगुणपाठः ॥ ३५ ॥ भोऽप्येतया समया मनसो निर्विकल्पा

रागिको ध्यान गरांम् । हामो हृद ममान दतिमा नन्तो ओंको आया पत्तले गो राधा राता दमिन्छन् । त्यस हामातिर मकको मन प्रमन नगर पनि बाकृष्ट हुन्छ । हया कायमा स्थित मयवान्को कम्प मण ध्यान गरांम्—अमरा धितले चंचला छाडिदेओम् ॥ ३३ ॥ यम्को माले मयवान्को चक्र डुन जान्छ र मकिन गदा मणका हदय दस्तन घातन्छ । हर्पले न्यमलाई रोपाय मण आउछ र मयवान्को उत्पुलकले न्यमको आस्तामा मानदश्व मारन्छ । यो आनन्दले मयवा भवति भक्त विस्तार-निभान नन्त हुन्छ । अनि कल्पित भुविगत न्यमको चित हट्छ । चित निर्विषय र निगमन मणति । यो उम यो कम्प हुन्छ— ॥ ३४ ॥ समो तल र दको नमणपति ज्वालि जावनी मूल काण (महाध्यानि) मा एकाकार हुन्छ । न्यम स्थितिमा भदिको उपाधि न्यमनाले न्या अवष्ट आमाका दान हुन्छ जमना ध्याना र ध्येको अन्तर ॥ ३५ ॥ ५४ अमरजन्तु

न्यास स्थितिमा पुनोको माधक योगाभ्यासमात्र उत्पन्न भवति अविद्यादिनि मानसिक बुद्धिहर्त्ताई प्रकृति तत्परात् इदं आभ्यासाभ्याकार पारायण मन्त्राणि हुन्छ । ३५ ॥ १५ ॥
 विवेक उत्पन्न भवति माधक रहं-व-बोक्त्व आदिको जमिमानको कर्मा तथा आदिया-कनित अहङ्कारलाई नै आत्मा मान्न लाग्छ ॥ ३७ ॥ जसरी इक्ष्मिको मातमा मानेको ज्योति
 लाई ज्ञान रहन्छ कि जसो लुगा समिमको वा लगण्णै छ । त्यसै सरी जीवनसक माधक यो विवेक कि उत्पत्ति शरीर आननमा छ कि उदरे कसरी हिडिमको अथवा पत्र पत्र
 त्यसै आभ्यास । जसरी जव न्यमलाई देहको मुटु-पुटि रहन्छ, अनि दुःखको अनुभव नै कहाँ दिवम मखु ? ॥ ३८ ॥ प्राण्य वसभेमा मातमाको निम्ति नै न्यास एवम् उरमा
 प्राण्य मरिगच्छ । समाधि मित्र मन्त्रकाङ्क्ष योगीलाई आफ्नो शरीर वा गृहस्थीका इच्छमा बगवद्दि रहन्छ । उक्त वस्तुहरूलाई न्यास स्वप्नको माधमी हो निःसार दान्न धान्द ।
 ज्ञानी—विष, पुन र मित्र आदिबाट व्यक्तिको मला एषक् रहन्छ, न्यस्तै नै देह आदिबाट आभ्यासाई एषक् ठानेम् ॥ ३९ ॥ देह आदिलाई आभ्यास आन्तु पनि हुनो छल हो ।

तस्मिन्महिम्नयमितः सुसुदुःखवासे ॥ हेतुत्वमयमिति कर्तारि दुःस्वयोपेतत्वात्मन्विधत्त उपलब्धपरात्मकाष्ठः ॥ ३६ ॥ देहं च तं न चरमः
 न्यूनमुत्थितं वा मिद्धो विपश्यति यतोऽध्यगमस्वरूपम् ॥ ये देवादुपेतमय देवशरादपेतं चाप्यो यथा परिकृतं मदिरामदान्धः ॥ ३७ ॥ देहोऽपि
 देवशरागः खलु कर्म यावत्तारम्भकः प्रतिममीक्षत एव मायुः ॥ तं सप्रपञ्चमधिरुढममाधियोगः स्वानं पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवन्तु ॥ ३८ ॥
 यया पुत्राच्च वित्तान्च पृथङ् मर्त्यः प्रतीयते ॥ अप्यात्मत्वेनाभिमतादेहादेः पुरुषस्तथा ॥ ३९ ॥ ययोन्मुकाद्विस्फुलिगादध्मादपि स्वमभ्यास ॥
 अप्यात्मत्वेनाभिमताद्यथाऽग्निः पृथगुन्मुकात् ॥ ४० ॥ मूतेन्द्रियान्तःकरणविधानाजीवमज्ञितात् ॥ आत्मा नया पृथग्द्रष्टा भगवान्महत्संज्ञितः ॥ ४१ ॥
 मर्वभूतेषु चात्मानं सवेभूतानि चात्मनि ॥ ईक्षेतानन्यभावेन भूतेष्विव तदात्मताम् ॥ ४२ ॥ स्वयानिषु यथा न्योतिरेकं नाना प्रतीयते ॥ यानानां
 गुणवेषम्यात्तयाऽऽत्मा प्रकृतौ स्थितः ॥ ४३ ॥ तस्मादिमां स्वां प्रकृतं देवीं मदमदात्मिकाम् ॥ दुर्विभाव्यां पराभाव्य स्वरूपेणावतिष्ठते ॥ ४४ ॥
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे कापिलेये माधनानुष्ठानं नामाष्टविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ देवद्वित्वात् ॥ लक्षणं महदात्मनो

जसरी बन्दो काइबाट भूवा र चित्तिलो निस्फुल्ल, वस्तु शस्त्रे र प्रकाश दिने जायो एषक् वस्तु हुन्छ । त्यसै सरी देह आदिबाट आभ्यास भवति रहन्छ । शरीर, इन्द्रिय तथा
 अन्तःकरणबाट आत्मा (जीव) एषक् छ र प्रकृतिको प्रवेक छ आभ्यासाई एषक् छ ॥ ४०-४१ ॥ यो आभ्यास र परमाको भेद अवस्थानिक हो, जसरी कतुर्दिश समसमा (१५५)
 प्राणी—लेद्व, उड्कि, जम्ज र जरापुत्रमा जम्जी आदि पक्षसक व्याप्त रहन्छन्, त्यसै सरी प्राणिमात्रमा आत्मा र आत्मा प्राणिमात्रलाई जमिनरूपले स्थित दम्बो ॥ ४२ ॥
 जसरी वाउग मानो-जसो पनि आभ्यास मान रहन्छ, त्यसै सरी आभ्यास पनि देव-मनुष्य आदिमात्र सक्छन् जम्ज त्यसै नै प्रतीत हुन लाग्छ, ४३ ॥ यम निम्ति न्यास
 बन्धनमा पारे भगवन्तु निस्वरूप प्रकृतिलाई उनेको छुटाले आफ्नो वसमा प्राण्य मखमय रहन्छ ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे 'शामि' माधनानुष्ठानं नामाष्टविंशतितमोऽध्यायः
 ॥ २८ ॥ (अन्तियोग, कालको अन्तिम र मन्त्रमा नीचताको वर्णन) देवद्वितिले मनि दे भवन् ? इदम् माधनानुष्ठानं गीतिले प्रकृति, पुन र महत्त्व आदिका यथावत् भवति

वताहोमं अथ मलाई विस्मृतपूर्वकं भक्तियोगको उपदेशं दिनुहस् ॥१॥२॥ मार्थं ज्ञोवका विविधं योनिहस्तं वरुणं मनोस्-जयमे रात्रौ वैराग्य उन्मत्तं होलास् जयकं यत्तु
प्राणी मन्त्रमया प्रवृत्तं दृष्टुं, जो ज्ञादि देवता माधि पनि आपन गर्दछन् र जो हस्तको स्वरूप छ, यो महाप्रनाफी कालः पनि वरुणं मुन्दहुं शरीर आदिमा समस्तः ॥३॥
र पृथुति मागमा हिन्दु-हिन्दु धावने कविबेदी जनहस्तार्थं मन्त्रज्ञानको उपदेश दिनका निम्ति नै हस्तको अवतार भएवं हो योगविद्याको विष्णुप्रकाशामि हो र यत्तु
हुनुहुन्छ ॥३-५॥ पैत्रेय मन्त्रज्ञान-हे विदुः ! माता देवहस्तिका कुरा प्यानपूर्वकं मुनेर कविलेख दयाभावले प्रेम्ति गर्दै प्रभुन मनले बोले-हे माता ! फल र मङ्गलका भेद नै
योगको अनेक जालाहरू भएकाले भन् ॥६॥७॥ जो कोणी व्यक्ति आत्मा र परमात्मामा भेदभाव राख्ने पाक्छ, हिला र मान्छे (वाह) ले प्रेरित भएर भेदो भवभावका ।
भक्ति गर्दछ, त्यो नाममा भक्त कहिन्छ । यमका पनि तीन भेद हुन्छन्-जबको विनाश (विष्णु) को निम्ति भक्ति भन त्यसले अधम, पाक्छले प्रेरित भएर भक्ति भन यत्तु

प्रकृतः पुरुषस्य च ॥ स्वरूपं लक्ष्यतेऽमीषां देन तत्पारमार्थिकम् ॥ १ ॥ यथा सांख्येषु क्वचित् यन्मूलं तत्प्रवक्षते ॥ भक्तियोगस्य भे मागो वा
विस्तरणः प्रभो ॥ २ ॥ विरागो येन पुरुषो भगवन्मर्त्यतो भवेत् ॥ आकृष्टव जीवलोकस्य विविधा मम संमृतीः ॥ ३ ॥ कालस्येश्वररूपस्य परेण
च परस्य ते ॥ स्वरूपं वत कुर्यान्ति यदेतौः कुशलं जनाः ॥ ४ ॥ लोकस्य मिथ्याभिमतैरन्ध्रपक्षिणं प्रहस्य तमभयनाश्रये ॥ श्रान्तस्य कर्मभक्तः
विद्वया धिया त्वमाविशामीः किल योगभास्करः ॥ ५ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति मातुर्वचः श्लक्ष्णं प्रतिपन्न्य महामुनिः ॥ आत्मना कृतं यत्
प्रीतस्तां करुणादितः ॥ ६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भक्तियोगो बहुविधो मार्गैर्भाषितः ॥ स्वभावप्रमाणेण पुमां भावो विभज्यते ॥ ७ ॥
अभिर्मधाय यो हिमां दक्षे मात्मर्षदेव वा ॥ संराधी भिन्नदम्भः प्रिय कुर्यान्ति ताममः ॥ ८ ॥ विदयानांभिर्मधाय यश मेधर्षदेव वा ॥ अत्यन्त-
वर्चस्यो मां पृथग्भावः स राजसः ॥ ९ ॥ कर्मनिर्हास दिश्य परमिन्वा तदपणम् ॥ यजेद्यद्व्यमिति वा पृथग्भावः स सात्त्विकः ॥ १० ॥ यत्तु
गन्धुनिमात्रेण प्रिय सर्वगुहाशय ॥ मनोगतिरविच्छिन्ना यथा गङ्गाभ्रमाज्ज्वहो ॥ ११ ॥ लक्षणं भक्तियोगस्य निर्गुणस्य त्वादाहृतम् ॥ अर्चयितुं
व्यवहित्वा या भक्तिः पुरुषोत्तमे ॥ १२ ॥ सात्वोत्तयमादिमासीयमास्तेकैक्यमायुत ॥ नीयमानं न शान्तिं विना मन्त्रेन जनाः ॥ १३ ॥

मां सर्वं प्रेरित भएर भक्ति भन त्यसले तामम भक्त कहिन्छ ॥८॥ भेदबुद्धि राक्षे रितय, कष्ट र श्रेष्ठताको न बनाले भक्ति द्वारा भेदो भक्ति भन त्यसले तामम भक्त कहिन्छ ।
तीन धर्मका हुन्छन् । वन्दन, माया श्री आदि (विषय) को भाषिका निम्ति भक्ति भन त्यसले अधम, यत्तु-वन्दनमात्रमा भक्ति भक्ति भन भक्त भएपछि र श्रेष्ठता पाउनको निम्ति ।
भक्त प्राणी राजस भक्त कहिन्छ ॥९॥ भेदबुद्धि राक्षे जो व्यक्ति वाप-सुखको निम्ति ईश्वरप्रेमको र भेदविषयो प्रेरित निम्ति भक्ति गर्दछ, त्यो क्रमशः अधम, मागमा
उत्तम योगीको सात्त्विक भक्त कहिन्छ ।, उल्लिखित गीतले नक्वा भक्तिको नै-नी भेद गरेपछि प्रकार्ती भेद हुन्छन् ॥१०॥ निर्गुण भक्ति योई किमिमको भन्ने भवभावका र
भक्त-वन्दनमात्र आदि गुणहरू मुनेर निष्काम भक्ति भएकाले जगत्मात्र यामिने भेदबुद्धि राक्षे भक्ति नै निर्गुण भक्ति कहिन्छ ॥११॥१२॥ भक्त भन भक्तिको कतिपय प्रकारका भन्ने

लोभमा निवास, माहि (मेरो परवर्षको वरिपरि परवर्षको उपभोग) मासोप्य (मेरो मासो निवास), मासुप्य (मेरो रूपको हुनु) र मासुप्य (ममा मित्तु) हुनित पनि व्यापार, अनि यो एक कुनै वस्तुको हुन्छ किन गर्दछ ? ॥ १३ ॥ आ-यन्तिक मन्त्रियोगी न्यो हो, अमहाता साधक गुणवय (मन्त्र, राज र नम । देखि पर मन्त्र महास्वरूप प्राप्त गर्दछ ॥ १४ ॥ निष्ठाभरण भाद्र आदि नित्य नैमित्तिक कर्म गर्ने, अर्वादि हिमाशत जोगिर री पाश्चात्यको विधिमेरो पूजन, चरण-प्राप्त र अनिवादन मन पठाउने भन्ने अनुभूति गनाले साधकको विश्व ममा लाग्छ । वैश्व राक्षस, वैराग्यको मानना गन, वृद्धा-याका र मनुष्यहरूको अहङ्कार-मन्त्र गन, दीन दुःखीहरूमा दयादर्शन प्राप्त ममान शिला-स्वभाव हुनेमा स्नेहभाव राख्ने र यद्य-निवमहरूको पालन यनाले साधकको चित्त ममा लाग्छ । अल्पज्ञानको प्रतिपादक ग्रन्थहरूको अनुशीलन गन, पार ॥ १५ ॥ गन, हृदयमा छल-कपटलाई भाउने नदिने, सत्पुरुषको संगतिमा रहने र देह आदिमा बन्ने पुष्टि नगर्नाले साधकको चित्त ममा लाग्छ । उन्निहित मन्त्रले अत्यन्त ।

भक्तियोगस्य आत्यन्तिक उदाहृतः ॥ यनातिव्रज्य त्रिगुणं मद्भावाद्योपपद्यते ॥ १४ ॥ निर्दिष्टेनानिमित्तेन स्वधर्मेण महीयमा ॥ स्वधर्मात्मानं शस्तेन नातिहिंसेण नित्यशः ॥ ५ ॥ मद्भिष्यदर्शनस्यार्थपूजास्तुत्यभिवादनैः ॥ भूतेषु मद्भावनया सत्तेनमद्भवेन च ॥ १६ ॥ महता यत्नानेन दीनानामनुकम्पया ॥ मेध्या चैवाभ्युक्तो यमेन नियमेन च ॥ १७ ॥ आध्यात्मिकानुश्रवणभ्राममहीर्तनाम मे ॥ अर्चिर्वात्मनो निरहंक्रियथा तथा ॥ १८ ॥ मद्दर्शना गुणैरेतैः परिमिशुद्ध आशयः ॥ पुनस्त्याज्यमाज्येति श्रुतमात्रगुणं हि मा ॥ १९ ॥ यथा वा ॥ २० ॥ प्राणमाद्भुक्ते मन्त्र आशयात् ॥ एवं योगरतं चेत् आत्मानमविकारि यत् ॥ २० ॥ अहं सर्वेषु भूतेषु भूतात्माऽवस्थितः मदा ॥ तमराय मा मर्त्यः कुरुतेऽर्चानिष्ठवनम् ॥ २१ ॥ यो मां सर्वेषु भूतेषु मन्तमात्मानमीश्वरम् ॥ हित्वाऽर्चा भजते मोक्ष्याद्भक्त्येव दुहोति सः ॥ २२ ॥ द्विजा परकाये मां मानिनो भिन्नदर्शिनः ॥ भूतेषु च दवेरस्य न मनः शान्तिमुच्यति ॥ २३ ॥ अहमुच्चावर्तैर्द्रव्यैः क्रियोत्यन्तयाऽनघे ॥ नेव तु जनां तोऽर्चायां भूतप्रामात्वमानिनः ॥ २४ ॥ अर्चादावर्त्तवत्तावदीश्वरं मां स्वकर्मकृत् ॥ यावन्न वेद स्वहृदि सर्वभूतेष्ववगिनम् ॥ २५ ॥ आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यन्तरोदरम् ॥ तस्य भिन्नदर्शो मृत्युर्विदधे भयमुन्वयम् ॥ २६ ॥ अथ मां सर्वभूतेषु मृतात्मानं कृत्वालयम् ॥ अन्वय-तत्मा

साधकको चित्त शुद्ध हुन्छ ॥ १५-१९ ॥ तर ब्रह्मी बाधु मन्त्रलाई नाकको प्वालमम्म पुन्याउँछ, त्यसै गरे उपभुक्त गुणहरूको मानव निनाले चित्त भ्रमरात्रय गगान पुन मस्तिष्क ॥ २० ॥ म प्राणिमात्रमा अन्तर्दाता रूपले स्थित छु । मेरो यस रूपको उपभोग गरेर जो मनुष्य कवल प्रतिमा हो पूजन गर्दछन्, यो पातक्यो हुन्छ ॥ २१ ॥ प्राणिमात्रमा एक मात्रमा रूपमा स्थित मेरो अथवा गरर भुक्तत्वय मूर्तिको पूजामा जागृदछु खरातीमा इवमे गरे हो ॥ २२ ॥ जुन साधकको मनुष्य भा-मानार्थ एकदशीय मानेर वेदगुह्यका कारण प्राणमा द्वेष राख्छ, त्यसलाई मनको शान्ति भित्रन सक्छ । २३ ॥ हे मानव ! ब्रह्मको हृदय गण-द्वारेले कजुलि गन्छ, त्या गति उलम मानको डमरु मेरो पूजा गर्नेमा नम यम ॥ २४ ॥ मनुष्य त्याम वैराग्यमा नित्य-नैमित्तिक कर्म गर्दै रहोस्, मेरो मूर्तिको पूजा गर्दै रहोस्, अथवा त्यामलाई आफ्नो हृदयमा म मरात्यमात्रको उपभोग गर्दछ

॥ २५ ॥ भेदवृद्धिं कृते अज्ञानादौ स भू-पुण्यं मया आवागमनको यत्कथा पञ्चमिदं ॥ २६ ॥ अतः सनाई सर्वाङ्गवर्मा बाने मधुबुद्धि काले आदर-सन्कार हाग मन्त्रनरक को, जानहान माधायन म्यभिरुक्तो र मयी हाता समान म्यभिलई सन्तुष्ट राखेम् ॥ यदी वास्तविक दृष्टो हो : जड़ (दुष्टा) आदिको अपेक्षा चेतन (शुद्धादि), चेतनको अपेक्षा साम केन (वीर्य आदि) र तिनको अपेक्षा विज्ञेयकपने स्पष्टको अनुभव मन (पश्य आदि) र तिनको अपेक्षा विज्ञेयकपने ज्ञानवान् र समको अनुभवी (माछा आदि) जीव भए मन ॥ २७-२८ ॥ तिनको अपेक्षा विज्ञेयकपने मन्त्रको अनुभव मन (मय आदि), तिनको अपेक्षा विज्ञेयकपने शब्दको अनुभव मन (मय आदि), तिनको अपेक्षा रूपको भेद प्राप्तमा राखा (पश्य आदि) र तिनको अपेक्षा मल मासि शुद्धि र हाँस हुने जीव भए हुन्छन् ॥ २९ ॥ कण रति जीवहरूको अपेक्षा कण हुने, तिनको अपेक्षा चारमुकुं, चारमुकुंको अपेक्षा दह मुकुं हुने (मनुष्य) र मनुष्यहरूको पनि चार वर्ष भए हुन् । तिनको पनि ब्राह्मण भए हुन् । ब्रह्मण्या पनि वेदपात्री तिनको अपेक्षा वेदको अर्थ र तिनको अपेक्षा संशय निवारण मन विग्र भए हुन्छन् ॥ ३०-३१ ॥ गी मन्दा आन्तो आधमोचित बनेत्य वाचन मन व्यक्त भए हुन्छ । तीमन्दा निष्पन्न भए भए हुन्छन् ॥ ३२ ॥ तिनको पनि अपेक्षा यो व्यक्त भए नायाँ मैन्याऽभिज्ञेन चक्षुषा ॥ २७ ॥ जीवाः श्रेष्ठ राजीवानां ततः प्राणमृतः शुभे ॥ ततः भविताः प्रव्रजान्तश्चेन्द्रियवृत्तयः ॥ २८ ॥ तत्रापि म्यभिवेदभ्यः प्रव्रज रमधेदिनः ॥ तेषां गन्धविद्ः श्रेष्ठान्तः शब्दविदो वराः ॥ २९ ॥ रूपभेदविदस्त्र तन्मोभयनोदतः ॥ तेषां बहुपदाः श्रेष्ठाभ-
नुष्णादस्तनो द्विषात् ॥ ३० ॥ ततो वर्णाश्च चत्वारस्तेषां ब्राह्मण उत्तमः ॥ ब्राह्मणेष्वपि वेदज्ञो हार्थज्ञोऽभ्यधिकस्ततः ॥ ३१ ॥ अर्थज्ञात्संशयश्चेत्ता ततः श्रेयान्मन्त्रमकृत् ॥ मुक्तमकृन्तनो भूयानदोग्धा धर्ममात्मनः ॥ ३२ ॥ तम्माम्मय्यपिनाशोपक्रियार्थात्मा निरन्तरः ॥ मय्यर्पितात्मनः पुंसो मयि संस्तवमर्णः ॥ न पश्यामि परं भूतमकर्तुः समदर्शनात् ॥ ३३ ॥ मनसेतानि भूतानि प्रणमेद्वह्नु मानयन् ॥ ईश्वरो जीवकलया प्रविष्टो भगवानिति ॥ ३४ ॥ भक्त्याग्राश्र योगाश्र मया मानयुदीरितः ॥ ययोरैकतरेणैव पुरुषः पुरुषं व्रजेत् ॥ ३५ ॥ एतद्भवतो रूपं नक्षणः परमात्मनः ॥ परं प्रधानं पुरुषं देवं कर्मविचेष्टितम् ॥ ३६ ॥ रूपभेदास्पदं दिव्यं काल इत्यभिधीयते ॥ भूतानां महदादीनां यतो भिन्नदशा भयम् ॥ ३७ ॥ योऽन्तः प्रविश्य भूतानि भूतैर्मयिक्लिनाश्रयः ॥ स विष्णुः स्योऽधियज्ञोऽसौ कालः कलयतां प्रभुः ॥ ३८ ॥ न चास्य कश्चिदप्यितो न द्वेष्टो न च बान्धवः ॥ आवि-
हो, जमले मार। कम, तिनको फल र प्रतीति पनि मनाई आन गतिगलेको छ, त्यही व्यक्त सर्वोपरि हो ॥ ३३ ॥ किन भने यो कहें बहो अभिमानराट राजा र समदर्शी हुन्छ । अतः प्राणिमात्रका मित्र जीवकपमा ईश्वरमाई विद्यमान जानेर मने जीवको आदर गर्नु ॥ ३४ ॥ हे माता ! मैले भक्तियोग र योगको बाने गरिदिने । यी दुईमा कुनै बाँटाको पनि भय नभएन मनाले मायकलाई परमात्मा प्राप्त हुन्छन् ॥ ३५ ॥ के पुरुष, के प्रकृति के तिनको अतिरिक्त, जे त्रि छ, यो सबै सर्वनिष्ठमा भगवान्को रूप हो । यमैलाई ईश मन्दछन् प्रसले मदी जीवहरूलाई अनेक यातिहरू प्राप्त हुन्छन् ॥ ३६ ॥ भगवानको पुरोक्त स्वरूपलाई बान पनि मन्दछन् । यही बालले मदी क्षुद्रहरूमा भिज्ना गर्थे हुन्छ । भेदरति र वेद आदिमा मय-व-बुद्धि हुनेलाई कालको भय हुन्छ, गर एकव-बुद्धि हुनेलाई कर्मबाट पनि भय भन्ने ॥ ३७ ॥ जो प्राणीहरूमा प्रविष्ट भए संशयमात्र हाता अज्ञान कार्य बरह, जमले पक्ष पात आदिको फल पाइन्छ तथा जो जगतलाई ब्रह्मा सम्म ज्ञाता आदिको पनि अधिनायक छन, तिनी जीवम यमा मयीका आदर हुन् र तिनीको नाम नागयव दिनु हो ॥ ३८

[illegible]

[illegible]

न्यमनाई कुङ्कुलं टोकरं यम अरुधाया न्या प्राणी आपना गरिष्ठा पापहृदो मन्त्रे दुःखं कुण्ड, मोक्षस्यामले रीहित न्या मोक्ष काय, दावानल र तातो हावा लागले मिळिन्छ र तातो बाहुकाय घाटोमा जेटून अमरक मण्वालि समुद्र न्यमको विष्टिमा कोर्मा बजारेर छिटाउछन् ॥२१॥२२॥ न्या घाटोमा न वही पित्तने पानी र न कुनै विश्राम थपल प्राप्ति हुन्छ, अतः न्या हिन्दुवा-हिन्दुवा थोकेर लट्ठुल र मुड्डित हुन्छ, तापनि उठेर न्या कन्धकायमय यमुनीको कष्टग्रस्त घाटोमा हिन्दुन बान्दछ । कन्धन्त लामो सर्पात् निजामन्त्रे हजार योजन लामो घाटो न्या प्राणी दुष्ट नील मुहूर्त, धन्य मान्ने दिविसकलः न्या नैऋत्यमा धमको सर्व दुष्टो मन्त्रवत् ॥२३॥२४॥ यहाँ रघुनाथ ईश्वरी काठो बीनमा फाँस्ने पल्लवछन् वा पिन्धवाउछन् र न्यमनाई स्वर्ग भाई वा अर्वाको इसले काटेकी मातु खातु पर्दछ ॥ २५ ॥ गिह र कुङ्कुल न्यमको मण्य सुछलन् र अनेक मर्ग, विपत्ती लाममुहुँ टोकरछन् ॥२६॥ न्यमका अङ्ग प्र यज्ञ जट-गट पाल्छन्, न्यमनाई हातो आदिले कुन्धाउछन्, अम्मे टाङ्कुराबाट पुषेदिदिन्छन्, वही जलमा ट्याउछन् र

लुके ॥ कुञ्ज्येण पृष्टे कशया च ताडितश्चलत्पशकोऽपि निगश्रमोदके ॥ २२ ॥ यत्र तत्र पतच्छान्तो मूर्च्छितः पुनरुत्थितः ॥ पथा पार्थिवमा नीनस्तममा यममदनम् ॥ २३ ॥ योजनानां महर्घाणि नवति नव चावनः ॥ त्रिभिर्मुहूर्तैर्द्वीपा वा नीतः श्रानोति यातनाः ॥ २४ ॥ आदी-पनं स्वगात्राणां देशस्थितोन्मुकादिभिः ॥ आत्मर्षामादनं कापि स्वभृतं परतोऽपि वा ॥ २५ ॥ जीवनश्रान्ताभ्युदारः श्वश्र्वैर्यममादने ॥ मर्त्यश्र-कदंशाद्यैर्दशद्विभ्रात्मवेशामम् ॥ २६ ॥ क्रुन्तर्न चावयवशो गजादिभ्यो भिदापनम् ॥ पातनं गिरिमृद्भ्यो रोधनं चाम्बुगर्तयोः ॥ २७ ॥ यास्ता-मिधान्धतामिसा गैग्वाद्याश्च यातनाः ॥ भुङ्क्ते नरो वा नागी वा मिथः मद्भेन निर्मिताः ॥ २८ ॥ अत्रैव नरकः स्वर्ग इति मातः प्रवक्षते ॥ या यातनं वै नागययन्ता इहायुपर्लभिताः ॥ २९ ॥ पर्व कुटुम्बे विप्राण उदग्भर एव वा ॥ विमृज्येहोभयं श्रेत्य भुङ्क्ते तत्फलमीदृशम् ॥ ३० ॥ एकः प्रवस्यते वान्तं विन्येदं स्वकलेवगम् ॥ कुशलेनरपाक्ष्यो मृतद्रोहेण ददृघृतम् ॥ ३१ ॥ देवेनामादितं तस्य शमले निरये पुमान् ॥ भुवते कुटु-म्बपोषथ हतवित्त इवानुरः ॥ ३२ ॥ केवलेन तथमेष कुटुम्बभण्योन्मुकः ॥ याति जीवोऽन्धतामिसं चर्म तममः पदम् ॥ ३३ ॥ अभिमान्तर-

खाहलमा पुछ्छन् ॥२७॥ सर्व नर-वर्गनाई आपना गरिष्ठा पापहृदो फल तामिस, अन्धतामिस र शीघ्र भाई अनेक नरबहको पातनाको रूपमा अवरय योग्ने पर्दछ ॥२८॥ हे माना ! केही व्यक्ति न धर्म र नरक धर्म लोभमा छ कटछन्, चिनकि यस लोभमा राजपुल्लक द्वारा बाघ आदि अणारी नरका पातना भोगिहेको प्र पक्ष देखिन्छ ॥२९॥ न्या पशिवारपाना होम् वा एकले, न्यमले पशिवार र हेह ममेत छाडेर धनलोभमा आपना धर्मको न्या फल योग्ने पर्दछ, उगको धर्मन पछाडि गरिभकियो ॥ ३० ॥ प्राणीमात्राणैर्देव-पशुरोच रोहित पालिष्को क्षीरिनाई छ,ही प्राणी आपना पापको पाँचो बोकेर एकले न नरकाको कष्ट सोझ्छ ॥३१॥ जसले कुटुम्बको पालन मनको लागि विविध पाप गर्छ, लुट्, चितले नरकाको फल भाग्ने पर्दछ । जसको मयम्ब लुट्टिष्को होम्, त्यस व्यक्तिनाई आपना धन-अम्पणिको चिन्ताबाहेक एक केही देखिन्छ । अम्मे पुरीको व्यक्ति करीब लाहने बेलामा कुटुम्बको चिन्तामा अभिभूत रहनाले आपना पापहृदो नराम ईश्वरमिल छमा मान पनि विगन्छ । पनेले उगको टाउकोमा पापको भारी रहिन्छ ॥३२॥ जसले कुटुम्बको भाव-पापणको

निमित्तं पापं नै चोको ल, स्वस्माई स्वमन्त्रा इज्जान्ते। अन्वत्तामश्च गन्तव्यं। यातना भोन्तु पदं ॥ ३३ ॥ हे माता ! यम प्रकार त्वां पापी आपना पत्तको। कमस्वस्व नरकको। भवद्भूत
 ३४ ॥ बुद्ध, मंगुर जाति योनिना बलेश मोक्षिकेपति पापहृत् धर्म इज्जाने विरुद्ध भवकेपति केरि अनुप्य योनिमा क्रम्य पाउंछ ॥ ३४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे
 तेजोनां भाषा-दीक्षायां त्रिशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ रात्रयं गतिर्वा वपनं — कपित्थेय मन्दलम् — हे माता ! धर्मको कल ईरवराचोम छ, जतः धर्मजन्मा गरिष्का आपना कमानुग
 प्राणी पश्यात् धर्मकण्ठो आश्रय जित्वा कोरो उदर । इत्युच्य । वा प्रविष्ट १०८ ॥ १ ॥ ०८ रात्र्या १०८ । धर्मो वा विरुद्ध १०८, पाप रक्षमाः यो १८ १८ नै पाउलो १८१८
 १८ दम दिनया वयम् जन्ते पृष्टा १०८ स्वमपति यो कि न मम-विपत्तौ रूपमा रतिवतिष्ठ १०८ वा निर्वक् योनिमा नर अन्ता (कुलो) बन्दछ ॥ ३२ ॥ एक महीनामा मिर, दूर महीनामा
 मम मन्त्रा आदिको आकाश नीन महीना मरु, रौ वा निष्ठि १०८ वा योनिवो लिष्ट (पाम) बन्दछ ॥ ३ ॥ वा महीनामा मार्ग वातुरक मया हुन्छु, पाप महीनामा भोक्त-प्याम

नोदस्य यातनीयान्तरयः क्रमशः समनुक्रम्य एनरात्रजेच्छुचिः ॥ ३४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे काफिलेयोपाख्याने
 कर्मविषाको नाम त्रिशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ श्रीमद्भागवतवाच ॥ कर्मणा देशेनेत्रेय जन्तुदेहोपपत्तये ॥ नि याः प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतः कणाश्रयः ॥ १ ॥
 कलं त्वेकगृहेण पशुप्रेण बुद्बुदम् ॥ दशाहेन तु कर्कशः पेशवडं वा ततः परम् ॥ २ ॥ मामेन तु शिरो द्वाभ्यां चाभ्यां बाह्वं चायङ्गविग्रहः ॥
 नभस्तोमार्थमर्षाणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवम्विभिः ॥ ३ ॥ चतुर्भिर्धातवः सप्तपद्भिः क्षुत्तुद्भवः ॥ पटुभिर्जसयुणा वीतः कुक्षौ धाम्यति दक्षिणे ॥ ४ ॥
 मातुर्गर्भाक्षपानाद्यैरेधद्वातुसम्भवे ॥ शेते विष्णुमयोरग्रे न जन्तुर्जन्तुसम्भवे ॥ ५ ॥ कृमिभिः क्षन्मर्वाङ्गः मौकुमार्याम्रतिक्षणम् ॥ मुच्छिर्मानो-
 त्पुच्छलोऽग्न्यन्तर्गतैः क्षुधितैर्पटुः ॥ ६ ॥ कटुतीक्ष्णोष्णत्वणरूक्षाभ्लादिभिरुत्पणैः ॥ मातृभुक्तेरुपपृष्टः सर्वाङ्गोऽन्यथवेदनः ॥ ७ ॥ उत्वेन
 मोचनस्तमिन्नन्त्रेण वतिगवृतः ॥ आस्ते कृत्वा शिरः कुक्षौ भुग्नपृष्टशरोधरः ॥ ८ ॥ अकल्पः स्वाङ्गचेष्टायां शकुन्त इव पञ्जरे ॥ तत्र त्वध्ममृति-
 देशोऽर्क्यं जायतातुद्रयम् ॥ मरन्तीर्धमनूच्छ्वामं शर्म किं नाम विदते ॥ ९ ॥ आरभ्य सप्तमांशमातृध्वोधोऽपि वेपिनः ॥ नैकत्रास्ते मृतिवात-

नान्त पाउंछ, ल महीनामा जगपु, प्राणो । वा वसित, जनि बालक दाहिने कोलाया पन्दछ ॥ ४ ॥ बल-पुत्रले पण्डितं गमांशपमा-पमले विवद्व मण्ण वर्यं पदंछ ॥ ५ ॥
 त्याग उमको बुद्धि अमान आमात्र अन जलवा। मारुल हुन्छ । सुक्ष्मा हुनाले भव्य ममांशपमा स्थित भोक्ष कोरा स्वस्माई टाविरहन्छु, पमको पीडाले महीना
 पुच्छा पदछ ॥ ६ ॥ आमाने स्थापना अमनो, पणो, नीनी, टनी, चामो, ताता वस्तुको रम लाभाले । पमको मही अन्ता पटोर वेदना हुन जान्छ । ३ । जगपुल वसितको
 त्या जीव आन्तराहले टाकिष्का हुन्छ । गमांशपमा पाउको टाउको नमिर, पाशो ममेन जिउ हुन्छो (कुच्छलो) गन्छ ॥ ८ ॥ विवराया वर पणो म
 त्या वति वराधोत हुन्छ — जत मन्त्रा कलाउन पांन मम र्हेन, अव १८ मन्त्रावृत्त ममण प्राक्क आउनाले जन्म जन्मान्तर्वा पापपुत्ररु ममण मरेर त्वां योचिन
 बन्दछ ॥ ९ ॥ ममको मम मोक्षिने हुन्छ । ममवाममा ३० भवद्भूत वर पाउंछ, निवर्त वपन गले मविष । मानी महीनामा कान्तर्क आपपति । यो प्रवर्तीता बाधोक्त

[illegible]

१. एषा शक्तिः पतते नै शमनमादि साधनकले गम्यन् मणः दर्शनं पादुदत्त ॥१९॥ इत्यु मनादि अनन्त र मित्र बाहिर सर्वत्र स्थितान् द्रुतुदन्त हे देव ! गमनमाया अनेक
 मान्य पश्या स्वीकृत उ, सर बाहिर आउने स्वीकार छैन किनकि बाहिर निष्कलामात्र जीवको बुद्धिमा मायाको एका परिहाल्ल, जमले त्यो आरागमनको। यकमा परि रहन्छ ॥२०॥
 २. न पश्या दशैर वैगप्यक बुद्धिको मत्तायनाले एतस्य ममाग्राट् आपनो उदार गनमेकम्, चिनकि भगवान्को। मजन मनसि केरि साम्बल गमनमायाको यन्त्रणा सोम्नु पर्छ ॥२१॥
 ३. ते मन्त्राश्च-हे माया ! यन्मा निश्चय गरे जीव गमनो इमी म्मनि मन पड्छ । नौ पश्याना विनयछि त्यो मन्त्रि बुद्धिमा मण गमनमा गेको जीवलाई जमष बापु बाहिरतिर
 दिन्छ । बाहिर निस्कंदो। यमले हुनो कष्ट महत् पडछ । यम इत्यन उमको फिर कर्नाति रहन्छ, यम अर्को छै र यमको मन्त्र छ कि सुम्भ मन्त्रो हुन्छ ॥२२॥ बाहिर
 ४. एतत् र यन्मा मन्त्रा कृति हो छत्रपराउदै र ज्ञान नरहनाले कदनमा कन गडछ ॥२३॥ त्यसको पालन गर्ने माया-विना मय नवमात्र विमुक्तो अभिप्राय हुन्छ

५. मन्त्राणि विमो बहुदुःखराय गर्भात्र निजिगमिषे यत्किञ्चकृपे ॥ यत्रोपयानमुपमर्पति देवमाया मिथ्यामतिर्यदनु मंमृतिचकमेतत् ॥ २० ॥
 ६. विगतविश्रव उदरिष्य आत्मानमाशु तममः सुहृदाऽऽत्मनेव ॥ भूयां यथा व्यमनमेतदनेकरन्ध्रं मा मे भविष्यदुपमादितविष्णुपादः ॥ २१ ॥
 ७. एतत् शिव ॥ एवं कृतमतिगमं दशमायः स्तुक्कर्तृषः ॥ मन्त्रः शिष्यवार्धनं प्रमृते मृतिमारुतः ॥ २२ ॥ तेनावमृष्टः महमा कृत्वाऽवाक्स्थिर
 ८. ॥ विनिष्कामति कृद्धेण निरुद्ध्वामो हतमृतिः ॥ २३ ॥ पतितो भुव्यमृष्टमृष्टे विष्णुमृष्टि वेषते ॥ रोरूपति गते ज्ञाने विपरीता गतिं
 ९. ॥ २४ ॥ परच्छन्दं न विदुषा पुष्यमाणो जनेन मः ॥ अनभिषेनमापन्नः प्रत्याख्यातुमनीश्वरः ॥ २५ ॥ शायितोऽशुचिपर्येकं जन्तुः स्वेदजदूपिते ॥
 १०. ज्ञानवसेज्ज्ञानामामानोत्थानवेष्टने ॥ २६ ॥ तुदन्त्यात्मत्वं दशा मशका मत्कुणादयः ॥ रुदन्तं विगतज्ञानं कृमयः कृमिकं यथा ॥ २७ ॥ इत्येवं शैरावं
 ११. दुःखं पौगण्डमेव च ॥ अतन्वाभीषितोऽज्ञानादिदमन्युः शुचार्पितः ॥ २८ ॥ मह देहेन मानेन वर्धमानेन मन्थुना ॥ करोति विग्रहं कामी
 १२. निष्कन्ताय चात्मनः ॥ २९ ॥ भूतेः पशुभिर्गन्धे देहे देहबुधोऽमकुत् ॥ अहंममंन्यमद्ब्राह्मः करोति कुमतिर्मतिम ॥ ३० ॥ तदर्थं कुस्ते कर्म यद्वदो
 १३. मतिम ॥ योऽन्यायि ददत्स्तेषामविश्वकर्मकधनः ॥ ३१ ॥ यत्रमद्भिः पवि पुनः शिरनोदरकृतोऽयमैः ॥ आस्थितो मते जन्तुस्तमो विशति

१. मन्त्राः नैव न्याय्ये नैव बाह्यरुक् तव उन्मात् ॥ १९ ॥ एषा शक्तिः पतते नै शमनमादि साधनकले गम्यन् मणः दर्शनं पादुदत्त ॥ १९ ॥ इत्यु मनादि अनन्त र मित्र बाहिर सर्वत्र स्थितान् द्रुतुदन्त हे देव ! गमनमाया अनेक
 २. न पश्या दशैर वैगप्यक बुद्धिको मत्तायनाले एतस्य ममाग्राट् आपनो उदार गनमेकम्, चिनकि भगवान्को। मजन मनसि केरि साम्बल गमनमायाको यन्त्रणा सोम्नु पर्छ ॥ २१ ॥
 ३. ते मन्त्राश्च-हे माया ! यन्मा निश्चय गरे जीव गमनो इमी म्मनि मन पड्छ । नौ पश्याना विनयछि त्यो मन्त्रि बुद्धिमा मण गमनमा गेको जीवलाई जमष बापु बाहिरतिर
 दिन्छ । बाहिर निस्कंदो। यमले हुनो कष्ट महत् पडछ । यम इत्यन उमको फिर कर्नाति रहन्छ, यम अर्को छै र यमको मन्त्र छ कि सुम्भ मन्त्रो हुन्छ ॥ २२ ॥ बाहिर
 ४. एतत् र यन्मा मन्त्रा कृति हो छत्रपराउदै र ज्ञान नरहनाले कदनमा कन गडछ ॥ २३ ॥ त्यसको पालन गर्ने माया-विना मय नवमात्र विमुक्तो अभिप्राय हुन्छ

पुनरुत्पत्त्या दूर परादे विनैपक्षि महाप्रलयको विधिविधम प्रकृतं संका रदन्तु ॥८॥ त्रिगुण सृति कदा विपरादे काष्ठस्य दामन गरर युष्मो, जल, अग्नि, वायु आकाश, मन, इन्द्रिय
अप्य र अहङ्कार आदिममेव प्रजापदको संहात गर्नुको लागि अब परमेश्वरमा लोभ हुन्छ, अर्थात् महाप्रलय हुन्छ । जो बाबाबा आदि द्वारा मनलाई बलमा बाधेर जुन विरक्त साधकले
मनोपक्षि प्राप्त गरिपुष्का हुन्, तिनी प्रजा (विरक्तगण) को संगमार्थ परमात्मन्यारुप एवं अविनाशी पुराणपुण्य परमात्मालाई प्राप्त गर्दछन्, त्यो कदा पक्षि होइन । किनकि यो
मनोपक्षि प्राप्त भइसकेको छ । ॥९-१०॥ हे माता ! तिम्रो मन्त्रिभाषणे री परमेश्वरको द्रव्य पर—जो पद-पदमा व्याप्त छन् र जसको महिमा अकृत छ ॥ ११ ॥ फलतः ईश्वर
मात्रा मन्त्रादि शुभ परमेश्वर मनुष्य भएपछि बारीच आदि खाएर, योगप्रवर्तक मनःकुमार आदि महात्मा तथा ऊचरूप सिद्धांतको कुरै होइन, जस वेदनाका विधाता स्वयं प्रजाजीनार्थ

पुनरुत्पत्त्या निलविक्रमन इन्द्रियार्थभूतादिभिः परिचूर्त प्रतिमङ्गिनीपुः ॥ अन्त्याकृतं विराति यद्वै शुणत्रयात्मा कालं परान्मयमनुभूय परः स्वयम्भुः
॥ १ ॥ एवं परेत्य भगवन्तमनुप्रविष्ट ये योगिनां जितमरुन्मनसो विरागाः ॥ तेनैव माकममृतं पुरुषं पुराणं ब्रह्मप्रधानमुपयान्त्यमाताभिमानाः
॥ १० ॥ अथ नै सर्वभूतानां हृत्पद्मेषु कृतालयश्च ॥ अतानुभावं रागं ब्रज भावेन आमिति ॥ ११ ॥ आद्यः स्थिरचराणां यो वेदगर्भः महादे-
व ॥ योगेश्वरः कुमारद्यैः मिदेषां प्रवर्तकैः ॥ १२ ॥ भद्रदृष्ट्याऽभिमानेन निःसङ्गेनापि कर्मणा ॥ कर्तृत्वात्पुणं ब्रह्मपुरुषं पुरुषर्षभम् ॥ १३ ॥
यत्किञ्चिदुत्तमः काले कालेश्वरमूर्तिना ॥ जाते शुणव्यतिकरे वयापूर्वं प्रजायते ॥ १४ ॥ ऐश्वर्यं पारमेष्ठ्यं च तेषां धर्मविनिर्मितम् ॥ निषेव्य
पुनरुत्पत्त्याऽऽ शुणव्यतिकरे मति ॥ १५ ॥ ये त्विहामक्तमनसः कर्मसु श्रद्धयान्विताः ॥ कुर्वन्त्यप्रतिपिदानि नित्यान्पि च कृत्स्नशः ॥ १६ ॥
राजानाः कुण्डमनसः कामात्मनो जितेन्द्रियाः ॥ पितृन् यजन्त्यनुदिनं गृहं च भित्ताश्रयाः ॥ १७ ॥ त्रैवर्गिकास्ते पुरुषा विमुखा हरिभक्षसः ॥
त्यायां कथनीयेतुर्विक्रमस्य मधुद्विषः ॥ १८ ॥ नूनं देवेन विहता ये चाच्युतकया मुषाभ ॥ हित्वा मृषन्त्यस्मद्गायाः पुरीषमिव विदुभुजः ॥ १९ ॥
वृक्षेभ्यश्चार्द्राऽपि पितृलोकं व्रजन्ति ते ॥ प्रजामनुप्राप्यते श्मशानान्तक्रियाकृतः ॥ २० ॥ ततस्ते क्षीणमुहताः पुनर्लोकमिषं सति ॥ पतन्ति
विश्रान्तैः स्रव्यो विप्रशितोदयाः ॥ २१ ॥ तस्मात्त्वं सर्वभावेन भजस्व परमेष्ठिनम् ॥ तद्गुणाश्रयया भक्त्या भजनीयपदाम्बुजम् ॥ २२ ॥

मन्त्रकोश पदो गौर वसि भेदार्ह शालेय कर्णेश्वरः अभिमानले लक्षितः आत्ममा आपनो अविकारानुपार संततमा ज्ञाने पदं ॥ १२-१४ ॥ अत्र अवि शार यी सर्वनाहं
पुणः ॥ १५ ॥ परमेश्वरको उपभोग प्राप्त भएर मनुष्य परमात्मको प्राप्त हुन्छ ॥ १५ ॥ जो अहङ्कार निवर्तन (निष्कर्म) गर्ने वै गर्दछन् जसको मनमा राजागुणको अधिकार रहन्छ र
जो उपभोग जसको वशमा होन्छ, वरमा १ (स्थायी) प्रतिष्ठित पदको आगमनमा लभ्य रहन्छ । जो उन लभ र कामका मायका कारणमा अन्ति रहन्छन्, भगवान्को गुणमान
गह्रान् १ (शक्ति) जसको राजा बन्नु छाड्न विप्रानि दंगल, यसरी जो मग्न-कथागत छाडेर स्वदेहमा कुलमा अस्ति रहन्छ, ती हुन् । अमली हुन् ॥ १६-१९ ॥ भगवान्को दक्षिण भिन्न
अन्त्यापयम संवत्सरक विपपूर्वक गन व्यक्तित्वको राजा जयमाको दक्षिण (पूम) मार्गद्वय भिन्नको ज्ञान ॥ २० ॥ त्यहाँ पुण्यधीन पुनामात्र देवताहरू जितलाई विद

गतः ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रलयकालमात्रं विधातुं ब्रह्माण्डं आकृष्ट्वा त्रीन गणैः कर्कः पालयति ॥ अन्तर्-दृष्टं कुरुको ब्रह्मर्षीता कुर्वन् गर्दभे, तिनै हजुरनाई मेलें आपनो उदारमा
 कर्मो धारण मरं, यमैसा म उचक पदं ॥ ४ ॥ दुर्जनको दमन र प्रज्वलकको पालन मनेका लागि हजुरले जम्मी केला केलाया बारादादि जनेक भवनार लिनुमण्छ्यो, उमै गरी
 हजुरको या कपिल भवनार पनि ज्ञानमार्गको उपदेश दिनका लागिने मणको ॥ ५ ॥ जम्को नामको भवन कोनेन गने र कहिलेकाहीं स्मरण गर्नाले बाण्डाल पनि भोमपाग घरेको
 भविष्यारी र आइगरीय बःदक, स्वमको दर्शनले पाहने सामको त हुने छैन ॥ ६ ॥ पूर्वक्रममा विधिपूर्वक कोरी नपक्वो, इत्य र नीधंवासा, व्रत, दान आदि गरेको कसम्वरूप यम
 क्रममा इति-वर्तिन मने उचक भविष्यार प्राप्त हुन्छ ॥ अनन्तर जम्को शिरोमा हजुरको नाम स्मरणन र ओं मूषे हजुरको भजन गर्ने गर्छ, त्यो बाण्डाल पनि सर्वभेद छ ॥ हजुर नै
 परब्रह्म र परमात्मक तथा विष्णु हुनुहुन्छ ॥ बाल विषयबाट मन पृथक् गच्छति नै हजुरको चिन्तन गर्ने नहिन्छ, हजुरको कृपादि भाषणि मात्र जीव जन्म-मरणको चक्रबाट
 गन्तजातः ॥ २ ॥ म एव विश्वस्य भवान्निधने गुणप्रवारेण विभक्तवीर्यः ॥ मर्गाद्यनीहोऽवितयाभिमन्धिरात्मेश्वरोऽन्तर्यामहसराक्तिः ॥ ३ ॥
 म त्वं मृनो मे जटरेण नाय कथं न यम्योदर गतदामीत् ॥ विश्वे युगान्ते वटपत्र एकः रंते स्म मायाशिशुरंघ्रिपानः ॥ ४ ॥ त्वं देहतन्त्रः
 प्रमाय गाम्पनां निदेशभार्जा च विनो विभूतये ॥ यथाऽवतारास्तव शृकरादवन्तथाऽयमप्यात्मपथोपलब्धये ॥ ५ ॥ यन्नामधेयश्रवणानुकीर्तनाद्यन्म-
 ह्मणावन्तमरणोदपि कश्चित् ॥ सादोऽपि मयः मवनाय कल्पते कुतः पुनस्ते भगवन्तु दर्शनात् ॥ ६ ॥ अहो वन भपचोऽतो गरीयान् यज्जिह्वाभे
 वर्तते नाम तुभ्यम् ॥ तेपुस्तपस्ते जुहुवुः मस्तुरार्या ब्रह्मानुबुनाम् गृह्णति ये ते ॥ ७ ॥ तं त्वामहं क्लृप्तं परं पुमांश्च प्रत्यक्सोतस्यात्मनि संविभा-
 व्यम् ॥ स्वतेजसा प्यस्तगुणप्रवाहं वन्दे विष्णुं कपिलं वेदगर्भम् ॥ ८ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ ईडितो भगवतिव कविलाभ्यः परः पुमान् ॥ वाचाऽ-
 विक्लवयेत्याह मातरं मातृवत्सलः ॥ ९ ॥ कपिल उवाच ॥ मार्गणानेन मानस्ते मुमेव्येनोदितेन मे ॥ आस्थितेन परां काष्ठमचिरादवरो-
 त्त्यमि ॥ १० ॥ श्रद्धस्त्वेतन्मनं मया जुष्टं यद्वज्रवादिभिः ॥ येन मामभवं याया मृत्युमृच्छन्त्यतद्विदः ॥ ११ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति प्रदर्श्य
 भगवान्मनीं नामात्मनो गतिम् ॥ स्वमात्रा ब्रह्मवादिन्या कपिलोऽनुमतो ययौ ॥ १२ ॥ मा चापि तनयोक्तेन योगादेरोन योगयुक् ॥ तस्मिन्ना-
 श्रम आपीडे मरस्वत्याः समाहिता ॥ १३ ॥ अभीक्ष्णावगाहकपिरान् जटिलान्कृटिनालकान् ॥ आत्मानं चोन्नतपमा विभ्रती चीरिणं कुराम् ॥ १४ ॥
 एक हुन मकल ॥ हजुर नै वेदका प्रधान आधार हुनुहुन्छ ॥ हे भगवन् ॥ म हजुरनाई ब्रह्मम पदं ॥ ७-८ ॥ मैत्रेयकी मन्दछत्र हे विदुः ॥ माना देवहृत्किते जव पसरी कपिल
 भगवान्को भुति गरिन् सब आमाको हिसका निश्चि कपिन्देनले यमोर्गतापूर्वक भने— ॥ ९ ॥ हे माना ॥ मैले पुताएको यम मल नाममा तिदेर निमी छीम जीवन्-मुक्त हुनेछौ
 ॥ १० ॥ ब्रह्मज्ञानी जन मेरो मन (गांक्ष्य) को ममचन पदंछन् ॥ अनन्तर यममा हिडनाले निमी पनि छक हुनेछौ ॥ हो ॥ यमलाई मान्दैनन् ती भवपाशमा दुर्न्द-अन्द र्दछन्
 ॥ ११ ॥ मैत्रेय मन्दछत्र—हे विदुः ॥ माना देवहृत्किते जमरी आत्मज्ञानको उपदेश दिएर र उनीबाट अनुमति लिएर कसिलेदेव यहाबाट हिडे ॥ १२ ॥ मयै वेलादेखि उनले बढाएका
 निधि अनुसार एकमात्रिण यई माना ब्रह्मनि मरस्वती नदती किन्दार आश्रमका एउटा बांलाभ्याम गर्ने लागिन् ॥ १३ ॥ दिनको खन पन्त न्यान गर्नाले राम्रो कपाल ताईप,

इयं पदभा भव र उल्लस वचन स्तोत्र कठोर स्वस्था शरीरं तो नादै बुधंत भद्र प्रजापति कदमका शारंग्य आश्रयता श्री मयं सम्पदिक विष्ट जुन तपस्या र बांगलले नै प्राप्ति
 भव ॥ १० ॥ यमै कारण स्वम आश्रयको निर्मित देवता पनि लोभिते ॥ १४ ॥ ग्यम आश्रयमा हावी-दांतका पलेष विष्ट, तिनमा खेता विछोना विछाहको विष्ट र सबै सामान
 मुनको योग मुण्डको भासन (चोरी) र राखिका विष्ट, तिनमा नश्य उपना विष्ट ॥ स्फटिक र वरकनयिका भिनाइरमा अनेक सुन्दरीगणका विष्टिक वनेका विष्ट, तिनमा
 हनमा टन्डन रनप्रदोप विष्टमान विष्ट ॥ कुलेका बरगृह आदि इवद्वय ग्यम आश्रयको घोसा बदाइरको विष्ट, इष्टरमा वर्षागम हाम्दये र अमर गुजन गरिरहेये ॥ १५-१८ ॥
 वांछिताका गवाशमा हुनेका कर्मका मुण्डा भिदै देवदुति कदम प्रजापति जनविहार गर्दये र मन्थर, विष्णु आदि उनलाई स्तुति (संगीत) ले प्रगन्न गर्दये ॥ यस्ता सुख-
 गामका निमित्त इन्द्रपुरीका ललनाहरू पनि जालापिन विष्ट, किन्तु देवदुतिनाई यमको गवाश यन अनिकति पनि कह मएन, तर पनि वनेवासी मण्डलित्र बव सारा पनि उनलाई छाडेर

प्रजापतिः कदमस्य ततोयोगवर्जाम्भतम् ॥ स्वगाहंभ्यमनोपम्यं प्रायं वेमानिकैरपि ॥ १५ ॥ पयःकननिभाः शय्या दान्ता रुमपरिच्छदाः ॥
 आमलानि च हेमानि मुग्धपर्शस्निग्धानि च ॥ १६ ॥ स्वच्छास्फटिककुञ्जेषु महामारकतुषु च ॥ रत्नप्रदीपा आभ्रान्ति ललनारत्नमयुताः ॥ १७ ॥
 शुद्धोद्यानं कुमुदितं रम्यं बहुमरुदुर्भेः ॥ कूजद्विहङ्गमिथुनं गाफमत्तमधुव्रतम् ॥ १८ ॥ तत्र प्रविष्टमात्मानं विबुधानुचरा जगुः ॥ वाय्यामुत्पलगन्धिन्यां
 कदमेनोपलानितम् ॥ १९ ॥ हित्वा तदीप्पिततमप्रत्यावृष्टलनोपिताम् ॥ किञ्चिच्चकार वदन् पुत्रविश्लेषणानुरा ॥ २० ॥ वनं प्रव्रजिते पत्या-
 वपत्यविरहानुरा ॥ ज्ञाततत्त्वाऽयभ्रुष्टं वत्से गोशिव वरमला ॥ २१ ॥ तमेव ध्यायती देवमपत्यं कपिलं हरिम् ॥ नभूवाचिरतो वरमं निःस्पृहा तादृशे
 गृहे ॥ २२ ॥ ध्यायती भगवद्रूपं यदाह ध्यानगोचरम् ॥ मुने प्रमन्नवदनं ममस्तव्यस्तर्जितया ॥ २३ ॥ भक्तिप्रवाहयोगेन केराग्येण कर्त्तव्यमा ॥
 युक्तानुष्ठानजालेन ज्ञानेन नृद्धहेतुना ॥ २४ ॥ विशुद्धेन तदाऽऽत्मानमात्मना विश्वानोमुखम् ॥ स्वानुभूत्या तिस्रोभूतमायागुणविशेषणम् ॥ २५ ॥
 मा नद्वयि स्थितमतिर्भगवत्यात्मसंश्रये ॥ निवृत्तजीवापचित्वात्कीर्णकेशानिर्बृतिः ॥ २६ ॥ नित्यरूढसमाधित्वात्परावृत्तगुणधमा ॥ न सम्मार
 तदात्मानं स्वप्नं दृष्टमिवोन्वितः ॥ २७ ॥ तदेहः परतः पोषोऽयकुशरचाभयमभवान् ॥ त्रयो मलेरवच्छन्नः सधूम इव पावकः ॥ २८ ॥ स्वाङ्गं तपोयो-

हिदिष्टि ॥ तब सी गाई हें व्याकुल भद्र, बनेको बालो विछाहको ईश्वर ॥ १९-२१ ॥ यद्यपि उनलाई सवज्ञान प्राप्त भइसकेको थियो, तापनि उनको हृदयमा पुन-विषयोंको कह
 स्पष्ट दृष्टिदेखेको थियो ॥ भगवान् कविलेखको स्वरूप यदागई देवदुतिको विष्ट परिपूर्ण गृहस्थीवाट हट्यो र तिनका माया शयनाइक नष्ट भए ॥ २ ॥ कपिलदेवले जुन रूपको ध्यान
 गनं संशोध विष्ट, ग्यम मधुर हाम्पदुक गवाशको मण्डलं रूप र भिन्न-भिन्न अवयवहरूको ध्यान यदागई तिनको बुद्धि स्थिर भयो ॥ आत्म-समात्म-विषयको भेद-बुद्धि निश्चय
 भएको हुनाले तिनका कार्याक, वाचिक, मानसिक रलेख नष्ट भएर उनलाई आत्मानन्दको अनुभव हुनलाग्यो ॥ नित्यपति समाधि लागिरहनाले उनको सच्च-रूप आदि गुणमूलक भव
 हगयो ॥ २३-२६ ॥ मुनेर उठेका व्यक्तिलाई जस्तै स्वप्नका मटनाको स्वरूप रहन्, त्यसै गर्ना निःश्रय समाधिस्थ रहनाले उनलाई आफ्नो धर्मको पनि शुद्धि रहेन ॥ २७ ॥

कर्म प्रजापति द्वारा नियुक्त किन्नरीक देवहूतिकों को जान जानकों व्यवस्था गर्दये र योगाभ्यास मारगद्वारा तिनलाई कुनै भौतिक कलेछले दुःख दिईनभ्यो । त्यसै कारण उनको
 वेद वरर हुनबाट बाँधियो, त भव स्वयं हेर विचार भगनाल धर्ममा बसल ज्ञेयो धियो, वर्तते नो धमबुद्ध भाषो ई देखिनिषत् । तपस्या र योगाभ्यास गर्दै देवहूति समवागत
 यति वर्ता न्यव्य रक्षयिन् कि उनलाई कपाल लक्षणको र देहबाट बन्न मुक्तको पनि भवान रहनभ्यो ॥२९॥ तिनको देहको रक्षा र प्रारब्ध (देव) बल नै श्वादेको धिया ।
 यस प्रकार कपिलदत्तले भनेको मार्गबाट बिहनाले धर्म स्वयम्मा नै देवहूतिलाई निवृत्तक आत्मस्वरूप परब्रह्मको प्राप्ति भयो ॥ ३० ॥ जुन स्थानमा देवहूतिलाई मिष्टि प्राप्त भयो
 धियो त्यो पुष्पक्षेत्र पिष्टपदको नामले तीनै लोकमा प्रसिद्ध भयो । योगाभ्यास द्वारा योगको तिनको देह 'मिद्धिदा' नामकी नदीको रूपमा वर्णित भयो ॥ ३१-३२ ॥

गमयं मुक्तकरो गताम्बरम् ॥ देवगुप्तं न वृवुषे वासुदेवप्रविष्टधीः ॥ २९ ॥ एवं मा कपिलोक्तेन मार्गेणाचिन्तः परम् ॥ आत्मानं बद्ध निर्वाणं
 भगवन्तमवाप ह ॥ ३० ॥ तद्धीरामीत्युप्यतमं क्षेत्रं त्रेलोक्यविश्रुतम् ॥ नाम्ना मिद्धिपदं यत्र सा समिद्धिमुपेयुषी ॥ ३१ ॥ तस्यास्तद्योगविधुत-
 मात्यं मर्त्यमभूत्परितः ॥ स्रोतमो प्रवरा मौम्य मिद्धिदा मिद्धमेविता ॥ ३२ ॥ कपिलोऽपि महायोगी भगवान्पितुराश्रमात् ॥ मातरं समनुज्ञाप्य
 प्रागुदीचीं दिशं ययौ ॥ ३३ ॥ मिद्धचारणमुन्मथैर्मुनिभिश्चाप्मरोगैः ॥ स्तूयमानः समुद्रेण दत्तार्हणनिकेतनः ॥ ३४ ॥ आस्ते योगी ममास्थाय
 मास्त्वानाथैरभिष्टुतः ॥ त्रयाणामपि लोभानामुपशान्त्यै ममाहितः ॥ ३५ ॥ एतन्निगदितं तस्य यत्पृष्टोऽहं तवानघ ॥ कपिलस्य च संवादो
 देवहूत्याश्च पावनः ॥ ३६ ॥ य इदमनुशृणोति योऽभिधत्ते कपिलमुनेर्मतमात्मयोगमुखम् ॥ भगवति कृतधीः मुपर्णिकेतावुवलभते भगवत्यदार-
 विन्दम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुण्ड्रे तृतीयस्कन्धे कपिलेयापाख्याने त्रयविंशतमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

मातामित्र आज्ञा लिखर यंतीश्वर नगिन कर्म प्रजापतिको आत्म चिन्दमरुत ईयान दिक्षाया पुने । ती त्यहाँ मष्टुदत्तमा बसेर तीनैलोकलाई ज्ञानि प्राप्त गगउनको चिन्ति बल पनि
 योगाभ्यास गरेरन्, १ ढ, पाण, कप्या, कर्षि-मुनि र माख्यमात्रा उमा-हमा ज्ञान उनको भुक्ति पन गर्दये ॥ ३३-३५ ॥ हे विदुर ! तिमिले मणित जुन कपिलदेव र देवहूतिको
 पवित्र महाद मोषका धियो त्यो मिले सुनाइदिने । कपिलदेवको उपदेष्टव्य रहस्य जो व्यक्त गर्थे कुन्दल, त्यसको माहात्म्य विष्ट लायल र भव यमा मयनार्थ अवश्य भगवद् प्राप्ति
 हुन्छ ॥३६-३७॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पंचमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

इति 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते

श्रीमद्भागवते तृतीयः स्कन्धः समाप्तः ।

अथ 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते
श्रीमद्भागवते चतुर्थः स्कन्धः प्रारभ्यते।

श्रीहृतिः । स्वायम्भुव मनुका इह कन्याको वंश विष्मार ।—मैत्रेय भन्दछन्—हे विद्वत् । स्वायम्भुव मनुको शकृपा पत्नीबाट इह छोरा र तीन छोरी उत्पन्न भए । यी आकृति, देवहृति र अग्रनि नामले प्रसिद्ध थिए ॥१॥ राजा मनुले तीसरी भ्रातृमनी आकृतिनाई छतकपाको अनुमतिदेखि पुत्रिका-धर्मको विधानले कृषि नायका प्रजापतिनित्तन विवाह गरे दिए ॥२॥ ईश्वरको प्यान गर्दै ब्रह्मदेवको अमरान् कृषि प्रजापतिनित्तन निववाट घेरा छोरो र घेटी छोरी उत्पन्न गरे । ३। तिनमा पुत्र मोक्षार्थ पञ्चकृषक भारी विष्णु भगवान् थिए र कन्या भगवन्मिथ कश्चित् पृथक् गर्छन् लक्ष्मीको उपाध भन्ने 'दक्षिणा' थिए ॥४॥ अग्नि स्वायम्भुव मनु कतिपय ब्रह्मन् भएर आफ्नी छोरीमिथ गी परम तेजस्वी छेलासाई भाष्यो पर ग्याए र दक्षिणासाई ठविले गर्छे ॥५॥ सब दक्षिणासाई पतिको इच्छा भयो, तब तिनसाई भगवान् पञ्चदलले ब्रह्म गर्नुभयो । बसले दक्षिणासाई निदे कानन्द प्राप्त भयो र

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ मैत्रेय उवाच ॥ मनोस्तु शतरूपायां निमः कन्याश्च जज्ञिरे ॥ आकृतिर्देवहृतिश्च प्रमृतिरिति विश्रुताः ॥ १ ॥ आकृति रुचये प्राज्ञादपि भ्रातृमतीं हृपः ॥ पुत्रिकाधर्ममाश्रित्य शतरूपाऽनुमोदितः ॥ २ ॥ ऋजापतिः स भगवान् रुचिस्तस्यामजीजनत् ॥ मिथुनं ब्रह्मवर्चस्वी परमेण समाधिना ॥ ३ ॥ यस्तयोः पुरुषः साक्षाद्विष्णुर्यज्ञस्वरूपधृक् ॥ या स्त्री सा दक्षिणा भूतेशभ्रूताऽनपायिनी ॥ ४ ॥ आनिन्द्य स्वगृहं पुत्र्याः पुत्रं विततरोचिषम् ॥ स्वायम्भुवो मुदा युक्तो रुचिर्जप्राह दक्षिणाम् ॥ ५ ॥ तां कामयानां भगवानुवाह यनुयां पतिः ॥ तुष्टायां तोषमापन्नोऽजनयद्ब्रह्मदशामजान् ॥ ६ ॥ तोषः प्रतोषः मन्तोषो भद्रः शान्तिरिहस्पतिः ॥ इष्मः कविर्विभुः स्वह्नः सुदेवो रोचनो द्विषद् ॥ ७ ॥ तुषिता नाम ते देवा आमन्स्वायम्भुवान्तरे ॥ मरीचिमिश्रा ऋषयो यज्ञः सुरमणेश्वरः ॥ ८ ॥ मियत्रनोत्तानपादौ मनुपुत्रौ महौजमौ ॥ तत्पुत्रयोत्र-नसृणामनुवृत्तं तदन्तरम् ॥ ९ ॥ देवहृतिमदात्तात् कर्दमायात्भजां मनुः ॥ यत्सम्बन्धि श्रुतप्रायं भवता गदतो मम ॥ १० ॥ दक्षाय ब्रह्मपुत्राय प्रमृतिं भाषावन्मुः ॥ प्रायन्त्यहकृतः सर्गमिलोक्तयां विततो महान् ॥ ११ ॥ याः कर्दममुताः प्रोक्ता नव ब्रह्मर्षिपत्नयः ॥ तामां प्रमृतिप्रमव-

पञ्च-भगवान्ले पनि प्रसन्न भएर तीस्र बाइ पुत्र जन्माए ॥६॥ ती ताम्, प्रतोष, मन्तोष, भद्र, शान्ति, इहस्पति, इष्म, कवि, विभु, स्वह्न, सुदेव र रोचन नामले प्रसिद्ध भए ॥७॥ स्वायम्भुव मन्तन्तमा यी 'तुषिता' देवता कथिए । मरीचि आदि सर्गि र पञ्च नामक भगवान् यै देवताका अधीश्वर इन्द्र भए ॥८॥ महागज मनुका प्रियवत र उगतपाद यी दुवै भगवेत्रस्वी छोरा थिए । तिनका छोरा-नाति र नातिनाहरूले माया मन्तन्तमाको पालन गरे ॥९॥ हे तात ! मनुले आफ्नी अर्की कन्या देवहृति ब्रह्मर्षि कर्दमासाई दिएका थिए तिनको ईश्वरको विषयमा यत्तै वर्णन तिमीले गरेको पुञ्जबाट तुमिभक्त्या ॥१०॥ यसै गरी मनुले ब्रह्माजीका पुत्र शकृपापतिथि आफ्नी ब्रह्मि नामको कन्या विवाह गरे दिए । तीबाट यै भगवान् तीर्थ लोचमा कैलिरका छन् ॥११॥ हे विद्वत् ! मिते कर्दमजीका पुत्र जी बन्वाहरूको पुत्रान्द कहिले भनेर, तिनी ब्रह्मर्षिजी नौ पत्नी भए, सब निन्दो वंशजस्वरु भगवान्

१. पुत्रिकाधर्मः—(कर्माधर्म प्रजापतिरि मन्त्रं ब्रह्मा अर्हकृतम् । आकां वो कान्ते पुत्रः स मे पुत्रः । मरिचिमि-राय आह भगवत्को र राहन्ति सप्त दत्त मरिचि को हो कृष्ण स तिमीले र विन्दु । यमदाह पुत्र पुत्र २ पुत्र-नाम रीरा पुत्र दुवै । यमो कथोक्त भएर कथामा विन्दो 'पुत्रिका धर्म' कहिन्छ ।

सुनुद्वयम् ॥ १२ ॥ कर्दमाङ्गं पूर्वा र महर्षि मरीचिकी व-ना कलापिल करण तथा रुषिया नामका दुह छात्रा वर्तमान । तिनैका स्नानानले गथा नमत् मरिचका ॥ १३ ॥
 हे पत्नय ! धर्मिमाका विरज र चित्रव नामका दुह पुत्र र देवकुल्या नामकी योटी कन्या उत्पन्न भवन् । पति ती श्रीविक्रिका पदप्रहासन-जलसे गङ्गा भवन् ॥ १४ ॥ अत्रि श्रुषिकी कनी
 भनसूपाको गर्भबाट आबिष्टु, महादेव र ब्रह्माजीका अक्षराट कन्याः दत्तपुत्र, दुर्वासा र चन्द्रमा नामका तीन यक्षसी छात्रा भए ॥ १५ ॥ यति कथा सुनेर विदुरले सोचे-हे गुरो !
 जगद्गुरु उपनिष, भिषि र प्रत्यय मन भवता, विष्णु र महादेव यी तीनै देवताले हुन अभिषेकसे अत्रि धुनिको जन्म लिप्ता छिन् । यो महाई भन्नुद्वयम् ॥ १६ ॥ अ मैत्रेयजी भन्न
 बागे—त्रय ब्रह्माजीले ब्रह्माजीनामा भेद मरिचिकी सुत्रि रचनको जाहा दिछ, अनि ती तपस्या मन आपनी मरिचिकी यति श्रद्धा पर्वतमा गए ॥ १७ ॥ त्यहाँ निर्विन्ध्य
 नदीको प्रवादिन जलले मरिचि र शब्दायमान तथा कलापिल गुरोले दुर्वासा पलाय र अक्षरको बलमा महाभुनि अत्रि प्रलापाय इमा आफ्नो पितृ वधमा शरै

श्रोच्यमान निबोध मे ॥ १२ ॥ पत्नी मरीचिन्तु कन्या सुपुत्र कर्दमान्मजा ॥ कश्यपं पूर्णिमानं च ययोरापुरितं जगत् ॥ १३ ॥ पूर्णिमाऽसूत विरजे
 विष्णुं च परंतप ॥ देवकुल्यां हवेः पादशौचाद्याऽभूत्परिविवः ॥ १४ ॥ अत्रेः पत्न्यनसूया श्रीगङ्गे सुयशामः सुताम् ॥ दत्तं दुर्वासेन सोममात्म-
 शान्दमम्भवान् ॥ १५ ॥ विदुर उवाच ॥ अत्रेर्गृहे मुरश्रेष्ठाः स्थित्युत्पत्यन्तहेतवः ॥ किंस्त्रिचिकीर्षवो जाना एतदाख्याहि मे गुरो ॥ १६ ॥
 मैत्रेय उवाच ॥ ब्रह्मणा नोदितः सृष्टावत्रिर्ब्रह्मविदां वरः ॥ मह पत्न्या ययावृक्षं कुलादि तपमि स्थितः ॥ १७ ॥ तस्मिन्मभून्स्तत्रकपला-
 शाशोककानने ॥ वाभिः सवद्भिरुदुष्टैर्निर्विन्ध्यायाः यमन्ततः ॥ १८ ॥ प्राणायामेन संयम्य मनो वर्षशानं मुनि ॥ अतिष्ठदेकपादेन निर्द्वन्द्वोऽ-
 निन्मभोजनः ॥ १९ ॥ शरणं ते प्रपद्येऽहं य एन जगदीश्वरः ॥ प्रजामात्ममर्मां महं प्रपञ्चलितिति चिन्तयन् ॥ २० ॥ तपयानं त्रिभुवनं
 प्राणायामेनमाऽमिना ॥ निर्गतेन मुनेर्धूर्ध्वः समीक्ष्य प्रभवस्त्रयः ॥ २१ ॥ अप्सरोमुनिगन्धर्वमिद्विद्याधरोरगैः ॥ वितायमानयशमन्तदाश्रमपदं
 ययुः ॥ २२ ॥ तन्प्रादुर्भावमयोगविद्योतितमना मुनिः ॥ उत्तिष्ठन्नेकपादेन ददर्श विबुधर्षभान् ॥ २३ ॥ प्रणम्य दण्डवद्भ्रमावुपतस्थेऽहं गान्निः ॥
 वृषहंससुपर्णस्थान्स्वैः स्वैर्भिर्ब्रह्म चिद्भित्ताम् ॥ २४ ॥ कृपावलीकृत इमद्वन्द्वेनोपलभितवान् ॥ तद्रोचिषा प्रनिहते निर्मात्य मुनिरक्षिणा ॥ २५ ॥

सप्त वर्षयम् केवल हावा पिपर निर्द्वन्द्व मायले रीटै सुशुभा उपस्थित ॥ १८ ॥ १९ ॥ त्यस कला श्री पां चिन्तन मरिचिका विष्ट-जो साग जगद्का ईश्वर छुन, हावा छुन, प्रथमा ॥ १ ॥
 श्री हावालाई आहूतसे स्नान देउन् ॥ २० ॥ ब्रह्मायामकी काष्ठता प्रत्यक्ष अत्रि धुनिको भक्तकन्या बाहिर निष्के र तीनै लोकलाई तप पात्र अभिनलाई देखेर भयमा, मान ॥ २१ ॥
 पिछ विदाधर तथा नागणा इमा मान गरिने योग्य गुण भएका ब्रह्मा, विष्णु र महादेव-यी तीनै जगत्पति अत्रिधुनिको आश्रममा उपस्थित भए ॥ २२ ॥ २३ ॥ ना नान नाना ॥ २४ ॥ यमन
 कागमन भएका विद्यो, यकले अत्रि धुनिको भन्तःकन्या ब्रह्माश्रम गएर आफ्नो र रीटै सुशुभा उपस्थित यी धुनिको आकाशमा स्थित सुशोभित, आफ्नो दन्तारि ॥ २५ ॥ २६ ॥
 सुनःमनबाट प्रवक्ता प्रष्ट गर्दै तथा इषभ, ईम पर्व गङ्गमा चरेर बरिच, ब्रह्मा र अत्रि यी तीनै देवलाई देखेर तथा पत्नीमा लुट्टी के लयमात्र तथा प्रथमा ॥ २७ ॥ २८ ॥

भद्राजलि आरंभ शर । ती उनको संरक्षण तेजस्व आनिह आपना दुर्ब आंखा धिस्ले र विपत्ताई उर्नेमा क्षमार् र हात जोरेर लक्षे सांक्रमा ती त्रिदशकं आनश्य मयूर र गुन्द ॥ ११॥
 यमनी स्तुति धर्मेनागे ॥ २३-२६ ॥ अविमर्शिते मने-ने देवता हो । तपाईं बाबाका भिन्न भिन्न मुखाद्वारा जगत्को उत्पत्ति, स्थिति तथा लायका निमित्त पुनः पुनः विभिन्न प्रकार
 भाग्य भन, भवा, विष्णु र शिव इतुष्ट, म इतुष्टनाई नमस्कार मर्दन्तु । अ, मश्रुम्, मले कुन देवताको आवाहन गरेको निर्दे ॥ २७ ॥ मन्त्रान-शक्ति हो निमित्त मिन केवल दक्ष
 मण्डपका निमित्त मन्त्रको भाग्य । ती सर्व देवताको मन्दस्ति पनि अगोत्र इतुष्ट र मने देवता परा काउनु भयो । यमले मलाई निकै आधर्य भएहेको छ । यहाइतु प्रत्यक्ष भाग्य
 रगतो फलम् मन्त्रद्वय ॥ २८ ॥ मनेपत्री मन्दस्ति-हे चिदुर । यदि मुनिका तबन मुने तीने देवता होले र उनले मुनिको मयूर बायोमा मने ॥ २९ ॥ दक्षग मन्दस्ति — हे अर्धन !
 निमो मन्त्रमेव ॥ ३० ॥ निमोले तुन मन्त्र मनेका धिया, यहा पुर्ण भयो हो । यमको प्रतिश्रुति केही भयो छैन । निमोले कुन ईश्वरको ध्यान गरिका धिया, ती हामीने हो । ३० ॥

वेनस्तत्प्रमाणं युञ्जन्स्तावीत्संहतांजलिः ॥ श्लक्षण्या मूक्या वाचा मर्कनोक्तगरीपमः ॥ २६ ॥ अत्रिल्लाव ॥ विश्वोद्भवमिहिलेपु विमज्यमानेमांशगु-
 णैर्युग्मं विमृहीतदेहाः ॥ ते ब्रह्मविष्णुगिरिशाः प्रणतोऽस्म्यहं वस्तेभ्यः क एक भवती म इहोपहृतः ॥ २७ ॥ एको मनेह भगवान्विविधप्रधानश्रिती-
 कृतः प्रजननाय कथं नु ययम् ॥ अत्रागतास्तनुमतां मनमोऽपि द्राष्टुं नून प्रमीदत महानिह विमयो मे ॥ २८ ॥ प्रेथेय उवाच ॥ इति तस्य वचः
 श्रुत्वा त्रयस्ते विबुधर्षभाः ॥ प्रत्याहुः श्लक्षण्या वाचा हस्य तमृषिं प्रभो ॥ २९ ॥ देवा उचुः ॥ यथा कृतम्ने मङ्कलो भाव्य ते नैव नान्यथा ॥
 नमस्कृत्यस्य ते ब्रह्म यद्वै ध्यायति ते वयम् ॥ ३० ॥ अथास्मदंशभूतास्ते आत्मजा लोकविभ्रताः ॥ भवितारोऽङ्ग मद्रं ते विस्मस्यति च ते यशः
 ॥ ३१ ॥ एवं कामवरं दत्त्वा प्रतिजग्मुः सुरेश्वराः ॥ मभाजितान्तयोः सम्यग्दंपत्योर्मिषतोस्ततः ॥ ३२ ॥ मोमोऽभृद्वह्मणोऽज्येन दत्ता विष्णोस्तु योग-
 वित् ॥ दुर्वासाः शंकरस्याशो नित्रोधांगिरमः प्रजाः ॥ ३३ ॥ श्रदा त्वङ्गिरमः पत्नीवतसोऽमृत कन्यकाः ॥ मिनीवालीकुहू रामा वतुर्न्युनमतिस्तथा
 ॥ ३४ ॥ तत्पुत्रावगणास्तां स्मृतो स्वरोविषेन्तरे ॥ उन्त्यां भगवान्मत्सादुब्रह्मिष्ठप्रजापतिः ॥ ३५ ॥ पुलस्त्योऽजनयत्पत्न्यामगतस्य च हविर्भुवि ॥

अतः हे पुनः ! निमो कर्षण होम् । निमो परमा हामी तीने जनाको अंगले ज्ञापमान मान उगदिस्यात पुन उन्त्यन इतुष्ट ती निमो मुपदको विन्ना मनेन् ॥ ३१ ॥ निमोले
 इच्छित वर श्रि तीने पुनःवर ती दम्पतिबाट गरीर प्रति हुँदे, निमोले केका देवता आपना लोकमा फल मर ॥ ३२ ॥ महर्षि कविका शोराइका ब्रह्माजीको अंगदह चन्द्रमा,
 विष्णुको अंगदह वांगवला दक्षग र महादेवतीको अंगदह दुर्वासा उन्त्यन भय । अह कविका कविका मन्त्रानहको वर्णन मर्दन्तु ॥ ३३ ॥ कविका कविका पत्नी भद्रबाट
 मिनीवाली, कुहू, रामा तथा अनुयति पो नार कन्याहक उन्त्यन भय ॥ ३४ ॥ इनको कविक माछात् भगवान् उन्त्यन र ब्रह्मनिष्ठ बृहस्पति-पी इह छाना रनि भय, जमले स्वरोविष
 कवन्तरमा प्रतिदि प्राप्त मर ॥ ३५ ॥ महर्षि पुनःमनेले आपनी पत्नी हविर्भुवत् भगवन् र महातपस्वी विष्मालार्ह उन्त्यन मरे । ती दुर्वासा भगवन् दोषो ज्ञपमा ब्रह्मनिष्ठो

इयमा उत्पन्नम् ॥३६॥ विभवा सुनिर्वा पनो इदविदासो गर्भराट यक्षराज कुबेरको जन्म भयो र विश्वाकी कैकयी नामकी अर्की पत्नीबाट रावण, कुम्भकर्ण र विष्वाण्व नाम
॥३७॥ हे महामते ! यद्यपि पुलहकी स्त्री राखिले गर्भश्रेष्ठ, वरीयान र सहिष्णु नामका तीन पुत्र उत्पन्न गरिन् ॥३८॥ यद्यपि पत्नी क्रियाले साठी हजार गर्भावस्थामा
अविहृतलाई उत्पन्न गरिन् ती अश्वमेजले देदीप्यमान मरुहेका भिए ॥३९॥ हे कर्णव ! पशुहरूको भार्या ठाउँ अर्थात् अश्वमेजबाट चित्रकेतु आदि तान पुत्र उत्पन्न भए, या
मार्तन्धना शुद्धचित्त अक्षरि भिए ॥४०॥ तिनको नाम विषो-विष्वकेतु, सुरोधि, विरजा, मित्र, उत्पन्न, समुद्रधान भवान् । यीपातेक उनीडाया शक्ति आदि कह पुत्र पनि जन्मिए ॥४१॥
चित्ति अक्षरेण अविर्वा पत्नी पिष्ट् । तिनको गर्भराट तपोनिष्ठ, दस्यु (दशपि) नामका पुत्र भए, जो 'अश्वक्षित' नामले पनि प्रख्यात भिए । जब समुद्रमंथनो हुनात्त मुनि ॥४२॥
महाभाग समुद्रे स्थापित नामको भार्याबाट पाता र विष्वाण्व नामका दुई छोरा तथा श्री नामकी चौटी कन्या उत्पन्न गरिन् ॥४३॥ ती पाता र विष्वाण्वले मेरुक्षेत्रले आफ्नो

मोऽन्यजन्मनि दद्याग्निर्विश्वाभ्र महातपाः ॥३६॥ तस्य यक्षपतिर्देवः कुबेरस्त्विहविडामुतः ॥ रावणः कुम्भकर्णश्च तथाऽन्यस्यां विभीषणः ॥३७॥
पुलस्त्यस्य गतिर्भार्या त्रीनमृत सती सुतान् ॥ कर्मश्रेष्ठ वरीयामं सहिष्णुं च महामते ॥३८॥ क्रतोरपि क्रिया भार्या वाल्मिवल्यानस्यत ॥
ऋषीन्सष्टिमहत्तानि ज्वलतो मरुतेजसा ॥३९॥ उर्जायां जज्ञिरे पुत्रा वमिष्ठस्य परंतप ॥ चित्रकेतुप्रधानस्ते सप्त ब्रह्मर्षयोऽमलाः ॥४०॥ विप्र-
केतुः सुरोचिश्च विरजा मित्र एव च ॥ उत्पणो वसुभृद्यनो गुमाष्ठश्च दयोऽपरे ॥४१॥ चितिशत्वर्षणः पत्नी लेभे पुत्रं घृतव्रतम् ॥ दस्युम-
श्वरिरसं भृगोर्वरौ निबोध मे ॥४२॥ भृगुः स्यात्पुत्रो महाभागः पत्न्यां पुत्रानजीजनत् ॥ धातारं च विधातारं श्रियं च भगवत्पराम् ॥४३॥ आर्यात
नियतिं चैव सुते मेरुस्तपोरदात् ॥ ताम्भ्यां तपोरभवतां मृकण्डः प्राण एव च ॥४४॥ मार्कण्डेयो मृकण्डस्य प्राणादेरशिरा मुनिः ॥ कविश्च
भार्गवो यस्य भगवानुराना सुतः ॥४५॥ त एते मुनयः सत्तलोकान्मर्गोभाषयन् ॥ एष कर्दमदोहित्रमंतानः कथितस्तव ॥ शृण्वतः श्रद्धधानस्य
मयाः पापहरः परः ॥४६॥ ऋषिर्ति मानवीं दक्ष उपमेये राजात्मजः ॥ तस्यां ममर्जं दुहितुः षोडशामललोचनाः ॥४७॥ त्रयोदशोदाद्रमपि तयै-

भाषति र नियति नामकी कन्या दिए । तीबाट मृकण्ड र प्राण नामका दुई छोरा उत्पन्न भए ॥४४॥ तिनका मुखभूबाट कैमार्यदेव र प्राणबाट हुनिबर वेदक्षित्रीको जन्म भयो ।
वेदक्षित्रीका छोरा भगवान् उदना (शक्रपार्य) भए, जो कवि पनि कहिन्थे ॥४५॥ हे विदुर ! यी सबै मुनिहरूले आफ्ना-आफ्ना कल्याण द्वारा माता किलोक परित्थं पारिदिए । यो
मैले सिमीलाई कर्दमका नाबि-नानिकाका कल्याणको कल्याण सुनाए । जो पुलह ब्रह्मर्षक यो कथा सुन्दछ समस्त तिनका बापहरू एकैसाथ नष्ट गरिदिन्छ ॥४६॥ अश्वमेजका छोरा दक्ष
प्रजापतिमित्र अनुकी छोरी प्रहमिको विवाह भयो । तिनले माँह सुनपना छोरीहरू उत्पन्न गरिन् ॥४७॥ कल्याण् दक्षले सीपले वेद कन्याहरू धर्मलाई, पृथ्वी कन्या बर्हिनाई,

॥ दस्युम- भार्यादेव र कर्णवराट- पुत्री रावणको दोटा मरुतेजले पुत्रम-च दिव्य विष्णु कृपाय । भार्याकी कन्या मान्द भयो, सब भगवान्को भगवो- 'महाराष्ट्र' भगवद भगवो नाम मान्द भगवो- पुत्री वरुण
कोटी काम कन्याको गर्भे हुन्छरुमाँ छोप्य भगवो हुन्छ । भार्याको भगवो- 'मैले मया मयाभ्येव हो र मयाभ्येव निजको हुँ ।' केही दिनको भगवोको पुत्रीको कर्तव्य काम विचार गर्को भगवो भगवो भगवो- ए भगवो
हो । यहाँ भगवो भगवोको भार्याको भगवो भगवोको हरे ते हर दिव्य- 'महो कर्णवराट र हाइन, भार्यादेव महाराष्ट्र भगवो भगवो' भगवो- 'हो, हो, निजै मयाभ्येव-भगवो भगवो भगवो' ॥

मग्निः का अभिमानः दत्ता गावः, पशुमाने तथा शुभे नामको होन छोग उन्मत्त ॥ ६० ॥ गोवाटैतत्तत्तम् अग्नि उन्मत्त ॥ तीनै तीनैना रिता (पावक, पशुमान र घृष्टि) तथा एक पिनातः अघात अग्निमन्त्रि उन्मत्त भक्तिः अग्नि वातिन्मत्त ॥ ६१ ॥ वैदवादी बुद्धि पक्षधर्ममा जुन उन्मत्तम् अग्निको नाम तिरर आन्नेय पाव पावकम्, यती इत्ये अग्नि-
द्वाराट उन्मत्त अभिप्राय छ ॥ ६२ ॥ अग्निप्राचा, धर्मिषु, मातृया, आन्नेय, धर्मिन्मत्त र निग्निवत्—यो पितृहृत्तः पत्नी दक्षको छोग स्वधा धित् ॥ ६३ ॥ यो पितृहृत्तः स्वधाको
मध्याध धारिणी र यदुना नामको दूध कन्वाट उन्मत्त ॥ यो दूध नै ज्ञान-विज्ञानको साध्याभिनी र ज्ञानपानकः उपदक्ष पनका समर्थ धित् ॥ ६४ ॥ महादेवको पत्नी मती धित् ॥
यो मध नहल पति हो अनुपरा गदधिषु किन्तु जिनको गुण र छीलमा आपनो अनुपरा कुर्वे पूव उन्मत्त ॥ ६५ ॥ किनकि उन्मत्त प्रोदापन्ना ग्राम हुनुमदा पहिले नै आपना
पिताल कुर्वे अपराध नगरका गृह्ण अमानका विरक्त गन्धो उन्मत्त कोपवत्त यमार्थिन्मा अथ मन्त्र धारिद्विना ॥ ६६ ॥ इति श्रीमद्भगवते चतुर्थस्कन्धे महाटीकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

एवैकोनपञ्चाशत्माकं पितृपितामहेः ॥ ६१ ॥ वेदानिकं कर्मणि यन्नामभिर्नद्वान्तिभिः ॥ आग्नेय्य इष्टयो यज्ञे निरूप्यन्तेऽग्नयस्तु ते ॥ ६२ ॥ अग्नि
प्राचा बर्हस्पदः सौम्याः पितर आन्नेयाः ॥ माग्नयाऽनन्मन्तेषां पत्नी दाक्षायणी स्वधा ॥ ६३ ॥ तेभ्यो दधार कन्ये द्वे यदुना धारिणी स्वधा ॥
उमे ते ब्रह्मवादिन्यो ज्ञानविज्ञानपारंग ॥ ६४ ॥ भवत्य पत्नी तु मती भवे देवमनुव्रता ॥ आत्मनः महर्षी पुत्रं न लेभे गुणशालितः ॥ ६५ ॥
पितर्यग्निरूपे स्वे भग्यानागले रुपा ॥ अग्रोहोवात्मनाऽऽत्मानमजह्ययोगमंयुता ॥ ६६ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे विदुरमंत्रेय-
मंरादे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ विदुर उवाच ॥ भवे शाल्वतां श्रेष्ठे दक्षो दुहितृवत्सलः ॥ विद्वेषमकरोत्कस्मादनादित्यात्मजां मतीम् ॥ १ ॥ कर्त
चराचरगुरुं निर्वैरं शान्निविग्रहम् ॥ आत्मागमं कथं द्वेष्टि जगतां दैवतं महत् ॥ २ ॥ एतदाल्याहि मे ब्रह्मज्जामातुः श्वशुरस्य च ॥ विद्वेषन्तु यतः
प्राणांस्तप्यजे दुस्त्यजान्मती ॥ ३ ॥ मंत्रेय उवाच ॥ पुरा विश्वमुजां मंत्रे ममेताः परमर्षयः ॥ तयाऽमरणः मर्वे मातुंगा मुनयोऽग्नयः ॥ ४ ॥
तत्र प्रविष्टमृषयो दृष्ट्वाऽर्कमिव गन्धिषा ॥ भ्राजमानं विनिमिरं कुर्वन्त तन्महत्सदः ॥ ५ ॥ उदतिष्ठन्मदस्यास्ते स्वधिण्णोभ्यः महामन्यः ॥ कृते विनिमि
शर्वं च तद्भासाऽऽक्षिप्तचेतमः ॥ ६ ॥ मदमर्षानभिर्दक्षो भगवान्माधु मकृतः ॥ अजं लोकगुरुं नत्वा निपमाद तद्य त्रयः ॥ ७ ॥ प्राङ्निषण्णं सृष्टं

(जिव र दक्षको पतुताको कारण)—विदुरने माय—डे ब्रह्मन् ॥ कुर्विष्यत्त दक्षने आपनो छोगी मती र छीलवाट्टहमा अष्ट श्रीमदादवका अनन्तर मन्त्र जिनको अपमान किन गर ॥
॥ १ ॥ श्रीमिरजी त कर्णारका गुरु, निवर, शान्तमूर्ति, आ-मागम तथा समस्त जगत्का परम इष्टव हुन्, निर्दोषित कन्ये छवुता गन् मकृत ॥ ॥ २ ॥ इ ब्रह्मन् ॥ श्री मधुरा र नवादिमा
हुन यन्मा विद्वेष अकरो हुन गयो—जगले गदा मतास आपनो कुम्भयष्ट प्रत्यमन्म स्वाधिदित् ॥ म्या हतुन मत्वा अनुव्रतम् ॥ ३ ॥ मन्त्रेयको मन्त्राट्टन्—डे विदुर ॥ पृथकात्म्या एकमन्त्र
मरीचि आदि ब्रजानिदिरका यन्मा मधे महर्षि, दत्ता गान र अग्नि आपनो-आपना अनुयायी जनका मर्ष मकथित मन्त्र ॥ ४ ॥ यो न भय छे दक्षको र आपनो कानिद्वारा पाशो तथा
मन्त्रको अन्धकार नष्ट पान दक्षज्यापिता छे स्वधः आपनो देखेर जिनको नेत्रने प्रभावित मर्ष ब्रह्म र महादेव नाहक आनन्दका मतिन अथ मधे गदम्य आपनो आपनो आनन्दपार

१५ ॥ ६० ॥ ठाँभर ॥ ५५-६॥ मसरी तरे म्मासदहमिल हल्लो म्मानित म्मर दह्मजपति लोक्कमुह म्माहोतीतई नमस्सक वारे उनको बाणा पाई आपनो आमनमा म्मर वसे । ७ ॥
 १६ म्मादेयजीहाई आमनमा वसेको देखेर र आपनो अपमान ठानी हुला कोधी दह प्रजापतिताई उनको व्यवहार सन म्मर । सिमले ठनीतिर बस्से नेवसे हेरे र मानो उनलाई
 मम्म पाछेन कि अनेर कराय—॥ ८॥ हे सम्मर्ष देवगम्भ र मग्गिहक मग्गिह दह्मर्षिगम्भ ! मेरो मनत्र मई बना म्मुनदवम् । म् अन्ना वा वम्भरनामै केही मग्गिहको छैन, एक जुन भिष्ट
 दुग्गदहको आप्पाव हो, त्यसै विषयका मेरो वचन छ ॥ ९ ॥ यो निलेख सिव तर्ष मोग्गालहको सुपन्न नह पान प्राणी छ । हेतुमेम् न, यो भूले मग्गुक्कले आप्पागि मग्गालाई
 पनि वल्लिह पारिदिप्यो छ ॥ १० ॥ पेटो साधु दुग्ग भै यमसे मेरी माविनी मग्ग वल्लिह इन्पाको मग्गि मग्ग प्राक्कदहको सादम्भे पामिदवम् गरेको छ । अनः यो मेरो छिप्पदमा
 प्राप्प महमकेको छ ॥ ११ ॥ पान्नु यो वट्टेर म्मसै माँसा म्मको सिमले मेरी म्मनयनी इन्पाको प्राप्पिदवम् गरेर—अपले ठटेर प्रजापादि गनुं पदम्भो, १२ यमसे बाणीसे पनि मेरो

दह्मा नामम्यत्तदनाहुनः ॥ उवाच वार्म मयुर्ध्यामभिर्वाधय दहन्निव ॥ ८ ॥ श्रूयन्तां ब्रह्मर्षयो मे महदेवाः महात्मनः ॥ माधूर्वां ब्रुवन्तो धृतां नाज्ञा-
 नात्र च मत्सरात् ॥ ९ ॥ अयं तु लोकपालानां यशोघ्नो निग्नत्रयः ॥ मद्विराचरितः पन्था येन स्तब्धेन दूषितः ॥ १० ॥ एष मे शिष्यतां प्राप्तो
 यन्मे दुहितुरभूत् ॥ पाणिं धिप्रान्निमुत्ततः माविश्या इव साधुवत् ॥ ११ ॥ गृहीत्वा मृगशावाक्ष्याः पाणिं मर्कटलोचनः ॥ प्रयुत्थानाभिवाद्याहं
 वाचाऽयंकृतं नोचितम् ॥ १२ ॥ दुष्टश्रियायाशुचये मानिने भिन्नसेतवे ॥ अनिच्छन्मण्डपं वालां शूद्रायेवोशनीं गिरम् ॥ १३ ॥ प्रेतावासेषु
 धोरेषु प्रेतैर्मनगणैर्वृतः ॥ अटयुन्मत्तवन्नग्नो व्युत्प्रेक्षो हम्न रुद्रम् ॥ १४ ॥ चिनामसकृतस्नानः प्रेतसहस्रस्थिमृषणः ॥ शिवापदेशो ह्यशिवो मत्तो
 मत्तजनप्रियः ॥ पतिः प्रमथभृतानां तमोमात्रमनन्तमनाम् ॥ १५ ॥ तस्मा उन्मादनायाय नष्टरोनाय दुर्हृदे ॥ दत्ता वत मया माध्वी चोदिते

मन्कार मनं मकेव । वसको यो आचरन् कुनै प्रकारले पनि उचित छैन ११२॥ अने ! जर्म— कुनै दुग्ग शूद्रलाई बेदबाजी बेजोम् : यमी नै मैले हुन्छा नमग पनि यो कियेा अष्ट,
 अपवित्र, प्रमिमानो एवं लांछ म्पादाको उन्मत्तन गल्लाई बल्लनो छोरी दिने ॥ १३ ॥ हे न, यो प्रतगमको विवालयचान म्मज्ञान आदिमा भूत-ब्रतले बेचिष्ट ठामन हो माहो, कपाल
 छत्रिका तथा कहिले होने र कहिले रने गर्छ पुरिदह्म ॥ १४ ॥ यो मई आफ्नो देवमा पिनाक। वम्भ म्माहाराष्ट्र । पार्लमा प्रेतका म्मणको माता र अङ्ग-प्रत्यङ्गमा मग्गुपक। हादयो।
 आप्पाव ह्माहाराष्ट्र । वम्भको नाम त सिव हो, १५ बाम्भरमा यो अद्रिह अबांन म्महम्भ द्दव्य छ । यो स्वयं मनवाना छ र यो जम्मे मनवाना दुग्गपनै मनपराउछ । यी द्रव्य र
 भुनादि केवम नमोमय प्राणीहरूको अग्रणी हो । मैले इन्द्राजीको दुग्ग मानेर यो उन्मत्त, अपवित्र, दूषित र मनबालाईलाई आफ्नी कन्या छिप्यो छिप्यो । मैनेप बन्दछु—हे विदुर ! कर्मपित

- 'श्वपल हुनो विवाह'— कुनै हुनो विवाह गल्छको जोर नाथर म्मले । योको निष्कल र्मल अर जोरमै गहन म्मले, तब एक दिन म्मर्षित म्मम बाणो— म्मले । मेरी विवाह मग्गिहम् ।' शिष्टले हाथो
 'मग्गिह, यिमी जोकरी सिम बाप्पिदेवा हो ।' योमले छतर दिवा—अपार दवम र्म म्म नाथका सिम म्म गहन नमकन गर्व ।' म्मले म्मको 'मग्ग म्ममार्गक कुन हो ।' मेरी र्मल म्म एक छममै छतर बाण ।' नोकरले मग्गो—
 'मग्गो त म्मम हो, तब म्मले छिमे म्ममम म्मले मै छिमे देवि कर्षेर मातक ।'

॥ १० ॥ एतं प्रदीपको जरायु नमन मयान्तं तं चपलाय दमका मयादरः ॥ १० ॥ विन्दा गरेर दक्ष हलो कोपमदिव जलको काचमन गरेर डमलाई भाषदिरे बनाय—॥ १५-१७ ॥ दक्षले मन या शिर दक्ष उक्कट भादि बरगणमिन यक्ष-भाष नपाभोम् ॥ १८ ॥ यद्यपि न्यम मयाता उपस्थित सभाप्यदकले दक्षलाई बेरी रोक्के, चिन्तु हे कुल मन्दन ! ती भीमाभादेवजीलाई था. निष्क मय हे रिमाली न्यम मयाबाट निष्कृत आपनो पर मय ॥ १९ ॥ शिवजीलाई भाष विपको हुग सुनेर छहरजीका अनुपायी नवेना भेटु नन्दीशरलाई बेमरी सिम डयो र डमले दक्ष गंग ती भाषणकलाई, तमले दक्षका मुद्रा-नन्दा मयनन मयरा विष, मयंकर भाष दिम ॥ २० ॥ नन्दीशरले भने—यो मेघदुहि र पूर्व दक्ष यो बरगणमयी छारीमा यना तमयनन मय नयेतिष पति डोह मयन भयका छहरजीलाई दक्ष मयिरेका छ ॥ अमर्य यो मय नयमानबाट विद्वह रहता ॥ २१ ॥ यो कृत वेदवाक्यबाट भान्त मयन विषय मुन प्राप्तीका हुन्छाले काल-मयमय गह माधमयी कामक मयन मय मयमय मया दक्षिणक ॥ २२ ॥ यमको दुहि सधै जविषाभक्त रहन्छ । यमनिमि यो आ-मयमयलाई विनेर रहने छ

परमेष्ठिना ॥ १६ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ विनिर्न्यवे म गिरिशिमप्रनापमवस्थितम् ॥ दक्षोऽथाप उपस्पृश्य क्रुद्धः शान्तुं प्रव्रजे ॥ १७ ॥ अयं तु देवयजन इन्द्रोपेन्द्रादिभिर्भयः ॥ मह भागं न लभतां देवदेवगणाधमः ॥ १८ ॥ निविध्यमानः स सदस्यमुख्यैर्दक्षो गिरित्राय विमृज्य शापम् ॥ तस्माद्विनिष्कम्य निवृद्धमन्युर्जगाम कौरव्य निजं निवेतनम् ॥ १९ ॥ विज्ञाय शापं गिरिशानुगाग्रणीर्नन्दीश्वरो रोषकपायदूषितः ॥ दक्षाय शापं विममजं दारुणं ये चान्वमोर्दस्तदवाच्यतां द्विजाः ॥ २० ॥ य एतन्मर्त्यमुद्दिश्य भगवत्प्रतिवृद्धिं ॥ द्रुह्यत्यजः पृथग्दृष्टितत्त्वतो विमुखो भवेत् ॥ २१ ॥ गृहेषु कूटधर्मेषु सन्त्रो ग्राम्यमुखेच्छया ॥ कर्मतन्त्रं वितनुते वेदवादविपन्नधीः ॥ २२ ॥ बुद्ध्या पराभिध्यायिन्या विस्मृतात्मगतिः पशुः ॥ श्रीकामः सोऽस्त्वतितरो दक्षो बभूवुस्त्रोऽचिरात् ॥ २३ ॥ विद्याबुद्धिरविद्यायां कर्ममयामभो जहः ॥ संमरन्निह ये चाभुमनु शर्वविमानिनम् ॥ २४ ॥ गिरः श्रुतायाः पुष्पिण्या मधुगन्धेन भुरिणा ॥ मथ्ना चोन्मयितात्मानः संमुखन्तु हरद्विषः ॥ २५ ॥ सर्वभन्ना द्विजा वृत्त्यै मृतविद्यातपोव्रताः ॥ वित्तदेहेन्द्रियारामा याचका विचरन्तिवह ॥ २६ ॥ तस्यैव ददतः शापं श्रुत्वा द्विजकुलाय वै ॥ मृगुः प्रतनृजन्धार्प ब्रह्मदण्डं दुरत्ययम् ॥ २७ ॥ भवव्रतधरा ये च ये च तान्ममनुव्रताः ॥ पात्थिण्डिनस्ते भवन्तु सन्ध्यामपरिपन्थिनः ॥ २८ ॥ नष्टशौचा मृदधियो

यो दक्ष अत्यन्त श्री कम्पत हाँस् र यमको भाष दिने हुन्छ तुल्लु रोकको हुन्छ बनाम् ॥ २३ ॥ यो कृत कर्ममयी जविषालाई नै विद्या छन्दछ, यम निमि यो र अह यो भाषात् शहरको अपमान गन यम दुष्टका अनुपायी छन, ती सर्व जन्म-मरणको संसारकामा संधरा मयिरेका ॥ २४ ॥ यमभक्तिकरी पुण्यकले सुषोमित एवं वेदवाणी लताले आ-आदित तथा मनलाई धुन्धपाने कर्मफलकरी गन्धले इनको पित हुन्छ मयहेछ । अतः यी संकरद्वारी जोर कर्ममयमा दुस्तरहुनु ॥ २५ ॥ मय्यामत्यको विचारले रहित यो ब्राह्मण केवल फेट पालको निमि विद्या, मय तथा जल आदिनो माधय निउन र यन, उगीर एवं इन्द्रियमोमययी मन्दै भिक्क बनेर पृथ्वीमा दुस्तिहुनु ॥ २६ ॥ यमरी नन्दीशरले ब्राह्मण वंशलाई भाष दिमको देखेर मरति मृगुले माटो केर्दै तिनलाई जानुछ यस्त ब्रह्मशाप दिम । मृगुले भने—विषका भक्त र ती भक्तका अनुपायी मय्यामत्यको विरुद्ध आश्रम गन मय ॥

पाश्वर्षी हरेत् ॥ २७-२८ ॥ श्रीचरान, बुद्धिहीन तथा अज्ञा, यन्त्र एवं अस्मिन्नास्ति धाम्य गन मरुतः यन्त्रा अपि शिवदीक्षा ग्रहण गन्तु, तिनको चरमा सुता र आत्म नै देवतायुक्तको समान आदर्शार्थ मानिन्छन् ॥२९॥ अहो ! तिम्रो गुन मानव-धर्मका अपराधको रक्त रंजित तथा ब्रह्मचर्यगर्व। निन्दा मर्दछी, बहल ज्ञान हुन्छ कि तिम्रो पाश्वर्षी धर्मग्रंथी ॥३०॥ संसारमा वेद-धर्म नै दम्भ्याकारक तथा मनातन माग हो । हावा पूर्व-पुन्य वहाँ धर्मको दिव्य माणका छन् र यसका प्रवर्तक मायाव विष्णु भगवान् हुन् ॥३१॥ तिम्रो हक परम विशुद्ध मन्त्रनैहकको सनातन मागको निष्कर्ष गर्छौ । अतएव तिम्रो धर्म पाल्ने-धर्ममा आमा, जहाँ तिम्हा इष्टदेव भूतनाथ (शिवजी) बस्छन् ॥ ३२ ॥ मैत्रेयजीले भनेर— हे विद्वद् ! यत्र प्रकृत भुगुले अपि टिप्पणित भगवान् श्रीरं कर्मा नरंजना स्पष्टाष्ट आप्ना अनुयायी मार्ग निर्दिष्टिदि ॥ ३३ ॥ हे मरुतनुधारी विद्वद् ! उता प्रजापतिहरूले पनि, प्रपत्ता सर्व श्रीहरि नै उपास्यदेव पितृ, यस्तो मरुतनुधारी यत्र तत्र पातिदि ॥ यहाँ गङ्गा-वदुनको संगम भएको छ, यत्र प्रयागको निमित्त प्रभावान गरे । यहाँ उनले अवस्थान

जटाभस्मास्थधारिणः ॥ विरान्तु शिवदीक्षायां यत्र देवं सुरामव ॥ २६ ॥ ब्रह्म च नाद्वर्ण्यैव यद्भूय परिनिन्द्य ॥ सेतु विधारणं पुमासतः पास्त्रण्डमाश्रिताः ॥ ३० ॥ एष एव हि लोकानां शिवः पन्थाः सनातनः ॥ यं पूर्वं चातुर्मतस्थुर्यत्प्रमाणं जनार्दनः ॥ ३१ ॥ तद्ब्रह्म परमं शुद्धं सत्तां वर्त्म सनातनम् ॥ विगर्ह्य यात पास्त्रण्डं देवं वा यत्र भुतराट् ॥ ३२ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ तस्यैवं वदतः शापं भृगोः स भगवान् भवः ॥ निश्चक्राम ततः किञ्चिद्धिमाना इव मानुषाः ॥ ३३ ॥ तेऽपि विष्णुजः मन्त्रं सहस्रपरिवत्सरान् ॥ मन्विधाय महेश्वराम यत्रेज्य ऋषभो हरिः ॥ ३४ ॥ आप्तुत्वावमृतं यत्र गङ्गा यमुनयाऽन्विता ॥ विरजेनात्मना सर्वं स्वं स्वं धाम ययुस्ततः ॥ ३५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुरुषे चतुर्थस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ सदा विद्विषतोरेदं कालो वै ध्रियमाणयोः ॥ जामातुः श्वशुरस्मापि मुमहानतिचक्रमे ॥ १ ॥ यदाऽभिषिक्तो दक्षस्तु ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥ राजपतीनां सर्वेषामाधिपत्ये स्म योऽभवत् ॥ २ ॥ इष्ट्वा स राजपत्नेन ब्रह्मिष्ठानभिभूय च ॥ इह्यतिमवै नाम समारम्भे कृतमम् ॥ ३ ॥ तस्मिन्ब्रह्मर्षयः सर्वे देवपिपितृदेवताः ॥ आमन्कृतस्त्वय्ययनास्तत्पत्यम् सभर्तृकाः ॥ ४ ॥ तदुभयं नभसि स्वेचराणां प्रजस्यताम् ॥ मती दाक्षायणी देवी पितृयज्ञमहोत्सवम् ॥ ५ ॥ ब्रजनीः सर्वतो दिग्भ्य उपदेववर्षभ्यः ॥ विमान-

यत्र शत्रु माण आप्ना-आपना स्थानमा कश्चि ॥३४-३५॥ इति श्रीमद्भागवत चतुर्थ-स्कन्धे नेपथी तथा-टीकया द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ (पिताको यक्षमा जानको निर्मित गरीको हट र माया) मैत्रेय भगवान् हे विद्वद् ! यत्र ब्रह्म परम सनातनमात्मको स्वर्गदेव गद्दे ती समुद्र र ज्वालाको धेरै काल बितेर सय ॥३१॥ यत्र प्रमेष्टी ब्रह्माजील दक्षजादे सर्व प्रजापति-का प्रजापति पदमा आवापक गर तर तिनको अभिमान नहुन गर्दछे गर्यो ॥३२॥ अतएव तिनले ब्रह्म आदि ब्रह्मज्ञानोद्धारार्थ यक्षको माग निर्दिष्ट गर्नु उनको निष्कर्ष गर्यो वाचस्पत्य गण गन । यत्र गङ्गा यमुना आदि नदीहरूले सब नामक यक्ष आरम्भ गर्छिदि ॥३३॥ त्यस्त यक्षको उत्तममा समस्त ब्रह्मर्षि, देवर्षि, पितृगण तथा देवता उनीहरूले निम्ताः टिप्पण आफ्नोमा ॥३४॥ यत्र गङ्गा यमुना आदि नदीहरूले पितृयज्ञमा यत्र ब्रह्मका पितृ ॥३५॥ आकाशमागर्भदेव जाननामेक देवता दक्षका यक्षको विषयमा अनेक यक्षका कुरा गर्नु गर्नुछे । तिनका

सुखराट् दक्षदन्त्या मनीषाई आपना पितामहो यशोन्मत्त इने डगा हात मयो ॥५॥ तिनले आपनो निवाकण्यादकां नयीके देखिन्—मई यक्ष-मन्त्रदं आदि देवताका रात्रा पत्नीहक रात्रा
 मन्त्रात् कृष्ण र पदक बाणष गरी आपना-आपना पतिहकमित विमानमा बसेर त्यो यशोन्मत्तया मम्मिलि हुन गहरहेछन् । तिनजस्तै दोस्रो मनीले अनिष्टय उन्मुक्त गर्दै आपना पति
 भगवान् सोऽन्विम ममिन् ॥६॥ यो मनीले व निज—हे देव ! मैले गुनेकी छु कि पम पक्षर हजुरका ममुग दक्ष-प्रजापतिहको निकै हुनो यक्षोन्मत्त हुन लागिरहेछ । हेनुंरवम—ती मई
 देवता त्यहाँ नै गहरहेछन् । यदि हजुरले आज्ञा दिए न पनि म्हाको जाने विर्ने ॥८॥ यस्तो मइयम्मा आपना दन्तु-दन्तवर्धन मेट्नु आपना पतिमहित येरा दिदीहक पनि त्यहाँ काइए
 आपका होलाय । मेरो पनि इच्छा छ—हजुरमित म्हाको गण्ड भावा-पिताले दिण्कां दक्षन मेर पाउ ॥९॥ आपना पतिविषा दिदीहक मानिमा तथा ममतामयी आमाको दर्शनार्थ
 मेरो मन धेरै दिनदेखि लागिरहेको छ । म्हाको आशित महर्षिक द्वारा रमिणको यक्षोन्मत्त तथा आज्ञाप्रमा उट्ने लब्धा पनाका देख्न पाइन्छ ॥१०॥ हे अज ! यद्यपि यो आश्वर्ष्यो

यानाः सप्रेक्ष निष्ककण्ठीः सुवामसः ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा स्वनिन्याभ्यां लोलाक्षीर्दृष्टकुण्डलाः ॥ पतिं भूतपतिं देवमौत्सुक्यादभ्यभाषत ॥ ७ ॥ सत्यु-
 वाच ॥ प्रजापतेस्ते श्वशुरस्य माभून्तं निर्यापितो यज्ञमहोत्सवः किल ॥ वयं च तत्राभिमराम वाम ते यद्ययिताऽमी विबुधा व्रजन्ति हि ॥ ८ ॥
 तस्मिन्मग्नियो मम भर्तृभिः स्वकैर्भुवं गमिष्यान्ति मुहूर्द्धिदृक्षवः ॥ अहं च तस्मिन्मवताऽभिकामये महोपनीतं परिवर्हमर्हितुम् ॥ ९ ॥ तत्र स्वमृमं
 ननु भर्तृसमिता मातृव्यमुः क्लिन्नाधिर्यं च मातरम् ॥ द्रष्टुं चिरोत्कण्ठमना महर्षिभिरुन्नीयमानं च मृद्धाध्वरध्वजम् ॥ १० ॥ त्वगतदाश्रयमजा-
 त्ममायया विनिर्मितं भाति गुणत्रयात्मकम् ॥ तथाप्यहं योषितत्त्वविच्च ते दीना दिदृक्षे भव मे भवसिन्धुम् ॥ ११ ॥ पश्य प्रयान्तीरभ्यान्त्यो-
 धितोऽप्यलङ्कृताः कान्तसखा वरुण्यः ॥ यामां व्रजद्भिः शितिकण्ठ मण्डितं नभो विमानैः कलहंमपाण्डुभिः ॥ १२ ॥ कथं सुतायाः पितृगेहकौतुकं
 निराम्य देहः सुखर्यं नेहते ॥ अनाहुता अप्याभियन्ति सौहृदं भर्तृगुरोर्देहकृतञ्च केतनम् ॥ १३ ॥ तन्मे प्रदीदममर्त्यवाञ्छितं कर्तुं भवान्कारु-
 णिको बताहति ॥ तयात्मनोऽर्घ्येऽहमदभ्रचक्षुषा निरूपिता माऽनुगृह्णान् याचितः ॥ १४ ॥ ऋषिस्त्वाच ॥ एवं गिरित्रः प्रिययाऽभिभाषितः प्रत्यमधत्त

र त्रिगुणात्मक उग्रदं हजुरमा आपनी मायाले निर्मित मण्ड मममान भवहेको छ, तापनि हे बहुराजी ! को-स्वभावले गर्दा र त्यो परम तत्त्वराट् अनभिज्ञ र होन छ । अत्यन्त मनोई
 आपनी दन्तधृति हेने बबल भमिलला छ ॥११॥ हे प्रमो ! हेनुंरवम—मनको दक्षमित हुने सम्पन्न छैन, ती समृद्धका समृद्ध कोहक पनि आज रात्री कलङ्कत मण्ड आपना पतिहकमित
 गहरहेछ । हे छिलिकण्ठ ! ती कान्ते कोहकका रजर्वम हौ विमानद्वारा आकाश मण्डल व्याप्त भवहेको छ ॥१२॥ हे सुप्रभन्त ! आपना पितामहो उन्मत्तको मयापार पाएर तिनको
 सोहीको मन म्पमया मम्मिलित हुनको निमित्त किन नलोमियाय ? यदि हजुर 'दत्तेको छैनन्' भनेर आज्ञा हुन्छ भने-पनि, गुरु र माता-पिता आदि सुहृदगणवहाँ उनले नडाके
 पनि जानमा केही बाधा पर्दैन ॥१३॥ हे देव ! हजुर ममित प्रणव हुनुहोस् । हजुर मान्दै दक्षहनु हुनुहुन्छ । अजः मेरो इच्छा छनै गरिदिनु हवन् । हजुर यस्तो कारुणिक हुनुहुन्छ कि
 परम शान्ती मण्ड पनि मलाई आपनो भाषा मंगमा स्थान दिनमदको छ । अजः मेरो यो शरणमा स्वाकार गरेर अनुगृहीत हुनपाउनुम् ॥१४॥ मैत्रेय कन्दलध्व-हे विदुर ! मनीले यस्तो

माहात् अनुपम दृष्टः । अतः आपनो विग्रह विवर्तमान इति वा इन्द्रियादीन् भगवत् समुदेवताई म सदा अभिवादनं यद्वक्तुं ॥२३॥ अतएव ई वरकः । अग्रे प्रजापति इत्येको मया
म नियमराधका अत्यन्त कठ वचनन निरन्तरं योका विषय । ती दध यत्नं तिस्रो करीर उन्मथ मने विरा हुन् । तैवि मेरो कन्तु हुनामे निर्ममे उदमार्थ अथवा तिनका
अनुगापीइत्येताई हेने विचार गनु यम उचित होइन ॥२४॥ यदि मेरो कुत्र नमान् म्थहाँ मयी मने तिरो इत्यान् हुने छैन, किनकि जब हुने प्रतिष्ठि व्यक्तित्वई आफ्ना
आ-गीष मनहस्वराट अस्मानित हुनुपदछ, तब यो सम्मान सन्कल्पः यमरो परमको कल्पन कम लकल ॥२५॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे नेपासीभाषाटीकायां तृतीयाध्यायः ॥ ३॥
ब्रह्मराजपतिः । यत्नया मयीको वर मायाम — येनेपत्री मन्दछन्—हे विदुषः । यदि भन्ने शंकर भगवान् जाने र कुरने—दुवै भिन्निमा आपनी कनी मयोरो देह-माययो मभयवना
हेमेव पुत्तामिह । यम मयय मयी कर्तित वन्तजनलाई हेने जाने मभिरागत बाहिर निष्कमे र कर्तित शंकरो निमाउने माइहाले कछे आउने मययिन् । यमरी बाग्म्यार

मे मनया विधीयते ॥ २३ ॥ तत्ते निर्गम्यो न पिताऽपि दहृदृक्षो मम द्विद् तदनुव्रताभ पं ॥ यो विश्वसृम्यज्ञानं वरक मामनागमं दुर्वच-
माऽकरोत्तिरः ॥ २४ ॥ यदि नजिष्यस्यतिहाय मद्धनो भद्रं भवत्या न तना भविष्यति ॥ सम्भावितस्य स्वजनात्पराभवां यदा म मय्यो मरणाय
कल्पते ॥ २५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे उमारुमंवादे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ मेरेय उवाच ॥ एतावदुक्ता विरराम शङ्करः
पत्न्यङ्गनाशं ह्युभयत्र चिन्तयन् ॥ मुहृदिदृष्टुः परिराक्षिता भवान्निष्कामतो निर्विराती द्विधाऽऽमा ॥ १ ॥ सुहृदिदृक्षाप्रतिधातिदुर्मना
स्नेहाद्दुदयभ्रुकलाऽतिविह्वला ॥ भवं भवान्यप्रतिपुरुषं रुषा प्रथदयर्तविक्षत जातवेष्णुः ॥ २ ॥ ततो विनिःश्वस्य मती विहाय तं शाकेन
रोपेण च दूयता हृदा ॥ पित्रोऽग्नात्त्रेणविमृष्टधीर्गहमेष्णऽऽत्मनो योऽर्धमदात्मतां प्रियः ॥ ३ ॥ तामन्वगच्छन्नुनविक्रमां मतीमेकां
त्रिनेत्रानुवराः महत्तराः ॥ स्वपार्शदा मे मणिमन्मदादयः पुरो वृष्टेऽस्तरमा गतव्यथाः ॥ ४ ॥ तां सारिकाकन्दुकदर्पणांभुजभेतातपत्रव्य-
जनमगादिभिः ॥ गीतायनेर्दुन्दुभिराङ्गवेणुमिर्वृष्टंमारांष्य विरक्षिता ययुः ॥ ५ ॥ आनन्दघोषोऽजितपद्मेशोऽयं विप्रर्षिजुष्टं विबुधैश्च सर्वशः ॥

आउने ज्ञान मनात एव थाता हुन्थ्यो कि उनले आफ्नो हुह रूप धारण गर्तिमाइन् ॥१॥ सुहृजनेहकपित भेट-बाट मन समदरी इत्यामा बाधा कदांले नो भिन्किप छै थान् र स्नेहवध
अतिशय विह्वल मई आह भगाउदै कम लायिन् । त्यम मलन निमले तिनको खगेर होप्न लाग्दा र जोमन्दा हुनो मंगलाका कठ हुने पुरुष छैनन्, यो शङ्कर भगवान्ति मती यमरी राध-
पुषं रक्षित हेन लाग्नि माना शिष्यरुष कम पछिन् ॥२॥ अथमा छोड र रिमले छिन्न कमःहरण तथा स्त्री-व्यमाथने गर्दा मृट पाइ मीती, जुन मयुक्तहृदका पिय
शङ्कर मयमानने उमलाई प्रमय्य आफ्नो आपा कक्ष दिएका विष, तिनलाई यागेर लाय् लाय केई आफ्ना पिताको पर ज्ञान लाइन् ॥३॥ ती मतीलाई प्रीमनपुर्वक देख्ने गर्थो
ब्रह्मेर शंकर भगवान्ति । मागमात्र र मद आह हजारी अनुपम कन्दीधरलाई कवि म्गाएर अन्य बाबैर मदिन तुलन निर्ययताएवक मतीका पछि-पछि हिरे ॥४॥ तिनले
मतीलाई नन्दीधरमाथि बगाले र मीना, भेट, दपण, कमल, रवेन, छत्र, तेंबर र माला आदि तिनका मेक-कदका मायसी तथा दुन्दुभी, शङ्कर बागुरो आदि मान-इजानका धामदरी

पुनः काङ्क्षन् पानं व्यक्तां निन्दन् नमस्कृत् ॥ १५ ॥ प्रवृत्तः निहोषकः । तदा तदा ॥ १५ ॥ अस्माकं दुष्टेका विचरन् शरेः मित्त-मन्त्र अधिकारीसार्त्त उरशुक
विधानं धरादृष्टोऽसौ । सत्सङ्गः विरोधो दुर्नालं कर्मा नी दुष्टेको संगमये । अस्माकं मन्त्राणां, ॥ १५ ॥ अस्मान्तरां यो दुर्वैराट् कुर्वेः पनि कर्म पानं आवश्यकता वर्देन ॥ २० ॥
हे पिता ! दास्यो ऐश्वर्यं अम्यन्तु छ । आत्मज्ञानी मन्त्र-साहजैः स्वयन्को से । सत्सङ्गः । विमान्त-मन्त्राणां लक्षणं देवं, किन्कि विप्रो ऐश्वर्यं उ यज्ञात्तामा रहन्तु । यज्ञको मन्त्र-
से उत्र मण्य आत्मो धेष्टान्ते भूमामां कर्मकाष्ठो ने । मन्त्रो भूति मन्त्राः । ती दास्यो मन्त्रयन्को प्रशंसा कर्त्तव्ये वर्देन ॥ २१ ॥ अकर मन्त्राङ्को अवमान पानं निप्रो मन्त्र
शरीरवाट् उरपन्न मेरो यो निन्दनीय देहको मन्त्रां कुर्वे माह गेहेन । निमीक्षन्ता पृष्ट पुष्पमित मेरो सम्पन्न छ, यो विचारी मन्त्रां लान लाह् । जो प्राचा मन्त्रापुरको मन्त्रापी छ,
स्वयन्को लम्पन्तां इजोती विषकार छ ॥ २२ ॥ अब शिवजी निमीमित मेरो सम्पन्न मन्त्रां उदे टड्डी मन्त्रां 'दक्षव्या' कोर हाकठन् तव तिनको हांमे सुनेर मन्त्रां लान लाह्छ ।

मप्यनं वंदं विविच्योभयलिङ्गमाश्रितम् ॥ निरोधं तत्रोपपदेककर्तारं द्वयं तथा क्रमणि कर्म नन्वति ॥ २० ॥ मा वः पदव्यः पितरस्मदास्थिता
या यज्ञशालासु च घृष्वक्र्मभिः ॥ ददन्तृर्त्तस्ममुद्विर्गा ॥ अन्त्यकलिमा अवधूतमेविताः ॥ २१ ॥ नैतेन देहेन हरे कृतागमो देहोद्भवेनालमलं
कुजन्मना ॥ श्रीडा ममाभुत्कुजनभमङ्गलन्जन्म धिगो महत्तत्त्वशकृत् ॥ २२ ॥ गोत्रं तदीयं भगवान्मृषजो दाक्षावणीत्याह यदा मुदुर्मनाः ॥
व्ययपेतनर्मस्मितमाशु तद्वयहं व्युत्सह्य एतत्कुणपं त्वदङ्गजम् ॥ २३ ॥ मेधेय उवाच ॥ इत्यधरे दक्षमन्त्रं शशुन् क्षितावुलीर्षी निष्पाद
शान्तवाक् ॥ सृष्टा जलं पीतदुकूलमधूना निमीत्य दृग्योगपथं समाविशत् ॥ २४ ॥ कृता ममानावनिलो जितामना मोदानमुत्पाप्य च नाभि-
चकतः ॥ शनैर्हृदि स्थाप्य धियोरपि स्थितं कण्ठाद्भुवोर्मध्यमनिन्दिताजनयत् ॥ २५ ॥ एवं स्वदेहं महतां महीयमां मुहुः समारोपितमङ्गमाद-
रात् ॥ त्रिहामवी दक्षरुपा मनस्विनी दधार गात्रेष्वनिलाग्निधारणम् ॥ २६ ॥ ततः स्वभर्तृभरणास्तुतामर्चं जगद्गुरोर्भित्तयती न
चापय ॥ उदर्शं देहो हतकल्मषा मनी मयः प्रजज्वाल ममाधिजामिना ॥ २७ ॥ तत्परयतां खे भुवि चादमुत्तं महद्दार्देत वादः सुमहान-

शेद दृ-ठ अयं निम्ना शरीरवाट् उरपन्न यो अवमान शरीरलार्त्त हुन्तः पापिदिन्तु ॥ २३ ॥ मेधेयजी भट्ट—हे शशुन्ता विद्वन्जी ! दक्षमित तपानि मनेर सतीदेवी
मीन भन्तु र अयमन गरी पहेतां वल्य बादर, उरशिर फकर पुष्पेमा रनिन् र योग्यागमा प्रहण मन् ॥ २४ ॥ ती अनिन्दिता मन्त्रां देवीन वासन स्थिर शरेर प्राण र
अपानचापुलार्त्त ममान पाणिन आन ती दुर्वैराट् कर्त्तव्यति शर विस्तर-विस्तर नामिभल्लवाट् शशि काफना इदपमा स्थित पाणिन् । यमपलि इदपरिधम प्राणवापुलार्त्त
बुद्धिदाग कष्टमानमात्र तापना भुङ्क्ताका वाक्छा लयिन् ॥ २५ ॥ यमी तुल शरीरनार्त्त महापुष्पमहा श्रेष्ठ प्रश्रयोत्त अदरपूर्वक वाग्म्यर अपनो दायामा वमातेका षण्,
दक्षपति कुपित हुनाल न काम आपन् शरीर ने त्यागिदिने कामनाल महामनस्विनी लतीने सम्पन्न अंगमा वापु तथा अमिको भावना गरिन् ॥ २६ ॥ यमपलि आपना
पान तथा अमपुष्प दक्षर मन्त्राङ्का चण्डमन्त्रो ध्यान गर्दि यम वसिष्ठ मन्त्रो सर्व वशिः । मन्त्रना विमिदिन्तु । यमः मन्त्रो उन्को अग्नि योगान्निमा रन्तलागमा ॥ २७ ॥

[illegible]

मूर्धजोः कयात्प्राप्ती विविधतया ननुषः ॥ ३ ॥ तं किं करोमीति शृण्वन्मातृ यद्राज्यानि भगवान् भूतनाथः ॥ दक्षं मयत्रं जहि मद्रूटानां त्वमग्रणी
रुद्र भद्रांशको मे ॥४॥ आज्ञापय पर्वं कुपितेन मन्युना य देवदेवं परिचक्रमे विभुष ॥ मेने त्वादऽऽत्मानममङ्गरंहमा महीयमां तात महः महिष्णुम् ॥५॥
अन्वीयमानः स तु रुद्रपापं दैर्घ्यं न दद्विष्यन् दत्तमुभयम् ॥ उद्यय शूलं जगदन्तकान्तकं स प्रादवद् धोषणभूषणाङ्घ्रिः ॥ ६ ॥ अथर्वजो
यजमानः मदस्याः ककुभुदीर्घ्यां प्रमयीक्ष्य रेणुम् ॥ तपः क्रियेतत्कुत एतद्रजोऽभूदिति द्विजा द्विजपत्न्यश्च दध्युः ॥ ७ ॥ वाता न वान्ति न हि
मन्ति दस्यवः प्रार्थानवर्हिजीर्धनि होप्रदण्डः ॥ गावो न काव्यन्त इदं कुतो रजो लोकोऽधुना किं प्रनयाय कस्यते ॥८॥ प्रमृतिमिश्राः स्त्रिय उद्वि-
ग्नचिता उडुर्विपाका वृजिनस्येष तस्य ॥ यत्पश्यन्तीनां दुहितृणां प्रजेशः सुतां मतीमवदयावनागाय ॥ ९ ॥ यस्तन्तकाले व्युपजयकलापः
स्वशलमृत्पानेनिरगजेन्द्रः ॥ वितत्य कृत्यनुदिनामदोर्षवानुवाद्राहामन्नयित्नुभिन्नदिक् ॥ १० ॥ अमर्षयित्वा तममसतेजर्म मन्युपुत्रं
दुर्विणं भुवुदया ॥ कथान्तरदृष्टाभिदन्तभागेण स्यान्समिति किं कोपयतो विधातुः ॥ ११ ॥ बह्वैवद्विस्तरशोऽन्यागते जनेन दस्यस्य सुदुर्महाः

[illegible]

सम्पन्न-शुद्धको उपयोग गये, तापनि :यमको छात्रासम्पन्न कारिण्य अनि रुद्रदेवताई इतो आशुचर्य भयो । ती धीर वंशस्य यस विषयया विचार गट्टे रहे ॥ २३ ॥ यमपति
 पशुपति ज्ञानान् रुद्रले यक्षमा यक्षरुको पाँटी काटेर माने यन्त्र आदि खोजे मयैद्वारा युक्तिपूर्वक यो यजमान-पशुको दशको धिर काटेर मिहवाट दुखाइदिए ॥ २४ ॥ निक्को
 यस कार्यका प्रशंसक भूत-प्रेत र पिशाचादि कस्य-कस्य भयेर उनको मराना मरलागे र दशका सम्बन्धी आदि अन्य दुक्त इतत्कार गर्नलागे ॥ २५ ॥ यस प्रकार निम्नले मनमा
 सान्ने क्रोधिण भएर त्यो धिर यक्षको दक्षिणाग्निमा हाल्दिए र यज्ञयात्रालाई यस पारेर कैराम परंगमा फर्किए ॥ २६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे नेपानी
 भाना-श्रीकापी पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ (सवी देवता कैराम परंगमा पार कर सप्तवायु संहरको तत्ति गनुं)—मैत्रेयजी मन्दछन्—हे विदुर ! यस प्रकार सप्तवायु रुद्रको पारदहक द्वारा
 निनका विशाल, पवित्र, सफ, शरा, परिष तथा सृष्ट्य आदि आपुवदहले सर्वाङ्गमा आनन्द भएर छि वृद्ध र मन्दमरक मरित भएले स्याकुल भएर हालिनेको देवता । महावीरको

हृद्वा सञ्चयनं योगं पशूनां न पतिर्मत्वे ॥ यजमानपरोः कस्य कायात्तेनाह्नच्छिरः ॥ २४ ॥ साधुवादस्तदा तेषां धर्मं तत्तस्य शंभताम् ॥ भुतप्रेत-
 पिशाचानामन्येषां तद्विपर्ययः ॥ २५ ॥ जुहवेतच्छिरस्तस्मिन्क्षिणाग्नावमर्षितः ॥ तदेवयजनं दग्ध्वा प्रातिष्ठदुशुक्षकालयम् ॥ २६ ॥ इति श्रीमद्भा-
 गवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दक्षयज्ञविध्वंसो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ अथ देवगणाः सर्वे रुद्राजीकैः पगजिताः ॥ शुल-
 पट्टिशनिस्त्रिशगदापरिघमुद्गारेः ॥ १ ॥ मंछिन्नभिन्नमर्वाङ्गाः मर्निस्मभ्या भयाकुलाः ॥ स्वयम्भुवे नमस्कृत्य कात्स्न्येनैतन्न्यवेदयन् ॥ २ ॥
 उपलभ्य पुरैवेतद्गवानञ्जमभवः ॥ नागयणश्च विश्वात्मा न कस्याध्वरमीक्षतुः ॥ ३ ॥ तदाकर्ण्य विभुः प्राह तेजीयमि कृतागमि ॥ क्षेमाय तत्र
 सा भूयान्न प्रायेण भुमृषताम् ॥ ४ ॥ अथापि यूयं कृतकित्विष्य भवं ये वर्हिषो भागभाजं पगदुः ॥ प्रमादयच्च पशिशुद्धचेतसा क्षिप्रमादं
 मरुहीतान्निषदाम् ॥ ५ ॥ आशामाना जीवितमध्वरस्य लोकाः भगानाः कुपिते न यस्मिन् ॥ तमाशु देवं प्रियया विष्टीन क्षमापयध्वं हृदि विद्धं
 दुरुक्तेः ॥ ६ ॥ नाहं न यज्ञो न च यूयमन्ये ये देहभाजो मुनयश्च तत्त्वम् ॥ विदुः प्रमाणं कलवीर्ययोर्वा तस्यात्मनश्चस्य क उपायं विधिमेतं ॥ ७ ॥

एव र उनलाई नमस्कृत गरी सारा इष्टान् वर्णन गरेर सुनाए ॥ १-२ ॥ महावीर र सर्वका अन्तरात्मा-य-प नागयण यो मासी उभान् बहिलेदेखि रै ब्रह्मदेवै समेत ती दशको यक्षमा
 सम्मिलित भएन् ॥ ३ ॥ सवी इष्टान् हुनेर महावीरले भने—हे देवता हो ! उन्नतिको इच्छुक पुरुषरुद्रको लागि तत्रन्धी महापुरुषको अपमान गर्नु प्रायः हुनान्तरा । हेतु दुईन ॥ ४ ॥
 तिमिररुद्र यक्ष-भागका अधिकारी सप्तवायु खड्गलाई स्वयंवाट खसित गरेर निनको इतो अपराध माग्नुर्गरी । तापनि ती अम्यन्त छिटै प्रमत्त हुने पाइछन् । अमएव तिमिररुद्र
 सवी शुद्धचित्तले तिनको बरन समारो र ब्रह्मन् सुन्याओ ॥ ५ ॥ गृह्य मन्थनको हृदय रुद्रको यदवाक्यले पहिले रै छेदिएकां धियो, यममात्रि जस तिनको धियाको धियोग भयो ।
 यदि त्यो यक्ष केरि अत्यन्त भएर पूर्ण पारं खोज्दछो भने उनीमित्त जान्ना अगमको निमित्त सदा भया । मत्र यक्ष माथ होइन कि तिनीविमोक्षति लोकपालमहित समस्त लोक नै नष्ट
 हुने छन् ॥ ६ ॥ ती अतिछत्र स्वच्छन् सप्तवायु संहरको तत्त्व तथा बल वीर्यको प्रमाण म, इन्द्र, सर्व देवता तथा मुनिगण आदि देहधारिहरूका कर्मले पनि ब्रह्मदेवन् । अनि तिनलाई

वन्य वसुले स्थो वन परिपूर्णं विभो ॥ २० ॥ न्यस्य पर्वतमा श्रद्धां, तदा कमा-न, वृक्षपद, अरवाण, वृक्ष कन्धरा वृक्ष इतिरहन्ते । स्थोका श्रोता-उत्तरा फलका श्रोता पक्ष-
 इहले पनि श्रोमिह श्रद्धा ॥ २१ ॥ अलदी पत्नीने स्नान गनाल जसने जल पवित्र श्रद्धाको विषा, स्यो नन्दा नदीद्वारा पर्वतमा सर्वविराट् धेरिपको विषो । ती कमा-न मूल-
 पत्तिको कैलास देखेदेवताहरू छक्क बने ॥ २२ ॥ यहाँ उनले अनिष्टय रमणीक अलङ्कारुरी र सौगन्धिक वन देखे—उत्तमा रमणीक नाचको कमा-न पक्षको विष । २३ ।
 अलङ्कारुरीको बाहिरतिर नन्दा नदी तथा अलङ्कन-दा नामका दुई नदीहरू बिए । ती तीर्थपार गगनात् विष्णुका चरण-रजले अनिष्टय वरिष्ठ श्रद्धाको विषो ॥ २४ ॥ ॥ १५६ ॥
 एतिले गर्दा धार्मिका हेराइला आफ्नो निवासस्थान अर्थात् स्वर्गलोकबाट आएर ती नदीहरूमा जलकोरा गढे र निद्रमा स्नान गर्दै आफ्ना पत्तिको देखेमा स्यो इत छफा ॥ २५ ॥
 त्यहाँ ती हेरीहरूको स्नानले निकै कृपमा लागेको बुझ्नु पर्नालिख मिमिपको जल इतिरहन्ते प्यान नलागे पनि टोहलाई प्याउंदै स्वयं पनि पिउँछे ॥ २६ ॥ त्यसको गर्वाचे गर्दी,

नाथियम् ॥ २१ ॥ पर्यस्तं नन्दया सत्याः स्नानपुष्पतरोदका ॥ विलोक्य भूतेशगिरिं विबुधा विस्मयं गयुः ॥ २२ ॥ ददृशुस्तत्र ते रम्यं तत्रां
 नाम वै पुरीम् ॥ वनं सौगन्धिकं चापि यत्र तन्नाम पङ्कजम् ॥ २३ ॥ नन्दा चालकनन्दा च भरिनी वल्लभः पुत्रः ॥ तीर्थपादपद्मभोर ॥ २४ ॥
 पाने ॥ २४ ॥ ययोः सुराज्यः क्षत्तरकृत्य स्वधिष्णतः ॥ प्रविष्टन्तिः पुंमः मित्रन्त्यो विगाढा रतिकर्मा ॥ २५ ॥ ययोभनन्तः ॥ २६ ॥
 हकुमपिजरम् ॥ वित्तुषोपि पिचन्त्यम्भः पाययन्तो राजा गजीः ॥ २६ ॥ तारहेममहारत्नविमानयनसंल्लाभम् ॥ गुप्तं पुष्पजनमूर्तिपर्यम्भम् ॥ २७ ॥
 दनम् ॥ २७ ॥ हित्वा यक्षेश्वरपुरीं वनं सौगन्धिकं च तत् ॥ ह्रमेः कामदुर्ध्वेयं विप्रमाल्यलम्भम् ॥ २८ ॥ रक्तकण्ठक्या नितम्भमणिमय
 रूपदम् ॥ कलहंमकुलप्रेष्ठं स्तरदण्डजलाशयम् ॥ २९ ॥ वनकुलमप्युष्टरिचन्दनवायुना ॥ अत्रि दण्डनलीपं मुहुर्कृत्य नयान् ॥ ३० ॥
 नैर्दयकृतमोषानां वाप्य उत्पलमालिनीः ॥ श्रान्तं किंपुरुषेष्टं ॥ आराधयन्तुर्वत् ॥ ३१ ॥ ॥ १५७ ॥ ॥ १५८ ॥ ॥ १५९ ॥ ॥ १६० ॥

गन रमणीकश्रद्धा अनेकी विधानले संकुलित र अनेक दृष्ट-पत्नी इति सुश्रद्धित अलङ्कारुरी विस्तृता । रमा-न नदीका वृक्ष-पद, अरवाण, वृक्ष कन्धरा वृक्ष इतिरहन्ते । स्थोका श्रोता-उत्तरा फलका श्रोता पक्ष-
 इहले पनि श्रोमिह श्रद्धा ॥ २१ ॥ अलदी पत्नीने स्नान गनाल जसने जल पवित्र श्रद्धाको विषा, स्यो नन्दा नदीद्वारा पर्वतमा सर्वविराट् धेरिपको विषो । ती कमा-न मूल-
 पत्तिको कैलास देखेदेवताहरू छक्क बने ॥ २२ ॥ यहाँ उनले अनिष्टय रमणीक अलङ्कारुरी र सौगन्धिक वन देखे—उत्तमा रमणीक नाचको कमा-न पक्षको विष । २३ ।
 अलङ्कारुरीको बाहिरतिर नन्दा नदी तथा अलङ्कन-दा नामका दुई नदीहरू बिए । ती तीर्थपार गगनात् विष्णुका चरण-रजले अनिष्टय वरिष्ठ श्रद्धाको विषो ॥ २४ ॥ ॥ १५६ ॥
 एतिले गर्दा धार्मिका हेराइला आफ्नो निवासस्थान अर्थात् स्वर्गलोकबाट आएर ती नदीहरूमा जलकोरा गढे र निद्रमा स्नान गर्दै आफ्ना पत्तिको देखेमा स्यो इत छफा ॥ २५ ॥
 त्यहाँ ती हेरीहरूको स्नानले निकै कृपमा लागेको बुझ्नु पर्नालिख मिमिपको जल इतिरहन्ते प्यान नलागे पनि टोहलाई प्याउंदै स्वयं पनि पिउँछे ॥ २६ ॥ त्यसको गर्वाचे गर्दी,

त्यस्य कृष्णको वारंतिर निबल छाया विराजमान स्थितः । त्वमसौ कृते पथोको गुह्य विनयः । कृष्णसुनि कर्मद्वयार्थं वाम प्रीतिः । इह ईदृशध्वो ३२॥ हे विदुः ! त्वय महायोगमय
तथा मुमुक्षुको आश्रयस्थल इह कृष्ण मुनि देवमाहवते रणविहीन काले श्री शंकर भगवान्महार्थं वसेको दत्ते ॥३३॥ गन्धर्व आदि प्राणत सिद्धयण, यक्ष-गन्धर्वको अधिपति र तिनका
सखा स्वर्ग कुवेरजी ती आन्तमूर्ति शंकरजीको सेवाभा तत्पर थिए ॥३४॥ मयम् विचक्रा हितकारी श्रीशिवजी याग तपस्वी स्वामी हुन् । अतएव ब्रह्मवत्त गंगाप्रको वन्द्याण गनेका
निमित्त ती विद्या, वप एवं समाधि आदिको अभ्यास गर्ने गर्दछन् ॥३५॥ मन्त्र्याचार्योत्तम मेघ श्री कामरूपक आपनो अग्राय भ्रम, दण्ड, डाटा तथा मृगयम आदि तपस्वी ब्रह्मका
योग्य विद्वान् चन्द्रयाको राजा क्षरण गरेका थिए ॥ ३६ ॥ त्वस्य वल्लव कुञ्जको आत्मना विराजमाना इन्द्र भगवान् नारदजीले योगपति मनानन ब्रह्मन्मन्त्रो उपदेश दिइरहेका थिए
र अनेकी मन्त्रहरू पढ्छन्-थिएले उनको उपदेश सुनमा हल्कीन थिए ॥३७॥ अहुर भगवान् आपनो दाम्नि विद्याया शायं वाउ तथा शायं पृथुका हात गलेका मन्त्र सुजडभटमा अध

ताचलच्छायो निर्नीडस्तापवर्जितः ॥ ३२ ॥ तरिभ्रमहायोगमये मुमुक्षुशरणे युगः ॥ ३३ ॥ शिवमासीनं त्यक्तमर्षमिवान्तकम् ॥ ३३ ॥ सनन्द-
नाद्यैर्महामिदैः शान्तेः संशान्तविग्रहम् ॥ उपास्यमानं सख्या च भर्त्रा शुद्धकरक्षमाम् ॥ ३४ ॥ विद्यातपोयोगायमास्थितं तमधीश्वरम् ॥ चरन्तं
विषमुद्धतं वात्सल्यालोकमङ्गलम् ॥ ३५ ॥ लिङ्गं च तापसाभीष्टं भ्रमदण्डजटाजिनम् ॥ अङ्गेन मन्त्र्याभ्रमुवा चन्द्रलेखां च विभ्रतम् ॥ ३६ ॥
उपविष्टं दर्भमय्यां वृष्यां ब्रह्म मनातनम् ॥ नारदाय प्रवोचन्तं पृच्छते शृण्वतां मताम् ॥ ३७ ॥ कृत्वोरो दक्षिणे मर्दं पादपद्मं च जातुनि ॥
बाहुप्रकोष्ठेऽञ्जमालामासीनं तर्कमुद्रया ॥ ३८ ॥ तं ब्रह्मनिर्वाणममाधिमाश्रितं व्युपाश्रितं गिरिशं योगकेशाम् ॥ मलोकपाला मुनयो मनुनामाद्यं
मनुं प्राञ्जलयः प्रणमुः ॥ ३९ ॥ स तृपलभ्यागतमात्मयोगेन सुरासुरेशैर्गन्धर्वान्दितांभिः ॥ उत्थाय चक्रे शिरसाऽभितन्दनमर्हनम् ॥ कस्य यथैव विष्णुः
॥४०॥ तथाऽपरे सिद्धगणा महर्षिभिर्ये वै ममन्तादनु नीललोहितम् ॥ नमस्कृतः प्राह शशाङ्करोत्वरं कृतप्रणामं प्रहसन्निवात्मभूः ॥ ४१ ॥ ब्रह्मो-
वाच ॥ जाने त्वामीश विश्वस्य जगतो योनिवीजयोः ॥ शान्तेः शिवस्य च परं यत्तद्ब्रह्म निरन्तरम् ॥ ४२ ॥ त्वमेव भगवन्नेतन्निवराकृत्योः मरु-

वाला क्षरण गरेर तर्क-मुद्राका मुखोभित्ति बन्देका थिए ॥३८॥ ती भूमाभन भगवान् बालेबुद्धको आश्रय लिएर एकत्र मनले ब्रह्मनन्दको अनुभव गरिरहेका थिए । विद्यातपान्ना भेट
ती शंकर भगवान्महार्थं लोकपाल सहित हुनीपरदहले हात बाँरेर माछात्र प्रणाम गरे ॥३९॥ मर्ष देवता र दैन्यहृदका अधिपति ब्रह्मा । क्षण-कमलको इन्दना गर्दछन् ती ब्राह्मदेवजीले
ब्रह्म लोफ-पितामह श्री ब्रह्माजीलाई उपस्थित हुँदा सब आत्मनबाट उठेर तथा थिए निरुत्तर यम प्रकार प्रणाम गरे—उत्तरी ब्रह्मनाबनास्था परमपूज्य विष्णु भगवान्ले बरपलाई अभिवादन
गनेका थिए ॥४०॥ त्वस्य वल्लव भगवान् नीलवच्छको स्पर्श जो अङ्ग मिष्ट तथा महर्षिगण बसेका थिए, ती मर्दले प्रणाम गरिगलेपछि ब्रह्माजीले चन्द्रलेख शङ्करभित हाँसेर यम प्रकार
मने—॥४१॥ श्रीभगवादी भन्नुलागे—हे देव । इहुर मत्ता संसारका स्वामी हुनुहुन्छ । इहुराई न गम्भीर भन्दछु । इहुर यम संसारका योगी छुकि अर्थात् प्रकृत र त्यसको होत्र 'मिष्ट'
अर्थात् सुख ती द्वैदेष्टि भिन्न तथा मेरुजीन मनानन ब्रह्म हुनुहुन्छ ॥४२॥ हे भगवन् ! उन्नीमाझको स्वयं जाले जेनै त्यसमा कोडा गले तथा मन्त्र-ब्रह्मन्यमलाई आफ्नै मर्दलेभित्ति न्यस्त

पनि आपर्तं स्वहृष पश्य तथा प्रकृतिं द्वारा मंगलका रत्नना, पालन र मंदार वन मंदेकम् ॥ ४३ ॥ धम नया अथ प्राप्ता गगाने मण्डा, वेदका रक्षतनं ह्युत्तरे नै वक्षसां निमित्त
 तुल्यायु यत्न पश्य रानेभयो । ननपमयक नाम्ना तमको अदाले वज्रन मंदेकम्, यो धम मंगला पानं ह्युत्तरे नै वक्षसां निमित्त ॥ ४४ ॥ हे मङ्गलमय महेष्ट ! ह्युत्तरे पुष्प
 धर्म मंगलकां रत्नना र मङ्गलमय कल गय वायकम गनहकलाई नरकादि मंगल मनि प्रदान मङ्गलम् । नन फेरि कल-कले वम निपयको उटो कुग मणको दिन देखिन्छ !
 ॥ ४५ ॥ जुन मङ्गल आपर्त अन्तर्गतलाई ह्युत्तरा नरक-पमलमा मर्मागत परिदिन्छन्, जो सर्व प्राणात्मका हन्तले र विराजमान देखिन्छन्, जो सर्व जीवनममान बाबले आप्पाने
 अध्यस्त मान्दछन्, तिनलाई पशुका समान कृपाते आपर्त अर्थात् पानं मनेन ॥ ४६ ॥ मेघद्विजे महा कुम्भ जम्भ, त १५ गहन्ठ, जम्भो वन मलीन रहन्छ, जो जम्भोको उपर्य

यथोः ॥ विश्वं सृजामि पाशयस्ति श्रीङ्गनूर्णपथो यथा ॥ ४३ ॥ त्वमेव धर्माधुर्धामिपतये दक्षिण भूवर्ण मर्माज्याध्वरम् ॥ त्वयैव लोकेऽयमिताश्र
 सेतवी यान्त्राक्षणाः श्रद्धधते पृतत्रताः ॥ ४४ ॥ त्व कर्मणा मंगलमङ्गलानां कर्तुः स्म लोके तनुपे स्वः परं वा ॥ अमङ्गलानां च तमिसमुत्पन्नं
 विपर्ययः केन तदेव कस्यचिन् ॥ ४५ ॥ न वै मतां त्वचरणार्पितान्मनां भूतेषु सर्वेष्वभिगम्यतां तव ॥ मृतानि चात्मनस्पृथमिदृशतां प्रायेण
 रोषोऽभिभवेद्यथा पशुषु ॥ ४६ ॥ पृथग्धियः कर्मदृशो दुराशयाः परोदयेनापिहृद्वजोऽनिशम् ॥ परान्दुरुक्तोर्वितुदन्तपुस्तुदास्तान्मात्रधीदैववधा-
 न्मवद्विधः ॥ ४७ ॥ यस्मिन्मया पुष्करनाभमायया दुरन्तया स्पृष्टधियःपृथग्दृशः ॥ कुर्वन्ति तत्रास्तुकायया कृपां न साधवो देवबलात्कृते क्रमम् ॥ ४८ ॥
 भवांस्तु पुमः परमम्य मायया दुरन्तया स्पृष्टमतिः समस्तहृक् ॥ तथा हतात्ममनुकर्मचेतःस्वनुग्रहं कर्तुमिहार्हमि प्रभो ॥ ४९ ॥ कुर्वध्वरयोदरणं

देखे दिन-रात किन्ता गरिरहन्छ र जो वीलाहा पुष्प आपर्त दूर्ध्वचनद्वारा जम्भोको हृदय विदीर्षं गरिरहन्छ, तीमात्र विधाताको कृपा गरिरहन्छ । ह्युत्तर तिनलाई नष्ट पान प्रपन्न
 नगर्नु हम् ॥ ४७ ॥ हे देव ! विष्णु मङ्गलानको प्रवल मायाले बुद्धि श्रष्ट मण्डलि अन्तर्दशी पुष्प जहाँ र वक्ष मायु पुष्पदन्तको मणमान गर्दछन्, तब ती मायु पुष्प सर्व आपर्त
 द्यानुत्तले तीमात्र कृपा नै गरिरहन्छन् । यत्न दुःखलाई दैर्घ्याधीन माने ती उनको अहित मदनन् प्रदान हु प्रभो ! ह्युत्तर सर्व कुग बान्नु हुन्छ परम पुष्प परमाभाकी
 दुरन्त माया ह्युत्तरको बुद्धिलाई जुन पनि सक्ति । अनप्य जम्भो वन मय मयाको अधीन गय कर्म मंगला आपर्त हुन्छ, तिनोमात्र कृपा गर्नु ह्युत्तरको कृतव्य हो

द्वारा (वीलाहा को) — श्रीरामकृष्ण परमहंसको नाम मधुन्ये को होला । तिनको कीर्ति लभ्यु नै वलाह त के कथा देखिन्छ । देखिन्छ । एक दिन मङ्गलमात्रका योगि विष्णु भवनको कीर्ति मदन
 गरेन । मन्त्रको जो उनको मित्रा वनलायो—परमर्षि व वीलाहा भएको छ । बनेमिति के सन कथको तयो धन्दै रहन्छ । विष्णु पान मणको बाले यो कुराको विचार कराउको ये कला तिन हुन वलाह
 देखिन्छ । परमर्षि-देखे पनि को कुग बान्ने—अनि ती रणितलाई वलाह जम्भे मागि वलाह । गरिहले दुर ४३ आउने माय पद तर ती वलाह माय न । अर्को दिन निम्न ४४ मा ४५ पनि जापान्नु ।
 पछि एक दिन अर्थात् समथार मयाकन आपर्ता कपुवाको नाममा लिएर आरपुगे । परमहंसदेखे तिनभार देखेर हाम्ने भन्दै 'हृ व लो' तरे मया र्मुक्ति ४३ दैर्घ्य हाती हाती रितम् ४४ नि ४५ 'तु कोलाह म
 हे, मर मिमी जस्तो दुइ दिन आउनु भनेर समय विदे विगने बानी बने । फिरेकमा को बलि वीलाहा हुन्छन्, ती बलाहार्थ केन पशुको वक्षसा हुन्छन् । कम्प मयाभार चेतन मङ्गलका ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ तिन के
 निगले वीलाहा मयाका हेलाको छ । को मुनेर मङ्गलमात्री पण्डित स्तम्भ मया र स्वयं दिनेदेखि परमहंसदेखी विष्णु वन ।

[illegible]

एतस्य श्री त्वया समाप्तं भवति ॥ प्रजापतेः ॥ न यत्र भारो न च मागितो ददुः कुर्यादिति ॥ ५० ॥ जीवनाद्यजमानोऽयं प्रपद्ये-
ताक्षिणी भगः ॥ श्रुतोः श्रमश्रुति रोहन्तु पूष्णो दन्ताश्च पूर्ववत् ॥ ५१ ॥ देवानां समामा-प्रणामान्वितां चायुधारमभिः ॥ भवताऽनुगृहीताना-
माशु मन्योऽस्त्वनातुरश्च ॥ ५२ ॥ एष ते रुद्र भारोऽस्तु यदुच्छिष्टंऽप्यस्य व ॥ यज्ञस्ते रुद्रभारेण कल्पमामय यज्ञहन् ॥ ५३ ॥ इति श्रीमद्भाग-
वते चतुर्थस्कन्धे रुद्रमास्तनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ मंत्राय उवाच ॥ इत्यजेनानुनीतेन भवेन परितुष्यता ॥ अभ्यधापि महाबाहो प्रहस्य
भूयतामिति ॥ १ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ माघं प्रजेश बालानां वर्णां नानुचिन्तये ॥ देवमायाभिभूतानां दण्डमत्र घृतो मया ॥ २ ॥ प्रजापते-
र्दग्धरीष्णां भवत्वजमुच्चं शिरः ॥ मित्रस्य चक्षुषेक्षेत् भारोऽस्य वरुणं भगः ॥ ३ ॥ पूषा तु यजमानस्य दद्विर्जस्तु पिष्टभुक् ॥ देवाः प्रकृत-
मर्वाङ्गा ये स उच्छेदणं ददुः ॥ ४ ॥ बाहुभ्यामश्विनोः पूष्णो हस्ताभ्यां कृतयाहवः ॥ भवन्वध्वर्यवभ्रात्ये वन्तश्मश्रुर्भुशुर्भवेत् ॥ ५ ॥ मंत्राय
उवाच ॥ तदा मर्वाङ्गं भूमतिं श्रुत्वा मीढुष्टमोदितम् ॥ परिनुष्टत्पभिस्तानां माधु माध्वित्प्राचयन् ॥ ६ ॥ ततो मीढ्वांममामन्व्य शुनापीराः
सहर्षिभिः ॥ भूयस्तद्वयजनं ममीदृक्वद्वेधमो ययुः ॥ ७ ॥ विधाय कान्धेनं च तद्वदहं मयाऽहं भयः ॥ मंदधुः कल्प दायेन मयनीयपशोः

[illegible]

अथ यथा शिरिषको छ । यस पर्वको अथर्वक कह्यो, यस्तु तत्ता साम की तीनै वेदद्वारा प्रतिपादित 'यज्ञ' लाई नै ती इजुरको रूप मान्दछन् ॥२७॥ मरुत्य मन्दछन्-हे ईश ! भनेक फलेछको कारण अतिशय दुर्गम र कष्टरूपी मयंकर तरङ्गद्वारा अज्यमन्, नाना प्रकारका इन्द्ररूप लाम्बोले पुर्ण, कलत्रनरूपी बन्ध-पशुको मयले बाढान्छ, झाङ्गरी दन्डिहेको हावानलमन्दा मयंकर एवं आभ्यङ्गीन संसार-मार्गमा बडि अज्ञानी पुष्प विभिन्न कामनाको बन्धीभूत यज्ञ कृपाङ्गना हैं विषयको निम्ति देह-मोहको भ्रम श्रिया बाँकेका गौ, ती इजुरका अथवा कस्तुरी पुष्प प्रकछन् ॥२८॥ शिषयी मन्दछन्-हे सरावक ! यम संसारमा पुत्तार्थ श्रमिका मान्न तथा आपविहीन हुनिजन द्वारा अनिष्टाव आदरपूर्वक पूजा गरिने योग्य हजुरका चरित्र-कथामा इच्छित रहनाले यदि अज्ञानीजन मलाई अन्धकार-भ्रष्ट मन्दछ भने मन्दै रहन्, इजुरको अनुग्रहले य मिनका एक-साधलाई केही मान्दिन ॥२९॥ मृगुले भने-हे परमात्मन् ! इजुरको मदन खावाले मदी उनको जारमजान नह मयंकेको छ, अज्ञानरूपी मिश्रामा सुतेका की ज्ञानादिक क्षारीरी यदि

शिरः ॥ ८ ॥ मधीपमाने शिरमि दक्षो रुद्राभिवीक्षितः ॥ मद्यः सुप्त इवोत्तम्यौ दहरो वाप्रतो मृडम् ॥ ९ ॥ तदा वृषध्वजद्वेपकलितात्मा प्रजापतिः ॥ शिवावलोकादभवच्छ्रद्धा इवामलः ॥ १० ॥ भवस्तवाप कृतधीर्नाशकनोदनुगमनः ॥ औत्कण्ठपाट्याप्यकलया संपरेतां सुतां स्मरन् ॥ ११ ॥ कृच्छ्रात्मस्तम्य च मनः प्रेमविह्वलितः सुधीः ॥ शशंस निर्व्यलीकेन भावनेन प्रजापतिः ॥ १२ ॥ दक्ष उवाच ॥ भूयाननुग्रह अहो भवता कृतो मे दण्डस्त्वया मयि घृतो यदपि प्रलब्धः ॥ न ब्रह्मकेषु च वा भगवन्नवज्ञा तुभ्यं हरेभ्य कुत एव घृतप्रलेपु ॥ १३ ॥ विद्यातपोव्र-
तधरान्मुखतः स्म विप्रान्ब्रह्मात्मतत्त्वमवितुं प्रथमं त्वमस्माक् ॥ तद्ब्राह्मणान्परम सर्वविपत्सु पामि पालः पशुनिव विभो प्रशूहीनदण्ड ॥ १४ ॥ योऽमी मयाऽविदिततत्त्वदृशा सभायां क्षिप्तो दुरुक्तिविशिस्तेगण्य तन्माम् ॥ अर्वाक् पनन्तमर्हतमनिन्दयाऽपादृष्टयाऽऽर्द्रया म भगवान्बहुतेन तुष्येत् ॥ १५ ॥ मेरेय उवाच ॥ क्षमायेवं म मीढ्वांसं ब्रह्मणा चानुमन्त्रितः ॥ कर्म मन्तानयामाम मोषाध्यायविगम्भिभिः ॥ १६ ॥ वेण्वं यत्नमन्तये त्रिकपालं द्विजोत्तमाः ॥ पुरोहारीं निरवगन्वीरं संमर्गशुद्धये ॥ १७ ॥ अच्युर्गुणाऽऽत्तरविषा यजमानो विराम्यते ॥ धिया विशुद्धया

आफ्नो रूपमा स्थित इजुरको स्वरूप अज्ञस्य ज्ञान सकेनम् । इजुर जारमातका त्रिप आत्मा तथा वन्धु हुनुहुन्छ, अतः इजुर मयाधि श्रद्धा न हुनोम् ॥२७॥ मत्ता मन्दछन्-हे प्रभो ! मर्ष वस्तुको भिन्नाभिन्न ज्ञान राख्ने इन्द्रियरक्त द्वारा पुष्प जे मति देख्दछ, त्यो इजुरको स्वरूप हुन मर्षन, विनकि ज्ञान, श्रद्धादि विषय तथा मोलादि इन्द्रियमा आधर इजुर मर्ष मायिक पदार्थबाट पुष्प रहनु हुन्छ ॥२८॥ इन्द्र मन्दछन्-हे अच्युत ! इजुरका बाटै पुत्तमा देवदोहीरुलाई नष्ट गर्ने मायुष विद्यमान रहन्छ । अतः इजुरको विद्याशवन स्वस्त हासो मन मन नेत्रलाई परमानन्ददायक प्रतीत हुन्छ ॥२९॥ यज्ञानीहरूले भने-हे ममयन् ! इजुरको पूजाका निमित्त ज्ञानाद्वारा रक्षिको यो वक्ष शंकर भगवानले अमयाधि कृति हासो मन मन नेत्रलाई परमानन्ददायक प्रतीत हुन्छ ॥२९॥ यज्ञानीहरूले भने-हे ममयन् ! इजुरको पूजाका निमित्त ज्ञानाद्वारा रक्षिको यो वक्ष शंकर भगवानले अमयाधि कृति हुनाले ते नष्ट गरिदिनु मयको हो, हे यज्ञमर्ष ! यमजान भूमि मस्ती उन्मत्त होन त्यस यज्ञलाई आफ्ना कमल-नयनले हेर्न पवित्र पारिदिनाम् ॥३०॥ माधि मन्त्र लागे-
ते भगवन् ! इजुरको लीला अद्भुत छ, किनकि इजुर मर्ष र्धं गेग पनि । यमबाट अन्ध रहनु हुन्छ । अन्य जन महान् वैभव पाउनको निम्ति कुन लक्ष्यको उपायमा मयंछन्, ती स्वर्ण

हनुर्को सेवामा सागितहन्छन्, तैमनि हनुर् बहिन्यै निनयं । सम्मान घनुहुन्छ ॥३४॥ भिह्वने मन्दछन्-दे प्रमो । विविध वक्ष्यका कलप्रकाश दावानलले १५५ नामा मनकी हावी हुँदा भएर हनुर्को कषाकषिणी निर्मल अमृत-नदीमा पसेर बुबुकी स्नायुर बसेको छु । स्वर्ग मानो ब्रह्मानन्दमा जीन हुनाको कारण-चयलाई न लगाइका दावानल । स्मरण रहन्छ, न त्यो उम नदीबाट बाहिर नै निस्कने देख्छ ॥३५॥ वज्रमान-पत्नी मन्दछन्-हे ईश ! हनुर् राम्रो पाल्नु भयो, हजुरलाई पलायन गच्छ । समीप प्रपन्न हुनुदछ । हे लक्ष्मीको । अम्बो प्रिया लक्ष्मीमहित हनुर् हासो रक्षा गर्नु । हे यक्षेश्वर ! ज-तै छिर् नवणको पिठ छानि हु-न, -यसै मारा हनुर् बिना गर्भ भोग पुग्न मए पनि पक्षको छाँमा हुँदैन ॥३६॥ लोकपालाहले मने-हे प्रमो ! जसको सुनाल पारा जगत् ज्ञान् रानी हुन्छ, ती हनुर् मर्त्या अ-न, हजुरमा माझाहरूप हुनुदन्छ । मायिक पदाथलाई प्राण गर्ने यो नेत्रादि इन्द्रियद्वारा के हामी हनुर्नरार्थ देख्न पाउँछौं ? हे भूमन् ! हामीलाई तुन हनुर् पचभूतवा भिन्न छँदा जानकारमा हामिनु हुन्छ, त्यो पनि हनुर्को माया नै हो ।

दृष्यो तदा प्रादुरभुद्धरिः ॥ १८ ॥ तदा स्वप्रभया तेषां द्यौतपत्न्या दिशो दग् ॥ मुष्णस्तेज उपनीतस्ताक्षरेण स्तोत्रवाजिना ॥ १९ ॥ श्यामो हिरण्यरशानोऽर्ककिरीटजुष्टो नीलालकप्रभमण्डितकण्ठलस्यः ॥ कम्बजचक्रारचापगदामिचर्मव्यग्रैर्हिरण्यमयमुजैरिव कर्णिकारः ॥ २० ॥ वक्षस्यधिश्रितवर्धनमात्युदारहासालोककलया रमयश्च विश्वम् ॥ पार्श्वप्रमद्व्यजनचामररजहंमः श्वेनानपत्रशशिनोपरि रज्यमानः ॥ २१ ॥ तमुपागतमाल्लक्ष्य सर्वे फुरगणादयः ॥ प्रणमुः महामोत्याय क्रोन्दन्त्यश्वनायकाः ॥ २२ ॥ तत्तेजमा हतरुचः सन्नजिह्वाः समाध्वसाः ॥ मूर्ध्ना घृताञ्जलिपुटा उपतस्थुरधोक्षजम् ॥ २३ ॥ अप्सर्वावृत्तयो यस्य महित्वात्मभुवादयः ॥ यथामति गृणन्ति स्म कृतानुग्रहविग्रहम् ॥ २४ ॥ दक्षो गृहीतार्हणमादनोत्तम यक्षेश्वरं विश्वगृजां परं गुरुम् ॥ मुनन्दनन्दाद्यनुगोर्वृत मुदा गृणन्प्रपदे प्रयतः कृताञ्जलिः ॥ २५ ॥ दक्ष उवाच ॥ शुद्धं स्वधान्युपरतास्त्रितुदधवस्थं चिन्मात्रेकमभयं प्रतिष्ठि मायाम् ॥ तिष्ठैतयेव पुरुषत्वमुपैत्य तस्यामास्ते भवानपरिशुद्ध हवात्म-तन्त्रः ॥ २६ ॥ ऋत्विज उचुः ॥ तत्त्वं न ते वयमनञ्जन रुद्राणात्कर्माभ्यनग्रहभियो भगवन्निदामः ॥ धर्मापलक्षणमिदं त्रिवृद्वचप्रास्ये ज्ञानं

॥३७॥ योगेश्वर मन्दछन्-दे प्रमो ! तुन प्राणी हनुर् विरहामाताई आहुताष्ट पृथक् देख्दैनन्, ती मन्दा प्रिय हनुर्लाई काँदी हुँदैन, तैमनि अन्त्यमहामहित हनुर्लाई मन्ने हामीमाथि हनुर् कुरा गर्नु । ॥ ३८ ॥ अएका पुग जगत्को उत्पत्ति, स्थिति र लयका निमित्त विभिन्न रूप धारण गर्दछन्, ती आफ्नो मायाको बलले ब्रह्मादि विविधरूप धारण गर्नुभएको छ, ती आफ्नो स्वरूपमा हनुर् प्रमद्वज्र मानमान सबै गुणले रहित हुनुहुन्छ । यत्ता हनुर्लाई हामी प्रणाम छ ॥३९॥ मन्दब्रह्म मन्दछन्-धर्मादिका उत्पत्तिक निमित्त शुद्धमन्त्रको आशय छिने र जसको स्वरूप य तथा ब्रह्मादि देवता पनि जान्दैनन्, ती निर्गुण स्वरूपलाई प्रणाम छ ॥४०॥ अमिते मने-जसको वैजले ब्रह्मलिल भएर य वृत्तगुक्त हाँव देवतालाई पुन्याउँछ, ती 'आभाषण' 'अम्बु' 'औष्ट' 'वे यतामहे' र 'वष्ट' यी पाँच मन्त्रद्वारा द्रवित अग्निहोत्र दशं, पूर्वभात, जातुमास्थ, पशु र शाम, यी पाँचै रूपगुक्त यज्ञरुक्त महापुरुलाई भेटो प्रणाम छ ॥४१॥ देवता य दछन्-हे देव ! पूर्वस्वकोक यमा हनुर् आदिपुरुष नै आफ्ना कायरूपी यो जगद् आफ्नू उदमा राखेर प्रलयको भय

हुनको निमित्त निम्ना दिष्टः । सौम्ये अना संस्कारो र ब्रह्मजिह्वायां भावे निष्ठः स्वदी पञ्चशालायां गच्छ ॥७॥ गच्छ मत्तादेवब्राह्मणः कथनानुसारं सर्वं कामं राश्रीं सम्पन्नं पारेरु
 उनले दक्षको मिहमा यक्ष पशु अर्थात् ब्रह्माको मन्त्रक बोदिष्टः ॥ ८ ॥ स्यो शिरः कोरिष्यसि मगवान् शङ्करको दृष्टि यनोपाय दक्ष तत्कालं मुनय उट् ई भव । जीवित भएर तिनले
 आफ्नो माहृ शिवजीलाई उपस्थित देले ॥९॥ यद्विले दक्षको हुद्वय संस्कार-ब्राह्मणको कालिमात्रे कालो मर्को थियो, अब स्याः शिवको दर्शन गनाले उर-कालको सर्वस्व हँ निमित्त मगको
 थियो ॥१०॥ तिनले शिवजीको स्तुति गर्ने हुन्छा भरे, तर धृग-कन्या (नती) को सम्पत्ति कएर प्रेय तथा छांकाभुले गर्दा यस्तो गर्ने मकनन् ॥११॥ स्वयंपति प्रेमले विह्वल भएर
 परम दुष्टिमान दक्षप्रदापतिले आफ्नो मन भिन्न पारे र निष्कण्ठ गजले यम प्रकाश स्तुति आरम्भ गरे ॥१२॥ दक्ष मन्दछन-डे भवन् । मैले हजुरको ठूलो अपराध गरे, यमको
 माटो इच्छ दिष्टर हजुरले समाधि ठूलो कृपा मनुभयो । हजुर र विष्णु भगवान् अपय माझको पनि भवजा मनु ईदैन भने ब्रह्मजीले माझमहरूको छुरै छैन ॥१३॥

यदर्थमधिदैवमदो न्यवस्थाः ॥ २७ ॥ मदस्या उचुः ॥ उत्पत्त्यध्वन्यराज उरुलेशदुर्गं जन्तुको भ्रूयालान्विष्टे विषयमृतात्प्यात्मगेहोर्भारः ॥
 इन्द्रध्वजे स्वलभृगभो शोकदावेऽऽपार्यः पादो कम्ते शरणं कदा याति कामोपमृष्टः ॥ २८ ॥ रुद्र उवाच ॥ तव वरद वरोधावाशिष्ठास्त्रिधा
 ह्यपि मुनिभिरमकतेरादरेणाहर्णीये ॥ यदि रत्ननिधय माविद्यलोकोऽविदं जपति न गणये तत्परातुमहेण ॥ २९ ॥ मृगुत्वाच ॥ यन्मायया
 गहनयाऽपहतात्मबोधा ब्रह्मादयस्तनुभृतस्तममि स्वपन्नः ॥ नात्मन् धितं तव विदन्त्यधुनाऽपि तत्त्वं सोऽयं प्रसीदतु भवान्प्रणातात्मकधुः ॥ ३० ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ नैतत्स्वरूपं भवतांजमो पदार्थभेदप्रदः पुरुषा यावदीक्षेत् ॥ ब्रानस्य चार्थस्य गुणस्य चाश्रयो मायामयाद्वयतिरिक्तो यतस्त्वम् ॥ ३१ ॥
 इन्द्र उवाच ॥ इदमत्यधुन विश्वभावनं वपुरानन्दकरं मनोहराम् ॥ सुरविद्विद्वत्क्षणेन्द्राद्युधैर्मुजदं डेरुपपन्नमष्टभिः ॥ ३२ ॥ पत्न्य उचुः ॥ यज्ञो-यं
 तव यजनाय केन भूधो विध्वस्तः पशुपतिनाऽय दक्षकोपात् ॥ तं नस्त्वं गवशयनाभशांतमेवं यज्ञात्मन्नलिनरुचा दृशा पुनीहि ॥ ३३ ॥ ऋषय
 उचुः ॥ अनन्वितं ते भगवन्विचेष्टितं यदात्मना चरपि हि कर्म नाज्यमे ॥ विभृतयं यत उपसेदुरीश्वरी न मन्यते स्वयमनुवर्तता भवान् ॥ ३४ ॥

हे विमो । हजुरले वेद तथा आत्मतत्त्वको रक्षा गर्नका लागि नै सर्वप्रथम आफ्नो हुस्वरुष्ट विद्या, तब तथा तब धारण गर्ने ब्राह्मणहरूको रचना मनुभयो, जस्तै यज्ञना मनु निष्ठः पाई
 ह्रस्वको रक्षा गर्दैछ, त्यसै गरी हजुर विषाचबाट ब्राह्मणको रक्षा मनुहुन्छ ॥१४॥ हजुरका त-बबाट कर्नाभङ्ग कएर मैले दक्षिको समामा दुर्बलनरूपी बाबले हजुरबाट पाउ पारे, तर
 हजुरले यम अपराधलाई अक्षिप्त छोडे आफ्नो कृपादक्षिणले महापुरुषको नि-दाको महात्मा अपराधको क्षमा नरकादि अधोनीलमा ब्रानबाट बचाउनु भयो । अन- आफ्नो उद्विगना-
 ले गर्दा नै समाधि प्रप्त्य हुनाम् ॥१५॥ मैले मन्दछन-डे बिष्ट । यमो संस्कारजालि आफ्नो अपराध क्षमा गराएर दक्षले ब्रह्माको कथनानुसार उपोपाय, भा १६२ अर्थन ।
 नाबै फेरि आफ्नो यक्ष-कार्य आरम्भ गरे । १६ । यम वल्लभ माझमहरूले यक्ष सम्पन्न मन र भू-देवादि-को संयोजनित शुद्धिको निमित्त विष्णु सम्बन्धी शिववाच नामक परावाचका
 आहूति दिए ॥१७॥ हे बिष्ट ! त्यो पुनोडाश्रमी इति ज्ञातया लिष्ट उमिष्टका भवन् शिव वज्रमान दक्षले शुद्धचित्तले नागायकको प्यान गर, तब परम दक्ष स्वयं पदो यव म भव ।

॥८॥ विष्णु भगवान्ने दमै दिशालाई देदीप्यमान गर्ने आफ्नो तेजले तबै भगवान्को नेत्र चकित पारिदिए ॥९॥ यस बला नी उप गङ्गामा बसेका थिए, जसका प्वाँसबाट वेदमन्त्रको प्वनि निष्कटहेथ्यो ॥१०॥ भगवान्को श्यामवर्ण थियो, तिनको कटिप्रदेशमा सुनको बन्धनी सुशोभित थियो, तिनको शिरमा छय हँ देदीप्यमान सुकट थियो, उनको मुखमण्डल भ्रमराहँ नीलो अकलावनी तथा वासिन्धव कुम्भले सुशोभित थियो र नी आफ्नो स्वर्गभूषण-भूषि आठै हुजामा शङ्ख, चक्र, पद्म, शङ्ख, धनुष, गदा, खड्ग तथा चर्म अर्थात् हाल धारण गरेका, फुलेको कटेको वृक्ष हँ देखिरहेका थिए ॥११॥ तिनको हृदयमा लक्ष्मीजी र पोंरीमा बनमाला सुशोभित थियो । ती आफ्नो उदात्त हास्य र कलात्मक कटाक्षले विश्वमण्डल आनन्दित पारिदिए । तिनको दायाँ-बायाँ पार्श्व गङ्गहंस्क। यमान न्यजन तथा सेवो चकर हम्किरहे र तिनको दायाँमा चन्द्रमा हँ बसल छत्र सुशोभित भन्दैथ्यो ॥१२॥ भगवान् सामुन्ने आएका हेक्ने प्रजा, इन्द्र तथा शिवजी आदि यई देवताहरू उठेर उनलाई प्रणाम गरे ॥१३॥ यस बलन उनको तेजले परेको पानी मलीन

मिद्धा ऊचुः ॥ अयं त्यक्त्यामृष्टपीयूषनद्यां मनोवारणः बलेरादावाग्निदग्धः ॥ तृषातोऽवगाहो न मस्मार दावं न निष्कामनि ब्रह्ममप्यजवजः ॥३५॥ यजमान्युवाच ॥ स्यागतं ते प्रमीदेश तुभ्यं नमः श्रीनिवाम श्रिया कान्तया शशि नः ॥ त्वामृतेऽभीरा नाह्वैमस्वः शोभते शीर्षदीनः कवन्धो यथा पुरुषः ॥ ३६ ॥ लोकपाला ऊचुः ॥ दृष्टः किं नो दृग्भिरमदुर्ग्रहेस्त्वं प्रत्यग्रष्टा दृश्यते येन दृश्यम् ॥ माया शेष भवदीया हि भूमन् यत्नं पष्टः पंचभिर्भोमि भूतैः ॥ ३७ ॥ योगेश्वरा ऊचुः ॥ प्रेषाज तेऽन्योऽस्त्यमुतस्त्वयि प्रभो विश्वात्मनीलेन प्रथम्य आत्मनः ॥ अथापि भस्तेरा तयोपधावतामनन्यवृत्त्याऽनुगृहाण वत्सल ॥३८॥ जगदुद्भवस्थितिलेषु देवतो बहुभिर्यमानगुणयाऽऽत्ममायया ॥ रचितात्मभेदमनये स्वर्मस्थया विनि- वर्तितश्रमगुणात्मने नमः ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नमस्ते श्रितमन्वाय धर्मादीनां च सत्ये ॥ निर्गुणाय च यत्काष्ठो नाहं वेदापरोऽपि च ॥ ४० ॥ अग्निरवाच ॥ यत्तेजमाऽहं सुममिद्धतेजसा हव्यं वहेस्वध्वर आज्यमिक्म ॥ तं यज्ञियं पंचविधं च पंचभिः स्विष्टं यजुभिः प्रणतोऽस्मि यज्ञम् ॥४१॥ देवा ऊचुः ॥ पुरा कल्याणाय स्वकृत्नमुदरीकृत्य विकृतं त्वमेवाद्यस्तस्मिन्मलिल उरगेन्द्राधिरायने ॥ पुमाञ्छेषे मिद्धैर्हि विमृशिताध्यात्मपदविः

देखियो र तिनो लाटियो । तिनले अलिकति विस्मित भएर हाल बोरी श्रीअष्टोडय भगवान्लाई प्रणाम गरे ॥१३॥ यद्यपि ती भगवान्को महिमाको निचट श्लाघादिरूपको बुद्धि पनि पुन सन्तैनथ्यो तापनि कुपापर्वक शरीर चमक गरेर अग्रष्ट भएका भगवान्को आकाशना बुद्धि अनुसर स्तुति गर्न लागे ॥१४॥ बहिले दृष्टव्यताले पूजाको उतम माधुरी हास्या लिएर केव-सुनन्दादि पाण्डले धैर्यएका इजापनिहरूका परम पुत्र भगवान् पछेभएको नजीक गएर अतिशय आनन्दित भई विनीत भावले वयरी उनको स्तुति गर्न लागे ॥१५॥ दक्ष भन्दछन्-हे भगवन् ! इतुर नित्यमुद्ध हुनुहुन्छ, आफ्नो स्वरूपमा स्थिर हुनु बुद्धिको ब्रह्मदादि अरन्थाबाट रहित, किन्नात्र, समय हुनुहुन्छ अतुर आफ्ना मायालाई विररकार गरेर स्वतन्त्र रहनु हुन्छ, कैनि जीलाषो निमित्त यत्नलाई स्वीकार गरेर जीवमायमा हाण गरेर भजानी पुन हँ देखिन्छी ॥१६॥ शिविले भने-हे निर्बल ! ते भगवन् ! हामी कुरहेका अक्षयकर नन्दीशरको जालले श्वरको तन्म जाच मनेनी । हाम्रो बुद्धि केवल धर्मपण्डमा बन्नेको छ, जसमा 'अयुक्त कर्म अयुक्त देवता हुन्' यो

छेपनागको छत्रयामा सुतस्तु ॥ मिश्रराग पनि जाफने हृत्पथा हजुरकै आध्यात्मिक स्वरूपकां प्यान गर्छन्, उही हजुर आत्र हाप्ने दक्षिणात्र हजुर-६ ॥ ४१ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

म एवाद्याक्षोर्यः पथि चरन्ति भृत्यानवमि नः ॥ ४२ ॥ गन्धर्वा ऊचुः ॥ अंशास्ते देव प्रीत्यादय एते ब्रह्मेन्द्राद्या देवगणा रुद्रपुरोगाः ॥ व्रीडाभाण्डं विश्वमिदं यस्य विभुर्मस्तम्भं नित्यं नाथ नमस्ते करवाम ॥ ४३ ॥ विश्वाभरा ऊचुः ॥ त्वन्मायायाऽर्थप्रभियस्य कलेवरेऽग्निमकृत्वा ममाहमिति दुर्मतिकल्पयैः स्वेः ॥ शिषोऽप्यमद्विषयलालम् आत्ममोहं गुप्स्यन्कथाकृतनिन्दक उडुपुदस्येत् ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ त्वं क्रतुस्त्वं हविस्त्वं हुताशः स्वयं त्वं हि मन्त्रः सर्महर्षपात्राणि च ॥ त्वं मदस्यत्विजो दम्पती देवता अग्निहोत्रे स्वधा मोम आज्ये पशुः ॥ ४५ ॥ त्वं पुरा गां रमाया मद्यासूकरां दंष्ट्राया पद्मिनीं वारणेन्द्रो यथा ॥ सत्यमानां नदत्स्तीलया योगिभिर्युज्जर्यं द्रयीगात्र यज्ञक्रतुः ॥ ४६ ॥ स प्रसीद त्वमस्माकमाकांक्षातां दर्शनं ते परिब्रष्टमत्कर्मणाम् ॥ कीर्त्यमाने नृभिर्नाग्नि यज्ञेरा ते यज्ञविघ्नाः कुर्यं यान्ति तस्मै नमः ॥ ४७ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति दक्षः कविर्यज्ञे भठ रुद्रवर्मशतम् ॥ कीर्त्यमाने इषीकेशे मज्जये यज्ञभावेन ॥ ४८ ॥ भगवान्स्वेन भागेन मर्वात्मा सर्वभाग-भुक् ॥ दक्षं वभाष आभाष्य प्रीयमाण इवानथ ॥ ४९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहं ब्रह्मा च शर्वश्च जगतः कारणं परम् ॥ आत्मेश्वर उपद्रष्टा स्वयं-

हे प्रसीदति ! यज्ञक्रतु ! हजुरले योटा विराजकाय छत्ररङ्गो रूप धारण गरेर योगिदक्ष द्वारा भजमान हेर्दै र प्रीतिजनन गर्दै स्तीलाते नै यी पुत्री जाफने दाहामा उपात्ये यस प्रकार जलपाट गहिर व्याउनु भयो—जस्तै कोही गजराक कर्मजनीलाई उल्लेखे छिन्छ ॥ ४६ ॥ हे यज्ञे ! भनुपराक द्वारा जयको जय कीर्तन गर्नाले यज्ञका मधै विष्णु नष्ट भएर जान्छन्, त्यसमा हजुरलाई भयो नमस्कार छ । यस वस्तु हाप्ने सबै यज्ञरूपी सत्त्वर्ग नष्ट भएका थिए । अतः हाप्ने हजुरको दर्शनका हजुरकै बिपी । अब हजुर हाप्नेमाथि प्रथम हुनुहुन्छ ॥ ४७ ॥ मैत्रेय भन्दछन्—हे भद्र ! यज्ञरूप इषीकेश भगवान्को भर्ता र्गुति यज्ञकर्माल बाटा दक्षले रुद्रका पार्श्व वीरभद्रद्वारा विष्णुसँग मरिचकां यज्ञलाई केरि आफ्नै मरिचिछ ॥ ४८ ॥ हे अनेप ! सर्वान्तर्यामी तथा सर्वभोगा विष्णुभगवान्ले आफ्नो शिष्याले पुगेलाभरूपी भागले दक्ष भएर दक्षलाई भगवान् भरेर भने ॥ ४९ ॥ भगवान् भन्दछन्—हे दक्ष ! माया भोगका परम कर्ता

मयेका आत्मा ईश्वर, माझे, स्वयं प्रकाश तथा मेहकाहेले रति म ये वहा र शिव हू ॥५०॥ हे द्विज ! मंते ये आपनी विष्णुनामिका कथायाका भाषण इत्यत्र जगज्जोकरा रचना, पातन तथा संहार वर्तले कर्मको अनुकूल ज्ञाना, विष्णु र शिव को तीन नाम धारण मनिगल्हेको हू ॥५१॥ अहं जीव ती स्वान्तरायामा, केवल तथा अहितोय मन्त्रमा नें ज्ञाना, शिव र अन्य सग्रे ओवरलाई मेहकाहेले देवदेव ॥५२॥ अस्ते पुनः आपनो मन्त्रक र हान-सुहा आदि अंगमा 'यो अन्य हून्' बन्तो बुद्धि कहिल्ये गर्दन, त्यस्तै मया अहं सर्व प्राणाहकमा अन्य बुद्धि गर्दनन् ॥५३॥ हे ब्रह्मन् ! जो बन्तुतः एक तर कार्यमेवले तीन कथाका हन् । ती मन्त्रा, विष्णु, श्रद्धा जो पुनः कती पनि मेहकाहे राख्नेन, त्यस्तैले दान्ति प्राप्त गर्दछ ॥ ५४ ॥

हृग्विशेषणः ॥ ५० ॥ आत्ममाया ममाविश्य मोऽहं गुणमयीं द्विज ॥ मृजन् रक्षन्हरन्विश्वं दध्ने मंत्रां क्रियोचिताम् ॥ ५१ ॥ तस्मिन्ब्रह्मण्य-
द्वितीये केवले परमात्मनि ॥ ब्रह्मरुद्रौ च भूतानि भेदेनाज्ञोऽनुपरयति ॥ ५२ ॥ यथा पुमान् स्वाङ्गेषु शिरःपाण्यादिषु कचिन् ॥ पारस्यबुद्धिं
कुरुते एवं भूतेषु मत्परः ॥ ५३ ॥ त्रयाणामेकभावानां यो न पश्यति वै मिदम् ॥ सर्वभूतात्मनां ब्रह्मन् शान्तिमधिगच्छति ॥ ५४ ॥ मैत्रेय
उवाच ॥ एवं भगवताऽऽदिष्टः प्रजापतिपतिर्हस्मि ॥ अर्चित्वा कतुमान् स्वेन देवानुभयतोऽयजत ॥ ५५ ॥ रुद्रं च स्वेन भागेन स्तुवाधाक्त्वा-
माहितः ॥ कर्मणोदकमानेन सोमपानितरानपि ॥ उदस्य महर्त्विभिः सस्नाववमृशं ततः ॥ ५६ ॥ तस्मा अयनुभावेन स्वेनैवात्तराधमे ॥
धर्म एव मतिं दत्त्वा त्रिदशास्ते दिवं ययुः ॥ ५७ ॥ एवं दाक्षायणीं हित्वा मतीं पूर्वकलेवम् ॥ जज्ञे हिमवतः क्षेत्रे मेनायामिति शुश्रुम ॥ ५८ ॥

मैत्रेय अदहन्—यसरी मगवान्ले आत्मा टिण्डलि प्रजापतिरहना अर्पयति दध्ने यज्ञ द्वारा यज्ञधर्मको पूजा योग अहं र प्रधान दुई प्रकृतिले देवताहरूको पूजन गरे । ५१ :
अभि एकान्वित्य अत्र दध्ने मेहकाहे सुहृत्लाई उनको भाग दिएर पूजन गरे । त्यमवाले उदरमान कर्मले संजग्यापी एवं अन्य देवताको पूजन गरे । त्यमपछि अविजका साथै
अवमृत रानन गरे । ५६ ॥ अनि जगत्ताले आफनो पुन्याचले दे मये ऐश्वर्य प्राप्त यियां, ती यज्ञप्रजापतिलाई सर्व देवता 'मित्रो बुद्धि मये धर्ममा मामिहंम' मने आघोषार्द दिएर

० हान्त—(मायाको वन्धन) नुनै समय नारदकी विष्णु अवतारपुत्रित मने—'बुद्धि आत्माको मायाकाहे मेरे हुनो मनेर पाक कथाहुनु हुन र त्यमलाई हुनर पनि अनुकूल । य त यानी नारदको कि माया विषयी अनुभवलाई हे देवताले हन्तेको भिमि हुनर पनि होयो ? म हाथी कसकाका कानमा हुनको मन्त्रा हुन्छ । य त हुनको मायालाई हुनका का दन्तु । दिनकि म पुनै अनुभवमा र योहक अन्तरालो हु । मले निमित्त अहं कहिल्ये मेरो मायाले हुनर आपनी मायाको पुनरावृत्ति गर्नु हुन्छ ।' कह यज्ञले मन्त्रमा कही सम्भु भएन । यो मन्त्र नारदकोमाहे माया लिएर अंगभन हुनर दिने । बाह्यमा विष्णुले भन्नुभयो—'मकारं आहं माये-
का उ, नैवैव पानी कसका ।' मायाको कस किन दिने ? मन्त्र-नै बोदा बन्तो कही बन्-हा । यनेका किमरमा बोरो कस हुनको पुनर्जा कानी भई । यज्ञका का हकमाकाय मायापरीले अमहाका निमित्त पानी लिएर मने पुनः विष्णु र त्यम बुधरीको यज्ञमा सोकार गरेर उनको बोधित विषयक गरे । शिवर मन्त्रकेवले पुन तीन कन्ता पनि मने । केही दिनपछि त्यस देवता अजिंकाल पन्थो । अरि ती अपन्या वृक्षम लक्ष्मि पदस्ते आनको निमित्त निम्ने । बाह्यमा बोरो पुनरावृत्ति कर्मकायका विष्ट, लक्ष्मि पुन भोगिन्थो व नारद काइक किनका कने कर्मकार बदीमा परेन मने । छी र पुनको विचारले हुनो अहं न बदली कन मने । अहं कसमा माया नुनै लहर् आहं, नारदको हात लक्ष्मि मने । 'मैले पानी पिदछुको । यर बाह्य, द्विज ।' नारदकी आधिपत्य मन्त्र लागे—'माय ।' जन्थो नै नारदकी माया प्रकय रहेन ।

प्रस्थान मरे ॥ ५७ ॥ हे विदुर ! यन्मो वनि कथा वादन्त-दृष्टको दन्वा मर्तोले न्यमरो वरिणो। अरीर न्यागेर केरि दिमलनकी माया मेनाको एमेवाट जन्म जन्म ॥ ५८ ॥ जन्मे प्रत्ये
कालमा कठिक केरि ईरबगको भावय सिन्निन्नु, त्यस्तै अनन्धपरापणा अम्भिकादेवीले दोस्रो जन्ममा पनि आफ्ना एकमात्र आधय भगवान् ब्रह्मरक्षाई नै आफ्नो वनि रोडि ॥ ५९ ॥
हे विदुर ! दृष्ट-यहको विध्वन पागै शिवजीको वो वरित्र मैले ब्रह्मपतिमा शिष्य परम भक्त उद्भवमित मुनेमे ॥ ६० ॥ हे विदुर ! श्रीविष्णुको वो पवित्र वरित्र यथा तथा मायुषधक
र पापपुत्र नष्ट वानेछ । जो पुष्प निरव भक्तिभावले वनको वन तथा वीरन गदग, यमका सबै पाप नष्ट भएर जन्म ॥ ६१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे
नेपाली भाषाटीकायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ (ध्रुवको वनमन)—सैवेषतो भन्दन्नु—हे विदुर ! मनकादि सुनि, नारद, ब्रह्म, ईश, आत्मि तथा वनि—ब्रह्माजीका यी वल-
नमचारी छेमा दृष्टय मरन् ॥ ११ ॥ ब्रह्माजीको एक पुत्र अचमकी मृषा नाचकी माया भिन्नु ॥ हे श्रुतहन्ता ! त्यमवाल दम्भ नामक पुत्र र माया नामकी कथा जन्मी । ती दुवै पुत्र र

तमेव दयित भूय आवृद्धक पतिमम्बिका ॥ अनन्यभावैकगतिशक्तिः सुप्तेव पुरुषम् ॥ ५६ ॥ एतद्भगवतः शम्भोः कर्म दक्षाध्वरद्वहः ॥ श्रुतं भागवता-
न्विष्यादुद्भवान्मे बृहस्पतेः ॥ ६० ॥ इदं पवित्रं परमीराचेष्टितं यशस्यायुधमद्योऽमर्षणम् ॥ यो नित्यदाऽऽकर्ण्य नरोऽनुकीर्तयेदुधुनात्यर्थं कौरव
भक्तिभावतः ॥ ६१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दक्षयज्ञमन्थानं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ मनकाद्या नारदश्च
ऋमुहंसोऽरुणिर्यतिः ॥ नेते गृहान्ब्रह्मसुता ह्यावसन्धूषं रेतमः ॥ १ ॥ मृषाऽधर्मस्य भार्याऽऽप्सीदम्भे मायां च राजुहन् ॥ असूत मिथुनं तत्तु निर्व्रति
जगृहेऽम्रजः ॥ २ ॥ तयोः समभवत्लोभो निर्व्रतिश्च महामते ॥ ताभ्यां क्रोधश्च हिमा च यददृक्किः स्वमा कलिः ॥ ३ ॥ दुरुक्तो कलिराधत्त भयं मृत्युं
च मत्तम् ॥ तयोश्च मिथुनं जज्ञे यातना निरयस्तया ॥ ४ ॥ संप्रेष्टेण मयाऽऽस्थातः प्रतिभर्गस्तवानच ॥ त्रिः श्रुत्वेतत्पुमान्पुण्यं विधुनोत्पान्मनोभलन्
॥ ५ ॥ अथानः कीर्तये वंशं पुण्यकीर्ते कुरुद्वह ॥ स्वायम्भुवस्यापि मनोर्हरेरंशोऽत्र जन्मनः ॥ ६ ॥ मिथुनोत्तानपादौ शतरूपापतेः सुतौ ॥
वासुदेवस्य कलया रक्षायां जगतः स्थितौ ॥ ७ ॥ जागे उत्तानपादस्य सुनीतिः सुरुचिस्तयोः ॥ सुरुचिः श्रेयसी पत्युर्नेतरा यन्मुतां भ्रुव ॥ ८ ॥

पन्नासाई निर्व्रतिले लगे, चिमकि तिनका हुने दन्वान पिणन् ॥ १० ॥ हे महामते ! श्री दुषेवाट जोवर र निष्पति अर्वात् छटमा उचन्न मरे । ती दुषेवाट कांश र हिंसा अनि ती
दुषेवाट कलि र दुरुक्तको उत्पत्ति भयो ॥ १ ॥ हे मायुषेष्ठ ! दुरुक्तिबाट कलिले भव र मृ-यु उचन्न गयो । ती दुषेवाट संयोगले यातना र निष्पत्तिको ब्राह्मर्ष भयो ॥ २ ॥ हे भगव !
रक्षेत्रमा मैले तिमीलाई प्रलयका कारणवस्तु अवमर्ष । दक्ष सुनार्थ, जो वरलाई तीनवट सुन्दर, म्यो व्यक्ति पुष्पा-वा बन्दछ र त्यमको विष्णुका सबै मनिनता ॥ ३ ॥ भएर जन्म ॥
॥ ५ ॥ हे कुरुद्वजन्मन ! जब य महावाक्को अंशबाट उचन्न पवित्रर्षि महाराज स्वायम्भुव मनुको वंश विगत सुनाउछु ॥ ६ ॥ गनी अतकपाका पनि महागाढ पापम्भुवका श्रयस्त
र उत्तानपाद यी दुह छोरा भिए । यी दुवै नै माछात् वसुदेवको कलामाट उचन्न मरका भिए । अतः श्री भारा नगरको रक्षाको तत्पर रहन्ने ॥ ७ ॥ मांमप्यो उत्तानपाद ती सुनीति तथा
सुरुचि नामका दुह रानी भिए । सुरुचि राजाको मनपरकी भिन्नु तिनकै पुत्र पुत्र भिए, श्री सुनानिभति राजाको अनुग्रह भिएन ॥ ८ ॥ एक दिनको कुग हो-राजा उत्तानपाद

निभी देव भाव छहिर यमको पालन गते श्रीधरपुत्रन विष्णु । यमकायना यम-कर्मणो वायुना यम । ११॥ यम । ११॥ यमको पालन गते गुह्ये सधनुषमय छहिर
 धारण गते श्री मंगलान्ता यम-कर्मणो आगमना गते तने ज्ञानातीतना से टाको मर्त्यकर्म कट प्राप्त । १२॥ यम । १२॥ यमको पालन गते उनके कर्मना यदेष्टु
 ॥१३॥ निम्नो इन्द्रबा म्वायम्भुव मनुने पनि देवता विष्णु के देवतायुक्त यज्ञना डाला उनका यमन भार म्वायना निम्न दृष्टाव्य भाव, दिव्य व मन्त्र यी तीन यमिका तुल्य
 प्राप्त गयेका विष्ट ॥१४॥ अतः वरग ! हनुमन्तु जेन जनेका यम-कर्मलेका बाटा मरदा सदाशिव-कर्म, निम्न पान उन मन्त्रकर्मल भगवान् हाँसि धरधमा जाऊ व स्वधर्म पालन मर्त्यलि
 पवित्र आपनो अनन्य भावयुक्त चित्तमा श्री पुष्पकोमलमाई विराट्प्रधान पारेर उनीको स्थापन गर ॥१५॥ हे पुत्र ! मर्त्यना से श्री यमनादृष्ट नेत्र हुने भगवान्माई छोटो अठ बर्मले पनि
 नेरो दृक् निश्चयन मन देखिन्छ । ब्रह्मादिक देवताहरू डाटा छोडिने मन्त्रावी पनि हातमा कर्मले निई यदेष्टु उननाई म्वायना रहन्छिन् ॥ २३ ॥ मैत्रेयी प्रह्लादना हे विष्ट !

यस्याधिपद्मं परिचर्य विश्वविभावनायात्तगुणाभिपत्तेः ॥ अजांऽप्यतिष्ठन्मलु पारमेष्ठनं पदं जितात्मश्चगताभिवन्द्यम् ॥ २० ॥ तथा मनुष्यां भग-
 वान्पितामहो यमेकमत्या पुरुक्षिर्गोमर्त्यैः ॥ इष्टाऽभिपदे दुरवापमन्यतो भोमं मुखं दिव्यमथाप्तरव्यम् ॥ २१ ॥ तमेव वन्मथय मृत्यवन्मलं मृमक्षु-
 भिमृग्यपदान्जपद्वतितम् ॥ अनन्यभावे निजधर्मभाविते मनस्ययस्याप्य भजस्व पृथगम् ॥ २२ ॥ नात्य तन पदपलाशलोचनाद्दुःस्वच्छिदं ते
 मृगयामि कश्चन ॥ यो मृग्यते हस्तगृहीतपञ्चया श्रियेतरेरङ्क विद्वग्यमाणया ॥ २३ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ एवं मंजस्वितं मातुराकर्ण्यार्थिगमं वनः ॥
 गन्निवम्यात्मनाऽऽत्मानं निश्चक्राम पितुः पुरात् ॥ २४ ॥ नारदस्तदुपाकर्ण्य ब्रान्वा तस्य चिकीर्षितम् ॥ स्पृष्ट्वा मुग्धन्यधन्नेन पाणिना प्राह
 विस्मितः ॥२५॥ अहो तेजः श्रान्त्याणां मानभंगमकृत्याम् ॥ कालोऽयमयं हता धन मय मातृगमदन । २६ ॥ नाधुनाऽप्यवमानं ते मग्मानं वापि
 पुत्रक ॥ लक्षयामः कुमारस्य सक्तस्य क्रीडनादिषु ॥२७॥ विकल्पे विद्यमानेऽपि न ह्ययं तोषहेन्दवः ॥ कृते मेलेष्टन भित्तं यत्त्रोके निजकर्मभिः ॥२८॥
 परितुष्टं तत्तत्मात तावन्मात्रेण पूरय ॥ दैवोपमादिनं यावद्दीक्ष्यैश्वर्यगतिं वपः ॥ २९ ॥ अथ भगवान्निमित्तो यागेनावकृतमपि ॥ यन्मनादं म वे

आपनी माताका यमको कायना पुन पान वचन हुनेर धरले आपनो कृष्टिना । २०॥ यम । २०॥ यमको पालन गते गुह्ये सधनुषमय छहिर
 धारण गते श्री मंगलान्ता यम-कर्मणो आगमना गते तने ज्ञानातीतना से टाको मर्त्यकर्म कट प्राप्त । २१॥ यम । २१॥ यमको पालन गते उनके कर्मना यदेष्टु
 ॥२२॥ निम्नो इन्द्रबा म्वायम्भुव मनुने पनि देवता विष्णु के देवतायुक्त यज्ञना डाला उनका यमन भार म्वायना निम्न दृष्टाव्य भाव, दिव्य व मन्त्र यी तीन यमिका तुल्य
 प्राप्त गयेका विष्ट ॥२३॥ अतः वरग ! हनुमन्तु जेन जनेका यम-कर्मलेका बाटा मरदा सदाशिव-कर्म, निम्न पान उन मन्त्रकर्मल भगवान् हाँसि धरधमा जाऊ व स्वधर्म पालन मर्त्यलि
 पवित्र आपनो अनन्य भावयुक्त चित्तमा श्री पुष्पकोमलमाई विराट्प्रधान पारेर उनीको स्थापन गर ॥२४॥ हे पुत्र ! मर्त्यना से श्री यमनादृष्ट नेत्र हुने भगवान्माई छोटो अठ बर्मले पनि
 नेरो दृक् निश्चयन मन देखिन्छ । ब्रह्मादिक देवताहरू डाटा छोडिने मन्त्रावी पनि हातमा कर्मले निई यदेष्टु उननाई म्वायना रहन्छिन् ॥ २५ ॥ मैत्रेयी प्रह्लादना हे विष्ट !

पुमां दुराराध्यो मतो मम ॥ ३० ॥ मुनयः पदवीं यम्य निःसङ्गेनोरजन्मभिः ॥ न विदुर्हृग्यन्तोऽपि तीव्रयोगममाभिना ॥ ३१ ॥ अतो निर्वर्त-
तामेव निर्वन्धस्तव निष्कलः ॥ पतिष्यति भवान्काले श्रेयसां समुपस्रियते ॥ ३२ ॥ यय यद्दैवविहितं म तेन सुखदुःखयोः ॥ आत्मानं तोषयन्ते
तममः पारमृच्छति ॥ ३३ ॥ गुणाधिकान्मुदं लिप्सेदनुकोशं गुणाधमात् ॥ मेत्रां समानादन्विच्छेत्तां तापैरभिभूयते ॥ ३४ ॥ ध्रुव उवाच ॥
सोऽयं रामो भगवता सुखदुःखहतात्मनाम् ॥ दर्शितः कृपया पुमां दुर्दर्शोऽस्मद्विषेभु यः ॥ ३५ ॥ अद्यापि मेऽविनीतस्य भ्रात्रं धोरमुपेयुषः ॥
सुरुच्या दुर्वचोवाणैर्न भिन्ने श्रयते हृदि ॥ ३६ ॥ पदं त्रिमुनोत्कृष्टं जिगीषोः माधु वर्म मे ॥ ब्रूहस्पतिवृभिर्भद्रघ्नन्यैरायनधिष्ठितम् ॥ ३७ ॥
नूनं भवान्भगवतो योऽङ्गजः परमेष्ठिनः ॥ वितुदन्नटते वीणां हितार्थं जगताऽर्कवत् ॥ ३८ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ इत्युदाहृतमाकर्ण्य भगवान्भारदस्तथा ॥
श्रीतः प्रत्याह तं बालं मद्भानयमनुकम्पया ॥ ३९ ॥ नारद उवाच ॥ जनन्याऽभिहितः कन्याः म वै निःश्रेयसस्य ते ॥ भगवान्वासुदेवस्तं भज तत्प्र-
वणात्मना ॥ ४० ॥ धर्मार्थं काममोक्षाकुर्यं य इच्छेन्नेव आत्मनः ॥ एकमेव हरेस्तत्र कारणं पादमेव नम ॥ ४१ ॥ तत्तान गच्छ भद्रं ते यदुनाया-

289

उपाय केवल भगवान्‌को कण-सेवन नै हो ॥ ४१ ॥ अतः हे शिव ! तिम्रो कल्याण होम् । तिम्रो घुम्ताका वक्त्र नटमा स्थित हुनात भवुन जठ—जहाँ श्रीहरि सदा विद्यमान रहन्छन् ॥ ४२ ॥ न्यातां आपनो निवृत्तकर्मवश निवृत्त मण्डर कालिन्दीको पवित्र तटमा विनाश भवान्‌ शरीर स्थित आपनदा वानुः ॥ ४३ ॥ अग्नि वैष्णव, कुम्भक र पूरक तीन वगिका प्राणापान द्वारा आपनो प्राण, इन्द्रिय तथा धनको बल विनाश-विस्तार इटाण्ड शूद्रनिकले परमगुरु भगवान्‌ वामदेवको यमरी ध्यान गर्नुन् ॥ ४४ ॥ भगवान्‌का मुख र नेत्र सदा अतिशय प्रमत्त रहन्छन्, निनलक्ष्मी देवताले यस्तो ज्ञान हुन्छ कि—ती वरदान दिन उचित छन । तिनको नाक, आलसीय र गाला, अव्यक्त राखा छन । ती सर्व देवता कदा राखा छन ॥ ४५ ॥ तिनको अवस्था छ । तिनका सर्व अंग टप्प मिलाएका छन । तिनको नेत्र, अग्र र ओठ राखा छन । ती आपना भक्तलाई आश्रय दिन्छन् र ती अतिशय सुलभायक श्रमयोग्यकर्मले र करुणाका पाशपात (मन्त्र) हुन् ॥ ४६ ॥ तिनको रक्षाधर्ममा कतिपय निन्द विराजमान छ, तिनको शरीर जलधरको स्थान श्याम छ, तिनको पाँटीमा वनमान्‌ रहन्छ र ती आपना चाँची हुनारकमा

स्तर्त शुचि ॥ पुण्यं भगुवनं यत्र सान्निध्यं नित्यदा हरिः ॥ ४२ ॥ स्नात्वाऽनुमनं तस्मिन्कालिन्द्याः सन्तिले शिवे ॥ कृत्वोचितानि निवमन्नात्मनः कल्पितात्मनः ॥ ४३ ॥ प्राणायामेन त्रिवृता प्राणेन्द्रियमनोमलम् ॥ शनैर्द्युदस्याभिधायैः मनसा दुरणा दुरुम् ॥ ४४ ॥ प्रसादाभिमुखं शश्वत्प्रमत्तवदनेक्षणम् ॥ मुनामं सुभ्रुवं चारुकपोलं सुरसुन्दरम् ॥ ४५ ॥ तरुणं रमणीयाद्भुमरुणोष्टेक्षणाधरम् ॥ प्रणनाश्रयणं कर्णं शरभ्यं करुणार्णवम् ॥ ४६ ॥ श्रीवत्साकं धनरयामं पुरुषं वनमालिनम् ॥ राङ्गवक्रगदापद्मेरभिष्यक्तं चतुर्भुजम् ॥ ४७ ॥ कुण्डलिनं किरीटिनं केयूग्वलयान्वितम् ॥ कौस्तुभाभरणश्रीवं पीतकौशेयवासमम् ॥ ४८ ॥ काञ्चीकलापपर्यस्तं लम्बकाञ्चनपूरम् ॥ दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयनवर्धनम् ॥ ४९ ॥ पद्मपां भगवन्मणिश्रेण्या विलम्बपद्मपां समर्चताम् ॥ हृत्पद्मकर्णिकाधिष्ण्यमाकम्पात्मन्यवस्थितम् ॥ ५० ॥ स्मयमानमभिधायैत्मानुरागावलोकनम् ॥ नियतनैकभक्तेन मनसा वरदर्पमम् ॥ ५१ ॥ एवं भगवतो रूपं सुभद्रं प्यायतो मनः ॥ निर्धूम्या परया तृणं सम्पन्नं न निवर्तते ॥ ५२ ॥ जप्यञ्च परमो गुणः श्रूयतां मे नृपात्मज ॥ यः सत्परात्र प्रपठन्पुमान्पश्यति स्वेचरान् ॥ ५३ ॥ “ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥” मन्त्रेणानेन देवस्य कुर्वाद्भक्त्यपमयीं बुधः ॥

शङ्ख, भक्त, गदा र वक्त्र धारण गरिरहन्छन् ॥ ४७ ॥ ती किरीट, कुण्डल, केश एवं वक्र गदा सर्व आपूणहरूले विभूषित रहन्छन् । तिनको पाँटीमा कौस्तुभ मणि अर्वां आपनाका रूखी पाताम्बर लगाइराख्छन् ॥ ४८ ॥ तिनको वस्त्रवत् वस्त्रको वस्त्रो र निम्न वस्त्रमा हुन्छ । नृ ५१ श्रीवाममान २२-८८ । तिनको वक्त्र अव्यक्त दर्शनीय, शान्त एवं मन तथा नयनलाई आनन्दित पार्दछन् ॥ ४९ ॥ ती वक्त्रका रङ्ग रङ्गले रङ्गले सुशोभित एवं लल्लुका द्वारा गङ्गरी प्रति आपना वक्त्र-वक्त्रले वक्त्रका हृदयको मिलायनमा विराजमान रहन्छन् ॥ ५० ॥ यमरी ती वरदायकहरूमा ओष्ठ प्रहृष्टको स्थान स्थित भवान्‌ यदा यदा होनाम्—ती प्रमत्तवत् । मन्त्र हेतु मन्द-मन्द होविरहेका छन ॥ ५१ ॥ ती वामनाको वक्त्रमा मूर्ध्नि यमरी सुभद्रा फिलन गदा-गदां मन चाँच वरमान्‌दमा तीन हुन्छ र स्थङ्गित कोर वरिष्ठी हुन्छन् ॥ ५२ ॥ हे शङ्खपुत्र ! यस भवान्‌को वादमात्रं त्यम् भगवत्तु परम गुण मन्त्रको तय गर्नुपर्दछ, यो पनि मन्दछ । अनवरत सदा राट्‌सम यम मन्त्रको जप गर्नाले भगुण आकाञ्चकारी हिदमजरहरूलाई देऊन मन्दछ ॥ ५३ ॥ यो मन्त्र हो ॐ नमो भगवते

रश्मिं एकमात्र परब्रह्मको चिन्तन गत आया हं निश्चल भावने योऽहं सुहृदो मया गृह्य मन्त्रानां आश्रयता गत ॥ ७५ ॥ -यस्य मन्त्रे ध्ये आपना । यत्नं मन्त्रानां ॥ ७५ ॥ मन्त्रमै
 सर्वं तन्त्रं च इन्द्रियहर्षका आश्रयस्थलं श्रीहरिः स्वस्व भवे प्यान मन मने । अतः तिननाई मन्त्रानां बाहेक प्रक कर्ता पान देहिहरको धिये ॥ ७७ ॥ यमो धनं मन्त्रादि पदं
 तन्त्रका आचार तथा पदार्थ र शक्त्या पनि अचोभर एतन्नानाई अक्षमो इत्येवमा प्रमाणादि मने ज्ञेय परिपत पुन लाग्यो , ७८ । अब तो आपना योऽहं सुहृदो आश्रय
 तब तिनका बुद्धी टीलाले धियेणर आया दूरी -यमे मने बाह्य मन्त्र, उमरी हा-नं चदेवादि दुहा परि टाव्य, र योऽहं बावो हस्तिरइत्यु ॥ ७९ ॥ नृपती आरुता हा इत्येव
 प्राणलाई रोकेर अनन्य बुद्धिले विश्रामा मन्त्रानको चिन्तन गरिइह्यो धिये । यमने मने आवरो आश्रय प्रमाण अत्रिया, तब आश्रयान सातन मने ज्ञेय अनियम योऽहं मन्त्र
 धियेण मन्त्रानको श्रवणा पुमे ॥ ८० ॥ इत्यनाहले मने-हे मन्त्रन । मने लाह-को निबामा मन्त्रन कायार पाजहकका भाव प्रथम अटिवा-यमका के बाण हो, यो दोमाहल

ध्यायन्मन्त्र पदेनेन तन्त्रो म्याधुरिवाचनः ॥ ७६ ॥ सर्वतो मन आहृत्य हृदि भवेन्मिशाशयम् । गायन्मन्त्रतो रूपं नादाश्रितिक्रिनापरम् ॥ ७७ ॥
 आधारं महतादीनां प्रधानपुरुषेश्वरम् ॥ ब्रह्म ध्यायमाणस्य त्रयो लोकाश्चकम्पिरे ॥ ७८ ॥ यदैकपादेन म पार्थिवाभंक्रस्तन्मो तदंशुनिर्घडिता
 मही ॥ ननाम तत्रार्थमिमेन्द्राधिपतिना तमेव मन्त्रेतरतः पदं पद ॥ ७९ ॥ तस्मिन्नभिवाग्यति विश्वमात्मनो द्वारं निरुध्यामुमनन्यया धिया ॥ लोका
 निरुन्ध्वामदिर्घडिता मृगं मलोक्षपालाः शरणं ययुर्हस्मि ॥ ८० ॥ देवा ऊचुः ॥ तव रिद्रामा भगवन्नाणरोधं वराचरस्यास्त्रलमत्त्वधान्नः ॥
 विधेहि तन्नो वृजिनाद्वेमोक्षं प्राप्ता वयं त्वां शरणं शरण्यम् ॥ ८१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मा भद्र वालं तपमो दुरत्ययान्निवर्तयिष्ये प्रतियान
 स्वधाम ॥ यदा हि वः प्राणनिरोध आसीदोत्तानपात्रिमपि संगताम्मा ॥ ८२ ॥ इति नाम्नामन्त्रे मद्यपुराणं चतुर्विंशत्तमोऽ-
 ध्यायः ॥ ८ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ त एवमुत्सन्नमया उरुकमे कृतावनामाः प्रययुर्ध्विदृष्टम् ॥ महत्क्षरिणीषि ततो गच्छमता मधोवर्तं मृत्यु दिदृक्षया
 गतः ॥ १ ॥ म वै धिया योगविपाकनीयया हृत्पक्षकोणे स्फुरितं तद्विग्रहम् ॥ निराहितं महसैवोपलक्ष्य त्रिदिः स्थितं तदवस्थं ददर्श ॥ २ ॥

इहान् संकीर्ण । इत्यु प्राणागतहर्षका रश्मि बुद्धिन्त, अतः आपनो प्राणमा आश्रयः दास-नाह पन म ॥ १९५५५ शिवनयम ॥ ८१ ॥ मन्त्रान् भ-नृपुन्त-ह द्रव्यम् । नेहार्थो । राश
 उवाचपादः छतो भुवले आपनो चित मया ज्ञान योऽहं, तेल क वालकका प्राणानश्ल मयन विश्वरूप आश्रयता हा । निमोहक आकाशना संभवा जाओ । म त्वल शल-
 लाई अस्थि यो दुष्कर गणस्याराट निश्चल पारिदिन्तु ॥ ८२ ॥ इति श्रीमद्भगवन्ने मद्यपुराणं चतुर्विंशत्तमोऽध्यायः । ८१ ॥ (युवने मयवाचराट पर पापर पर
 फलं) मैत्रेय अदृष्टम्-हे विदुर । मयवाचले । यमरी मनेवाति । मयवाच मने दवनी उलनाई श्रवण मन्त्र र-गलान फल । अब मन्त्रादी मन्त्रान् पनि गरहमा मन्त्र मई आपनो
 मन्त्रादी हेनेको निमित्त मयुवनतिर दिदृष्ट मयोः ॥ १ ॥ मद्यु लीत्र योगम्याम दाग एकाग्र पारिदिता बुद्धिले आपनो । दयकपी कमलकोशमा मन्त्रानका ज्ञान धियु ले ददर्शम्याम मन्त्रानो
 प्यान गरिहेप धिये, यमवादी रहमा हराणो देहेर नी आश्रित र नृपुन ओला उपाय, अब श्रीमदि मयवा नि नका मयुन्ने उपायवा देखिए ॥ २ ॥ प्रभुयो । दर्शनले आश्रयमा परका

बालरुले लट्ठी हैं पृथ्वीमा पंगे प्रणाम गरे—मानो तो मेरने निमउने, कृपल पुण्डन मेरुन तथा बुद्धरुले मेरुन पुण्डन प्रवण रहिले भगवन्तिर हेने लोभे ॥२॥ बालक धृष्ट प्रवृत्ति केरी भन खोटे विष, सर कर्मरी मनी र के मनी—यो जान मरुटेका विगत भगवन्तिर मनामुले तेनका मनका हुरा जान्नुमर्षो र उहाँले हुनो दया कृपाका माय आफ्नो वेदमय भन्नेने ५२२ उभियका ५२३ को बालामा लोडिनु मर्षा ॥ ३॥ यो मर्षाका स्पष्ट कृत्यामा उभियका १८ परमार्थ प्राप्त मर्षो, माथै उनलाई तीपान्मा र परमात्माको स्वरूप निश्चितरूपले ज्ञात भयो र जसलाई भविष्यमा ५२४ प्राप्त हुने भयोको विषय, ती ५२५ भवतो विषयमय मर्षा एवम्पात छ, ती भवितुको हुनो भक्तिभावले ज्ञाने गर्ने लोभे ॥५॥ उनले भने—तुन सर्वप्रक्रियामय भवितु मेरो हृदयमा प्रविष्ट भएर आफ्नो मेरुले मेरो निदानको तर्जनीले पवीर पागमर, जग, कर्म एवं स्वभा आदि अन्य त्य इन्द्रिय र प्राणहरूलाई पनि बेचना प्रदान गर्दछु ती हतुर परम प्रकृतलाई प्रणाम छ ॥ ६ ॥ हे भगवान् ! हतुर परम आफ्ना गुणमय माया शक्त द्वारा मर्षादि सम्पूर्ण ज्ञतलाई

तदृशनेनागतसाध्यमः सितावन्दताङ्गं विनमय्य दण्डवत् ॥ दृग्भ्यां प्राप्यन्पर्ववन्निर्गमकश्चन्द्रनिवासेन भुजेगिरिशिखर ॥ ३ ॥ यत् विवक्षन्तमतद्विदं हरिर्ज्ञात्वाऽप्य सर्वम्य च हृदयस्थितः ॥ कृताञ्जलिं नमामयेन कम्बुना प्रमर्शं चान्ते कृपया कृपाते ॥ ४ ॥ म वै तदेव प्रतिपादितं गिरिं देवीं परिज्ञातपरात्मनिर्णयः ॥ तं भक्तिभावोऽभ्यगृणादमत्वरं परिश्रुतोरुश्रवणे प्रसन्नित ॥ ५ ॥ ब्रुव उवाच ॥ योऽन्तः प्रपश्य मम वाचमिमां प्रमुखां सद्गीवयत्यस्त्रिलशक्तिधरः स्वधान्ता ॥ अन्यांश्च हन्तव्रणश्रवणत्वगतानिपाण्डवामा भगवन्ते पुरुषस्य नृपस्य ॥ ६ ॥ कश्चिद्वै भगवन्निदमात्मशक्त्या मायाभ्ययोरुगुण्या महदाद्यशेषम् ॥ मृष्टाऽनुविश्य प्रकृतमदमदुग्धेषु लानेन दारुषु विभावमुवद्विमामि ॥ ७ ॥ त्वदनाया वयुने दमवष्ट विरवं सुतप्रनुद इव नाथ भवत्पन्नः ॥ तस्यापवर्ग्यशरण त्व पादसुखं विमर्शते कृतविदा कथमार्तकथो ॥ ८ ॥ नृप ! समष्टानयस्तव मायया ते ये त्वा भवायविमोक्षणमन्यहेतोः ॥ अर्चन्ति कलकलकं कुणपोजनात्यामर्चन्ति यत्पशन्ति निर्गन्धिं नृणाम् ॥ ९ ॥ या निर्वृतिस्तनुभृता तव पादपञ्चधानाद्भवज्जनकयाश्रवणेन या स्यात् ॥ सा भवार्ण स्वमहिषन्याप नाथ माभ्रत्कावन्तकामितुर्निनायततां विधा

रुले भवका इन्द्रिय आदि अगत गुणहरूमा जिवरुपले प्रविष्ट भएर योदे मम पात भक्त के नामसु हुन्छ । जति—जनेक पारिका पारिका कर्तृविष्ट माने आफ्ना उपपात कर्ता अनुपात भिन्न रूपमा भगवान् हुन्छ ॥ ७ ॥ हे नाथ ! नन्वाजीले पनि इत्युक्त प्रणाम गरेर हतुरले निमउने प्रणाम कृत्यादे ने २५ को सुता उठ झ रक्षिका विष, र दानकला ५२५ पुरुषहरूका पनि आश्रय पाउने योग्य हतुरका चरणलाई कुनै कृष्ट कृष्ट कर्ता ज्ञान मन्द ॥ ८ ॥ उनको नामा द्वारा प्राप्त हुने सुख नरवत्स्य पापिना पनि पुनः भवितु, ती श्वमरुष्ट कर्तोले मागिने योम्य विषयहरूको जुन पुरुष हृदय गर्दछन् र जो जन्म मरणकला मयावत्त सुक पात वन्धुवत्ता हतुरका, माथ बाहक अन्य कुन लोभले उपापना गर्दछन्, अवश्यमै तिनको पुष्टिलाई हतुरको मायाले हर्षी छन् ॥९॥ हतुरका कर्मको ध्यान गन भन्ना हतुरका भक्तजनको धा सुन्दन, न प्राणहरूलाई जुन आनन्द प्राप्त हुन्छ यो पातः

स्वरूपभूत परब्रह्ममा पत्रि पाउने मन्त्रिन् । केरि अमर्त्य वाञ्छा । सरकारले छन्दित बारिन्दिन्— ती स्वर्गका विधानबाट ज्ञांका पुस्तकाई त्यो कसरी प्राप्त होला ? ॥ १० ॥ अनपरा
हे अनन्त ! इन्द्रमा सर्वदा भक्तिभाव राख्ने सुदक्षिण महापुरुषसित मेरो बराबर ममागम होम् ब्रह्मज्ञा य इन्द्रको मुखवाणी कथासुत पिउनाले उन्मत्त मगर उग्र तथा विविध
प्रकारका दृष्टले परिपूर्ण यस मंगार सत्यलाई मजिले गर्ने मर्कु ! हे कथननाम ! इन्द्रका परब्रह्मभक्तमा प्रसन्न भन मंगलम छ, ती महापुरुषसित जसो व्यक्त मन्त्रक मर्दछन् हे देश !
ती आफ्नो परमप्रिय धर्म र तथा धर्मका सम्बन्धी श्री दुःख, धर्म बारिको सम्पत्ता पनि गर्ने पाउन्नन् ॥ ११-१२ ॥ हे अन्न ! पशु-पक्षि आदि निर्धक योनि पर्वत, चरा र मर्त्य, देवता
तथा मनुष्य आदिले परिपूर्ण धर्म महत्त्ववादि कार्य-कारणले युक्त इन्द्रको यस रूप छरीलाई नै न जान्दछु । जुन सम्पत्ति बागको मति पनि छैन, इन्द्रको त्यो स्वरूपलाई
मिले नान्न मकेको छैन ॥ १३ ॥ हे नाथ ! एतन्मन्त्रो ममयमा तुन लेख्योऽन्ना, स्वर्ग प्रयास तथा परम पुण्य मगान् मन्त्रो मंगललाई आफ्नो उदरमा खीन गरेर

नात् ॥ १० ॥ भक्ति मुहुः प्रहतां त्वयि मे प्रमदो भूयादनन्त महतामन्त्राश्रयानाम् ॥ येनात्मोत्पन्नमुत्पन्नं भवार्थं नेष्टो भगवदुत्पन्नकथानुत्पा-
नमत्तः ॥ ११ ॥ ते न स्मरन्त्यतितरो प्रियमीश मर्त्य ये चान्वदः सुतमुद्बुद्धवृत्तदागः ॥ ये त्वज्जनां भवदीयपदारविन्दमोगन्धयत्नुन्धद्वयेषु
कृतप्रमदः ॥ १२ ॥ तिर्यङ्मण्डिजमरीमृषदेवदेवत्यमर्त्यादिभिः परिचितं मदमद्विशेषम् ॥ रूपं स्वविष्टमज ते महादायनेकं नातः परम वेद्मि न यत्र
वादः ॥ १३ ॥ कल्पान्त एतदखिलं जठरेण गृह्णन् शीते पुमान् स्वहृत्तन्तमस्तदहं ॥ यन्नाभिमन्थुरुत्तकाञ्चनलोकपद्मार्थं द्यूमान्भगवते प्रणतोऽस्मि
तस्मै ॥ १४ ॥ त्वं नित्यमुक्तपरिशुद्धविबुद्ध आत्मा कूरस्य आदिपुरुषो भगवांस्त्र्यम्भीशः ॥ यदुद्बुद्धचम्यितमस्त्रिण्डिनया स्वदृष्ट्या दृष्टा स्थिताव-
धिमस्तो व्यतिरिक्त आसते ॥ १५ ॥ यस्मिन्विरुद्धगतयो ह्यसिरो पतन्ति विद्यादयो विविधशक्तय आनुपूर्व्यात् ॥ तद्ब्रह्म विश्वभवेकमनन्तमाद्यमान-
न्दमात्रमविकारमहं प्राप्ये ॥ १६ ॥ सत्याशिषो हि भगवंतव पादपद्ममार्शितयाऽनुभजतः पुरुषार्थमूर्तेः ॥ अप्येवमार्थं भगवान्परिपाति दीना-वाधेव
वत्सकमनुग्रहातरोऽस्मान् ॥ १७ ॥ मेनेय उवाच ॥ अथाभिष्टुत एवं वै मन्मङ्गलं न धीमता ॥ मृत्यानुरक्तो भगवा प्रतिनन्देदमब्रवीत् ॥ १८ ॥

छेष-छायामा हुनछन्, तथा जसको नाभि-सिन्धुबाट उत्पन्न सबै लोकका उपविन्धानरूप मुखमेष कमलबाट तेजस्वी ब्रह्माजी उत्पन्न भएका छिन्, तिनै इन्द्र परमेश्वरलाई न
नमस्कार गर्दछु ॥ १० ॥ हे प्रभो ! इन्द्र जीवावातद म्मिन् अर्थात् सबै पुरुषहरूमा उत्पन्न हुनुहुन्छ किनकि इन्द्र निःपद्मक, निःपद्मक, वेदन, आन्धा, निर्विकार, आदिपुरुष, वृद्धय
मन्थन तथा तीनै लोकका अधिपति हुनुहुन्छ र आफ्नो रहिले बुद्धिक अस्वाभावले वैष्णवहुन्छ । रमायको मित्रिषा लागि नै इन्द्र यक्षपुत्र श्रीविष्णु भगवान्को रूपमा विराजमान
हुनुहुन्छ ॥ १५ ॥ अतएव पिता तथा अधिपति आदि विरुद्ध मतिहरूले युक्त अनेक शक्तिहरू ब्रह्मणः कुँदै रहन्छन्, य विचलाई उन्मत्त मन ती एक कार्य, आनन्दभाव तथा
निर्विकार परब्रह्मको धर्ममा छु ॥ १६ ॥ हे भगवन् ! जो पुरुषार्थमा मृति दुष्ट (शत्रु) निष्कलभावले म्दाम्दमा इन्द्रको प्रभु मर्त्य गर्दछन् ती भक्तजनको शक्ति राज्यादि भोगका
अवेका पुरुषार्थरूप इन्द्रका सज्ज-कर्मको प्राप्ति हुन् नै शान्तविष फल हो । यद्यपि यही उचित छ तथापि गाई जस्तै आफ्नो नन्काल जन्मेको बाछोलाई दूध चिलाउँछ र स्वाध्यादि

पष्ट रथा मदंते, अस्ते भक्तजनमा अनुवृत्त गर्वको निमित्त मयं चिन्तन रहने भक्तका हजुर हावीरमा मकाम भक्तका पनि मनाकायना। एष वार उन्लाई मेवार-मागएवाट पारि लागाए ॥ १७ ॥ मेवेयत्री मन्दलम्-ह विदुर ॥ मय-गङ्गाए तथा पुद्धिमान ध वने गगरी स्तुति गरेपछि मन्त्रकन्मन्त्र भवमात्रु निम्नको इशमा गट यम प्रकाश बोल्नुभयो ॥ १८ ॥ श्रीकृष्णानले मन्त्रपथ, हे राक्षसका ॥ तिम्रो हो इच्छा छ, म्या म जान्छु ॥ हे सुमन ॥ म निमोनार्त -या भवोत्त पद दिदैदु, जुन वाउन थोँ काउने छ । तिम्रो वन्पाण होस् ॥ १९ ॥ हे कन्याए स्वयम् ॥ जुन नेत्रोमय ध वनाछ भालमय्य गर्भले पनि प्रेम गरेको छैन तथा जदमा ब्रह्म, नक्षत्र र तारासमूहप एवमसक विद्यमान छ ॥ २० ॥ तौ कन्यासमम रहिरहने नाले हो पावना कालमय्य रहिरहने छ र कोट्कोटि चारीतिर कुमिरहने गोकुको सत्ताव नक्षत्र, धर्म, अग्नि, चन्द्रमा तथा गुरु आदि वनपासी बुद्धिजन जसको प्रदक्षिणा गर्दै एमि ॥ २१ ॥ म्या प्र वलाह म तिमलाई दिन्छु ॥ २१ ॥ यस जोगमा पनि तिमीलाई राज्य दिपछि अब तिम्रो पिता वनमा जान्छन् तर तिमी छर्नोप हजुर स्वयम्प इन्द्रियशक्तका होय तथा

श्रीभगवानुवाच ॥ वेदाहं ते व्यवमिन् हृदि राजन्यवालक ॥ तत्प्रयच्छामि भद्रं ते दुरापमपि सुव्रत ॥ १६ ॥ नान्देधिक्षितं भद्रं यद्व्याजम् भूवक्षिणि ॥ यत्र प्रहर्क्षेतराणां ज्योतिषां चक्रमाहितम् ॥ २० ॥ मेष्मां गोचकदम्भाम्बु परस्तात्कल्पवामिनाम् ॥ धयोऽग्निः कश्यपः जयः ॥ भुनयो ये नवौकमः ॥ चगन्ति दक्षिणीकृत्य भ्रमन्तो यस्तारकाः ॥ २१ ॥ प्रस्थिते तु वनं पित्रा दत्त्वा मां धर्ममश्रयः ॥ वृत्रिशङ्खपादस्य रक्षिताऽज्याहतेन्द्रियः ॥ २२ ॥ त्वद्भ्रातर्युत्तमे नये सृगयायां तु तन्मनाः ॥ अन्वेष्मता वनं माता दावग्नि मा प्रवेक्ष्यति ॥ २३ ॥ दृष्ट्वा मां यजद दयं यज्ञैः पुष्कलदक्षिणैः ॥ मुञ्चता चेहाशिषः सत्या अन्ते मां संस्मरिष्यमि ॥ २४ ॥ ततो मन्ताऽमि मत्स्यानं सर्वलोकनमस्कृतम् ॥ उपरिश्ठा पिण्यस्तं यतो नावर्तते गतः ॥ २५ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ इत्यर्चितः म भगवानतिदिश्यामनः पदम् ॥ बालस्य परयतो धाम स्वभगवद्राजध्वज ॥ २६ ॥ योऽपि सकृत्सर्गं विष्णोः पादमेयोपमादितम् ॥ प्राप्य सकृत्सर्गनिर्वाणं नातिप्रीतोऽज्यगात्पुनरम् ॥ २७ ॥ विदुर उवाच ॥ सुदुर्लभं यत्परमं ॥ यद्विनाशोऽपि नाशयति ॥ यद्विनाशोऽपि नाशयति ॥ २८ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ शत्रु मां नाशयति ॥ यद्विनाशोऽपि नाशयति ॥ यद्विनाशोऽपि नाशयति ॥ २९ ॥

परमेश्वरिन गेर पुष्पको राज्य गनेछी ॥ २२ ॥ अब तिम्रो दाजु उषम शिवाको ब्रह्ममा धारिने छन, अति निम्नको थामा सुलेख पुन-मेटले बालारी मण्डलमाई थामे दाहाका हरेर मनछ्छ ॥ २३ ॥ तिमी धेरै-धेरै दक्षिणा दिने भनेको पढाएला म यज्ञपुत्रिको यजन गर म ते वमा नाना प्रकारका उषम भोग भोगे हुदाभयामा गर (मण्डल) गन, अति तिमी धेरै शोकदहना वन्दनीय तथा ससर्पि मन्त्रको पनि माछि केरो निज धाममा राम हुनेछी जहाँ पुण्यछि प्राणीलाई केरि मगाममा कर्कत पटन मेत्रवर्ज भन्नेछ यम प्रकार च तहारा पुत्रित वरदम्भज मगबाल आफ्नो पद दिप्ट नै दालरने हेर्दाहेर्दै आफ्नो लोकमा कक्ष पद ॥ २५ ॥ यता प्र वपनि भगवानको वरदानको जोगमा मन्त्र सङ्कलन पुर्तिको वरदान पाएर आफ्नो नगमा कजर आन, सिन्धु मय केला तिनको बिच बने प्रगल्भ विपन ॥ २७ ॥ यति कथा सुनेर विदुरले मोचे-हे भएन ! माय, छ नालान, जुन परमवद अश्विन दूतले छ, जुन उनको चरण-उभयो उपासनाले नै प्राप्त हुन सक्छ, न्यम पढलाई योई जन्ममा प्राप्त गरेर पनि पुण्यार्थको नशकाइ जान्न नसक्ने

यौटा मृन्मयान् द्वार उपहासा दिप ॥३८॥ पुनको वृक्ष देनको निमित्त उन्मथित कर राजा उपायपाद श्रावणकर, नमस् कुनको बुढा-गका, मन्त्रिमण्डल र कन्वुहकले नारीति घेरिण्ण एक सुवर्णमण्डित रथमा आरुह्य मई वैदम्भनि र कञ्च, दुन्दुभी आदि बाबाहकका साथै छिटो-छिटो नमराट बाहिर निस्के ॥३९॥४०॥ राजा उपायपादकी रानीहक सुनीति र गुरुषि उचमलार्थ मायमा लिण्ण सुवर्णका गहनाहरुले सुमण्डित मई पालकीमा बढेर हिडे ॥४१॥ भुवमार्थ राजाधनको नगरीसँ शेरेश महाराज उपायपाद ककाल रथबाट बले र धेरै दिनदेखि भेट्न उन्मथित रहनाको कारण छानाको नगरीषि पुगेर साभो माय छान्ने भीरवियो । परम-मयमंले ब्रह्मा तसै पाप भए मयमेका छन्, ती प्र-वजीलार्थ प्रेमातुर भावले द्वै राहमा भगान्दै काँटीमा टाँसे ॥४२॥४३॥ यम ब्रह्म राजा उपायपादको यौटा हलो कामना धुवै मयो । तिनले बरम्मा भुवको मिर हुँचे र प्रेमातिवले गर्दा

न्धुभिः ॥ ३६ ॥ राक्षसदुन्दुभिनादेन ब्रह्मघोषेण वेणुभिः ॥ निश्चक्राम पुगतूर्णमान्मजाभीक्ष्णोत्सुकः ॥ ४० ॥ सुनीतिः सुरुचिभ्रास्य महिष्यो रुस्ममुषितं ॥ आरुह्य शिर्विकं सार्धमुत्तमेनाभिजग्मनुः ॥ ४१ ॥ तं दृष्टोपवनाभ्याश आयातं तरमा रथात् ॥ अवरुह्य नृपस्तूर्णमायाद्य प्रेम-विह्वलः ॥ ४२ ॥ परिरेभेज्जुलं दोर्म्या दीर्घोत्कण्ठमनाः श्वमन् ॥ विष्वक्सेनां प्रियं स्पर्शहताशेषाद्वन्धनम् ॥ ४३ ॥ अयाजिघ्रन्मुहुर्मूर्ध्नि शीत-नयनवारिभिः ॥ स्नापयामास तनयं जातोद्दाममनोरयः ॥ ४४ ॥ अभिवन्द्य पितुः पादावार्शीभिश्चाभिमन्त्रितः ॥ ननाम मातरौ शीष्णां सत्कृतः मज्जनप्रणीः ॥ ४५ ॥ सुरुचिस्तं ममुत्थाप्य पादावनतमर्भकम् ॥ परिष्वज्याह जीवेति त्राप्यगदगदया गिरा ॥ ४६ ॥ यस्य प्रमन्नो भगवान्मुणै-र्मैत्र्यादिभिर्हरिः ॥ तस्मै नमन्ति भूतानि निम्नमाप इव स्वयम् ॥ ४७ ॥ उत्तमश्च भुवश्चोभावन्धोन्यं प्रेमविह्वलौ ॥ अङ्गमङ्गदुत्पुलकावसौधं

दातक प्र बलाई आफ्नो नीमो भाँसुले कलाहदिप ॥४४॥ कमापु र सज्जनहरुका अञ्जनी भुवजीले आफ्ना पिताका कण्ठको बन्दना गरे र आशीर्वाद पाए । कुशल प्रनरदिले सम्मानित भएपछि उदले हुँदै जामालाई घनक निद्राएर प्रणाम गरे ॥४५॥४६॥ सुरुचिले आफ्नो पाउमा निद्राका बस्त्रक भुवलाई उठाएर हृदयमा टाँमिन् र गदगद्-वाणीद्वारा 'परिज्वो भव' भनेर आशीर्वाद दिइन् । जस्तै बल स्वयः मित्रास्तोतिर बस्त्रक, रयने गरी पैरो आदि गुलहरुले गर्दा ब्रह्ममाहि समान् प्रमन्न भूतजन्, स्वयसो अपिनिद्र

॥ ब्रह्महत्या त-पुत्री परीक्षा ॥ यौटा भगले एक बना महा-मायाको आफ्नो घर घोषण मन निममा दिप । यामे भेला घटपटि तिनलाई स्वय दावन मयो । पर-पर्यन्त कथामै काले मयो-बाबाको । क-लाकुले हाडेर गरे रनिरीत । हजुर कोरे गर्नुहोस, तयमाय म शेरश काभ गरेर आउनु । महाप्रमद मनकोर चय गए । परमा कलको कोरि मनी-निमो काला हमारो हट्टया देका-रमा इतिगदगद । काज आदम बेला तपको दिन । महा-मा प्रमन्न मनले दुईर आये । कोरेमा यो ब्रह्म मेरि को । जन्मे म-को-पाभाकी । जन्मे दुधुरलाई पिम्व मयिम । पि-रनाम प्रसाथे भगपु । महामायी केरि भावित गए । पर पुगेराना त-उदेर कलको । बले बलम कोले आयेर हवाइ- 'निमोलाई अलिबलि पनि काय लायेम । मयु बुद्धिमाय नाक-काय पनि कारिरी । परगरीहरुको कालो रथनि दुष्ट, ललको पनि तिमोलाई केही जान छ । महा-मा येरि हामै गताहदिर कथिप । त्यसै ब्रह्म । महाहदिरको बलाबाट भगले पैरि उमरलाई बलको र मयो-काया मर्मुहोला । महामायी केरि मरेक व लन ज मे । पैरि त्यही कोले लेकेर मनी-आव तमार्थ तिमी हर्षको मर हामै भनै लपकाले दुइ पयोका पाए न । बलि मयमायै त्यसले खानकुटा परकी । महाप्रमद ब्रह्म मनले भोगन गरे । पति ला को महामायो बुद्धिमा मयुरि र मनी-बाबाको । कथा गर्नु होला । हजुर माया-ह ईश्वर र मायिका माय र दुन्दुष्ट । को मिल्ने ब्रह्म देको । मान-अ-मानको त कलायै शक्तु हुँदो रहनका । महा-मयो भनै । मभन्दा अमल त कुदर दु-उ को वृषाह लायद पनि ब्रह्ममाय केरि आइ पुग्दो । विमोले व रथकोले माय, कुली होरने ।'

सुवर्जित रात्रप्रवनेना आपना पितरौ लालन-पालन सम्बन्धी मुख भोग्ये स्वर्गनिवासो देवगणको समान सावन्द वन लागे ॥ ६० ॥ त्यत्र रात्र भवनवा दुग्ध-फेन समान ॥ ६१ ॥ र कोमल लम्बा, हाथी हाँका फलंग, सुवर्णले सज्जित वटी, दूधवातु आफ्नै गर्भ अनेकानेक वर्षभरि बस्नुहुन्छ विद्यमान थिए ॥ ६२ ॥ त्यस भवनको स्फटिक र मरुतमागामा गमा भिनामा उत्कीर्ण सुन्दरीगणका संगमा समाहित मणिमय बन्ती बहिरहेथे ॥ ६३ ॥ महलको चारैतिर नामा प्रकटका कल्पद्रुमले सुशोभित उद्यान विद्यमान थिए, तिनमा बहिरा पृथ्वी कलरव गंधर्व गण ब्रह्मको गुञ्जन स्वरुहन्त्यो ॥ ६४ ॥ ती बगैचाका वैदूर्यमणिका सुवर्णितले सोभिय अनेक सरोवर थिए—विनया राता, नीला र सेतो वर्षाका कमल फुलेका थिए र हंस, कारकच, चक्रपाक, सारस आदि पक्षिगण कलरव गरिरहेथे ॥ ६५ ॥ महाराज उद्यानपट्टले आफ्नो पुत्रको जव अतिशय अप्सुत प्रभाव सुन्दर देखे तब उनलाई ठूलो आश्चर्य भयो ॥ ६५ ॥ त्यसपछि यो देखेर कि अब छोरो तल्लावस्थारो भयो र उनीप्रति प्रजाको पनि अनुगम बहिरहेको छ, तब राजाले आफ्ना मन्त्रीहरूको सम्मनिते धुवको ममस्त शयनदमा

पयःफेननिभाः शय्या दान्ता रुमपरिच्छदाः ॥ आसनानि महाहाणि यत्र रौचमा उपस्कराः ॥ ६१ ॥ यत्र स्फटिककुण्डेषु महामारकतेषु च ॥ मणिप्रदीपा आभान्ति ललनारत्नसंयुताः ॥ ६२ ॥ उद्यानानि च रम्याणि विनिर्भरमरुद्वे ॥ कूजद्विद्वमिशुनेर्गायन्मत्तमधुव्रतेः ॥ ६३ ॥ वाय्वा वैदूर्यमोषानाः पद्मोत्पलकुमुद्वतीः ॥ हंसकारकचकुलेर्जुष्टाभकाङ्क्षारमेः ॥ ६४ ॥ उत्तानपादो राजर्षिः प्रभार्वं तनयस्य तम् ॥ श्रुत्वा हृष्टाऽद्भुततनमं श्रयेदे विस्मय परम् ॥ ६५ ॥ वीक्षयोदवयसं तं च प्रकृतीनां च सम्मतम् ॥ अनुक्तप्रजो राजा प्रभुं वक्रं मुवः पतिम् ॥ ६६ ॥ आत्मानं च प्रव- यममाकलप्य विशांपतिः ॥ वनं विरक्तः प्रातिष्ठद्विभृशनात्मनो गर्तिम् ॥ ६७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे भूवराज्याभिषेकवर्णन नाम नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ प्रजापतेर्दुहितरं शिशुमारस्य वै भुवः ॥ उपयमे धर्मि नाम तन्नुतो कल्पवृक्षरो ॥ १ ॥ इत्या- धामपि भार्यायां वायोः पुत्र्यां महाकलः ॥ पुत्रमुत्कलनामानं योऽष्टिलमजीजनत् ॥ २ ॥ उत्तमस्त्रकृतोद्गहो मृगयायां कर्तव्यम् ॥ हतः पुष्य- जनेनाद्रो तन्माताऽस्य गतिं गता ॥ ३ ॥ भूवो भ्रातृवधं श्रुत्वा कोशमर्षशुचार्पितः ॥ जैत्रं स्यन्दनमास्थाय गतः पुष्यजनालयम् ॥ ४ ॥ गतो-

जमिले ६ गरिदिए ॥ ६६ ॥ त्यसपछि आकुलार्ह इहावस्थामा प्राप्त भएको देखेर महाराज उद्यानपट्ट आफ्नैबन्धुको प्यान गर्दै संसारबाट विरक्त भएर वन गए ॥ ६७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे मेयाजी आषाढीकायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ (अवध) राजा उत्तमको वध र भूवको वधका साथ भएकुर नजाम ॥ मेत्रेयजी भन्दछन्—हे विदुर ॥ केही दिन पछि भूवले प्रजापति शिशुमारको बन्धा अभिसित विवाह गरे सोबाट वन्य र बलर नामका दुइ पुत्र उत्पन्न भए ॥ १ ॥ महाराजपुत्र भूवको अर्धो पानी र बलवको पुत्री इला थिएन् ॥ ती इलाबाट उनको ठाकल नामको पुत्र र सीहरूमा रत्नस्वरूपा र्गती कन्या बन्निइन् ॥ २ ॥ उत्तमलाई कुमारवन्धोर्मे हिमालय पर्वतमा शिकार सेल्न बाँदा बाँदा बलवन्थु पछल भार्गवियो ॥ तिनैमिल उनको आमा पनि भगिन् ॥ ३ ॥ जब भूवले आफ्नो दाजुको मृत्युको समाचार सुने तब क्रोध, क्रमद्विभुता र क्रोधले स्वाकुल भई बाँटा विजयो रथमा चढेर

पश्चात्तयो राजधानी अलकापुरीमा गेने ॥ ४ ॥ त्यहाँ गएर महासाह्र भुवले उषर दियालेर हिवालयको पाटीमा स्त्रका अनुत्तर हुनेर द्वारा पालित र पछले मणिपको अलकापुरी देगे ॥ ५ ॥ त्यहाँ महासाह्र भुवले आश्रय तथा दिवा-विदिवाहरूलाई प्रतिपन्नित पाटो आफ्नो गङ्गा बजाए । हे विद्र ! यो गङ्गाको प्दनि हुनेर पछको पानीहरू माई नै आनिए र यो गङ्गा सदन नमकेर महाबलवान् पक्ष खरवीर विविध प्रकारका जनावर लिपका नमराट बाहिर निस्किए ॥ ६-७ ॥ यसै बलन पक्ष भन्नुपर्ने र महापक्षी भएले तिनलाई साधु-ने देखेर तीमध्ये प्र-वेकलाई शीत-शीत बाण हानेर एडै साथ पायल पारिदिए ॥ ८ ॥ पछले आफ्नो मन्त्रमा लागेन ती बाणले आफ्नाई पारित ठानेर पक्षको त्यस बाणको धेरै-धेरै प्रदोमा गरे ॥ ९ ॥ अनि पुष्टिको सर्व जस्तै पक्षको यो वगकन सदन नमकेर यस प्रहारको विछोप (लाटो) फेन झुट्याले सबै जना मिलेर भ्रममापि त्यैमाथ बाँधेर अर्थात् छ-छ बाण प्रहार गरे ॥ १० ॥ यसपछि नौ तेह्र अपुन १२०००० पछले प्रपित पाटो केनै अभिमात्रले अदिष्ट कङ्कित भई रथ, अश्व तथा

दीर्घ दिशं राजा रुद्रानुचरमेविताम् ॥ दर्श हिमवद्द्रोण्यां पुरीं रुद्रकर्मकुलाम् ॥ ५ ॥ दमो शम्भुं वृहद्बाहुः स दिशभानुनादयन् ॥ येनोद्विग्न-
दशः क्षतरुपदेव्योऽक्रममृशाम् ॥ ६ ॥ ततो निष्कम्य बलिन उपदेवमहामताः ॥ अमहन्तस्तन्निनादमभिपेतुरुद्रायुधाः ॥ ७ ॥ स तानापततो
वीर उग्रधन्वा महारथः ॥ एकैकं युगपत्सर्वानहन्त्राणैर्भिभिन्निभिः ॥ ८ ॥ ते वै ललाटलम्बेस्तेरिषुभिः सर्व एव हि ॥ मत्वा निरस्तमात्मानमा-
शमन्कर्म तस्य तत् ॥ ९ ॥ तैरपि चामुममृष्यन्तः पादम्पशमिवोरगाः ॥ शरैरविध्यन्युगपद्द्विगुणं प्रचिकीर्षवः ॥ १० ॥ ततः परिधनिभिरोः प्राप्त-
शूलपरश्वधैः ॥ शस्त्रयुधिभिर्गुण्डीभिश्चित्रवाजैः शरैरपि ॥ ११ ॥ अभ्यवर्षन्कुपिताः सरथं महमारथिम् ॥ हन्तुमनमप्रतीकर्तुमयुतानि
त्रयोदश ॥ १२ ॥ औत्तानपादिः स तदा शस्त्रवर्षेण भूरिणा ॥ न उपाटस्यत्कञ्चन आमारेण यथा गिरिः ॥ १३ ॥ हाहाकारस्तदैवासीत्तिद्वानां
दिवि पश्यताम् ॥ हतोऽयं मानवः स्यां ममः पुन्यजनार्णवे ॥ १४ ॥ नदत्सु यातुधानेषु जयकाशिष्वयो वृधे ॥ उदतिष्ठद्रथतस्य नीहारादिव
भास्करः ॥ १५ ॥ धनुर्विस्फूर्जयन्दिव्यं द्विपतां स्वेदमृद्धहन् ॥ अमोघं व्यधमद्राणेर्धनानीकमिवानिलः ॥ १६ ॥ तस्य ते चापनिर्मुक्ता भित्त्वा
वर्माणिरक्षमाम् ॥ कायानाविविशुस्तिम्मा गिरीनरानयो यथा ॥ १७ ॥ भस्तेः मल्लिधमानानां शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ऊरुभिर्हमतालाभैर्दोभि-

मार्थी साहित पक्षमापि पण्डित, अद्भुत, शत्रु, विशुद्ध करकष, अष्टि, हनुषी तथा अनौठो पौख मरका बाण बाणउन पाले ॥ ११-१२ ॥ यो हरलान्को प्रभवपल्ले दाकिएका भुव
महमा यग प्रदक्ष अवरय गण—जस्तै वोर वर्णमा परवै अलक्षित हुन्छन् ॥ १३ ॥ अतः आफ्नाउमा विद्र मगर बुद्ध हेने विद्रगण मगर हाहाकार गर्दै बगउन लागे—
हरे ! शिव ! आज यो पक्षसेनारूपी सङ्ग्रामा यो मानवकपी छर्पे भुव हुवाहयो ॥ १४ ॥ यसै बलन बुद्धमा आफ्नो विद्रप माने प्रवृत्त पक्षगणको प्रपणको साथै महाराज
प्रवरो रथ उभै गरी केरि प्रवट मणो जसरी कुहरोलाई विषेर घर्षणारोषण निष्कन्द ॥ १५ ॥ अनुगणको हृदयमा भेद टप्पक गर्दै भुवले आफ्नो दिव्य धनुषको टंकार गरे
र बाण छेप मग्न भिन्न भिन्न पारे र्दै आफ्ना तीव्र बाणहरूले अनुका मारा शत्रु मगरलाई नष्ट पारिदिए ॥ १६ ॥ प्रवका धनुषबाट कुटेको तीव्र बाण ती पक्षहरूको

[illegible]

वैनयन्मुनिः ॥ १८ ॥ हारकेयूरमुकुटैरुष्णीषेभ्यः महाधनेः ॥ आगन्तुनाम्ना रणभुवो रेजुर्वीरमनोहराः ॥ १९ ॥ हतवशिष्ठा इतरे रणान्त्रि-
 ष्ठाशङ्काः सन्नियवयमायकैः ॥ प्रायो विवृण्णवायवा विदुद्रुवर्षेण्डविक्रीडितयथा इव ॥ २० ॥ अपश्यमानः स तदाऽस्तनायिनं महामूषे कन्द-
 मानवोत्तमः ॥ पूर्वं दिदृक्षन्नपि नाविशद्विषां न मायिनां वेद विक्रीडितं जनः ॥ २१ ॥ इति नृवंशित्रयः स्वमारुधि यतः परेषां प्रतियोग-
 शङ्कितः ॥ शुश्राव शब्दं जलधैरिवेतं नभस्वतो दिक्षु रजोऽज्वहश्यत ॥ २२ ॥ क्षणेनाच्छादितं व्योम धनानीकेन मर्वतः ॥ विस्फुस्तदिता
 दिक्षु त्रामपत्स्ननयिन्नुना ॥ २३ ॥ ववृषु रुधिरौघासृक्पूयविष्मूत्रमेदमः ॥ निपेतुर्गङ्गादम्य कक्कधान्यप्रतोऽज्वह ॥ २४ ॥ ततः खेऽहश्यत
 गिरिर्नपेतुः सर्वतो दिशम् ॥ गदापरिघनिभिरामुमलाः मारमवर्षण ॥ २५ ॥ अहयोऽशनिनिःश्वामा वमन्तोऽग्निं रुपाक्षिभिः ॥ अभ्यधावन्गजा
 प्रताः सिंहन्यात्राश्च यूथशः ॥ २६ ॥ समुद्र उर्मिभिर्भीमः त्वावयन्मर्वतो भुवम् ॥ आमपाद महाहृदः कल्पान्त इव भीषणः ॥ २७ ॥ पूर्वनि-
 धान्यनेकानि त्रामसान्यमनस्विनाम् ॥ समुज्जस्तिग्मगतथ आसुर्या माययाऽमुराः ॥ २८ ॥ ध्रुवे प्रयुज्जामसुरेस्तां मायामतिदुम्नराम् ॥ निशाभ्य तम्य

मुनिप्रां र उनाल मर्ष विद्याया धुनो उहेचो देवे ॥ २२ ॥ एक दिन पित्र्यै माया अकृष्ट मलय येपले दासियां र भयमा सर्वविश्रुता मयदूर गजेनका माथ विष्णी
जन्मन शाल्यां ॥ २३ ॥ हे अनघ ! ती मेघ रक्षमिमा जगत्का माया, वक्र, रीग, जगु, मय तथा बांगो आदि अवधिन्न वस्तुहरू बर्णानु ताने र भ्रष्टको समस्त
आधाराष्ट अर्थात् कवच अर्थात् सिद्ध धृष्टीमा निर्मलामे ॥ २४ ॥ महमा उन्ने आपज्जमा रीता विद्याल पवन दलेर र मर्ष दिद्यामा बुद्ध्यां बर्णका साथै आकाशराष्ट
गडा, पश्य, लुदग, तथा मयस आदि श्रृङ्खला बर्णो दामे ॥ २५ ॥ प्रसेले देखे कि बिमलता मरश दीप निःश्याम छाडने मयहरू आपनो रोषपूर्ण दलित अभिगो ज्वाला त्रिकम
साधे र अनेकानेक मन्वाद्या हाकी, विष्ट तथा व्याघ्र उतिनिर हुनो वेगले आह्वान ॥ २६ ॥ उता प्रत्येकाल प्रत्ये मयदूर मयदूर उनाल तरंगले मय्मां श्रृङ्खलाष्ट
दवाउंदे कोषल गजना माथ उनीतिर बहर्द आउरहको छ ॥ २७ ॥ यस प्रकाश नाभप्रगति मयका अमरुहरूले आफ्नो आमुरी माया हाम अनेक कौतुक देखाए, जो अर्थात्

पुनरुद्धार्य भवतीति पानं भवति धियः ॥ २८ ॥ 'भुवनांश्च अतुराकलं आपना दुःखं यावा किञ्चाप्येकं हन्' वां ममाचार सुतेर अनेक इति त्वर्हा आण र तिनले उनतां शुभकामना भरे ॥ २९ ॥ इतिहक मन्त्रछन्—हे महाराज उवाचत्याका कुमार ! जम्भः नाम सुतेर र कोनन भोर मनुष्य सदैव अतिथय दुःख मनुष्यको सुखराट बाहिर निष्कन्तु, ती नै घरपागत-मपहारी धातुंवाभि भगवान् बाह्यदेव निम्ना कनुलाई नष्ट पास्व ॥ ३० ॥ इति आनन्दात्मने महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रेतायां माघादीकायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ (राजा स्वयम्भुव मनु भापर भुवसाई पुद्गवाद निमल तुम्बाटनु)—मैत्रेयजी कन्दछन्—हे भिदुर ! अतिहकको कथन सुतेर मदागज घबले आवमन भरे र आपनो वनुभमा नारायण निर्मित नारायणात्त मन्त्राने ॥ १ ॥ हे भिदुर ! जम्भे ज्ञानने उदय मणपति अविद्याजनित कलेष नष्ट हुन् । बर्त गरी यय दासनाई पदाउनापाव बधले किञ्चाप्येका सारा भाषा उक्तस्य नष्ट मयो ॥ २ ॥ यो नारायणात्तलाई अनुभवा न्दोउनापाव पनवष्ट राजभेमा प्यासजाने सुनको दुप्या करका तीक्ष्ण बाण निष्केर अन्ते मयूषीयण छन्द गर्दै बनमा परतै जान्छु

मुनयः समशमन्ममागताः ॥ २६ ॥ मुनय उचुः ॥ औत्तानपादे भगवांस्तव शार्ङ्गधन्वा देवः क्षिणोत्ववननार्तिहरो विपक्षान् ॥ यज्ञाभयेयमभिधाय निशाम्य वाद्वा लोकोऽञ्जसा तरति दुस्तरमङ्ग मृत्युम् ॥ ३० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ मैत्रेय उवाच ॥ निशाम्य गदतामेवमृषीणां भनुषि ध्रुवः ॥ संदधेऽसमुधस्युरथ फनारायक्षनिर्मितम् ॥ १ ॥ संधीयमान एतस्मिन्माया गुह्यकनिर्मिताः ॥ क्षिप्रं विने-शुर्विदुर क्लेशा ज्ञानोदये यथा ॥ २ ॥ तस्याप्ययास्त्रं भनुषि प्रयुज्जतः सुवर्णपुद्गाः क्लृप्तं सवाम्भसः ॥ विनिःसृता आविविशुद्धिपद्मलं यथा वनं श्रीमरवाः शिखण्डिनः ॥ ३ ॥ तैस्तिग्मधारेः प्रधनेः शालीमुखैरितस्ततः पुण्यजना उपद्रुताः ॥ तमभ्यधावन्कुपिता उदायुधाः सुपर्णमुज्जदफणा ह्वाहयः ॥ ४ ॥ स तान्पृषत्कैरभिधावतो मृषे निवृत्तबाहूरुशिरोधरोदरान् ॥ निनाय लोकं परमकर्मण्डलं व्रजन्ति निर्भय यमूर्ध्वरेतसः ॥ ५ ॥ तान्हन्यमानानभिवीक्ष्व गुह्यकाननागमस्त्रिरयेन भूरिशः ॥ औत्तानपादिं कृपया पितामहो मनुर्जगादोपगतः महर्षिभिः ॥ ६ ॥ मनुस्त्वाच ॥ अलं ब्रह्मातिरोपेण तमोद्धारणं पाप्मना ॥ येन पुण्यजनानेतानवधीस्वत्वमनागमः ॥ ७ ॥ नास्मत्कुलोचितं तान कर्मैतस्मद्विगर्हितम् ॥ ८ ॥ वधो

रणी गरी उक्त्वन्त वरवाद्या ती बाण स्वो-स्वा छन्द गर्दै कनुका सेनामा पसे ॥ ३ ॥ स्वस पुद्गया ती बाणले क्षत-क्षित यज्ञ—यज्ञवन छाट्ठा मण्डक ही मण्यन्त कृपिन मपर आपसा-आपना कृष्ण निपर यथा-उतामाट प्र वरिह दगुरे ॥ ४ ॥ प्र बले आपतिर आपउन लागेका ती पक्षुलाई, जम्भका बाहू, निम्ना, बाण र उदर आदि अनेक अङ्ग-अवयव वसाहकले काटिएका भिय, स्वस लोकमा पठादिण, जहाँ ययमण्डललाई वैधेय उप्परेता इतिजन जाने मन्दछन् ॥ ५ ॥ यय प्रसार प्र वदाग अनर्को निरपराध पक्षुहकको मंहार करको देखेर तिनका पितामह स्वयमृष्य भनुलाई तीमाषि दया लाग्यो र उनले अनेक अतिहकका मार्ग न्दोउनापाव बापना पीष प्र पागिद भने ॥ ६ ॥ स्वयम्भुव मनु मन्त्रछन्—दाय ! जम्भो ! ब्रह्मा भरेर तिमीले ती निरपराध यज्ञइलाई मानी, यो कोकलाई अब स्वायिदेउ । यो बासी कले मरकको क्षम नै उन्नाम्हो ॥ ७ ॥ हे नात ! तिमीले

यो निरपराध यशस्वर्तुर्ह्येव मानं आरभ्य गन्तौ, यो ह्यशो बन्धको निमित्त मनुजित हो र तापुवन यस्ता कार्यको निन्दा गर्दछन् ॥८॥ हे शिव । आरुह्यन्तस्य । तिमीले आफ्नो दाउको मृत्युले उत्तम मपर यौटा यश अपराधी हुँदा अनेकलाई बासिदियो ॥९॥ यस सब देवलाई नै ज्ञानमा ठानेर यमको निमित्त पशुहरू भैं आर्षादिकलाई मान्ने मममात्र विष्णुको भक्ति गर्ने सज्जनहरूको बाटो होइन । १ = १. तिमीले वाक्पक्षमा नै ठूलो दृष्टिले आराध्य र सबै जीवहरूका आश्रयभक्त भगवानको सम्भोगमा लागेर आराधना गरेर उनको परमपद प्राप्तिका छी ॥११॥ तिमीले एकाग्र मनले ममानको ध्यान गरेका छी । सबै बन्धन तिमी ममान गर्दछन् र तिमी सबै तापुजनका आगदशक हो । यो सबै मपर

यदुपदेवानामारब्धस्तेऽकृतेनमाम् ॥ ८ ॥ नन्वेकस्यापराधेन प्रसङ्गाद्ब्रह्मो हताः ॥ भ्रातुर्वधाभितप्तेन त्वयाऽङ्ग भ्रातृवत्सल ॥ ९ ॥ नायं मार्गो हि
माधुर्या इषीकेशानुवर्तिनाम् ॥ यदात्मानं पराशुद्धं पशुवद्भूतवेशमम् ॥ १० ॥ सर्वभूतात्मभावेन भूतावाम् हरिं भवान् ॥ आसन्त्याप्य दुराराध्यं
विष्णोस्तत्परमं पदम् ॥ ११ ॥ म त्वं हरेरनुभ्यातस्तत्पुंमामपि सम्प्रतः ॥ कथं त्वद्यं कृतवाननुशिक्षन्मत्तां व्रतम् ॥ १२ ॥ नितिक्षया करुणया
मैत्र्या चाखिलजन्तुषु ॥ समत्वेन च सर्वात्मा भगवान्मंप्रीदति ॥ १३ ॥ मंप्रमत्ने भगवति पुरुषः प्राकृतेर्गुणैः ॥ विमुक्तो जीवनिर्गुक्तो ब्रह्म
निर्वाणमृच्छति ॥ १४ ॥ भूतेः पञ्चभिरारब्धैर्योक्तिपुरुष एव हि ॥ तयोर्व्यवायात्मभृतिर्योक्तिपुरुषयोरिह ॥ १५ ॥ एवं प्रवर्तते सर्गः स्थितिः
मंथम एव च ॥ गुणव्यतिकराद्वाजन्मायया परमात्मनः ॥ १६ ॥ निमित्तमात्रं तत्रासीन्निर्गुणः पुरुषर्षभः ॥ व्यक्तान्व्यक्तमिदं विश्वं यत्र भ्रमति

पनि हिमाली चरतो नित्य कम किन गर्नी ।। १२ ।। महानशीलता, दया भिक्ता, मनोहरप्रद र सामान्यमात्रे सर्वोत्तमा भगवान् प्रसन्न हुन्छन् ।।१३।। ती भगवान् प्रसन्न भएपछि पुरुष वाकून गुणहरू तथा जीवनचरित्र हुन्छ भएर प्रहर्षनिर्माणपद प्राप्त गर्दछ ।।१४।। हे श्वर । क्षरी आदिको कृपया शरीरमाभरि प्राप्त पंचभूत द्वारा को र पुरत उपपन्न हुन्छन् र ती श्री-पुरुषको समाधामले नै अन्य श्री पुरुषहरूको उ वधि हुन्छ ।।१५।। हे राक्षन् । ती भगवान्की भाषाले सत्तादिगुणहरूमा न्यूनाधिक्यवाद भएपछि शक्तिो उपपत्ति, स्थिति तथा नाश हुन्छ ।।१६।। हे पुरुषधर्म । नियुक्त परमात्मा सज्जनको ठावधि, स्थिति र माशवा निमित्तमात्र हुन्छ, प्रत्येको आशयले काय कारणरूपी सर्व प्रपन्न भुव्वरको बलेले फलामाको हमान

[illegible]

... ॥ २८ ॥ ... ॥ २९ ॥ ... ॥ ३० ॥ ... ॥ ३१ ॥ ... ॥ ३२ ॥ ... ॥ ३३ ॥ ... ॥ ३४ ॥ ... ॥ ३५ ॥ ... ॥ ३६ ॥ ... ॥ ३७ ॥ ... ॥ ३८ ॥ ... ॥ ३९ ॥ ... ॥ ४० ॥ ... ॥ ४१ ॥ ... ॥ ४२ ॥ ... ॥ ४३ ॥ ... ॥ ४४ ॥ ... ॥ ४५ ॥ ... ॥ ४६ ॥ ... ॥ ४७ ॥ ... ॥ ४८ ॥ ... ॥ ४९ ॥ ... ॥ ५० ॥ ... ॥ ५१ ॥ ... ॥ ५२ ॥ ... ॥ ५३ ॥ ... ॥ ५४ ॥ ... ॥ ५५ ॥ ... ॥ ५६ ॥ ... ॥ ५७ ॥ ... ॥ ५८ ॥ ... ॥ ५९ ॥ ... ॥ ६० ॥ ... ॥ ६१ ॥ ... ॥ ६२ ॥ ... ॥ ६३ ॥ ... ॥ ६४ ॥ ... ॥ ६५ ॥ ... ॥ ६६ ॥ ... ॥ ६७ ॥ ... ॥ ६८ ॥ ... ॥ ६९ ॥ ... ॥ ७० ॥ ... ॥ ७१ ॥ ... ॥ ७२ ॥ ... ॥ ७३ ॥ ... ॥ ७४ ॥ ... ॥ ७५ ॥ ... ॥ ७६ ॥ ... ॥ ७७ ॥ ... ॥ ७८ ॥ ... ॥ ७९ ॥ ... ॥ ८० ॥ ... ॥ ८१ ॥ ... ॥ ८२ ॥ ... ॥ ८३ ॥ ... ॥ ८४ ॥ ... ॥ ८५ ॥ ... ॥ ८६ ॥ ... ॥ ८७ ॥ ... ॥ ८८ ॥ ... ॥ ८९ ॥ ... ॥ ९० ॥ ... ॥ ९१ ॥ ... ॥ ९२ ॥ ... ॥ ९३ ॥ ... ॥ ९४ ॥ ... ॥ ९५ ॥ ... ॥ ९६ ॥ ... ॥ ९७ ॥ ... ॥ ९८ ॥ ... ॥ ९९ ॥ ... ॥ १०० ॥ ... ॥

आमाका राग-नाथले मिष्ट भण्ण आपनागर छाडी वनतिर दिव्वा थियो । उहाँ नयन्या द्वारा खुन हृषीकेश भगवान्को आरोपना गरेर तिर्वाले विलोक मन्दा नाथि भुवपद पाएका छौ । ती निगुण, अद्वितीय, अविनाशी, वैमान शक्ति, आपनो कन-प्रेममा स्थित एवं नित्यसुख परमात्मालाई तिमी आफ्नू कन्ठ-दि हरा कोज । तिम्रा यो मेदमत्वमय प्रपञ्च हृदो पतीत शहरहेको छ ॥२८-२९॥ यस्तो यम-त प्रपञ्चा-या, आनन्दमात्र एवं संबन्धकमन्त्र-न भगवान् कनन्तमा तिम्रो बलियो भक्ति हुनेछ र त्यसको प्रभावले तिमी विस्तार-विस्तार न र येटो को रूपमा श्रद्धा प्राप्त ब्रह्मचारी योदितार्थ काटन सम्मेली ॥३०॥ अनप ८ रागन् । अरु भोक्तिले राग ज्ञान वार्मे सकिन्छ, त्यस्तै मदैव भगवान्का गुणको भजन गरेर तिम्रो ब्रह्मचारी बाटोमा हुने विरोध यो नियन्त्राई खान्न शर्मे मयनेर्छ । नगरान तिम्रा वन्याभ गन्तु ॥३१॥ प्रपञ्चो बर्द्धाभूत पुनर्निर्मित तर्कलाई हृदो लेख हुन्छ, अमपका हृषिकेश र उद्विमान पुण्य त्यस रिसको भजो न कहिल्यै नहोनाम् ॥३२॥ यो मेरा दासका पालन हुन, यस्तो विचार गरेर मलाई तिम्रोले खुन यक्षहस्ताई दान्यो, यस्तो तिम्रो हातले भगवान् शंकरका सखा

भिन्नमर्मा ॥ वन गतस्तपसा प्रत्यगज्ञपराध्य लेभे मूर्ध्नि पदं क्लिप्तयाः ॥२८॥ तमेनमद्भुतमिनि मुक्तविभ्रे व्यपाश्रितं निगुणमेकमक्षरम् ॥ आत्मा-नमन्विच्छ विमुक्तमात्मदम् यस्मिन्निदं भेदममप्रतीयते ॥ २९ ॥ त्वं प्रत्यमान्यानि तदा भगवत्यनन्त आनन्दमात्र उपपन्नमस्तशक्तौ ॥ भक्ति विधाय परमां शनकैरविद्याश्रित्य विभेत्स्यमि ममाहमिनि प्रकृतम् ॥ ३० ॥ संयच्छ रोषं भद्रं ते प्रतीपं श्रेयसां परम् ॥ श्रुतेन भूयसा राजन्नयदेन यथाऽऽमयम् ॥ ३१ ॥ येनोपमृष्टात्पुरुषात्लोक उद्विजते भूशम् ॥ न बुधस्तद्वशं गच्छेद्विच्छन्नमयमात्मनः ॥ ३२ ॥ हेतुनं शिरिराश्रानुर्धनदम्य त्वया कृतम् ॥ यज्जन्विवात्पुण्यजनान्ब्रातृन्वानित्यमर्षितः ॥ ३३ ॥ प्रसादय वत्साशु मत्तया प्रथयोक्तिभिः ॥ न यावन्महतां तेजः कुलं नोऽभि-भविष्यति ॥ ३४ ॥ एवं स्वार्थमुवः पौत्रमनुशाम्य मनुर्बुधम् ॥ तेनाभिर्वन्दितः साकृर्शुभिः स्वपुत्रं ययौ ॥ ३५ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराण चतुर्थस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ प्रबुधं निवृत्तं प्रतिबुद्धं चेशमादपोतगन्धुं भगवानन्धनेश्वरः ॥ तत्रागतश्चारण्यक्षकिन्तरेः मन्तृयमानोऽभ्यवदत्कृताञ्जलिम् ॥ १ ॥ कुबेर उवाच ॥ भो. भो. श्रियदायाद पतिवृद्धेऽस्मि तेऽनघ ॥ यस्त्वं पितामहादंशद्वैरं दुस्त्यज-मत्यजः ॥ २ ॥ न भवानवर्षाद्यक्षान्न यक्ष भानरं तव ॥ कालं तव हि भवाना प्रभुं ययभावयोः ॥ ३ ॥ अहं त्वमित्यपार्था धीरज्ञानात्पुरुषस्य

हृदयो यं हृदो निरस्कार मयो ॥ ३३ ॥ गये निम्बि ती यदपुष्पदं ते तं विभरं वृन्नातं तिम्रो नय पाशाम् -यो मन्दा पतिर्न्ये तिम्रो उन्नलाई आपनो मन्त्र बाबी र विनीत उपायले सुखी यम ॥३४॥ हे विद्वद्दी ! व्यापञ्चय मनु वन प्रकाश आपनो पात्र प्रकृताई मन्त्राद-पलाई उनावा-भिमन्त्रित मन्त्र महाविदक सहित आपनो फरमा गर ॥३५॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराण चतुर्थस्कन्धे ११ शीर्षं श्रुत्वा ब्रह्मिष्ठं कृतं नेरानी मापाटीकायं एकदशाध्यायः ॥३७॥ । तलाई कुबेरको बरदान र उन्नलाई भुवनाक प्राप्त हुनु -मैत्रेय अद्विष्ट-हे विद्वद् ! त्रयो गिग ज्ञान मयो र य पदवाट निवृत्त मन्-यो कुग भादा पाण्ड कुबरा यक्ष, बाण्ड र विद्वन्नातं मन्त्र मन्त्रमान हुँदै -यहाँ आ र आपनो मावृन्ने हात बोरेर उमिष्टा य उन्नलाई म न जाग । कुबेर यन र श्रिय पाश । आपना पितृवदः । आज्ञानुपान नन -पा-नु इतिन थियो, त्यस र्भगवानलाई -पार्मिष्टिया । अतः य तिम्रीमाथि प्रपञ्च छु ॥२॥

वस्तुतः सिधिले न त पञ्चलाई मान्यो, न यष्टले उच्यतेतार्थे नै भारेको हो । सबै जीवको उत्पत्ति तथा नाशको कारण एक मात्र काल नै हो ॥ ३ ॥ जयले गर्दा बन्धन तथा दुःख आदि चिपरीत अवस्थाहरू प्राप्त हुन्छन्, ती 'म' आदि मिथ्या-पुद्गि हुने वस्तुहरूको अज्ञानबद्ध स्वप्न जस्तै प्रसीर आदिमा आत्मतत्त्वको अमिनिवेश हुनाले नै मान्यमान हुन्छन् ॥४॥ अतएव हे प्रभु ! मर तिमी जान्छ, तिमी हन्याण होस् । समार-पाञ्चवट हुन्छ हुनको निमित्त सम्पूर्ण प्राणी जसको ध्यान गर्दछन्, जो संग्रहको उपचिन्ता क्षमि आफ्नी विपुलार्थ-यत्न माया छिकले पुष्क मयूर पनि बागवमा पुष्पहीन छन् र जसको कण-कणले सेवन गर्ने योग्य छन्, ती संग्रह-पाञ्चवट युक्त गर्ने जगत्का अज्ञोक्तलाई तिमी सर्वभूतात्मयाबले भज ॥५॥ हे प्रिय ! मैले सुनेको छु—तिमी सदैव भगवान् वसन्तनाम्को कण-कणलाई भगीवै बस्छौ । अतएव तिमी बर पाउने अपिचारी हो । यनेनिमित्त हे महाराज उचानपादक पुत्र ! तिमीलाई हे इच्छा छ, यो बर वपित निःशंक मर माग-म दिनेछु ॥ ७ ॥ मैनेयजो मन्दछन्—हे विद्वद् ! यष्टपति कुवेरले मयरी बर मान्यको निमित्त आग्रह गरेपछि महाभागवत

हि ॥ स्वप्नीवाभात्यतद्वधानाशया बन्धविपर्ययो ॥ ४ ॥ तद्गच्छ प्रुव भद्रं ते भगवन्तमधोक्षजम् ॥ सर्वभूतात्मभावेन सर्वभूतात्मविग्रहम् ॥ ५ ॥ भजस्व भजनीयाग्रिमभवाय भवच्छिदम् ॥ युक्तं विरहितं राक्षसा गुणमस्याऽऽत्ममायया ॥ ६ ॥ घृणीहि कामं नृप यन्मनोगतं मत्तस्त्वमौतान-पदेऽविराङ्गितः ॥ वरं वराहोऽम्बुजनाभपादयोरनन्तरं त्वां वयमद्व युश्रुम् ॥ ७ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ म राजराजेन वराय चोदितो प्रुतो महाभागवतो महामतिः ॥ इतो स वनेऽचलितां स्मृतिं यया तत्स्थयत्येन दुरत्ययं तमः ॥ ८ ॥ तस्य प्रीतेन मनसा तां दत्त्वेऽविद्वस्ततः ॥ पश्यतोऽन्तर्दधे सोऽपि स्वपुरं प्रत्यपद्यत ॥ ९ ॥ अयायजत यज्ञेनं कतुभिर्भुरिदक्षिणैः ॥ द्रव्यक्रियादेवतानां कर्म कर्मफलप्रदम् ॥ १० ॥ सर्वात्मन्यन्युते सर्वे तीव्रौघां भक्तिस्तद्वहन् ॥ ददर्शात्मनि भूतेषु तमेवावस्थितं विभुम् ॥ ११ ॥ तमेवं शीतमम्पन्नं ब्रह्मण्यं दीनवत्सलम् ॥ गोष्ठारं धर्ममेतूनां मेनिरं पितरं प्रजाः ॥ १२ ॥ षट्त्रिंशद्वर्षसाहस्रं शशास क्षितिमण्डलम् ॥ भोगैः पुण्यं कुर्वन्भोगैरंशुभक्षयम् ॥ १३ ॥ एवं बहुमवं कालं महात्माऽविव-लेन्द्रियः ॥ त्रिवर्गोपयोगं नीत्वा पुत्रायादान्त्पामनम् ॥ १४ ॥ मन्यमान इदं विश्वं मायारचितमात्मनि ॥ अविधारचितस्वप्नगन्धर्वनगरो-

र परम पुत्रिमान् भ्रुवले ती मणवान्को सर्वदा स्मरण भर्होस् कले बर मागे, जसको मरया वस्तुलाई यो दुस्तर अज्ञानान्धकार सबै साविलो हुन्छ ॥८॥ अनि इतिहासुवन मगवाम् कुवेरजी उनलाई प्रस्तन चिपले अविषल मणवत्पुत्रिभो बर दिएर तिनले हेदहेदै जल्लोचन मर र छु ब पनि आफ्नो मगवमा कक्षि ॥९॥ आफ्नो मयरीमा हप्ता ती हप्प, कृपा तथा देवशाहरू द्वारा गरिने सबै कर्मका फलदाता विष्णु अज्ञानको जनेकाके रूला ठूला दक्षिणा दिने महा हारा पूजा गर्नेलागे ॥१०॥ यस प्रकार सर्वमा तथा सर्वरूप भगवन्तमा प्रवल प्रवाहपुक्त भक्तिमात्र शक्यै हो सबै प्राणिहरूमा सर्वम्पापक अहिरिताई नै विराजमान देखनलागे ॥ ११ ॥ शीत सम्पन्न, ब्राह्मण, भक्त, दीनवन्त तथा कर्मका अपादाका रक्षक भ्रुवलाई गिनवा प्रजा पिता हैं मान्दथे र तिनको आदर गर्दथे । यष्ट प्रकार विविध भौतिका येश्वर्य मंगको मार्थ पुण्य र यज्ञादि कार्यहरू द्वारा पाएको सुख गर्दै भ्रुवजीले छुत्ता गजार उपमम्भ राज्य गरे ॥ १२-१३ ॥ महाराजा छुत्ले यस प्रकार संघटेन्द्रिय मन्द, धर्म तथा कामको मिद्धिदिने बेरे पश्यहरूका लभ्य विताएर अन्त्यमा आफ्नो लोभलाई

मज्झिमासने श्रुत्वा शरिदिण ॥१५॥ अविद्यामयं चक्षुः रश्मिर्वं नमःको समान मयस्य उग्रमनसं अकनो ज्ञानमाया नै श्याते रश्मिर्को मानः र यन्नो मानः शरीर, स्त्री, पुत्र, मित्र, सेना, सम्पत्ति मयस्य वेश, अन्नः पुर, मृगस्य विहाग भूमि तथा मयद्रनम्यको भ्रमरहन्-यो सर्व कानको मानमा पविमन्का छन-ती रश्मिर्कोभ्य हिहिदिष्ट ॥१५॥१६॥ त्वयाशः पवित्र जलमा स्नान शरीर शुद्धचित्तं मयं ती पियं आमनमा वसे । उनत्ते प्राणमाधि विजय शरीरं वदन्नाग इन्द्रिय-दहन मरी आपन्न चित्तं मयवान् । विगृह रूपमा समोदिण , अविनाशकस्य च भगवान्को न्यही स्वहृदयो चिन्तनं वर्दागद अन्तरमा न्यमनसं रनि . पामेग मी अविचल समविमो नैन भव ॥१७॥ १८-२२ विजय भगवान्मा भक्तिभाव राक्षस र नेत्रमा वाम्ब्याज मानन्दाशुको धारा वामासे तिनको हृदय पन्ते ज्ञे शरीर, तिनको शरीरमा रमाश्च मय्य जायो र देहातिमानको नाश मय्य । इत्यन्त तिनलाः 'मं श्रव ई' यो मयज्ञना रनि गहन ॥१८॥ त्वमे वसत उन्ते आकाश-अच्छलवाट यीय मानप्रय उचय विमानं नैनं जागेको देखे-त्यो उग्रउग्र जागेको नन्दमा . नन्ते आपनो प्रयागते दने दिप्रातःनार्दं प्रकाशित पारि-

पमम् ॥ १५ ॥ आत्मस्यपत्यमुद्दो वसदूकोशमन्त.पुरं परिदिहारभुवश्च गयाः ॥ मृषण्डलं जलाधमेस्मलमाकलय कालोपमृष्टमिति स प्रथमो विशालाम् ॥ १६ ॥ तस्यां विशुद्धकरणः शिववार्विगाह्य वद्ध्वामनं जितमरुमनसा हतासः ॥ स्थूले दधार भगवत्प्रतिरूप एतद्रथायंभन्दः व्यवहितो व्यसृजतममाधौ ॥ १७ ॥ भक्तिं हरौ भगवति प्रवृत्तजसमानन्दवाण्यकलया मुद्गुर्यमानः ॥ विक्रियमानहृदयः पुलकाचिताङ्गो नात्मानमस्मरदयामिति मुक्तलिङ्गः ॥ १८ ॥ स ददर्श विमानाभ्यं नभसोऽन्तरदृष्टुवः ॥ विम्राजयदश दिशो राकापनिमिबोदितम् ॥ १९ ॥ तत्रानु देवप्रशरौ वतुर्भुजौ श्यामौ विशोरावरुणाम्बुजेक्षणौ ॥ शिखाववष्टभ्य गर्दां मुवाममो क्रीरीटहागद्गदचारुकुण्डलौ ॥ २० ॥ विज्ञाय तावुत्तमगार्वाकिक्रगवभ्युत्थितः साध्यमविस्मृतकमः ॥ ननाम नामानि गृणन्मधुद्विषः पार्षत्प्रधानाविति मंहताङ्गलः ॥ २१ ॥ तं कृष्णपादाभिनिविष्टैतमं वदाम्बुजलिप्रथक्नप्रकन्धरम् ॥ सुनन्दनन्दावुपमृत्य सस्मितं प्रत्यूचतुः पुष्करनाभमभ्रमौ ॥ २२ ॥ सुनन्दनन्दावृचतुः ॥ भो भो राजन् सुभद्रं ते वार्यं नोऽवहितः शृणुः ॥ यः पद्मवर्षतपसा भवान्देवमतीतृपत् ॥ २३ ॥ तस्याम्बिलजगद्गतुगवां देवस्य शङ्खिणः ॥ पार्षदाविह सम्प्राप्तौ नेतुं त्वां भगवत्पदम्

रहेको थियो ॥१९॥ .यममा दृष्टं भेट राषं ददा लिप्य उर्मिकापिण । तिनका वामबाहु पिय.र हुन्दर र श्यामशरीर थियो, सिधोतवाषावा पिण, जहण बमल भे विद्याल उनका नेत्र थिए । ती रात्रा वक्ष, शिरीट, हार, अङ्गद (वामकन्द) एवं मनोहर कुण्डलादि आभूषणले विभूषित थिए ॥२०॥ तिनलाई मगधानका उचम पापद जानेर घुम्ने पुत्राआदिका नम विस्त मगधा कुलक उठे र 'यी भगवान्मा पार्षदमा हृदय हुन्' वयोको बाहेर मधुबहनको नाम हिई हाल ओरि प्रणम गरे ॥२१॥ .यसपछि भगवान् कबलनामकः ती माननीय पापद हक अवधि सुनन्द र नन्दले-जसको मन ममत्ता कृष्णका चरण-कमलमा रीन थियो र जो हाव जोगर निकै नम्रताले टाउको निहृमई पावुन्ने उर्मिका पिण . ती प्रवचनो सर्गार्थ मगध वृमधुमु हास्ते भन्दछन् ॥२२॥ सुनन्द र नन्द भन्दछन्-हे राजन् । तिम्रो कन्याका हाँस । तिम्रो हाथो कुरा मगधान मनले छुन । जुन भगवान्लाई निघाल पाँच वर्षका अवसरार्थ प्रणम तुल्याएका थियौ, हामी उनै निखिल जगत्का नियन्त्रा आर्जुणाणि विष्णु भगवान्का दूत हौ र तिम्रोलाई उनको परमपाथ लिप्प जानको निम्ति यम वखन आएका । ॥२३॥ २४॥

अथलाई कर्मते पाणि जि न मयनेन ग्या विष्णुपद नयो व प्राप्त सत्ता ला । उना न्यापल रान ग्या पद मयापु कइल तलनल देह रहन्छन् । शर-वाइराठ प्रह, नक्षत्र र सागरण पनि अपको सदैव प्रदक्षिणा घान भएछन् । नयम गरमपदमा निर्मा प्राप्त हुनेछो ॥२५॥ ॥ जिय ! निश्रा रसगण अथवा अक-पेहो मय पनि जुन पदलाई आत्रमस्य पाउन मकेछो छैन, तिम्रो विष्णु मयमानुस-ग्या जगद्गम्य पदम-भवता विनाजमान हुनेछो ॥२६॥ यम अष्ट भवमानलाई पुष्परावि-शिवापणि आचिपु मयमानुने पठाउनु भएछो हो । हे, वायुपुन । तिम्रो यममा नद ॥२७॥ मैत्रेय म-दछन्—विष्णु मयमानुको प्रपय पापदका यी अमृतमय बचप सुनेर मयनेछुन जसले म्यान मंगर दैनिक मङ्गल कृत्य मयी वदिकाधम निशामी मुनीपराइलाई प्रणाम गरेर उनीभक्तार आशीर्वाद दिइ ॥२८॥ मयपति मयो अष्ट विधानको प्रदक्षिणा र पदना मय । उनले वाषटकलाई प्रणाम गार गुणमय बच-धारक गरी मयमा चट्टन मय मय ॥२९॥ नयम मयने उक्तनपावका ॥३०॥ धरल दले—वाल युनिमान् मय उमको माइने उमिभन छ । अयः मी कालको मयनमा सुहा

॥ २४ ॥ सुदुर्जय विष्णुपद जिनि न्या यन्मूरयोऽप्राप्य विनशने परम् ॥ आतिष्ठ तवन्ददशकरादयो ग्रहर्क्षताराः परिरन्ति दक्षिणाम् ॥ २५ ॥ अनास्थिते ते पितु भिरन्येरेष्यद्गर्हणितम् ॥ आतिष्ठ जगतां वन्द्यं तद्विष्णोः परम् पदम् ॥ २६ ॥ एतद्विमानप्रवरमुत्तमशूलोऽकर्मोऽलिना ॥ उपस्था-
पितमायुष्मन्तधिरौढं तमर्हसि ॥ २७ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ निशम्य वैकुण्ठनियोज्यमुत्पयोर्मधुच्युतं वाचमुत्तमप्रियः ॥ कृताभिपेकः कृतनित्यमङ्गलो
मुनीन्प्रणम्याशिषमभ्यवादयत् ॥ २८ ॥ फरीत्याम्यर्च्य विष्ण्याम्यं पार्षदमुवभिवन्ध च ॥ इयं यदधिष्ठानं विभ्रद्रपं हिरण्यमम् ॥ २९ ॥ तदोत्तानपदः पुत्रो ददर्शान्तकमागतम् ॥ मृत्योर्मुनिं पदं दत्त्वा आरुरोहद्भुतं गृहम् ॥ ३० ॥ तदा दुन्दुभयो नेदुर्भद्रेऽपणवादयः ॥ गन्धर्व-
मुख्याः प्रजयुः पेतुः कुसुमवृष्टयः ॥ ३१ ॥ म च श्वलाकुमाराश्चन्मुनीनि जननीं प्रवः ॥ अन्वस्मरदहं हित्वा दीनां यासरे त्रिविष्टपम् ॥ ३२ ॥ इति व्यवसितं तस्य व्यवसाय सुरोत्तमो ॥ दर्शयामासुदुर्बो पुत्रं याजेन गच्छतीम् ॥ ३३ ॥ तत्र तत्र प्रशमद्विः पथि वैमानिकैः सुरैः ॥ अवकी-
र्यमाणो ददर्शो कुसुमैः क्रमशो ग्रहात् ॥ ३४ ॥ त्रिलोको देवयानेन मोऽतिव्रज्य मुनीनपि ॥ परमनायदुभ्रुगनिविष्णोः पदमथाभ्यागात् ॥ ३५ ॥ यद्भ्राजमानं स्वरुचैव सर्वतो लोकाभ्यो हानुविभ्राजन्त एते ॥ यन्नावजजन्तुषु येऽनुग्रहा जगन्ति मद्राणि चरन्ति येऽनिरम् ॥ ३६ ॥ शान्ताः

रासेर विमानमा आरुह भए ॥३०॥ अनि मय देवता दुन्दुभी, सुरज, पचद आदि राजा बडाउन जाय । न्याःप्रराठ पद पय भया ॥३१॥ स्वयं यामय नोहो भक्त भवजालाई आफ्नी भाणा मुनीतिको सम्मान भया । उनले विचार गर— 'म आफ्नी दीन-हीन आपनाई यहाँ छाडेर स्वयंभाया भक्त जन ? ॥३२॥ तिनलाई विन्ताप्रस्त देखेर देवभेष्ट नन्द र सुनन्दले तिनको माघ पुत्र र सीमन्दा पनि अगाडी विमानमा बसेर जान जागको मातः मुनीतिको दयाताप ॥३३॥ यमादि मय प्र बले मयः ब्यादि ब्रह्म देखे । बाटोमा नता-वती विमानहकमा बसेका देवता तिनको मयनी गर्दै पुष्पवर्षा गरिरहेका थिए ॥३४॥ यमरा यम द-ग मयमानमा आरुह भए भव-वादि प्राप्त गने भयका भव तीनै लोकाई नाशेर समर्पि भएछन् मयना पनि मायि भगवान् विष्णुको परम पादमा पुगे ॥३५॥ ग्या यम गरी-ज आफ्ना ब्रह्मल प्रकाशित रहन्छ । त्यमको आलोके

तीनेलोक आलोकिण रहन्तु ॥ जीवहकमा कृता गनेजन त्पहां ज्ञान पाठन्तु ॥ जो निम्नर शुभ कर्म गर्दछन्, ती मात्र त्यहां पुग्दछन् ॥३६॥ खान्ते, समदर्शी शुद्ध तथा सपि प्राणी-
हज्जार्ह प्रसन्न ॥ भक्त भगवान् अभ्युक्तानि त्रिषु बान्धव बन्धे उनको समसक सजिलै प्राप्त गर्दछन् ॥ ३७ ॥ यम प्रकार उचानपदका पुत्र भगवत्-परायण भूष सोने लोकको पनि प्राप्ति
निर्मल बुद्धिमत्ति हो गण्ड विराजमान भए ॥ ३८ ॥ हे कुण्डलमन्दन ॥ अस्ते कृष्णानामा दास्य गर्दा गोकुल साँढोको चारैतिर घुमिरहन्छन्, त्यसै गर्दा भुवनेकबो भगमा गम्भीर
बैभ गणको ज्योतिषिक सदैव घुमिरहन्छ ॥ ३९ ॥ तिनको महिमा देखेर देखि नारदले प्रवेताहकको यज्ञपालमा सीमा बज्रपर हस्तिमुख गान गर्दै यी तीन श्लोक भनका थिए ॥४०॥

समदृशः शुद्धाः सर्वभूतानुरञ्जनाः ॥ यान्त्यज्जमाऽभ्युतपदमभ्युतप्रियवान्धवाः ॥ ३७ ॥ इत्युत्तानपदः पुत्रो भूवः कृष्णपरायणः ॥ अभूत्त्रयाणां
लोकानां बृहामणिरिवामलः ॥ ३८ ॥ गम्भीरवेगोऽनिमिषं ज्योतिषां चक्रमाहितम् ॥ यस्मिन्भ्रमति कौरव्य मेघ्यामिव गवां गणः ॥३९॥ महिमानं
विलोक्यास्य नारदो भगवान्प्रियः ॥ आतोद्य वितुदङ्गलोकान्सत्रेऽगापत्प्रचेतमा ॥ ४० ॥ नारद उवाच ॥ नूनं सुनीतेः पतिदेवतायास्तपःप्रभा-
वस्य सुतस्य तां गतिम् ॥ दृष्ट्वाऽन्युपायानपि वेदवादिनो नैवाभिमन्तुं प्रभवन्ति किं नृपाः ॥ ४१ ॥ यः पञ्चवर्षो गुरुदत्तवाक्परोर्भिन्नेन यत्तो हृदं न
दयता ॥ वर्नं मदादेशकरोऽजितं प्रभुं जिगाय तद्रक्तगुणैः पराजितम् ॥ ४२ ॥ यः शत्रुक्रन्धुर्मुखि तस्याभिरुद्धमन्वारुरुक्षेदपि वर्षपूगेः ॥
षट्पञ्चवर्षो यदहोभिरत्यैः प्रमाद्य वैकुण्ठमवाप तत्पदम् ॥ ४३ ॥ मेनेव उवाच ॥ एतत्तेऽभिहितं सर्वं यत्पृष्टोऽहमिह त्वया ॥ भ्रुवस्योदामयशमभ-

नारदकीले भने—पतिपरायणा सुनीतिको छोरो भ्रतृत्व उनको तपस्याको प्रभावले जुन भवगति प्राप्त भयो, त्यो मागवत धर्मका ज्ञान वेदवादी भूमिगण पनि पाउन सक्नेछन् भने राजा-
हकको के कुरा मन ॥ ४१॥ आफ्नो पाँच वर्षको उमेरमै सीतेनी आपका बाबुआजले समाहन र्थ दुःखोद्दयले बन्मा गएर भैर उपरेश अनुसार आचरण गर्दा छंद आफ्ना
भक्तजनको गुणगानद्वारा जित्तिने योग्य हो अक्षय प्रह्लाद आफ्नो अधीन राखिणका थिए ॥४२॥ जहो ॥ आफ्नो पाँच-छ वर्षको अवस्थामै भ्रुवले कही दिनमै निष्पु भगवान्
लाई प्रवन्त पारेर जुन समयमा प्राप्त गरेको छन्, त्यस प्रतिप्र वदलाई भन्व कुनै कृत्रिम न के अनेकौं वर्षसम्म तपस्या गरेर पनि पाउने कामना गर्न सक्छन् ॥ ४३॥ मेनेव भन्दछन्—

७ दृष्टांशः—यस समय नारदको हृदयै 'चिह्न' वैकुण्ठनाम भए ॥ किन्तु भगवान्ले तिनको नाममा अनुभवो ॥ कसले नारदले छाने—म भगवान्को सर्वेश्वर भएछु ॥ त्यसैले प्रभु महार्ह पनि कसो लगाना दिदार्हका हन् पनि
यो किनमा मानव किन भित्रि ॥ म भिरावर भित्रको भवन गर्ने गर्दछु ॥ म कसो भववर्षमा अर्को कर्म ॥ परमात्म आत्मवर्षी छु ॥ उनले नारदका मनको कुरा सुनेर भगवान्ले 'मिदी भग्दा भक्त भवत गौ-
किताम छ ॥ बाजे त्यसको दर्शन गर ॥ नारद जो भिमानलाई भेट्न गए ॥ विजय प्राप्त गरेर २ राती कुनै बेलामा ईश्वरका २० रूप लहयो ॥ जसलाई देखेर नारद चक्रेर जाण्ड ॥ तिनले भगवत् भक्ति भये—'के बसौ भक्तलाई
हजुरले म भन्दा कसमा सम्पन्नको ?' किन्तु भगवान्ले होखेर आका भयो—'जो त हो तैले भर्षको प्राप्त भित्रकोकमा ॥ नेकाउ २ ॥ यहीभार कसुल भर्षको यत्तु (भर) साउ ॥ बाजीर, अलिभन्ति नि भेर पनिन हुन्छ ॥
मयाय कृत्रिमि विचित्रने गुरुभक्त भक्तले भिक्षो मागका गरेर भिज्वात अनन्ध राखिने क ॥' जेकिन्तु भगवान्को कथनानुसार नारद भित्रलोभ भए र भने भनुवाव गरी कर्कश भए ॥ भगवान्ले आका भयो—'मिदी प्राप्त
किण्ठर दिष्टेक्षि भविष्येभ्यः कतिपय मेरो लाइ भववर्ष गर्छो ?' नारदले भने—'एक वष्ट पनि गरिन् ॥' किनकि भरो भन्तु बास कोमाहनतिव तानेको भिको ॥ किन्तु भगवान्ले आका भयो—'मिदीले त भौदा प्राप्त ने
कोमाउनु भिको, तर भो मीव भिजानलाई त सबै काम हेनु कोमाउनु ॥ भयो ॥ यो भिज-सकमा हुइवष्ट भविष्यपूर्वक भयो ॥ भववर्ष गर्दछ ॥ यत्तैले म जसलाई भिजोभयो भेट भवत हो भनेर माग्छु ॥'

अग्निशेखर, अतिरत्न, प्रद्युम्न, शिवि तथा उन्मुक्त यो दाह बालक बन्धिए ॥१५॥१६॥ उन्मुक्तो मुक्तिर्वा नामको एवोवाट अथ, सुमनस, रुपाति, कर्तु, अङ्गिरस एव यो छ भेष्ट पुत्र उत्पन्न भए ॥१७॥ स्वयंपति अङ्गकी पत्नी सुनीवासाट कन्यार्थी वेन उत्पन्न भयो, स्वसको दुहनाले बाबुको मरु रात्रिपि अङ्ग आफ्नो नगर छाडेर गएका थिए । १८॥ अवि हे विदुरजी ! बाबु श्री दुर्निवार बाबुस हुने केही सुनीवरहरूले रिमार्स केनलाई गर्ने बाबु दिए । पछि तिनले केनको मृत शरीरको दाहिने बाहु मथे ॥१९॥ धर्मरी ममस्त पृथ्वी नै राजाल हीन भएपछि जब ब्रह्मा, हाका समस्त ब्रह्माहरू दुःख दिन लागे तब भोविष्णु मयवान्को ब्रह्माट सम्राट राखी पृथ्वी जन्म भयो ॥२०॥ यदि कथा सुनेर विदुरले भने—हे ब्रह्मन् ! महाशरीर अङ्ग व हुला शीलबन्त, सायुस्वभाव, ब्राह्मण ब्रह्म तथा महात्मा थिए । तिनको धरमा वेन श्री दुष्ट पुत्र कर्मरी जन्मियो ? जन्मले गर्दा राजा अङ्ग नगरबाट गए ॥२१॥ धर्मज्ञाता सुनीवरले वेनमा यन्त्रो हुन दुष्टा देखे र त्यनको इमान गर्नु नै उचित ठाने, केहि यस राजालाई छाडेर यो ब्रह्मण्ड दिए ? ॥२२॥

अग्निशेखरमतीरात्रं प्रद्युम्नं शिविमुत्सुकम् ॥ १६ ॥ उत्सुकोऽजनपदपुत्रान्मुक्तिरिष्यां बहुतमान् ॥ अङ्गं सुमनसं रुपातिं कर्तुमङ्गिरसं गयम् ॥ १७ ॥ सुनीयाऽङ्गरस्य या पत्नी सुपुत्रे वेनमुत्पन्नम् ॥ यद्वोऽशीत्यात्स राजर्षिर्नविष्णो निरगात्पुरात् ॥ १८ ॥ यमङ्ग रोषुः कुपिता वाक्पद्मा मुनयः किल ॥ गतामोस्तस्य भूयस्ते ममन्त्युर्दक्षिणं करम् ॥ १९ ॥ अराजके तदा लोके दस्युभिः पीडिताः प्रजाः ॥ जानो नारायणशेखरे पशुराद्यः क्षितीश्वरः ॥ २० ॥ विदुर उवाच ॥ तस्य शीलनिधेः साधोर्ब्रह्मण्यस्य महात्मनः ॥ राज्ञः कथमभूद्दुष्टः प्रजा यद्विमना ययौ ॥ २१ ॥ किं बाहो वेन उद्दिश्य ब्रह्मदण्डमयुजन् ॥ दंडव्रतधरे राज्ञि मुनयो धर्मकोविदाः ॥ २२ ॥ नावध्येषः प्रजापालः प्रजाभिरुचवानपि ॥ यदमो लोकपालानां विभर्त्योजः स्वतेजसा ॥ २३ ॥ एतदाख्याहि मे ब्रह्मन्सुनीयात्मजचेष्टितम् ॥ श्रद्धधानाय भक्त्या त्वं परावरविततः ॥ २४ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ अङ्गोऽश्वमेधं राजर्षिराजहार महाकृतम् ॥ नाजम्मूदेवतास्तस्मिन्नाहूता ब्रह्मादिभिः ॥ २५ ॥ तमृचुर्विस्मितास्तत्र यजमानमर्थात्विजः ॥ हवीषि हूयमानानि न ते गृह्णन्ति देवताः ॥ २६ ॥ राजन्हवीष्यदुष्टानि श्रद्धयाऽऽमादितानि ते ॥ छन्दांमयानयामानि योजितानि वृत्तमतेः ॥ २७ ॥ न विदामेह

प्रजापालक राजा यदि हुने अराजक भई भने पनि ब्रह्मले स्वसको निरस्तक गर्नु अनुचित हो, विदुरकि यो आफ्नो प्रभावले इन्द्रादि सबै लोकपालको तैद धारण गरेको हुन्छ ॥२१॥ हे ब्रह्मन् ! य जसो अष्टाङ्ग ब्रह्मलाई सुनीवानन्दन वेनको सवै कथा सुनाउनाम् । किनकि इन्द्र भूत-वशिष्णव आदि ब्राह्मणा सर्वभेष्ट मानिनु हुन्छ ॥२४॥ भोमैत्रेयजी भन्दछन्—हे विदुर ! एक बलसको कुरा हो, रात्रिपि अङ्गले अरवदेख नामको यज्ञ गरे । त्यस यज्ञमा वेदवादी छन्दबिरहरूले आवाहन गर्दा पनि देवगण आफ्नो आफ्नो भाग लिने आएनन् ॥२५॥ अर्थात् अति विमिश्र भएर अस्विकारहरूले आफ्ना यजमान अङ्गसित भने—हे राजन् ! हामीले आहुति दिदा पनि देवगण हजि ब्रह्म गरिरहेका छैनन् । हामीलाई बाधा छ तिम्रो हवन सामग्री पवित्र छ र तिम्रोले स्वसलाई ठूलो अष्टादे देवगण पारेका छौ । ब्रह्मचर्यादि ब्रह्मक पाउन यज भएका ब्राह्मण द्वारा प्रयुक्त दाया बंदमन्त्र पनि कसै मारी निर्वर्ण हुन सक्दैनन् ॥२६॥२७॥ हाम्रोलाई त यस्तो हुने कुरा देखिएका छैन, जसले देवगणहरूको अतिरिक्त पनि निरस्तक भएको होम् । तैपनि बिनको ब्रह्मण्यक देवता आफ्नो भाग

गरिहंशः छैनन् ॥ १८ ॥ मैथेयती भन्दछन्-दे विदुर ! श्रुतिव्रतकको कुरा सुने पत्रमान जग धेरै खिन्न भए । उनको आशाने बाँन मझ गरिह उनले मदमस्पर्कमा भन - ॥ १९ ॥
 'हे मदमस्पर्क ! भई देवता आवाहन गर्दा पनि यहाँ आउनेनन् र आफ्नो माया पनि लिनेनन् । मनः भन्दुहवम बडाछा यस्तो कुन कुराच भएको छ ?' ॥ २० ॥ यमि मदमस्पर्कले
 भने- राजन् । यस समय त निर्माले कुनै अपराध गरेको छैनौ, तर जुन कारणले तिमी मरुशो हो, निर्मादारा पूर्वजन्ममा यस्तो योडा अपराध गरेका छ ॥ २१ ॥ अतएव
 तिमी पछिले योडा अपराध मन्तान हुने यज्ञ गर तिमी बङ्गन होम् । मरुवाद पत्रपति पुत्रको कामनाले पुजिन् अपरलि निर्मादाराई अवेकय पुत्र दिनेछन् ॥ २२ ॥ अब, उव तिमी मन्तानको
 निम्ति यज्ञपुरुष श्रीहृषिभो धरण पर्यो, तर देवता निर्माले दिएको आफ्नो-आफ्नो भाग इष्टय मनछन् ॥ २३ ॥ एक जुन बगुलाउदक, मरुवायन उमसाई यही पथाथ दिन्छन् ।
 यस्तो उनको आराधना गरिन्छ, यस्तो फल पनि मिल्छ ॥ २४ ॥ यस्तो पुत्र प्राप्तिको निमित्त निरुपय गरिह श्रुतिव्रतकले यज्ञपथा विराजमान गहन भएका ओषिणु मरुवायको

देवानां हेलनं वयमप्यपि ॥ यज्ञ गृह्णन्ति भागान्स्वान् ये देवाः कर्ममाश्रिणः ॥ २८ ॥ मैथेय उवाच ॥ अङ्गो द्विजव्रतः श्रुता यज्ञपानः सुदुर्मनः ॥
 तत्पटु व्यसृद्वाचं मदस्पर्शतदनुज्ञया ॥ २९ ॥ नागच्छन्त्याहुता देवा न गृह्णन्ति ग्रहानिह ॥ मदमस्पर्शनयो नून किमवद्यं मया कृतम् ॥ ३० ॥
 मदमस्पर्शतय उज्जुः ॥ नरदेवेन भवतो नार्थं तावन्मनाक स्थितम् ॥ अस्तेकं प्राक्तनगर्धं यदिहेतुकं त्वमप्यजः ॥ ३१ ॥ तथा माधय भद्रं ते
 आत्मानं सुप्रजं नृप ॥ इष्टस्ते पुत्रकामस्य पुत्रं दास्यति यज्ञमुक् ॥ ३२ ॥ तथा स्वभाषयेथानि ग्रहीष्यन्ति दिवौकमः ॥ यद्यज्ञपुरुषः
 साक्षादपत्याय हरिर्धुतः ॥ ३३ ॥ तास्तान्कामान्हरिर्दद्याद्यन्यन्कामयते जनः ॥ आराधितो यथैवैष तथा पुनो फलोदयः ॥ ३४ ॥ इति
 व्यवसिता विप्रास्तस्य राज्ञः क्रजातये ॥ पुरोडाशं निरवपन् शिपिविष्टाय विष्णवे ॥ ३५ ॥ तस्मात्पुरुष उत्तम्यो हेममाल्यमलाम्बरः ॥ हिरण्यमेन
 पात्रेण सिद्धमादाय पायमम् ॥ ३६ ॥ स विप्रानुमतो राजा गृहीत्वाञ्जलिनीदनम् ॥ अवधाय मुद्रा युक्तः प्रादात्सत्या उदारधीः ॥ ३७ ॥ सा
 तत्पुंस्वरनं राज्ञी प्राश्य वै पत्युगदधे ॥ गर्भं काल उपावृत्ते कुमारं सुपुत्रेऽपजाः ॥ ३८ ॥ स बाल एव पुरुषो मानमहमनुव्रतः ॥ अधर्मान-
 शोद्धवं सृष्टुं तेनाभवदधार्मिकः ॥ ३९ ॥ स शरासनमुद्यम्य मृगयुर्वनगोचरः ॥ हन्त्यस्माधुर्भृग्वान्दीनान्वेनोऽमावित्यगोचरः ॥ ४० ॥ आक्रीडे

आराधनाको निम्ति पुरोडाश अपण गरे ॥ ३५ ॥ अग्निमा अहुति हान्नामात्र अग्निपुष्टवट सुवर्णको माना निर्मल वस्त्रले अलंकृत योडा पुरुष प्रवट भयो । ती हुनको योडा वागमा
 पिष्टपायम लिएका छिए ॥ ३६ ॥ श्रुतिव्रतकको भनाइअनुसार उदात्तबुद्धि राजा अङ्गले यो पायम आफ्नो अङ्गलीमा बाधे र यो स्वयं सुपुत्र प्रमननापयक आफ्नो पत्नी
 लाई दिए ॥ ३७ ॥ पुत्रहीन रानीले यो पुत्रदायिनी छीर छाएर आफ्ना पत्निले सहस्रगुहारा गर्भ धारण गरिन् र वेत्ता पुत्रपति लिनको कोसबोट योडा पत्र उचान्न भयो ॥ ३८ ॥
 यो बालक वेन शाल्यावाभादेखि नै अधर्मको बंधमा उचान्न आफ्नो इतरबालको कृपुको अनुपायी बन्यो । मनः यो सदा अधार्मिक नै रह्यो ॥ ३९ ॥ यथा अपरलि दृष्ट वेन धनु-
 बाण लिए वनमा जान्छ्यो र व्यापा है विचरा मोझा-आदा सुफललाई माग्छ्यो । यो देलेर प्रजावन-‘ऊः वेन जायो वेन आयो’ भनेर वराउन थाल्छ ॥ ४० ॥ वेन पनि यहाँ कुर

निर्दयी मियो कि खेला पांन अनेक बरान् वासकरकाई कणाउ कणावै ॥ ४१ ॥

सम्भार-नुसाए क वी छोरानाई रास नरनेमा न्पाउन ममर्ष करनन्, यको वि विनाई लमसा ॥ ४२ ॥

पूर्वजन्मा नवरय मगइलको महराना गरेन गोलान्, नदमैले उतलई कणकरा एने नय्य ॥ ४३ ॥

अकर्मको भागो बन्युपदछ, सर्पागत विरोध दूढ, कहिल्यै पनि नहान्छने मा गिना ॥ ४४ ॥

यस्तो हुन बुझिमान प्राणी नदरको नलिने देन मकना ॥ ४५ ॥

अथ ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥

क्रीडतो बालान्वयम्यानतिदारुणः ॥ प्रपहा निरनुकोराः पशुमारुतान्पश्यन् ॥ ४१ ॥

कल्पो मृशमासीत्सुदुर्मनाः ॥ ४२ ॥ प्रायेणाम्यर्चितो देवो ऽप्रजा गतोऽधनः ॥ कदप्यवर्षादनी ॥ ४३ ॥

कीर्तिरधर्मश्च महान्गुणम् ॥ यतो विरोधः सर्वेषां यत् आधिगन्तव्यम् ॥ ४४ ॥

यदर्याः क्लेशादा मृदाः ॥ ४५ ॥ कदपत्यं वरं मनो सदपत्यं दूषणं पश्यन् ॥ नि ॥ ४६ ॥

णमना नृपो गृहान्निशोय उत्थाय महोदयोदयात् ॥ अलज्जनिष्टोऽनु रक्षितो न विदुः ॥ ४७ ॥

गतं पतिं प्रजाः पुरोहितामात्यमुहदगणदयः ॥ विचित्रकृत्यामिह कलानरा ॥ ४८ ॥

प्रजापतेर्हृतोद्यमाः प्रत्युपमृत्यु ते पुरीम् ॥ ऋषीन्समेतानामवन्य माधव न्यवेदय ॥ ४९ ॥

चतुर्थस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ मृषादयमने भोता न्याकानां ॥ ५० ॥

निद्रामा लुनेकी छाडेर कसैले पनि बाई नपाई आफ्नो परमाण्वर्षम् महल त्याग्न अज्ञान दानमा ॥ ५१ ॥

अन्यो समन्धार कसिया-महाराज विरक्त अर धनराय-नव मारा प्रजाउन, पुराविन, मन्त्री तथा नृ ॥ ५२ ॥

आफ्नै हृदयमा लुनेता नारायणसाई खोल्छन् ॥ ५३ ॥ हे विदुर ! जब निद्राले आफ्ना स्वामीलाई ॥ ५४ ॥

समस्त अंगमा ओझ मरेर राजा अङ्गको विषाग हुनान्छ मुनाए ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भगवद् गीतायां ॥ ५६ ॥

मैत्रेयको गान्छ-हे निद्राजी ! कुनै पृथ्वा बालक राजाको अभावमा मनुष्यलाई ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥

वैभवात्ता सुनीयापित मन्त्राह लिख्य मन्त्रोक्त महत्तम नमस् एति केनच नै भूयच्छलको राजरदमा 'आविष्क गिरिदि ॥१॥२॥ स्वय उदष्ट चैन राज्यामनमा वमेको समनार
मने ॥३॥ दग्धु रणको भूयो है तत्काल पना-उता लुके ॥ ३ ॥ राज्यसिंहामन बाणपति आटे लोभपालहको ऐरवसे बदले डन्धन म्पर तथा अनिद्रय उदधनापुर्वक भाह-
गई मवेम-दा डूले राजा माने महाभाय हुनीरवरहको ॥४॥ स्कार मने लायों ॥५॥ यम प्रकार ऐरवसे-मदले मन्त्रो म्पर राजा वेन निरकुश गजराज जले रचमा वसेर दृषिदी
तथा आकाशजगई धर्माउर्दे मर्वर हुम्न लायों ॥५॥ उपले आपनो राज्यमा वसो इवामी पिटापा—कुनै पनि बाह्य कुनै इकाशरी यत्, दान तथा वन आदि केरी नगहन ।
यम प्रकार उपले मर्व धर्म-कर्म इन्ने पागिदियों ॥६॥ दुराचारी वैनवा : यस्ता कुकर्म डेलेर तथा प्रजाभाषि म्पर उपरिमत भएको ठानेर हुनीरवरहको कुपावड एक स्थानमा जम्मा
मई परम्पर मन्त्राह गर्दै मने—: ७। 'मने ! दग्धिराट वन्दो काटको बाह्यमा वमे विपिनिकादि जीवहको ममान यम दसत राजा तथा हावा दुवै भन्ति मन्त्राह म्पर

वीरमातरमाहूय सुनीयां ब्रह्मादिनः ॥ प्रकृत्यमस्मत्तं वेनमभ्यपिहन्पति मुवः ॥ २ ॥ श्रुत्वा नृपामनगर्तं वेनमत्युग्रशामनम् ॥ निलित्युदग्धवः मयः
मर्षत्रस्ता इवाव्यवः ॥ ३ ॥ स आरुढनृपस्यान उन्नद्धोऽष्टविभूतिभिः ॥ अवदने महाभागान् भन्धः सम्भावितः स्वतः ॥४॥ एवं भटान्ध उत्पिक्तो
निरहकुरा डव द्विपः ॥ पर्यटन्यमास्थाय कम्पयन्निव रोदमी ॥५॥ न यष्टव्यं न दातव्यं न होतव्यं द्विजाः कचित् ॥ इति न्यवारयद्वर्ष भेरीघोषेण
मर्वशः ॥ ६ ॥ वेनस्यावेक्य धुनयो दुर्वृत्तस्य विज्ञेष्टितम् ॥ विमृश्य लोकव्यमनं कृपयोजुः स्म सन्निगः ॥ ७ ॥ अहो उभयतः प्राप्तं लोकस्य व्यमनं
महत ॥ दारुण्यु भयतो दीप्त इव तस्करपालयोः ॥८॥ अराजकमयादेव कुनो राजाऽनदहणः ॥ ततोऽयामीद्वयं त्वय कथं स्यात्स्वस्ति देहिनाम् ॥९॥
अष्टेरिव पयःपोषः पोषकस्याप्यनर्थकृत् ॥ वेनः प्रकृत्यैव स्वतः सुनीयागर्भमभवः ॥१०॥ निरूपितः प्रजापालः स जिघांमति वै प्रजाः ॥ तथापि मान्स्व-
येमम् नाम्नामन्तपातकं शृशेत् ॥११॥ तद्विद्राद्विरमदृवृत्तो वेनोऽस्माभिः कृतो नृपः ॥ मान्वितो यदि नो वारं न प्रहीण्यन्धर्मकृत् ॥१२॥ लोकधिकार-
मंदग्धं दहिष्याम स्वतेजसा ॥ एवमध्यवमायेनं सुनयो गृहमन्यवः ॥ उपत्रय्याव्रुवन्वेनं मान्वयित्वा च मामभिः ॥१३॥ शुनय उचुः ॥ नृपवर्य निबोधतथस्ते

डूलो मय आण उपरिमत भएको छ ॥८॥ अराजकताको मयले नै पोष्य नमस् एति हामीले वेनलाई राजा सुनीयापी किन्तु अब डण्डार पनि इजालाई मय हुनलागेको छ मने लापारिह
जीव गई कासी मुख मिल्नेछ ? ९॥ डूले मर्वको पोषण गरे है अब यमको पोषण गर्नु पनि पोषकताको नै अनर्थको कारण बन्निपेको छ । बाणपतिमा सुनीयाको गर्भबाट उपपन्न
वेन स्वमापिले १० छ । १० । हामीले स यमलाई प्रजाको पालन गानेको निम्ति राजरदमा आशिष्य गरे। विपों, ११ यो छ हो ब्रजाहकुलाई नै नष्ट पागिदिन लांजिरहेछ, मै पनि हामी
यमलाई सम्झाउता, मने जो डाहा गरिणको पावरो। हामीपित एवो हुन नपराजोत् । हामीले जानै नै यम दुराचारीलाई राजा तुल्लाएको विषी । अतः सम्झाई-पुछाई गर्दा पनि यमले
हाम्रो कुग मानेन मने मर्वले धिक्कार दिए डग्ध यम दुवैलाई हामी आपनो तेजले मम्म पागिदिने छौ । यमो विचार गरेर यमको कोष गुप्त विपों, हो हुनिजन राजा वेन-हो म्पर
उमलाई शान्तिपुर्वक वृत्ताउर्दे मन्त्र लागे ॥११-१३॥ सुनिहको मने-हे राजन् ! हामी जे अति मनिरहेवा छौं, यो प्यान टिप्प सुन । हे नात ! यमले निम्ने आकुप्य, श्री, प्रक्ति र कति

वदनेछ ॥१४॥ हेर-मनुष्यदक हाग मन, वाणी, अगार तथा बुद्धिने अर्थात्ता अर्थ निष्ठास पुष्पका लागि आश्रयित लाह तथा अनन्त मोक्षार्थ प्रदान गदछ ॥१५॥ अन्तः
हे वीर ! प्रजापतिवर्मा अर्थात्तकरी न्यो अर्थ तिमोल गर्दा नष्ट हुन नपावाम् । किनकि यस नष्ट अर्थात्त राजाको गन्तव्य नष्ट भएछ ज्ञान ॥६॥ हे राजन् ! दृष्ट गर्वा तथा चोरा टा ।
आदिशष्ट प्रजायो रक्षा गरेर उचित तिरो हिनै राजा ह्मनेक तथा परलोक दुर्ध्व अर्थात्त मुख पाउदछ ॥१७॥ जयको गन्तव्य तथा नमस्का अर्थात्त अर्थको पालन गन पुष्पक हाग
अर्थात्त यक्षपुत्रको अर्थन हुन्छ तब हे महाभाग ! प्रजा द्वारा आचन आह्वान पालन गर्नुअने अर्थ राजार्थ अर्थात्त अर्थन गर्नु अर्थन गर्नु ॥१८॥ हे वीर ! प्रजा-
पतिवर्मा वीर ईश्वर नारायण अर्थात्त अर्थात्त के कुग अर्थन गदछ ॥१९॥ हे राजन् ! आदिशष्ट लोकापालयित अर्थ लोकापाल वीर आदिपुत्रक जगत्त टगन दिन्छन् ॥ २० ॥ ती अर्थात्त अर्थ
लोकापाल तथा यक्षका अर्थन हुन् । ती वेदव्यास, इन्द्रवज्र र नारायण छन् । हे राजन् ! वो वीर तिमो अर्थनको लागि तिमको विविध अर्थनका यक्षद्वारा यक्षन गर्दछन्, निर्भीकलाई

विज्ञापयाम भोः ॥ आयु श्रीबलकीर्तीनां तव तान विवर्धनम् ॥ ४॥ धर्म आश्रितः पुंसां वाहमनः कायवृद्धिभिः ॥ लोकांश्चिंशोकांश्चिन्तरत्यथानन्त्यम-
सङ्गिनम् ॥ १५॥ म ते मा विनरोद्रीर प्रजानां क्षेमलक्षण ॥ यमिभन्विनष्टे नृपतिरेश्वर्यादवरोहति ॥ १६॥ गजभयाध्वमात्प्रेम्यभोरादिभ्यः ५ जा नृप ॥
रत्नयथा बलिं गृह्णन्नह प्रेत्य च मोक्षते ॥ १७ ॥ यस्य रत्नं पुरं चैव भगवान्यज्ञपूरुषः ॥ इज्यते स्तेन धर्मेण जनेर्वर्णाश्रमाश्रितेः ॥ १८॥ तस्य राज्ञो
महाभाग भगवान्मृतभवतः ॥ परितुष्यति विद्यात्मा लिङ्गतो निजयासने ॥ १९॥ तस्मिन्तुष्टे किमत्र यं जगतामीश्वरेश्वर ॥ लोकाः सपाला ह्येतस्मै
हरन्ति बलिमाहताः ॥ २०॥ तं सर्वलोकांमरयज्ञसमृद्धयमीयं द्रव्यमयं तपोमयम् ॥ यज्ञेविचित्रयजतो भवाय ते राज्ञस्त्वदेशाननुरोद्धुमर्हसि ॥ २१॥ यज्ञेन
युष्मद्विष्ये द्विजातिभिर्विनायमानेन सुरा क्लाः हरेः ॥ स्विष्टाः सुतुष्टाः प्रदिशन्तिवाञ्छितं तद्देवनं नाहमि वीजं चेद्विनुया ॥ २२॥ वेन उवाच ॥ बालिशो
यत्र यूयं वा अधर्मे धर्ममानिनः ॥ ये वृत्तिदं पतिं हित्वा जायं पतिमुपासते ॥ २३॥ अवजानन्त्यमी मृदा नृपत्वापणमीश्वरम् ॥ नानुविन्दन्ति ते भद्र-
मिह लोके परत्र च ॥ २४ ॥ को यज्ञपुरुषो नाम यत्र वो भक्तिरीदृशी ॥ मर्त्येन्द्रेविदूषणां यथा जागे कुसोपिताम् ॥ २५ ॥ विष्णुर्विरिभो गिरिश
इन्द्रो वायुर्मो रविः ॥ पर्जन्यो धनदः सोमः क्षितिर्गन्धिर्गन्धः पतिः ॥ २६ ॥ एते चान्ये च विबुधाः प्रभवां वसरापयोः ॥ देहे भवन्ति नृपतेः सर्वदे-

उनको अनुग्रह आकरण गर्नुपर्छ ॥२१॥ यदि तिम्रो राज्यमा ब्राह्मणादि द्विजहरूद्वारा यज्ञको अनुष्ठान गर्नछु तब भौदण्डिक गठनाहरूकै दस्ता धेरै प्रयत्न मगर निर्माताई अभिलाषित फल दिनेछु । अथवा हे बीर ! तिम्रोले ही देवताहरूको विष्कर्ण गर्नु अनुचित हो ॥२२॥ बनेको मने—तिमाहरू हुनेछु धृष्ट हो । तिम्रोले अर्धमलाई नै धर्म मानेका छौ । किनो तिम्रो आफ्नो । बालक मा राजालाई चाहेर जारहुत्य पनि परमा-बाका आराधना गर्दछौ ॥२३॥ जो मूले राजाको परमभरका विरक्तार गछछु, ती यमलोकर परलोकाका बडी पनि मुली रहछु ॥२४॥ अरु आफ्नो पतिस्तित प्रेम नराख्ने कुलटा छोको प्रीति जाए दुष्प्रथा दुन्छ, त्यस्तै नै ध्यामाए । स्नेहाबाट रहित निर्माहकता, जसमा यदि वर्ता भक्ति छ, त्यो धृष्टपुत्र को हो ॥२५॥ इन्द्रा, विष्णु, शिव, इन्द्र, वायु, वय, धर्म, प्रय, कुबेर कद्रमा, पृथिवी तथा जल—यी र कर तथा आप दिनमा भवर्ष नर्ने देवता राजाका शर्मेमा

विद्यमान रहन्तु, यमल राजा सर्वदेवमय कोटिहन्तु ॥ २६ ॥ २७ ॥ हे विप्रगण ! विप्रो मरुत्तकपी ऋष्यतन कांटेर आपना सबे पमंहारा येरां ने बड गद-मलाई ने बांन ॥ २८ ॥ वमन्दा हुला अह कुन पुस्य अप्पुत्ताको अपकारी हुन्छ ॥ २८ ॥ मैत्रेयजी भन्छन्—यस प्रकार जसको बुद्धि विपरीत भएको विप्रो, त्यस महाप्राणी तथा कुमागतामी राजा ॥ २९ ॥ बालम्बार मन्त्रापूर्वक हन्काउंदा-दुकाउंदा एन हुनिहको प्रार्थनामा केही ध्यान दिएन, किनकि उमरा पुष्य होय म्हेमकेरा पिपा ॥ २९ ॥ हे विदुर ! जाहुलाई पण्डित माने ती वेनमित बस प्रकट जयमानित भएपछि र आपनो दम्प्याणसिपि माग व्यर्थ भएको देखेर ती सबै ब्राह्मण वेनमाथि लाग्दै कुपित भए ॥ ३० ॥ यो बल्लभो—यो महाप्राणी स्वभावः ॥

वमयो नृपः ॥ २७ ॥ तस्मान्मां कर्मभ्रिविप्र यजध्वं गततममराः ॥ बलिं च मया हरत मतोऽन्यः कोऽप्रमुक् पुमान् ॥ २८ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इत्थं विपर्ययमतिः पापीयानुत्पथं गतः ॥ अनुनीयमानस्तद्याथां न चक्रे भ्रष्टमङ्गलः ॥ २९ ॥ इति तेऽमृतकृतास्तेन द्विजाः पण्डितमानिना ॥ भग्नार्थां भग्नयात्रार्थां तस्मै विदुर युक्नुषुः ॥ ३० ॥ हन्यतां हन्यतामप पापः प्रकृतिदारुणः ॥ जीवन्नगदमावाञ्छु कुरुते भस्माद् प्रुवम् ॥ ३१ ॥ नायमर्हत्यमद्वृत्तो नरदेववरामनम् ॥ योऽधियज्ञपतिं विष्णुं विनिन्दत्यनपत्राः ॥ ३२ ॥ को वेन परितक्षीत वेनमेकमृतेऽशुभम् ॥ प्राष्ठ ईदृश-मैश्वर्यं तदनुग्रहभाजनः ॥ ३३ ॥ इत्थं व्यवमिता हन्तुमुषयो रूढमन्यवः ॥ निर्जन्तुर्हृत्कृतेवेन हतमन्युतनिन्दया ॥ ३४ ॥ ऋषिभिः स्वाश्र-

बन्धो दृष्ट ॥ यदि यो बांनिरा हो भने केही दिनमै सम्पूर्ण संसार यसै बानछ । अतएव सबै हित्थ यमलाई मार्गिदिनास्—मार्गिदिनाम् ॥ ३१ ॥ यो दुराचारी बहिले पान राजा पिडासमनको बोम्ब हुन सक्नेन, किनकि यो निर्लज्ज मात्ताम् यक्षपति पिण्ड भगवान्को निन्दक छ ॥ ३२ ॥ अहो ! जसको कुपाले यमलाई एवयं भिस्को, ती हरिको यो पाप वेनः बाटेक अह को निन्दा येन सक्दछ ॥ ३३ ॥ यस प्रकार भन्नुन्नु कुट्ट अपर वेनलाई जाने निरक्षय गरेर भगवान्को निन्दा गर्नलि हतवाप राजा वेनलाई आफ्नो एक हुँदाखले नै भय

* दृष्टांश (जाहुलाई भित्रा दिने अलन हुन्छ)— कोरा राजकुमार निकै प्यारो मर्य मार्गिदिनाको विप्रो । अत त्यसको हृदयमा अनेक व्यसनले पर बनाए । दुकाको मायापुलका अमा व पृथ्वी भिए र माया-माया त्यसका हुन्छ । केही दिनपछि राजकुमार विप्रको यहाँ । राजाले धेरै ओपर्थ गरे तर त्यस निको भएन । बलि मै ओपर्थि छाप पनि कसम मगरी बस कुनै निका हुने ? त्यसै पछि मायाव भुक्ति भग्न र उपचार गर्ने कोरा मायामा आरुको । तिनले राजकुमारलाई हेरेर भने 'बला बला हुमाए र गी मैने निको पारिन्छ । मानिरेछि मेरो अगिपि आरम्य ॥ २९ ॥' राजकुमारले सल्लो-पुष्पक दिनुहुन्छ । म्हेममाथि भने— तिमी तीका, माता, सक्ती आदि होपर लेखन गनु । कलमी हुमाए मलन भयो र भयो—'यो वेद अलन छन ।' म्हेममाथि त्यसको प्रेम भयो । अत यो भय कोकोही ओपर्थि लिन गयो र लाँचो 'दृष्टले मायक बन्दा होपर सोन किन म्हेममाथि । अनेक मूर्ख यैस त यसै न्हेमन जाविदिनु भन्नुछन् ।' म्हेममाथि भने—'म्यानमा बाह पुग हुन्छन् । पदिमा—कोर आउनु, छोरी कोरो दृष्ट-न, बललाई मुनारी पाहन् र त्यसको मनुष्य कहिल्लै पुरी हुनेन ।' कुमारले भयो—'जो कहरी ?' तिनले उत्तर दिए—'तयाम्को यलनीलाइ सधैं कोको लागिदन्छ र निदा कादैन् । अहः कोर माय पनि दृष्टांश पाहन् । होरी भुनिन्छ, ओप मरि दृष्टाः कुनै निष्कन्ध यो कारण त्यो मोरो-बाओ वेमिन्छ ।' कुमार शक्ति रहन्, त्यसले कहरी भयो ॥ २९ ॥ तिमि बाहमको अन्त्यकडा परछ । यालो मनुष्य अकानीमै सरेछ, अनि हुमायमा तिमि भाउछ ।' म्हेममाथि त्यस मुनेर राजकुमारले यम-नको मर्य त्यसले हुर्गुन भयो । अन्त्येष्टिको बलकाइ त्यागिदिनु । तरकुमार राजकुमार अलन त्यागिदिना र सर्वका निम्ति विराग भयो ।

पानिदि ॥३५॥ यमरी उमको वष मरेपछि जब ती हुनिहक आकाफनो आधममा मर तब मुनीया थोकाहुन मर आफनो पिताबजले जगो ॥ उरीको रक्षा गर्न लागिन ॥ ३५॥ एक दिन ती मुनीश्वर मरवता नदीमा स्नान गरे जब अग्निहोत्रबाट निष्कन भई नदीकै तटमा इगिन्को गर्नेलागे ॥ ३६॥ अग्नि जना-नर्न भई जनहललाई मरमीन पार्ने भएका भनेक उपात हुनलागेका देखेर ती मर लागे—'पृथिवी अमाव हुनाले म्यमलाई दम्पद्वारा पेटित हुन न पार्गहको छैन ? ॥ ३७॥ ती मर हुनिहक पत्नी विचार गरिरहेकै थिए, उनी बस्न तिनले प्रजाको धन लुटेर प्राणलागेका चोरहरूको दण्डलाई भन्ने उड्नुलागेको देखे ॥ ३८॥ त्यो उनीहले राजा नराले प्रजाको धन लुटिएको र याँटाले मर्नेलाई माने हुन्छा कुरा दाकाहरूको उपग्रह टाँसेर अग्राजकालले बलवीन तथा चोर-दाकालाई मुनीश्वरको आरु मर्ने तर्काराट मरार्थ मर पनि रोक छैन गत्यन ॥ ३९॥ ॥ ४०॥ उनीहरूले विचार गरे—'ब्राह्मण यदि ममद्वारा तथा ज्ञान प्रकाशका हुन् तापनि दीन-हीनको उपेक्षा गर्नेले तिनको प्रक्षेत्र समै प्रकाश नद मर रोग जाल, जस्तै

मर्द गते पुत्रकलेवरम् ॥ मुनीय गालयाभाम विद्यायोगेन शोचनी ॥ ३५ ॥ एकदा मुनयस्ते तु मरवन्मलिला'लुता ॥ हुस्वाऽग्नीन्मन्त्रा-
श्रकृत्पविष्टः मरित्ते ॥ ३६ ॥ वीक्ष्योत्पित्यान्महोत्पानानाहुलोकभयकगर ॥ अ'चमदमनाथाया दग्धुभ्यो न भवेद्भुवः ॥ ३७ ॥ मर सृशन्त
अपयो धावतां मर्वनो दिशम् ॥ पांसुः समुत्पितो मरि चोगणामभिलुम्पताम् ॥ ३८ ॥ तद्गृहवमाज्ञाय लोकस्य वसु लुम्पताम् ॥ भर्तृपुत्रस्ते तस्मि-
न्नस्योन्यं च जिघांसताम् ॥ ३९ ॥ चोरप्रायं जनपदं दीनमन्त्रमराजकम् ॥ लोकान्नावारयन्ञ्जक्ता अपि तदोपदर्शनः ॥ ४० ॥ ब्राह्मणः ममृ-
क्यान्तो दीनानां समुपेक्षकः ॥ स्वते ब्रह्म तस्यापि भिन्न भाण्डाययो यथा ॥ ४१ ॥ नाद्रम्य वंशो राजर्षे रेष मंस्यानुमर्हति ॥ अमोदवीर्या हि
नृपा वंशेऽस्मिन्नेशवाश्रयाः ॥ ४२ ॥ विनिश्चितैवमृष्यो विपन्नस्य मर्दपतेः ॥ ममःसुखं तस्मा तत्रामर्दं द्वाहको नरः ॥ ४३ ॥ काककृष्णोऽतिह-
स्वांगो ह्रस्वाहुर्महाहनुः ॥ ह्रस्वाभिन्ननामाग्नौ रक्तशस्ताम्रमूर्धजः ॥ ४४ ॥ तं तु देऽवनतं दीनं किं करोमीति वादिनम् ॥ निपीदेत्यनुवन्मान
म निपादस्तनोऽभवत् ॥ ४५ ॥ नम्य वंशास्तु नैषाश गिरिकाननगोचराः ॥ रंजाह्रज्जयमानो वेनकन्मथमुत्पन्नम् ॥ ४६ ॥ इति श्रीमद्भागवते
महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पृथुचरिते निपादोत्पत्तिर्नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ अथ तभ्य पुनर्विमेरपुत्रस्य मदीपतेः ॥ वाहभ्यां

तु मे माश्रोवाट पानी बगेर जन्म ॥ ४७ ॥ राजर्षि अज्ञातां वंश यस्य प्रकार ममात हुने थाँद छैन, किनकि यस वंशमा अनेक अर्थात् बलवान् र मगर-परायण राजाहरू भईएका छन् ॥ ४८॥ यस्तो निरवध गरेर ती मुनीश्वरहरूले गरेका राजा वेनको विषा निकै बलपूर्वक मरण गरे । यस्तो मरेपछि मरवाट पीटा बाउले पुछ्न उ-चन भयो । ४९ ॥ त्यो पुछ्न माग गर्ने कालो पियो, मरका सारा अङ्ग र बाहुहरू मान्ने, नाक प्याटो, आँखा राता र कपाल ताज्रवर्षका (राता) थिए ॥ ५० ॥ जब त्यस पुछ्नेले अ यत्त दोन र नत्र मर भयो 'म के मर्ह ?' तब अघिले भने—'हे नात ! निपीद अर्थात् यहाँ मर ' अनन्तर -यो निपाद भयो ॥ ५१ ॥ त्यस पुछ्नेले अन्य मर नै दिवङ्गत राजा वेनका मर्ने मर्पदर पाए हुन गयिथियो, त्यसैले उमर्रा वंशपर बने तथा पताहका निपाती निपाद अर्थात् मिल्न बलि । ५२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे निपादोत्पत्तिर्नाम चतुर्दशोऽध्यायः ।

मगराज एषां जन्म र राज्याभिषेक :- मैत्रेयजी मन्त्रलन्-हे विदुरजी ! न्ययपति जय ब्राह्मणदत्ते वेनका बाहुका न्ययन तव पुत्रहान राजा वेनको बाहुपाट यादा
 खी-पक्षका जहा उन्वन्त मयो ॥१॥ यमरी उन्वन्त म्यां जहालाई भगवान्को कलावाट उन्वन्त मयको जानेर नी ब्रह्मवारी पुनीष्वरल मने ॥२॥ क्षयिगण मन्त्रलन्-यो
 पृथ्व जगदलाई बाजल मने बिष्णु भगवान्को कलावाट उन्वन्त मयको त यो म्यां भ्रातरिणि कश्चिन्ने ननुहिने मन्त्रीको अवतार हुन् ॥३॥ अतः यो पुत्र राजादत्तमा सर्वप्रधान
 तनाम र भाषाको मृगय म्यापित मनेछ । यो महापजम्बी पृथु नामको राजा हुनेछ ॥४॥ यो राजा दान शरी, जायन्ता गुणने आभूषणदत्तलाई पनि आभूषित-य उभय काटपदछ
 हुने अथि नावरी म्यां यो पृथुलाई नै जायन्ता पनि गोप्तेछन् ॥५॥ यो माधव भोइसिको अञ्ज नै मगराज र खाका मिमिभ अवतीर्थ मयको छ र यो देवी मयदन्तमित कहिन्ने पनि पृथक्
 मरहने तथा मिमिभ उनेका सेराया कप माधव लक्ष्मीकी अवतार हुन् ॥६॥ मैत्रेयजी मन्त्रलन्-हे विदुर ! यम प्रजा पृथुले अवतार क्षयिगति सर्व प्राणिन निजको मृति

मयमानाभ्यां मिथुनं ममपद्यत ॥ १ ॥ तद्दृष्ट्वा मिथुनं जानमृषयो ब्रह्मर्षादिनः ॥ ऊचुः परममन्तुष्टा विदित्वा भगवत्कलाम् ॥२॥ ऋषय ऊचुः ॥
 एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपालिनी ॥ इयं च लक्ष्म्याः सम्भृतिः पुरुषस्यानपायिनी ॥ ३ ॥ अयं तु प्रथमो राज्ञां पुमान्प्रथयिता यशः ॥
 पृथुर्नाम महाराजो भविष्यति पृथुश्रवाः ॥ ४ ॥ इयं च सुदती देवी गुणभूषणभूषणा ॥ अर्चिर्नाम वराशोहा पृथुर्देवावरुन्धती ॥५॥ एष साक्षाद्-
 वेशरो जानो लोकरिरञ्जया ॥ इयं च तत्परा हि श्रीरन्तुज्ज्ञेयनपायिनी ॥ ६ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ प्रशंसन्ति स्म तं विप्र गन्धर्वप्रवरा जगुः ॥
 मुमुचुः सुमनोधाराः निदा नृत्यन्ति स्वःभियः ॥७॥ शंसन्तृष्यदङ्गाद्या नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ॥ तत्र सर्वं उपाजम्मुर्देवपिपितृणां गणाः ॥८॥ ब्रह्म
 जगद्गुरुर्देवैः महासूत्र्य सुरेश्वरैः ॥ देवैश्च दक्षिणे हस्ते दृष्ट्वा निदं गदाभूतः ॥ ९ ॥ पादयोररविन्दं च तं वै मेने हरेः कलाम् ॥ यस्याप्रतिहतं
 चक्रमशः स परमेश्विनः ॥ १० ॥ तस्याभिषेक आरब्धो जातेश्वरवत्पादिभिः ॥ आभिषेचनिकान्यस्या आजलः सर्वतो जनाः ॥ ११ ॥
 मरिचमुद्रा गिरयो नाभा गावः स्वगा मृगाः ॥ द्यौः क्षितिः सर्वभूतानि समाजुरुपायनम् ॥ १२ ॥ सोऽभिषिक्तो महाराज युवाभाः

मरुतको, मन्त्रबं माउने लागे, विहजन पुष्पको कर्षा मरुलागे र अजगन्म नापन मागे ॥७॥ उम शक्त आकाशमा प्रक्ष, मुद्रा, तथा पुन्दरी माटि बाजा वनन लागे । देवता, क्षयि
 र विरहको समूह न्यही काइग्यो ॥८॥ जय जगद्गुरु ब्रह्मासीले इन्द्रादि देवता सतिन आएर वेन-ननय पृथुको टाहिले हातमा बिष्णु भगवान्को सेरायक तथा नाकमा पक्षमक । निद
 दमे तव उल्लस माधव भोइसिको अञ्ज टाणे, बिभक्ति तुलसुक्षैरो पनि हातमा अन्य वेशरुहित भ्रातरिगको पक्षको निद विद्यमान रहन्छ, म्या माधव नागपथरी अञ्ज हुन्छ
 ॥९॥ मैत्रेयजी वेदवादी ब्राह्मणदत्ते महापज पृथुको अभिषेक आचान्न गरे र मरुतिबाट अभिषेकको मापश्री जातिन लागे ॥१०॥ तम ब्रह्म नदी, मद्र, पर्वत, पृथु
 मातृ-मम स्वर्ग, पृथ्वी तथा मरुण प्राणिनहरूले उनलाई मरि-मरि र उपहार दिने ॥११॥ यम प्रजा राज्याभिषेक क्षयिगति महापज पृथुले राजा कलाभूषण बाण गरे र नाना

प्रकारका अलङ्कारकले सुमन्जित आपनो प्रिया अधिमित अफां अमिद्व जन्ते क्षामित मय ॥१३॥ हे वीरवर विदुरवर् ! उनमाई कुबेरत गाई रात्रो म्भषं विहासन र सङ्गले जगत्त जलता घोषा पुनरहेका थिए, यस प्रकार चन्द्रमा उभै रवेत र प्रकाशय छव अर्ध गरे ॥१४॥ स्वसै प्रकार बापुले दुटा चण, पयल रंगनमयी माना, इन्द्रले सुन्दर छोट, पारीहरूमा धासन गन वमराबले वमदण्ड, ब्रह्मले मङ्गलय कवच, दशवर्गले उचम हार, विरजुले सुदधान चक्र र लक्ष्मीले आवसाउनी धामा, धिबले दमचन्द्र पुने छट्टा, पार्वतीले मय चन्द्रमाका चिह्नहरूले चिह्नित हाल, चन्द्रमाले अमृतघण्य मय, -वहाले सुन्दर रङ्ग, अमिले मांग हागा निमित्त बालया धनुष, ययल गरणमय शण, पृथ्वीले चरम-स्पर्श हुनासाथ हसिल स्वानमा पुष्पाउने क्षराक, स्वर्गका अमिमानी देवताहरूले नित्यश्रति हुने पुष्पहरूको रसो, आकाशवासी देवताहरूले नाच गाना बजाना र अन्तर्धान हुन तर्हिने शक्तिहरू, सबैहरूले अमांश आशोर्वाद, सबैहरूले आफूमा उ-पन्न शङ्ख, पी बाहेक पातै मयङ्ग, वचन, नदीहरूले महात्मा पृथ्वी रथलाई राटो । रण । चम्पपडि घन, मायक तथा

माध्वलकृतः ॥ पत्न्याऽर्चिषाऽलङ्कृतया विरेजेऽग्निरिवापरः ॥ १३ ॥ तामे जटाव धनदां हैम वीरवरात्मनम् ॥ वरुणः मल्लिलवावमातपत्रै राशिप्रभम् ॥ १४ ॥ वायुश्च वालव्यजने भर्मः कीर्तिमयी सजम् ॥ इन्द्रः किरीटमुत्कृष्टं दण्डं मयमने यमः ॥ १५ ॥ ब्रह्मा नक्षत्रमयं वर्षं भारतीं हारमुत्तमम् ॥ हरिः सुदर्शनं चक्रं तत्पत्न्यव्याहतां श्रियम् ॥ १६ ॥ दशचन्द्रमसि रुद्रः शनचन्द्रं तथाऽम्बिका ॥ सोमोऽमृतमयान्धा-स्त्वष्टा रूपाश्रयं रयम् ॥ १७ ॥ अग्निराजगवे चापं सूर्यो रश्मिमयानिपत्र ॥ सः पादुक योगमस्यो द्यौः पुष्पावलिमन्वहम् ॥ १८ ॥ नाट्यं सुमीतं वादित्रभन्तर्धानं च खेचराः ॥ ऋषयश्चाग्निपः सत्याः समुद्रः शंखमात्मजम् ॥ १९ ॥ मिन्धवः पर्वता नद्यो रथवीथीर्महात्मनः ॥ सूतोऽथ मागधो वन्द्यो तं स्तोतुमुपतस्थिरे ॥ २० ॥ स्तावकांस्तानभिर्दन्त्य पृष्ठवन्त्य प्रतापवा ॥ मेघनिर्दिष्टा वाचा भ्रह्मभिदमद्रधीत् ॥ २१ ॥ पृथुर्वाच ॥ सो सूत हे मागध सोम्य बन्दिस्तोकेऽधुनाऽस्पष्टगुणमय मे स्यात् ॥ किमाश्रया मे स्तव एष योज्यतां मा मय्यश्रुदन्विनया गिरो वः ॥ २२ ॥ तस्मात्परोक्षेऽस्मदुपश्रुतान्यलङ्कुरिष्यथ स्तोत्रमपीव्यवाचः ॥ मत्पुत्रमश्लोकगुणानुवादे जुगुप्सितं न स्तवयन्ति मभ्या ॥ २३ ॥ महद्गुणानात्मनि कर्तुमीशः कः स्तावकः स्तावयतेऽपतोऽपि ॥ तेऽस्याभविष्यन्निति विप्रन्यथा जनोपहारां कुर्मनिर्न वेद ॥ २४ ॥ प्रभरो ह्यन्मनः स्तोत्रं जुगुप्सन्त्यपि बन्दीजन उनकां स्तुति गर्ने आइपुगे ॥१५-२०॥ ती स्तुति गन चन्द्रोजन आदित्यार्थ आपनो अभिहूत पारं होतै वरम प्रतापी महाराज पृथुत वेवको ममान गम्भीर वागोमा यम प्रतर गने ॥२१॥ पृथु भन्दकन-हे क्षत ! हे मागध ! हे सौम्य बन्दीजन ! अहेते यम लोकमा मेरो कुनै गुण प्रकट गर्न छैन, अनि निमाहरूका गरिपको मेरो यो स्तुति हुन गणको ममान अहिन मकछ ! मेरो विषयमा तिम्रोहरूको वचन स्वयं हुन नगर्भाम् ॥२२॥ अतएव हे मृदुभाषी बन्दीजन ! मेरो प्रच्छन्न गुणहरू प्रकट मण पछि माइ तिमीहरू मेरो स्तुति गर्नु, किनकि सत्य पुरुष पवित्र-विशिष्ट स्वयन् स्वयन्तुका गुणानुवाद छारेर नु-छ मनुष्यको स्तुति गर्दैनम् ॥२३॥ महान गुणहरूलाई धारण गर्नेमा गमध मगर पनि यस्तो हुन दुर्दिमात्र कुण छ, जो ती गुणहरू प्रकट नगर्दमम केवल मन्माधना मात्रले स्तुति गनहरूका गरिपको आफ्नो स्तुति प्रपन्न गर्नले सुन्नेछ ! किनकि गन प्रायमा अमृक गुण विकीर्ण हुनेछन्, यस्तो स्तुति द्वारा जो आफ्नोलाई हुनो छान्न भान्छ, त्यो दुर्बुद्धि मनुष्यहरू द्वारा गरिने आफ्नो उपहासलाई हुन अममय रद-छ

॥ २५ ॥ बन्ते सज्जायन् र उदारं पुण्यं आपनो अनिन्दितं पुण्यं चर्चोलाई नित्यं ठान्छन्, सोक विरुपाक्ष समर्थं पुण्यं पनि आपनो स्तुति मानवराज्यम् ॥ २५ ॥ हे बन्दीजन ! म
जिह्वे आपना जेष्ठ गुण भएर पनि सोचमा अप्रमिद हू— तब तिमिहरूमित बालक हो आननो कीर्तिको वर्णन कसरी गरार्हो ? ॥ २६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे
नंगली मायाटीकायां बन्धुद्वयोप्यायः ॥ १५ ॥ (बन्दीजन इत्या भगवान् वृष्णो स्तुति)—वैदेयजी बन्धुद्वय—हे विदुषी ! बहाराज वृष्णले यन्मो धनैरति उनको बन्धनाङ्कको सेवन
गर्नासे मन्त्रु बन्दीजन बुद्धिहरूको श्रेष्ठासे उनको स्तुति गर्नालाये ॥ १ ॥ निजले कने-जुन मर्षये देवता आपनो मायासे अपनार स्थिरता छन्, तिनको बहिया बन्धन गर्ना
हाम्रो अतमर्थ हो किनकि राजा कैनाको करीरबाट उत्पन्न हुनुको पुण्यं हुदमपि जादि हुना-हुना बुद्धिमानको पनि बुद्धिछाई छक्क गारिन्छ ॥ २ ॥ तथापि यो भगवाएका

विश्रुताः ॥ क्षीमन्तः परमोदाराः पौरुषं वाऽविगर्हितम् ॥ २५ ॥ वयं त्वविदिता लोके सूताद्यापि वरिमभि ॥ कर्मभिः कथमात्मानं मापयिष्याम
बालवन् ॥ २६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पृथुचरिते पददशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति मुवाणं नृपतिं मायका
मुनिचोदिताः ॥ तुष्टुवुस्तुष्टमनसस्तद्भगमृतसेवया ॥ १ ॥ नालं वयं ते महिमाऽनुवर्णने यो देववयोऽवतार मायया ॥ वेनाङ्गजातस्य च पौरुषाणि ते
वाचस्पतीनामपि बभ्रमुधियः ॥ २ ॥ अथाप्युदारश्रवणः पृथोर्हरेः कलावतारस्य कथाऽमृताहताः ॥ यथोपदेशं मुनिभिः प्रचोदिताः श्लाघ्यानि
कर्माणि वयं वितन्महि ॥ ३ ॥ एष धर्ममृतां श्रेष्ठो लोकं धर्मेऽनुवर्तयन् ॥ गोप्ता च धर्ममेतानां शास्ता तत्परिषन्ध्यानाम् ॥ ४ ॥ एष वै लोक-
पालानां विभर्त्येकस्तनो तनूः ॥ काले काले यथाभागं लोकयोरुभयोर्हितम् ॥ ५ ॥ वसु काले उपादत्ते काले चार्यं विमुञ्चति ॥ समः सर्वेषु
मृतेषु ॥ तपन्सूर्यवद्विभुः ॥ ६ ॥ निनिक्षत्यकर्म वैन्य उपर्याक्रिभतामपि ॥ भूतानां करुणः राक्षसानां क्षितिचृत्तिमान् ॥ ७ ॥ देवैर्जपत्यसौ देवो

कलावतार तथा यक्षस्त्री छन्, त्यस्ता हजुर राजा वृष्णको बन्धुमृतको मादर गर्दै बुद्धिहरूको ने-बा र उनकै उपदेशानुसार हामी हजुरको ब्रह्मसमीप गुणहरू चिन्तार बन्धन गर्दछौं ॥ ३ ॥
धर्मको रक्षा गर्नुमा सर्वश्रेष्ठ राजा वृष्ण ब्रह्मासई भर्मा भएर पारि बन्धु बर्पादाका रक्षक हुन्छन् र यम-विरोधीसई दण्ड दिनेछन् ॥ ४ ॥ यी परलौ देता-वेलामा दुवै ठोक्को हित
साधनन। निम्ति सुदिन-रथना जादि बासका लागि भिन्न-भिन्न सोचपालको अर्थ आपनो क्षीरमा ब्रह्मण गर्दछन् ॥ ५ ॥ सबै प्राणिहरू प्रति समान माय राख्ने उनको भावा
उत्पलन गर्नु, तिनको अपराध पनि यी वृष्णी सज्ज भयाघात मएर सदन गनछन् ॥ ७ ॥ जब भवानी नपनाले प्रब्रामा प्राक्महुटको बैला आएर उपस्थित हुनेछ तब यो

नराहण (राजा र पत्नी)—विम १०० १००० मा मास्तवधको परिवर्ती भागवा प्रदानक बरकभ पम्को । बन्धु-वर्ण दिना कन योवन भन्नु मको । जको वर्ष पनि त्यस्तै रह्यो । अतएवको महीना भिन्नकायो ।
तब एक भाग पनि पानी परेन । सबै के गर्ने ? राख्ने अनेक उपाय गरे । हुला-हुला । सिद्ध तापिक, पक्षी कापिक, तर केही छैन । अति बोदा छलन आएर राधाविब यने—'छान्नु । सिद्धा बाहरीया पोदा बनिबो
बलाछ । जयमा रानी पाने खाँक छ ।' अनि राधा स्वयं नानपदा मए र दहपुर्वक भने—'लेछी ' मेरो निजक नमए पनि पक्षको निमित्त तिमोके पानी पार्ने पर्दछ ।' बनिबि भयो—'नेछी । म न पोदा
मुन गनुष्य हु । मैले भनेर किन पानी पर्दछ ? हजुर दुई सिद्धपुष्पको बन्दुनाम ।' बनी पुरा नदछिई बाबु कनो । नाले राख्ने र नाले कुट्ने राजा बनिबोले दुखानदा लम्बाइ बरेर बमिरे । प्रयाक दुनाले छी ध्याछुन

राज्यप्राप्ता ॥ १५ ॥ अस्मान् इन्द्र वनेर अनायास उयको रक्षा मनछन् ॥ ८ ॥ यी आफ्नो कद्रुमा समान मनोहर श्रमकोन तथा आफ्नो देवगुणो दाहेले सबैलाई सुखी पान छन् ॥ ९ ॥ यी अत्यन्तशील छन्, जसको कार्यसार्थ काही नास्त सक्नेन उनको बुद्धि अनिष्टय सम्पूर्ण छ र जसको धन राक्षसी सुरक्षित रहन्छ, जो अनन्त माहात्म्य र गुणहरूको एक भाव भण्डार ॥ १० ॥ यी राजा २५००० यी राक्षसज वृषु सबै प्रकारले वध गर्ने उदार हुनेछन् ॥ ११ ॥ बेनकसी शर्मा काष्ठवट उग्यन या वृषुको अग्नि अतिशय दुर्बल र दुःशङ्क छ ॥ यी सबैका समीप भएर गन्धर्व वरुनाको आनी रहनेछन् र हुनै प्रकारले पनि यिनको निरन्तर हुन मर्नेन ॥ १२ ॥ यी प्राणिकृपा पिद्यमान प्राणवायु है यी राजराजेस्वर आफ्ना दुष्टक द्वारा मारना नभएक हो बाह्य-विपत्तिका कर्त्तृत्वा हेदै साक्षी आभावां सट्ट उदासीन रहने छन् ॥ १३ ॥ यी मदा धर्ममात्रमा स्थित रहेर आफ्ना शत्रुका दुनछाई पनि दण्डको योग्य नभएमा

नन्देवधुर्द्वारि ॥ कृन्तुप्राणा प्रजा होय रक्षिष्यन्त्यङ्गमेन्द्रवत् ॥ ८ ॥ आप्याययत्यपौ लोकं वदनाभृदमूर्तिना ॥ मातुरागावलोकेन विराट्-
स्मितचक्राण ॥ ६ ॥ अव्यक्तवर्मैष निगृहकायी गम्भीरमेधा उपगुप्तवित् ॥ अनन्तमाहात्म्यगुणैकधामा पृथुः प्रवेता इव संपृतात्मा ॥ १० ॥ दुरा-
मदो दुर्विह्वल आमन्ताऽपि विदग्धवत् ॥ नैवाभिर्भावितुं शन्यो वेनारण्युत्थितोऽजलः ॥ ११ ॥ अन्तर्बहिश्च भूतानी परयन्कर्माणि चारणैः ॥ उदासीन
इवाध्याक्षो वायुरात्मैव देहिनाम् ॥ १२ ॥ नादण्ड्यं दण्डयत्येष सुतमात्मद्रिषामपि ॥ दण्डयत्यात्मजमपि दण्ड्यं धर्मपथे स्थितः ॥ १३ ॥ अस्था-
प्रतिष्ठतं चकं पृथोरामानमाचलात् ॥ वर्तते भगवान्को यावत्तपति मोगणैः ॥ १४ ॥ रज्जयप्यति यल्लोकमयमात्मविचेष्टितैः अयासुसाहू ॥ राजानं
भोजोन्नमैः प्रजाः ॥ १५ ॥ दृढव्रतः सत्यमंधो ब्रह्मभ्यो वृद्धसेवकः ॥ शरण्यः सर्वभूतानां मानदो दीनवत्सलः ॥ १६ ॥ मातृभक्तिः परस्त्रीषु पत्न्यामर्थ
इत्यन्तः ॥ प्रजासु पितृवत्सिन्धुः किङ्करो ब्रह्मवादिनाम् ॥ १७ ॥ देहिनामात्मवत्प्रेष्ठः सुहृदो नन्दिवर्धनः ॥ मुक्तमङ्गप्रमङ्गोऽयं दण्ड्याणिरमार्गेषु
॥ १८ ॥ अयं तु साक्षाद्भगवांस्त्यधीराः कूटस्य आत्मा कलयाऽवतीर्णः ॥ यस्मिन्निविद्यारचिता निरर्थकं परयति नानात्वमपि प्रतीतम् ॥ १९ ॥ अयं

दण्ड दिने छेनेन् र दण्ड हो योग्य छ भने आफ्नै छोरोलाई पनि दण्ड नदिए रहने छैनन् ॥ १३ ॥ बोद्धेनारायण मानस पर्वतबाट निष्पन्न जति प्रदेशहरूमा आफ्नो प्रकाश फैलाउछन् उति नै प्रदेशहरूमा यी महाराज वृषुको निष्कण्टक राज्य हुनेछ ॥ १४ ॥ यी आफ्नो वेदाहरूले सबै छात्रलाई ज्ञानाद्भव पानछन् ॥ उनको मनोवर्त्तनत्यक्त आकषणद्वारा नै प्रजा रक्षितमात्र 'राजा' भन्ने भन्नेछन् ॥ १५ ॥ यी हुन दृढव्रती सत्यपरायण, ब्राह्मणभक्त, गुरुका सेवक, क्षत्रजाल वन्दन, सबै प्राणीहरूमा मान-दोष र दोष वनमा कृपात हुने छन् ॥ १६ ॥ यी पक्षीलाई भावा समान ठानेर भद्रा मनछन्, आफ्नी पत्नीलाई यी भाषा बल्लको मरुष छान्नेछन्, प्रजाका पिताको समान यिनको प्रेम रहने छ र यी बेदवादहरूका सेवक हुनेछन् ॥ १७ ॥ यी सबै प्राणीलाई आफ्नो आत्मा समान प्रिय मुहुरहरूका मानन्दबध्दक भएर वृक्षका संग गन गणका तथा भगवत्पूजा लागि दण्डराशि यमराज समान रडार हुने छन् ॥ १८ ॥ यी नै गुणका

गिदा र यिनको वाक्पटा र त्यसलाई उल्टि रथो ॥ जब बगिचैले मुहुरो—को शम्भो मला र छ इन्द्रेन, त्यस ठामै हुनो ॥ मन्त्र ॥ हुतमा ॥ विष ॥ राख्नुको भ्याय गर्दै नो यो—दो पात्रो ॥ यति मीठो मीठो हो भने नो ॥ होलेको जैन भने यानी पात्रुयम् ॥ त्यसले बलि नग्नताका केलाई धारी कर्त्त यज्ञो ॥ अग्नि राख्न प्रसन्नो माएर र बलिबालाई नग्नछा ॥ यो आफ्ना दरबारमा गए ॥

वांछिता र निर्विकार साक्षात् यगवान् नै आपनो अंशते अवतरित छन् । पश्चितद्वय अज्ञानको वशीभूत भएर पिनमा निचिचिपले प्रतीत हुनेज गत्ताई निध्याकपमा देखरछन् ॥१९॥
 उच गच्छन् एवंपर्यन्त भयस्त मृगयत्सकं रक्षकं यी अद्वितीय बर महाराज धृषु आपनो बिजयी रथमा बस्यन् पश्य हारमा चतुष बाणलिखर धर्मको समान समस्त मृगयत्सको प्रदक्षिणा
 मनश्च ॥२०॥ पिनलाई तब-तर्त लोचपास्रहले सहित मरै राजा बलि अरुण धर्मछन् र पिनको सुयष्ट गान धर्म नारीहक पिनलाई साक्षात् विष्णु मगवान् छान्नेछन् ॥२१॥ प्रजापति
 वांछिका दिन वी प्रजापतिर राजाभिराज धृषु गोकुणधारी पृथ्वीतार्थ दुहुने छन् र हन्त्र नै आपनो धनुको टुप्पास मीमांसक मरै पर्व-लाई पूर्ण धर्म सन्ध्या पृथ्वीतार्थ
 ॥२२॥ ॥२३॥ ॥२४॥ ॥२५॥ ॥२६॥ ॥२७॥ ॥२८॥ ॥२९॥ ॥३०॥ ॥३१॥ ॥३२॥ ॥३३॥ ॥३४॥ ॥३५॥ ॥३६॥ ॥३७॥ ॥३८॥ ॥३९॥ ॥४०॥ ॥४१॥ ॥४२॥ ॥४३॥ ॥४४॥ ॥४५॥ ॥४६॥ ॥४७॥ ॥४८॥ ॥४९॥ ॥५०॥ ॥५१॥ ॥५२॥ ॥५३॥ ॥५४॥ ॥५५॥ ॥५६॥ ॥५७॥ ॥५८॥ ॥५९॥ ॥६०॥ ॥६१॥ ॥६२॥ ॥६३॥ ॥६४॥ ॥६५॥ ॥६६॥ ॥६७॥ ॥६८॥ ॥६९॥ ॥७०॥ ॥७१॥ ॥७२॥ ॥७३॥ ॥७४॥ ॥७५॥ ॥७६॥ ॥७७॥ ॥७८॥ ॥७९॥ ॥८०॥ ॥८१॥ ॥८२॥ ॥८३॥ ॥८४॥ ॥८५॥ ॥८६॥ ॥८७॥ ॥८८॥ ॥८९॥ ॥९०॥ ॥९१॥ ॥९२॥ ॥९३॥ ॥९४॥ ॥९५॥ ॥९६॥ ॥९७॥ ॥९८॥ ॥९९॥ ॥१००॥
 प्रजापतिमा हुन्छ छन्, तब पिनको दृष्ट छन् मरै दिवा-विदिवामा सुत्नेछन् ॥२३॥ जगत्पद सरस्वती नदी निस्कंदी छन्, त्यही पिनो मय अक्षयं यक्ष मनछन् । अन्तिम पञ्चक

सर्वं मण्डलमोदयाद्रेगोतेकवीरो नन्दवनाथ ॥ आम्हाथ जेत्र रथमात्तचापः पर्ययते दक्षिणतो ययाङ्कः ॥ २० ॥ अस्मै नृपालाः किल तत्र तत्र बलि
 दान्मयन्ति मलोकपालाः ॥ मंस्य त एषां भिय आदिराजं चक्रायुधं तयरा उद्धरन्त्य ॥ २१ ॥ अयं महीं गां दृढद्वेधिराजः प्रजापतिवृत्तिकरः
 गतानाथ ॥ यो लीलयाऽद्विन्द्वरासकोटेषां भिन्दन्समां गामकरोद्यमेन्द्रः ॥ २२ ॥ विस्फुर्जयन्नाजगवं धनुः स्वयं यदाचरत्क्षमावपिपक्षमाजो ॥ तदा
 निमित्तमुदिदि दिश्यमन्ता लाङ्गूलमुद्यम्य यया मृगेन्द्रः ॥ २३ ॥ एषोऽथमेधान् शतमाजहार सरस्वती प्रादुरभावि यत्र ॥ अहारपीत्यस्य हयं
 पण्डित शतक्रतुधरमे वर्तमाने ॥ २४ ॥ एष स्वमञ्जोषवने समेत्य सनत्कुमारं भगवन्तरेकम् ॥ आराध्य भक्त्या लभतामर्लं तज्ज्ञानं यतो ब्रह्म
 यम विदति ॥ २५ ॥ तत्र तत्र गिरस्तास्ता इति विश्रुतविक्रमः ॥ श्रोष्यत्यात्माश्रिता गाथाः पृथुः पृथुपराक्रमः ॥ २६ ॥ दशो विजित्याप्रनिरुद्ध-
 नकः स्तुतेऽथोताटित्लोकशस्यः ॥ मुरासुगेन्द्रैरुष्मायमानमहानुभावो भविता पतिर्भुवः ॥ २७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्ध
 पञ्चशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ एवं म भगवान्नेत्यः ख्यापितो गुणकर्मभिः ॥ छन्दयामाम तान्कामैः प्रतिपूज्याभिनत्य च ॥ १ ॥

अवधमा क्षतकृत् इन्द्र पिनको बाँदा चोम भान्नेछन् ॥२४॥ यी आपनो भवनको बमैगामा भगवान् गनःकुमार नामका सुनीधरमि भेट भएपछि प्रतिक्रिया उठको आवाजमा मने
 यो निर्मल ज्ञान प्राप्त गर्नेछ, जसले पराक्रमको प्राप्ति हुने गर्दछ ॥२५॥ यस प्रकार पिनको पराक्रम सरव विस्फोट हुनेछ । यी परम पराक्रमी महाराज धृषु प्रजा-पति आपनो नै
 पाल्छथि, सम्बन्ध राख्ने वन न-न पाउनेछन् ॥२६॥ यस प्रकार जसको ज्ञानको जसले विरोध गर्ने गर्नछैन, यस्ता राजा दर्शदिशारक्षमा जाने र आफ्नो तज्ज्ञान सधैं लाक्को
 दुष्कर्मको दिशाले निःकार पृथ्वीका अधिपति गर्ने छन् । अनि मरै देवता र इन्द्र पिनका प्रभावको रक्षण गर्नछन् ॥२७॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धो मंथनी
 पञ्चशोऽध्यायः ॥१६॥ (राजा धृषु पृथ्वीमाथि निराउनु र पृथ्वीद्वारा उनको स्तुति)-मैत्रेयजी भन्दछन्-हे शिवर ! यस प्रकार आफ्नो : न कर्मको धर्मले ब-दीजनद्वारा
 पश्चिम, अष्टपति राजा धृषुले तिनको प्रशंसा गरे र उनलाई ब्रह्मपूजादि इच्छित वस्तु दिएर प्रमत्त गरे । १। यदि उनले ब्रह्मणादि चारै धर्म, सेवक, भक्तोगम, पूजादि

हृत्, पुराणीदृक्, देवका प्रजा, भिन-भि-न व्यवनापी जन र मन्त्रिहृत्को मत्कल परे ॥२॥ विदुरले सोचे—हे भगवन् ! तुन पृथ्वीलाई महाराज पृथुले दुहेका चिप, विनले भनेक रूप पारण वनमा समर्थ गए पनि नाईको नै रूप किन पारण गरिन् ? नार्थ हुनुने केनामा बाको को चिया र स्वमन्त्र उनले के हुने ? ॥ ३ ॥ तुन पृथ्वीदेवी पहिले स्वभाषता अग्लो-होपी चिहन्, भिनलाई समतल एकरी पारे र हुनले भिनको वस्त्रको अथ भिन बोरे ॥ ४ ॥ हे भगवन् ! जन्तिव जन्ममाथि जन्मानी सनन्तभावपट ज्ञान प्राप्त गरेर ती राजर्षि तुन गतिमा पुगे ? ॥५॥ परे हाहेक जमले पृथुरूपले पृथिवीलाई दुहेका चिप, यम्मा कीर्तिमान् यम्मान् कृष्णका स्वत वृषु अक्षरासित सम्पन्न र जो पवित्र पवित्र छन्, त्यो सबै मलाई सुनाउनु हवन्, किनकि म हजुर र भावान् श्रीकृष्णको अनुक्त मन्त्र हुँ : ६॥७॥ यति कथा सुनाएर सगरी भन्दछन्—यत प्रकार वपवान् बासुदेवको कथाको निमित्त चिहुरमित प्रेरित भएर मैत्रेयजी उनको सहनी गर्दै प्रमत्त बग्ने कन्दछन्—॥८॥ मैत्रेयले भने—हे भिष ! ब्राह्मणहरूले पृथुको राज्याभिषेक गरेर अब उनलाई राजा

ब्राह्मणप्रमुत्तान्वर्णभृत्यामात्यपुरोधमः ॥ पौराज्ञानपदान् श्रेणीः प्रकृतीः समपूजयत् ॥ २ ॥ विदुर उवाच ॥ कस्मादधार गोरूपं धरित्री बहुरू-
पिणी ॥ यां दुदोह पृथुस्तत्र को वत्सो दोहनं च किम् ॥ ३ ॥ प्रकृत्या विषमा देवी कृता तेन समा कथम् ॥ तस्य मेघ्यं हयं देवः कस्य हेतोर-
पाहरत् ॥ ४ ॥ सनत्कुमाराद्भगवतो ब्रह्मन्ब्रह्मविदुत्तमात् ॥ लब्ध्वा ज्ञानं सविज्ञानं राजर्षिः कां गतिं गतः ॥ ५ ॥ यच्चान्यदपि कृष्णस्य भवा-
न्भगवतः प्रभोः ॥ श्रवःसुश्रवसः पुण्यं पूर्वदेहकथाश्रयम् ॥ ६ ॥ भक्ताय मेज्जुरक्ताय तव चाघोक्षजस्य च ॥ वक्तुमर्हसि योऽदुष्टाहोन्मरूपेण गामि-
माय् ॥ ७ ॥ सुत उवाच ॥ चोदितो विदुरेणैवं बासुदेवकथां प्रति ॥ प्रशस्य तं प्रीतमना मैत्रेयः प्रत्यभाषत ॥ ८ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ यदाऽभिषिक्तः
पृथुरङ्ग विपैरायन्त्रितो जनतायाश्च पालः ॥ प्रजा निरन्ने त्रितिष्ठ एव सुखादेहाः पतिमभ्यवोचन् ॥ ९ ॥ वयं राज्ञाऽठरेणाभितप्ता यथाऽग्निना
कोटस्थेन वृक्षाः ॥ त्वामद्य याताः शरणं शरण्यं वः स्पाधितो वृत्तिकरः पतिर्नः ॥ १० ॥ तन्नो भवानीदृत् रातवेज्जन् ह्युधादितानां नरदेवदेव ॥
यावन्न नक्ष्यामह उज्जितोर्जा वार्ता पतिस्त्वं किन् लोकपालः ॥ ११ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ पृथुः प्रजानां करुणं निशम्य परिदेवितम् ॥ दीर्घं
दृष्ट्वो कुरुश्रेष्ठ निमित्तं सोऽन्वपयत् ॥ १२ ॥ इति व्यवमितो बुद्ध्या भ्रष्टहीनशरामनः ॥ मंदघे विशिखं भूमेः क्रुद्धाभिपूरया यथा ॥ १३ ॥

बनाइ दिए, सब पृथ्वी अन्नहीन हुन गणकीले मोषले हुनले कर्मात्र भणका प्रजाहरू आएर महाराज पृथुसित निवेदन गरे—॥९॥ हे राजवन् ! जन्ते आफ्नो कोटमा बग्दा अग्निले वृक्ष बग्दछन्, रक्ष्ये हामी आज आफ्नै कठारानिले बहिरोपज छौं । हजुर हामीलाई श्रीविकाशान दिने हाथा हामी र करवागतका रक्षक हुनुहुन्छ । हामी हजुरको करपमा लाग्छौ । ॥१॥ हजुर सबै हाकेका रक्षक हुनुहुन्छ र हामीलाई श्रीविका दिने सक्षम हुनुहुन्छ । अहः हे राजराजेवर ! हामी अन्नको अभावमा मनुमन्दा बहिन्यै हामी मोरलाई अन्नदान दिने यत्न गर्नुहोस् ॥११॥ मैत्रेयले भने—हे कृष्ण ! ब्रह्मको यां करुण कन्दन सुनेर राजा पृथुले निकै रोषमय विचार गरे, जार्न उनलाई पृथ्वी अन्नहीन हुने कष्टक झन भयो । १२ । आफ्नो बुद्धिले केही निषय गरेर उनले आफ्नो पक्ष उठाएर विदुरनाथक भगवान् शङ्कर जन्तै अचन्त झोपिन भएर पृथ्वीलाई रक्ष्य गरेर आफ्नो अनुपमा नाम गयो ॥१३॥

यस प्रकार महाराज पुत्रलक्ष्मण लियर लम्पिका देवेर ऊपर वृद्धों गार्हो कप धारण मेरे व्यापारि हउते मान्यतायेरी हरिषो हं हउते कंगते मान्य ॥ १४ ॥ यता राजा पुत्र
रिमहे राता-राता बाबा पारेर वलुपमा बाब गली कहां-जहां वृद्धी मान्ये यदु उरी-उरी पछि हउदे यद ॥ १५ ॥ दिशा-विदिशा स्वर्ग, भूमि तथा न्यमरो बाहामा पन कल्पति
बादि लोकमा मान्ये बादि वृद्धीसे सर्वे म्यानमा महाराज पुत्र वलुप लियर आपनो पछि-पछि आएका देखिन् ॥ १६ ॥ जसै मनुष्यलाई मृगुबाट कर्मते रखा गर्ने मयनै, त्यस्तै
मम्वरु जगत्मा बैत-पुत्र महाराज पुत्रबाट बचाउने कोरी मेरिण ॥ जनि हउते दुःखिन मई वृद्धो केरि पछाछि कर्मि र राखा ॥ पृथुपित भनिन्—हे धर्म ॥ हे शत्रुमागवत्तल रात्रम् ॥
हउर मेरो रक्षा मनुहवत् दे प्रयो ॥ हउरले म जयै प्रामीको रक्षा गर्ने यार बोकनु क्यको छ ॥ १७-१८ ॥ जनि म दुखिमा र निरपराधिनोलाई छिन मान लोन्नु हुन्छ ॥ यपको जसिरे
हउर हुला धर्म पनि कहिनु हुन्छ जनि म श्रीको पथ कमरी हउनुछ ॥ १९ ॥ यदि श्रीबाट कुनै अपराध न्य पनि साधारण जन पनि निमनर्षी पार्दिनम्, तब हे राजन् ॥ हउर हं

प्रवेपमाना धरणी निशाम्योदायुधं च तम् ॥ गोः सत्यपादवद्धीता मृगीव मृगयुहता ॥ १४ ॥ तामन्धास्तद्वेन्यः कुपिनोऽत्यरुणेश्मणः ॥ शरं
धनुषि संघाय यत्र यत्र पलायते ॥ १५ ॥ सा दिशो विदिशो देवी रोदसी चान्तरं तयोः ॥ धावन्ती तत्र तत्रैनं ददर्शानुवतायुधम् ॥ १६ ॥
लोके नाविन्दत आणं वेन्यामृत्योरिव प्रजाः ॥ द्रुता तदा निववृते हृदयेन विदूयता ॥ १७ ॥ उवाच तं महामार्गं धर्मज्ञापत्रवत्सल ॥ प्राहि
मामपि भूतानां पालनेऽवस्थितो भवान् ॥ १८ ॥ स त्वं विघर्मसे कस्मादीनामकृतकिल्बिषाम् ॥ जहनिष्यत्कथं योषां धर्मज्ञ इति यो मतः ॥ १९ ॥
प्रहरन्ति न वै स्त्रीषु कृतायाः स्वपि जन्तवः ॥ किमुत त्वद्विधा राजन्करुणा दीनवत्सलाः ॥ २० ॥ मां विपात्त्याजरां नावं यत्र विरवं प्रतिष्ठितम् ॥
आत्मानं च प्रजाश्चेमाः कथमम्भमि धास्यामि ॥ २१ ॥ पृथुरवान् ॥ वसुधे स्त्वां वधिष्यामि मच्छासनपराङ्मुखीम् ॥ मागं बहिषि या वृत्ते न
तनोषि च नो वसु ॥ २२ ॥ यवसं जग्यनुदिनं नैव दोग्ध्योधमं पयः ॥ तस्यामेवं हि दुष्टायां दण्डो नात्र न रास्यते ॥ २३ ॥ त्वं स्वलो-
पधिबीजानि प्राक् मृष्टानि स्वयमुवा ॥ न मुवस्यामरुद्धानि मामवज्ञाय मन्दर्धः ॥ २४ ॥ अमूर्षां क्षुत्परीतानामार्तानां परिदेवितम् ॥ शमयि-

दयालु र हीनवत्सल पुत्र त यस्तो कहिल्यै गर्ने सयैमन् ॥ २० ॥ हे राजन् ॥ जसमा अमिन चिच जहिको छ, स्वय वृद्धीरुपा म सुष्ट हउत नह पारेर हउर बाफुलाई तथा कम्प
प्रजालाई जसमा कमरी कछ्याउनु हुन्छ ॥ २१ ॥ राजाते मन्—हे पृथ्वी ॥ तैंले मेरो बाजा संपन योग्य, तं वक्ष्या भय छिन्हेतु, तर यमको ताटो हामीलाई मन्मरुनी बन हउत
पार्दिनम् ॥ अतः म जतरय तेरो बध गर्दछु ॥ २२ ॥ गार्होपले नै मदैव धाति म बाटनेस निन्त औपधक दृष्ट हुनुन दिन्नम् ॥ तं जसो दुष्टलाई दण्ड दिनमा कुनै पनि अपराध छैन ॥ २३ ॥
तेरो बुद्धि सान्दै मन्द छ ॥ तैंले पुरकासमा प्रजाद्वारा निमित्त औपधि र बीजक कान्तापक लुकाएकी छस् ॥ मेरो केही कपाली नरामी धी तं आफ्नो बजबाट सिक्किदेकी छिनत् ॥ २४ ॥
अतएव अह म आफ्नो बाबले तैंलाई छिन्न-छिन्न पारेर तेरो सेटाबाट धी कुधातु तथा दीन प्रजाजनहरूको रक्ष निवारण गर्दछु ॥ जुन अपराध जीव आफ्नै प्रजासक हुन्छ र सन्तान

प्राणीहृत् इति निर्देय व्यवहारं गर्दभः श्वो पुनः की वा नष्टं कदाही पनि किन नरोम् गजवत्कृत् निम्नि न्यस्तार्ह मातुं पनि नकारे श्मान नै मास्ति ॥ २५-२६ ॥ वापाते
 गोक्षयधारिणी तै अतिशय अभिप्रायिनी एवं मदीन्मनकां टुका-टुका पारेर म आपनो योग्यमलत मारा प्रजाको रक्षा गर्दछु ॥ २७ ॥ यत शक्र काल तै अत्यन्त क्रोधमयी मूर्ति धारण
 माने मरुका महाराज पृथुलाई प्रणाम गरेर बर-बर काम्यै हान गरेर पृथुको लागि—॥२८॥ पृथ्वी मन्त्रछिन्—जो आफ्नो वापाले विविध रूप धारण गर्न तथा आफ्नो स्वरूपानुसार
 द्रव्य अर्थात् पञ्चभूत, क्रिया र कायक पाने इन्द्रिय र इन्द्रियहृत्कृत् अविद्याता देवता मरुत्त हावा सुमरानाई छाना पारिदिने गर्दछन्, ती निगुण स्वरूप परमपुरुषलाई मेरो
 प्रणाम छ ॥ २९ ॥ जुन जगत्प्रथिता प्रहले मलाई मयै स्थावर जगत्त प्राणिहृत्कृत् इत्येका नामि रमेका हुन् र जसबाट यो समस्त गुणकय विश्व उत्पन्न भएको छ, अरु ती मै स्वाधीन
 मगवान् शत्रु उन्नालं मलाई माने तथै छन् यने भद म कमर्को शरणमा जाऊँ ? ॥ ३० ॥ जसले कनरको आत्ममा आफ्नो आश्रित आफ्नो अस्तित्व मायाले ब्यापेर जगत् रचेर

प्यामि मद्वाणिभिन्नायास्तव मेदमा ॥ २५ ॥ पुमान्योषिदुत क्रीव आत्ममभावनांऽधमः ॥ श्रूतेषु निरनुक्रोशो नृपाणां तद्रथोऽवधः ॥ २६ ॥ त्वां
 स्तब्धां दुर्मदां नीत्वा मायाणां तिलशः शरैः ॥ आत्मयोगश्लेनेमा धारयिष्याम्यहं प्रजाः ॥ २७ ॥ एवं मन्युमयीं मूर्तिं कृतान्तमिव विभ्रतम् ॥
 प्रणता प्राञ्जलिः प्राह मही संजातवेपथुः ॥ २८ ॥ धरोवाच ॥ नमः परस्मै पुरुषाय मायया विन्यस्तनानातनवेऽगुणात्मने ॥ नमः स्वरूपा-
 नुभवेन निर्धुतद्रव्यक्रियाकारकविभ्रमोर्मये ॥ २९ ॥ येनाहमात्मायतनं विनिर्मिता धात्रा यतोऽयं गुणमर्ममग्रहः ॥ स एव मां हन्तुमुदायुधः
 स्वराष्ट्रपस्थितोऽन्यं शरणं कमाश्रये ॥ ३० ॥ य एतदादावमृजवराचरं स्वमाययाऽऽत्माश्रययाऽवितर्कया ॥ तयैव सोऽयं किल गोप्तुमुद्यतः कथं तु
 मां धर्मपरो जिघांमति ॥ ३१ ॥ नूनं यतेशस्य सर्माहितं जनेस्तन्मायया दुर्जययाऽकृतात्मभिः ॥ न लक्ष्यते यस्त्वकरोदकारयद्योऽनेक एकः परतश्च
 ईश्वरः ॥ ३२ ॥ सर्गादि योऽस्यानुरुणद्धि शक्तिभिर्द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मभिः ॥ तस्मै समुन्नदतिरुद्धशक्तये नमः परस्मै पुरुषाय वेधसे ॥ ३३ ॥
 स वै भवानात्मविनिर्मितं जगद्भूतेन्द्रियान्तःकरणात्मकं विभो ॥ संस्थापयिष्यन्नज मां रमातलादभ्युज्जहाराम्भम आदिसुकरः ॥ ३४ ॥ अपामु-
 पस्ये मयि नाव्यवस्थितः प्रजा भवानश्च रिरक्षिषुः किल ॥ म वीरमूर्तिः ममभूदराधरो यो मां पयस्तुभ्रारो जिघांमति ॥ ३५ ॥ नूनं जनेर-

हुन् रथो वापाहृता जो यनको पालन गर्न उद्यत छन् तिनै घमंशोता भगवान् मलाई मान बिन कटिबद्ध भएका छन् ? ॥ ३१ ॥ जो एक मर्द पनि कनेक, ज्ञानादि ईश्वरका पनि
 ईश्वर छन्, तिनै भगवान्ले जुन-जुन वेश गरे र गराएका छन्, जसको रति उनै वापाले दाबिबन्को छ ती अमंषी जन उनलाई जान्न सक्नेनन् ॥ ३२ ॥ जसो जो पंचभूत, इन्द्रिय,
 इन्द्रियाधिष्ठाता देवता र बुद्धि आदि आफ्नो वा जगत्को उ-वधि, स्थिति र संसार गर्दछन्, यस्ता उन्धपि र संसार आदि परम्पर शिथल कफिहरूले बुझ परमान्मालाई प्रणाम छ ॥ ३३ ॥
 हे विभो, हे भज ! भूत, इन्द्रिय तथा अन्तःकरणरूपी जगत्को स्थितिको निमित्त नै हुन्नु वादिकृष्ण रूप धरेर जलमिव स्थित मलाई रमा-सहाय शक्तिर स्वाधुनुभव्यो ॥ ३४ ॥ मां
 मय्य चारुकरूपले पृथ्वीलाई धारण गरेको, तिनै भद पृथु मयै आएरका छन् । जलमा नीककरूपिणी भनवाई पृथ्वीका प्रजाको रक्षाको निम्नि मैले दूध दिइन, पनि सान् भरणपमा उभर

आपनो बाधते मलाई मानं खानुहुन्छ ॥३५॥ अस्माकं विषयको भागं हुनुहुन्छ ईश्वरको मायाको प्रभावबाट बाँधिन छन्, ती शर्मान्ता सुख जीव हुनुहुन्छा लीला वास मक्तेनी । अतएव
वीरहका यक्षको विस्तार गर्ने महाप्रह्लादो मेरो प्रणाम छ ॥३६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे मेराली मायाटीकायां सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ (महाराज) पृथुहारा पृथिवीको
दंडम्) मेरेवरी मन्दछन्—हे विदुर । निम्ते कम्पित अधर मण्डल राजा पृथुको पक्षकार मृति मरेर पृथोले स्वमीत तई आपनो वन विचलपूरक होने मनिन्— ॥१॥ हे राजन् !
हृत्तर आपनो रिम धान्त गर्नुहोस्, अनि मलाई समय मिल्नेछ, साथै मेरो यो कुरा पनि सुनुहोस्—प्रत्येक इक्ष्वाकु पुरुष अमरा हैं तसै प्यानबाट केवल सार प्रदण गर्दछ
॥२॥ तत्पदवीं दुनिले हल्लोक र परलोकको सम्पानार्थ जेकी उपाय भिन्ने र निजलाई काममा रूपा ॥ ३ ॥ ती पूर्वदक्षिण उपायहरूको जो मुख्य अष्टापूर्वक रामरी भवत्सम्बन्ध

हितमीश्वराणामस्मद्विषैस्तद्गुणमर्गमायया ॥ न ज्ञायते मोहितचित्तवर्त्मभिस्तेभ्यो नमो वीरयशस्करेभ्यः ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे
चतुर्थस्कन्धे पृथुविजये धरित्रीनिग्रहो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इत्थं पृथुमभिष्टय रुषा प्रफुरिताधरम् ॥ पुनराहावनिर्भीता
संस्तभ्यात्मानमात्मना ॥ १ ॥ मन्त्रियच्छामि भो मन्थुं निबोध श्रावितं च मे ॥ सर्वतः सारमादत्ते यथा मधुकरो बुधः ॥ २ ॥ अस्मिहोक्तेऽ-
थवाऽमुष्मिन्मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ दृष्टा योगाः प्रयुक्ताश्च दुर्मा श्रेयःप्रमिद्वये ॥ ३ ॥ तानानिष्ठति यः सम्यगुपायान्पूर्वदर्शितान् ॥ अवरः
श्रद्धयोपेत उपायविन्दतेऽञ्जसा ॥ ४ ॥ ताननादृत्य यो विद्वानर्थानारभते स्वधम् ॥ तस्य व्यभिचरन्त्यर्था आरब्धाश्च पुनः पुनः ॥ ५ ॥ पुरा
सृष्टा शोषधयो ब्रह्मणा या विशारपते ॥ मुज्यमाना मया दृष्टा अमद्भिरधृतव्रतैः ॥ ६ ॥ अपालिनाऽनादृता च भवद्विलोककपालकैः ॥ चोरीभूतेऽप्य
लोकैऽहं यज्ञार्थेऽग्रममोषधीः ॥ ७ ॥ नूनं ता वीरुधः क्षीणा मयि कालेन भूयसा ॥ तत्र योगेन दृष्टेन भवानादानुमहति ॥ ८ ॥ वर्त्म कल्पय मे
गर्दछ, यो निकै भरसाले इच्छित फल पाउँदछ ॥९॥ जो मार्किक फूल दिनको अट्टर नगरेर आपना बन्धित उपायहरूको आज्ञा सिध्द कदोहारोपम गर्दछ, त्यसका तसै
प्रधान निष्फल हुन्छन् ॥१०॥ हे राजन् । पूर्वकालमा ब्रह्माजीले जो औषधिरुक् रथेषा धिष्, मेलै लेले—निजलाई यस-विषयदि नियन्त्रको उन्मत्तन गर्ने दुर्गमारी मनुष्य योर्ध्वन ॥६॥
तसै शोकात् रथक राजाहरूले मेरो पालन र आहर गर्ने छाडिदिष्ट, यत्ने आज सर्वतना प्रेम् जन्ने मरुहेका छन् । अतः यक्षको रक्षाका लागिने मैले ती औषधिरुक्लाई उद्गम्य

७ दंडम् (काशी) — योरा महामाया वारीमा समानि जगत्तर लोका भिन्ने विद्वानको बेला योरा वीर त्यसैमा गले । महामायाई हरेर पक्षे विचारको—'यो पुने वीर हो । राजन्दि वीरी तरेर च के ३ र
वर्ग गरेर विचार गर्दछ । अरिमे मुक्ति काउँदै र यज्ञलाई गर्नु रैकाछ । मय य कह्यो हो ।' याले विचार गरेर त्यो यक्षको । त्यसाले योरा कल्याण काको । याले विचार गर्नुको—'यो वीर रगतो विष्टर दिष्टे, किन्तु याले मास लागेर चर्दै गयेछ । अतः मयो मैले अरि याने पियसु मयए मरो पनि वही लल हुने छिने ।' तसैमा योरा होनी ध्याक आको । अग्रममलाई देवेर जाले विचार गर्नुको—'हेर । यो कसरी कपटको
समाधि जगत्तर बनिबरेछ ।' याले विष्टेलाई तानको निमित्त कालो यज्ञार्थ' यतिरुका छ । याला-याला उबहुकन मारा लागे' हर्षिकपुंका छन् । अब याला का मायाने छ जाले लज्जन मानिबलाई कालो योषिरुहन्छ ।' याला-
वर्ति योरा समिक मनुष्य त्यस यालावर्तै देवेर त्यही दिङ्ग काको । याले कोनो-य-य हुन याला पुकप जो यालावर्तै देवेर याला मयाको तसै प्रणय त्याले मयावर्तको बुझा छुट्टिहोका छन् । यालो कावेर ती महामायाको
लेनामा लागेर छ रथर्ष पनि छल्ल कल्ल बुझा ।

यक्ष, राक्षस तथा भूत-पिशाच आदि वासमयी प्राणीहरूले लट्ट मगवान्नालाई बाछो तुल्याएर कपालरूपी वायमा छषिररूपी दूध दुहे ॥२१॥ अहि (कणा नहुने सर्प), दन्दशूक (चिच्छी आदि टाँस्ने जीव), सर्प (कणा हुने सर्प), र नागहरू (कहुका मन्तान) ले खचक्याई बाछो तुल्याएर प्वालरूपी वायमा विषरूपी दूध दुहे ॥२२॥ यसै प्रकार सबै पशुहरूले भन्द्रीश्वरलाई बाछो बनाएर बबूरी वायमा दूधरूपी दूध दुहे । दूध-दूध दाँत-दाँदा हुने वासमयी जीवहरूले सिंहलाई बाछो टुल्याएर आफ्नो देहरूपी वायमा कण्ड (काँवा माछ) रूपी दूध दुहे । गरुडलाई बाछो बनाएर पक्षिहरूले क (कीट-पक्ष्यादि) र कम्बर (फलादि) पदार्थरूपी दूध दुहे ॥२३-२४॥ कुम्हहरूले बटुकलाई बाछो बनाएर विविध वस्त्ररूपी दूध र पर्वाहरूले विमालयलाई बाछो तुल्याएर आफ्नो छिस्तरूपी पात्रहरूमा गेऊ आदि भनेक वास्तुहरू रूच दुहे ॥ २५ ॥ यसै प्रकार सबै प्राणीहरूले आफुमध्ये वा टूलो विषो उमैलाई बाछो बनाएर भिन्न-भिन्न पात्रहरूमा महामात्र पृथुद्वारा बस्तीभूत तथा सबै कामनाहरू पूर्ण पार्ने पृथ्वीबाट आफ्नो मनोरथरूपी दूध दुहे । हे कुलनन्दन । यस प्रकार

पशवो यवमं क्षीरं वर्त्म कृत्वा च गोवृषम् ॥ अरण्यपात्रे चाधुक्षन्मृगेन्द्रेण च दंष्ट्रिणः ॥ २३ ॥ क्रव्यादाः प्राणिनः कन्यं दुदुहुः स्वे कलेवरे ॥ सुपर्णवत्मा विहगाश्चरं चाचरमेव च ॥ २४ ॥ बटवत्मा वनस्पतयः पृथग्प्रममयं पयः ॥ गिरयो हिमवद्धत्मा नानाधातुन्स्वसानुषु ॥ २५ ॥ सर्वे मृगुल्लवत्वेन स्वे स्वे पात्रे पृथक् पयः ॥ सर्वकामदुघां पृथ्वीं दुदुहुः पृथुभाविताम् ॥ २६ ॥ एवं पृथादयः पृथ्वीमन्नादाः स्वन्नमात्मनः ॥ दोहवत्मादिभेदेन क्षीरभेदं कुरुद्धह ॥ २७ ॥ ततो महीपतिः प्रीतः सर्वकामदुघां पृथुः ॥ दुहितृत्वे चकरेमां प्रेम्णा दुहितृवत्फलः ॥ २८ ॥ चूर्णयन्मधुवनकुलोत्था गिरिकूटानि राजराट् ॥ मृगशृङ्गमिदं केन्यः प्रायश्चक्रे सप्त विभुः ॥ २९ ॥ अयास्मिन्भगवान्वैन्यः प्रजानां वृत्तिदः पिता ॥ निबान्मान्कल्पयार्चकं तत्र तत्र यथाहृतः ॥ ३० ॥ श्रामानपुरः पत्तनानि दुर्गाणि विविधानि च ॥ घोषान्प्रजान्मशिविरानाकरान्स्वेष्टस्वर्वाट् ॥ ३१ ॥ प्राक्पृथोर्गिह तैवेषा पुरग्रासदिकल्पना ॥ यथामुखं वसन्ति स्म तत्र तत्राकुलोमयाः ॥ ३२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्यस्कन्धे पृथुविजयाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ अयादीक्षत राजा तु हयमेधशतेन मः ॥ ब्रह्मावर्ते मनोः क्षेत्रे यत्र प्राची सरस्वती ॥ १ ॥ तदभि-

पृथु भानि भन्त पृथुप्राज्ञे प्राणीले दारन पाव तस दारपहर्कले चिन्तिनवाबाट आफुपत्ना जखरूप भिन्न-भिन्न दूध दुहे ॥ २६-२७ ॥ पृथुपक्षि क पावन्तल राजा पृथुले सन्तुह मगर मले कालमा पूर्ण पाने पृथ्वीलाई आफ्नो छोरी छान ॥२८॥ स्वमपक्षि परम मयबं महागात्र पृथुले आफ्नू चतुर्वी दुधाले सबै पर्वालाई कोरेर सम्पूर्ण भूमण्डललाई समस्त (दम्प) पारिदिय ॥ २९ ॥ पिता जसले प्रजासगलाई जीविका दिने मयका महागात्र पृथुले पृथ्वीमा जन्म-नेरी श्राम, पुर, नगर दुर्ग, भिक्षुहरूले गर्ने योग्य स्थान, गोट, छाउनी, खानहरू नियमितका गाउँ र पर्वतका फेदीमा गाउँ बसालेन सबैलाई यथायोग्य निवासस्थान प्रदान गर्ने ॥३०॥ ३१॥ राजा पृथुमन्ता अर्ध पय भूमण्डलमा बर्षी पनि पूर शोभादिको बस्ती क्षिप्त । तनमम्स पर्वे बना निर्गोष मगर मुखपूर्वक उहाँ मेन माध्म्यां, उहाँ बस्ने गर्दथे ॥३२॥ इति श्रीमद्भागवते महा पुराणे चतुर्थस्कन्धे ने पाली मापाटीसर्पा अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ १ यक्षको वाह्य पालीक । यत्पण हन्त्रलाई मानको निम्ति राजा पृथु कोरिन्छ हुनु र ब्रह्माजीले बुझापछि उनी यक्षबाट विरत हुनु-मैत्रेयजी भन्दछन्-हे विद्वन्जी । न्यमपाछि पूर्ववादि

मन्मथी नदीको तटमा महाप्राज्ञ अनुको ब्रह्मार्पणं क्षेत्रमा राजा पृथुले मय जयमेध बद्ध गजे दीक्षा लिए ॥११॥ यसम ब्रह्म आपनै अंशरूप महाप्राज्ञ पृथुको त्यो उद्योग देखेर इन्द्रलाई
 रथो बद्ध महोत्सव सज्ज भएन ॥ २ ॥ यसम यज्ञमा सर्वको गुह्य भाषात्र पञ्चपति विष्णु भगवान्—अपको रीति मन्धर्व, हुनि तथा अप्सरागण बाउँछन्, ती ब्रह्मा तथा महादेव
 अनुप्राहर र संश्रयाम महिन् त्यहाँ पान्थुमको धियो ॥३॥५॥ अनेक मिष्ट, चियापत्र, दैत्य, राजा, नन्द, सुनन्द आदि भगवान्का रूप रूप पार्षद र भगवान्को सेवाका लागि
 ठगुह रहने बसिल, नारद, दत्तात्रेय तथा मनकादि योगेश्वर पनि त्यहाँ आएका थिए ॥ ५ ॥ ६ ॥ हे मारन ! यस यज्ञमा मामग्रीहक दिने भएँ र पृथिवीले कामधेनु गाईको रूप
 धारण गरेर राजा पृथुको कामनाहरू पूर्ण पारिन् ॥ ७ ॥ बरिहक दूध, दूधो कम्म, गोमय आदि मर्द रम्यहरू लगेर हुँ भगवान् क्पाउँ थप् । मय बुहिरुका अनेक हस्ता-हस्ता हृष र
 धरि-धरि कल कल उठ्छन् गरिगरेका थिए ॥ ८ ॥ यस यज्ञमा मयुत्रले जनेरौ रत्नराशिहरू, पर्वतमञ्जले बार धरिक्ता भन्नु तथा सोश पान्त मर्हन् मर्द सोलं अनेक धरिदा उपहार

प्रेत्य भगवान्कर्मातिशयमात्मनः ॥ शतक्रनुर्न ममृषे पृथोर्यज्ञमहोत्सवम् ॥ ३ ॥ यत्र यज्ञपतिः माक्षाद्रुगवानह्वरिरीश्वरः ॥ अन्वभूयत सर्वात्मा
 सर्वलोकगुरुः प्रभुः ॥ ३ ॥ अन्विता ब्रह्मरार्याभ्यां लोकपालैः सहानुगैः ॥ उपगीयमानो गन्धर्वैर्मुनिभिश्चाप्सरोगणैः ॥ ४ ॥ मिष्टद्विद्याधरा दैत्या
 दानवा गुह्यकादयः ॥ सुनन्दनन्दप्रमुक्ताः पार्षदप्रवरा हरेः ॥ ५ ॥ कपिलो नारदो दत्तो योगेशः मनकादयः ॥ तमन्वीयुर्भागवता ये च तत्से-
 वनोत्सुकाः ॥ ६ ॥ यत्र धर्मदुग्धा भूमिः सर्वकामदुग्धा मनी ॥ दोग्धि स्माभीमितानर्थान्यजमानस्य भारत ॥ ७ ॥ ऊढुः सर्वरमाज्ञयः क्षीरदप्यन्नगो-
 रमात् ॥ तरवो भूरिवर्ष्माणः प्रामूयन्त मधुच्युतः ॥ ८ ॥ मिन्धवो रत्ननिकरान्गिरयोऽन्नं चतुर्विधम् ॥ उपायनमुपाजहः सर्वं लोकाः सभालकाः
 ॥ ९ ॥ इति बाधोक्षजेशस्य पृथोस्तु परमोदयम् ॥ अमृत्यन्भगवानिन्द्रः प्रतिघातमचीकरत् ॥ १० ॥ चरमेणाश्वमेधेन यजमाने यजुष्पतिम् ॥ वेन्यं
 यज्ञपशुं सर्पान्नपोवाह तिरोहितः ॥ ११ ॥ तमग्निर्भगवानेक्षत्त्वरमाणं विहायमा ॥ आयुक्तमिव पाप्मण्डं योऽधर्मे धर्मविभ्रमः ॥ १२ ॥ अत्रिणा
 चोदितो हन्तुं पृथुपुत्रो महाययः ॥ अन्वधावत संकुद्रतितष्ठ तिष्ठेति चाम्बवीन् ॥ १३ ॥ तं तादृशाकृतिं वीक्ष्य मेने धर्मशरीरिणम् ॥ जरिलं
 भस्मना छन्नं तस्मै बाणं न मुञ्चति ॥ १४ ॥ वधान्निवृत्तं तं भूयो हन्तवेऽत्रिरचोदयत् ॥ जहि यज्ञहन्ता तान महेन्द्रं विबुधाधमम् ॥ १५ ॥ एवं

अर्पण गरेका थिए ॥ ९ ॥ यस प्रकार जमका रथो रथमात्र विष्णुभगवान् नै थिए, ती महाप्राज्ञ पृथुको न्यायो उ-रुषं सहन नमके भगवान् इन्द्रले स्वमया विष्णु पारिदिए ॥ १० ॥
 मय महाप्राज्ञ पृथु आफ्नो अर्चन (सर्प) ब्रह्मारा भगवान् यज्ञपतिको आराधना गर्दै थिए, यसै बेला इन्द्र ईर्ष्यावश गुह्यरूपले तिनको बन्धको बाँधो बाँधेर गले ॥ ११ ॥ अनि अचर्यका
 नै धर्मको ज्ञान उठ्छन् पान्थ कदम्को समान पाल्छन् वेष्ट धारण गरेर काकाभैरवागंगात बाँधो छिएर श्रीमहादेवक मागिरुकेका इन्द्रलाई भगवान् अत्रिले देखे ॥ १२ ॥ अतः जहि हुनिको
 प्रेरणाले राजा पृथुको महापथी छोडेर इन्द्रलाई मार्नेको निम्ति अलिखर बाँधपशुपद दगुरे र 'दक्षी शंभु' यमो मर्द रत्नकान् लागे ॥ १३ ॥ तर इन्द्रले टाउकोका जटाकट र शरीरमा
 मय पान्त मर्हन् न्याो वैश्रताई देखेर पृथु पुत्रले त्रिदत्ताई धर्ममा रूप राने । अन्धक भौमाणि टगले बाण प्रहार गरेनन् ॥ १४ ॥ यस प्रकार इन्द्रको वधबाट पराङ्मुख

पृथुका राजकुमारलाई अत्रि ऋषिसे इन्द्रको वध गर्नका लागि प्रेरित गरे । निम्न भने—‘हे वन ! यत्रमा विष्णु पाने देवनाया अचम इन्द्रलाई तिमी अटिर्ने मारिहाल ॥१५॥ अत्रि मुनिले यस्तो भनेपछि सान्दै रिमाई वृष-कुमार आकाशमार्गबाट जान लागेका इन्द्रको पछि-पछि वन प्रकट हुगुरे जमरी रावणको बलिष्ठ-बलि जटापु द्युमेको पिपे ॥ १६ ॥ ठक मुररात्रि इन्द्र वक्रको बाँझ र त्यो बेपलाई त्यागेर उनको सानु-ले नै अन्तर्धान गर र वीर वृष-पुत्र यज्ञ-वशुलाई लिप्टर आफ्ना पिताको पञ्च-जालामा ककर बाण ॥१७॥ हे विदुरजी । राजपुत्रको अशुद्धत बराक्रम देखेर सन्निपुत्रले उनको नाम ‘विजिताश्व’ राखे । हे विदुरजी ! अनि त्यहाँ धोत अन्तर्गत उचन गरेर इन्द्रले सुदृक्क बषालयुक्त वृषमा पुनको गिभीले बाँधिएको अश्व केरि हण्न गरे ॥१९॥ यमपछि अत्रि ऋषिले राजपुत्रलाई जाकाशमार्गबाट श्रीमतापूर्वक मान्य लागेका इन्द्रलाई केरि देखाए, तर ठगले कपाल, खट्वाङ्ग लिप्टका इन्द्रको बाटोमा कुनै प्रकाशको विष्णु पारेनन् ॥२०॥ अत्रि ऋषिले केरि उचालेपछि राजपुत्रले सान्दै रिमाएर उनलाई ताकेर बाण प्रहत गरे । यो परिस्थिति देखेर

वेन्यमुतः प्रोक्तस्त्वरमाणं विहायमा ॥ अन्वद्रवदभिकुदी रावणं मृग्राहिव ॥ १६ ॥ मोऽश्वं रूपं च तदित्वा तस्मा अन्तर्हितः स्वराट् ॥ वीरः स्वपशुमादाय पितुर्यज्ञमुपेयिवार ॥ १७ ॥ तत्तस्य चाद्मुनं कर्म विचक्ष्य परमर्षयः ॥ नामधेयं ददुस्तस्मै विजिताश्व इति प्रभो ॥ १८ ॥ उपमृज्य तमस्तीव्रं जहाराश्वं पुनर्हरिः ॥ वषालयूपतश्छन्नो हिरण्यरारानं विमुः ॥ १९ ॥ अत्रिः मंदर्शयामास त्वरमाणं विहायमा ॥ कपालखट्वाङ्गधरं वीरो नैनमवाधत ॥ २० ॥ अत्रिणा चोदितस्तस्मै मंदधे विशिखं रुपा ॥ मोऽश्वं रूपं च तदित्वा तस्मावन्तर्हितः स्वराट् ॥ २१ ॥ वीरश्चाश्वमुपादाय पितृयज्ञमयाज्रजत् ॥ तदवधं हरे रूपं जगद्द्वानिदुर्वलाः ॥ २२ ॥ यानि रूपाणि जगृहे इन्द्रो ह्यजिहीर्षय ॥ तानि पापस्य खण्डानि लिङ्गं खण्डमिहोच्यते ॥ २३ ॥ एवमिन्द्रो हरत्यश्वं वेन्ययज्ञजिहामय ॥ तद्गृहीतविसृष्टैषु पाखण्डेषु मतिर्तृणाय ॥ २४ ॥ धर्म इत्युपधर्मेषु नमरक्तपटादिषु ॥ प्रायेण सज्जते भ्रान्त्या पेशलेषु च बाष्मिषु ॥ २५ ॥ तदभिज्ञाय भगवान्यशुः पृथुपराक्रमः ॥ इन्द्राय कुपितो बाणमाददोद्यतकार्मुकः ॥ २६ ॥ तमृत्विजः शक्रवधाभिर्मथितं विचक्ष्य दुष्येच्यममत्तरहसम् ॥ निवारयामासुरहो महामते न युज्यतेऽत्रान्यवधं प्रचोदितात् ॥ २७ ॥ वयं मरुत्व-

राक्षसीन देवता इन्द्र त्यो बाँझ र स्वय कपलाई त्यागेर त्यहाँबाट अन्तर्धान गर ॥२१॥ अनि वीर विजिताश्व बाँझ लिप्टर पिताको पञ्चजालामा ककर बाण र ज्ञान-दुर्बल व्यक्ति-हलले इन्द्रको त्यो विन्ध्य कपट-बेषलाई रबीकार गरिलिन् ॥२२॥ यम प्रकाश अश्व-हरणको इच्छाले इन्द्रले जुन-जुन रूप धारण गरेका थिए, ती सबै पापका खण्ड जर्वातु थिए पाखण्ड कहिए, किनकि संसारमा मानिसहरू खण्डलाई लिङ्ग जर्वातु थिए मन्दछन् ॥ २३ ॥ महाराज वृषपुरी पञ्च नव गर्वको निम्ति इन्द्रले जुन रूप धारण्यत्र प्रहत गरेर त्यागिदिएका थिए, ती पाखण्डपूर्ण, देख्दा राजा र हुला-हुला कुरा गर्न मर्यादा नग्न (जिन) तथा रक्तपट (बाँझ) आदि सम्प्रदायमा जुन केवल उचकन मात्र हुन्छ, अप्रमत्त त्यही र्थ मानिन लाग्यो । यस्तो मान्ना मर्यादा अनुप्राप्तको बुद्धि प्रायः एक (हृषी) वा पदछ ॥२४॥२५॥ इन्द्रको वन कुटिलताको बाह्य मर्यादा अत्यन्त सराकरी भएतापुन वृषले अविश्व कुपित भएर आफ्नो वलुष बाण उचाले र इन्द्रलाई ताकेर छाट्नको निम्ति बाणको सन्धान गरे ॥२६॥ कोपावेष्टाको बाण अमलको रूपतिर हेर्ने पनि असम्भव थियो, जसको पराक्रम शत्रुको

१८ न भयं विषयं मी राजा पुनर्वा इन्द्रको यथ गतको ज्ञानोक्तं गतं दलेर आनन्दकलं गोपते मनः—“इ मरापत ! यज्ञानुष्ठानको अवसरमा प्रस्तावादात् यज्ञपटु बाहेक अतः यथा यथा मनु विद्यां हृदयेन चक्रे अतः ते राजन् । आ इन्द्रोऽपि यथायथा ते इत्यादि वेदहीन महरहका क, इन्द्रोऽपि । काममा विपन वान मया सन् इन्द्रको हामी आफ्ना अमांष मः ३ इमा आयापन वरं उल्लास वनपुष्पक अभिनीता त्वम आयापनः ॥ २८ ॥ इन्द्रोऽपि । मदारान् पुष्पका आनन्दकलं यस्तो नरनाइ गरेर काप्यपुष्पक इन्द्रको आराधन गरे र अतः मया विद्या अपादित त्वम न-परा मया, तव प्रजापत्येन यथां पुन उतनाइ गार्किर्दि मनः—॥ २९ ॥ “हे आनन्द हो ! ज्ञानाई विभी यम पञ्चदश माने साजिरहका छौ, त्यो यज्ञको मया ३० ॥ ३० ॥ विपन विपन, भयान् । २८ ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

न्यायार्थः—यज्ञे इत्यादि त्वन्मत्स्यं इति ॥ अयापयामास हवेरनन्तरं प्रमत्त राजन् जुहवाम तेऽहितम् ॥ २८ ॥ इत्यामन्त्र्य क्रतुपतिं विदुरा-
म्य त्वजो भषा ॥ सगमस्ताम्रहृताऽभ्येत्य स्वयम्भुः प्रत्यपेक्षत ॥ २९ ॥ न वयो भवतामिन्द्रो यद्यज्ञो भगवत्तनुः ॥ यं जिघांसथ यज्ञेन यस्ये-
प्रमत्तव मुग्धा ॥ ३० ॥ तदिदं पश्यत महर्हमव्यतिकरं द्विजाः ॥ इन्द्रेणानुष्ठितं राज्ञः कर्मैतद्विजिघांसता ॥ ३१ ॥ पृथुकीर्तिः पृथोभूयात्तल्लोको-
ननवतनुः ॥ अने ते क्रतुभिः स्विष्टैर्यज्ञान्मोक्षधर्माणि ॥ ३२ ॥ नेवात्मने महेन्द्राय रोषमाहर्तुमर्हसि ॥ उभावपि हि भद्रं त उत्तमश्लोकविग्रहौ ॥ ३३ ॥
माश्रित्याय राजा कृषाः स्म किन्तां निशामयास्मद्वच आहतात्मा ॥ यद्यवापिनो देवहन्त नु कर्तुं मनोऽतिरुष्टं विशते तमाऽन्धम् ॥ ३४ ॥ क्रतुर्विरमतमेष
देवेषु दुश्चक्रहः ॥ धर्मव्यतिकरो यत्र पाप्मण्डैरिन्द्रनिर्मितः ॥ ३५ ॥ एभिर्मिन्द्रोपममृष्टैः पाप्मण्डैर्ह्यरिभिर्जनम् ॥ त्रिमणं विचक्ष्वेन यस्ते यज्ञधृग-
शमृत् ॥ ३६ ॥ भवान्परित्रानुमिहावनीषो धर्मं जनानां समयानुरूपम् ॥ वेनापनरादवत्तुममथ तदेहतोविष्णुक्लाऽमि वेन्य ॥ ३७ ॥ म त्वं विमृश्यास्य

२८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

॥ मा भक्तो यस्य भवतामको उदरेण धूम्रं भुगुणादि विरचकां रचनां धर्ममा मयस्य अन्य भुगुणैरवदृक्कम इत्युक्तं पूर्वं गर र अर्थ उच्यते वाच्यं वां प्रवक्ष्ये तथा वाक्पुष्पांस्तपिणो
 नृणां मायाको अन्य पादः ॥३८॥ मैत्रेयजी भन्नुहुन्छ—हे विद्वत् ! आशिल सोचका पुत्र मयवान् ब्रह्मासीले पतरी उपदेश दिष्टपक्षि राजा पृथुले त्यस्तै गरे र इन्द्रपित सन्धि
 गरिन्छ ॥३९॥ त्यस यज्ञको माया प्राप्त गरेर प्रसन्न बरवायक देवताहरूले भवभूत स्नानबाट निवृत्त गरम बराकको महाराज पृथुलाई अभिनिर्वात गर दिए ॥४०॥ हे विद्वत्जी !
 भक्तो आशिर्वाद सदा सत्य हुँदै आएका छन्, ती ब्राह्मणहरूले पनि भद्रापूर्वक इच्छिमा र सन्तानले सन्तुष्ट र्थ आदिराजा पृथुलाई आशिर्वाद दिदै भने— ॥४१॥ 'हे महाबाहो ! तिम्रो
 शारा नामन्त्रिण हासो पितृ, देवता, ऋषि र मनुष्यादि सबै छोडेरलाई कष्ट हुदपत्ते मान दिई सत्कार गर्नु' ॥४२॥ रति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे वेण्वाली बाबाटीकायां

भवं प्रजापते सङ्कल्पनं विश्वमूर्जां पिपीष्टि ॥ ऐन्द्रीं च मायामुपधर्ममातरं प्रवण्डपात्सुण्डपर्यं प्रभो जहि ॥३८॥ मैत्रेय उवाच ॥ इत्थं म लोकगुरुणा
 समादिष्टो विशां पतिः ॥ तथा च कृत्वा वात्मत्यं मधोनाऽपि च संदधे ॥ ३९ ॥ कृतावमृथस्नानाय पृथवे भुरिकर्मणे ॥ वरान्दुहस्ते वरदा ये
 तद्वर्हिषि तर्पिताः ॥ ४० ॥ विशाः मत्याशिषास्तुष्टा श्रद्धया लब्धदक्षिणाः ॥ आशिषो युयुजुः क्षत्तरादिराजाय सत्कृताः ॥ ४१ ॥ त्वयाऽऽहूता
 महाबाहो सर्व एव समामताः ॥ पूजिता दानमानाभ्यां पितृदेवर्षिमानवाः ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पृथुविजये
 एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ भगवानपि वैकुण्ठः माकं मधवता विभुः ॥ खल्वैवंपतिस्तुष्टो यज्ञमुक्त्तमभाषत ॥ १ ॥ श्रीभा-
 वानुवाच ॥ एष तेऽकारणीदृङ्गं हयमधरातस्य ह ॥ क्षमापयत आत्मानममुष्य क्षन्तुमर्हसि ॥ २ ॥ सुधियः साधवो लोके नरदेव नरोत्तमाः ॥
 नामिदृह्यन्ति भूतेभ्यो यर्हि नात्मा कलेवरम् ॥ ३ ॥ पुरुषा यदि रक्षन्ति त्वादृशा देवमायया ॥ श्रम एव परं जातो दीर्घया वृद्धमेवया ॥ ४ ॥
 अतः काममिमं विद्वानविद्याकामकर्मभिः ॥ आरब्ध इति नैवास्मिन्निति बुद्धोऽनुपज्जते ॥ ५ ॥ अममक्ताः शरीरेऽस्मिन्नमुनोत्पादिते गृहे ॥ अपत्ये

एकोनविंशोऽध्यायः १९ ॥ (महाराज पृथुले विष्णुमहाबाबो प्रवक्ष्य दर्शन पाउनु) —मैत्रेय कटहल—हे विद्वत्जी ! त्यम्पक्षि इन्द्रपक्षि यज्ञका मोका एवं यज्ञपति भगवान्
 विष्णुले अभिप्रेत प्रत्यक्ष भण्ण राजा पृथुपति सन्तुष्टपरां ॥३९॥ मयवान् आश्रापुन्छ—हे राजन् ! इन्डले तिम्रो तपी यज्ञ अपूर्व पारिदिए, तर यस इन्द्रत ती दोन-दोन भनेर तिम्रोमित्रभाषाको
 अवधार क्षमा गराउन खोज्दैछन्, अब, जब तिम्रो घिनलाई क्षमा गर २ ॥ हे राजन् ! जो बुद्धिमान् र मायुष्यमायका अष्ट स्वर्ग हुन्छन्, ती संसारमा अन्य जीवपति होइन गर्दैछन् ।
 किनकि यो दृश्यमान छरीभने आमा होइन ३ ॥ यदि तिम्रो जन्मा व्यक्ति पनि देवमायाले कोटि ४, छन भने—मेक कर काम्यो—परे दिनमम्म गान्गे गुरुजनहरूको सेवाले पनि

उपदेश— पितृ मुक्ति आदिना—'हो' बाहुरे मेरो वरेका भिया' । यो तिम्रो गरेर छुट्न चिन्तले एक दिन सोहा छट गरेर प्रभुको सत्य गर्ने सदस्यो । पर व्यक्त, रा सौता का छन्दको छुट्न उ कल्प हुन्छन् ।
 एक दिन विषय चिन्तनात धन्य मोराकुदेकोले ती ब्राह्मणसित सोचे—'हे माद' । तिम्रोलाई सीता पक्षार नर पेरे आनन्द प्राप्त हुन्छ—यसको कारण के हो ?' तिम्रोले उत्तर दिए—'म चरमाय श्रीमद्भागवतगीता पाठ गर्नु,
 पति गरे मायात यत्न' ती श्रीकृष्ण यत्नमायलाई अर्जुनको बचन कलेर उपदेश दिइरहेका छान्छ । कलेले प्रभुलाई भवार आनन्द यत्न हुन्छ ।' मोराकुदेकोले तिम्रोलाई भनकाछ गरेर भने— यत्न श्रीकृष्णको धर्म ती सीताको
 र इन्द्र तिम्रोले नै बुझेका हो । हे माद ! काम्यो हुन्छ छुट्न छुट्न, त्यसको माया छुट्न होन न सक्छ, यत्नभन्दा नै यत्नको नामो रहन्छ ।'

अथमात्र फल भित्तो ॥५॥ अथपुन बुद्धिमान् पुरुष यस्य शरीरात् अविद्या, मायाना र कर्महरको निर्मित मयः ॥५॥ अथपुन कृतेन मयः ना ज्ञान विनाशायोक्त शरीरात्
 आपन्न कृतेनम्, श्री यमवाट उपपन्न धर, पुत्र तथा धनार्थिमा कृते प्रकारको घमता कर्मो मर्त मर्कटन ॥५॥६॥ या आत्मा गुरु शृङ्ग, स्वयम्भुवर्ण, निर्लेप, गुलहरको आश्रय स्थल,
 सर्वव्यापक, आनन्द-विहीन, सर्वकाली, अन्त आ-माते रहित एवं योगादि वि-पा पदायतकमटा उन्नत ॥७॥ ३॥ आत्मिन् विपरीत आ-माताई नाष्टर, त्यो शरीरव रते
 पनि आपन्नो अन्तरा-माहृषी 'म' स्थित रहनाले कटिल्यै स्वयका विकारकमा टाँसि ॥८॥ हे सर्वज्ञः जो प्रत्य निष्काम मत्, अङ्गपुत्रक वर्णधर्मधर्मकृतो मेरा आशयना सदक,
 लयको मन विनाश विनाश एविव बुद्ध ॥९॥ यन्म विषयादिवाट प्रथम, रव्यवर्ण, मूर्च्छित द्रव्य मया स्थित रहन ताँसि ॥१०॥ जो अन्तर्यामी को प्राप्ति हो, रव्यवाट पाउँछ ॥१॥
 जो पुरुष द्रव्य, ज्ञान, क्रिया र मनको माथी एवं सर्वविश उदात्तन हो रहन यस निर्विकार आ-मातः आन्दर, त्यो व-पण ज्ञान गच्छ ॥११॥ ४॥ राहु ॥ पञ्चमहाभूत, ईन्द्रियक,

द्रविणे वापि कः कुर्यान्ममतां बुधः ॥ ६ ॥ एकः शुद्धः स्वयंज्योतिर्निर्गुणोऽसौ गुणाश्रयः ॥ सर्वगोऽनादृतः साक्षी निरात्मात्माऽस्तमनः परः ॥ ७ ॥
 त एवं सन्तमात्मानमात्मार्थं वेद पुरुषः ॥ नाज्यते प्रकृतिभ्योऽपि तद्गुणैः स मयि स्थितः ॥ ८ ॥ यः स्वधर्मेण मां नित्यं निराशीः श्रद्धयाऽ-
 न्वितः ॥ भजते शनैस्तस्य मनो राजन्मर्मादनि ॥ ९ ॥ परित्यक्तगुणः मय्यभ्यर्शनो विरादाशयः ॥ शान्ति मे समवस्थानं ब्रह्म केवल्यमश्नुते
 ॥ १० ॥ उदामीनमिवाप्यक्षं द्रव्यज्ञानक्रियान्मनाम् ॥ कृत्स्नमिममात्मानं यो वेदाप्नोति शोभनम् ॥ ११ ॥ भिन्नस्य लिङ्गस्य गुणप्रवाहो
 द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मनः ॥ दृष्टामु सम्पत्सु विपत्सु सूर्यो न विक्रियन्ते मयि बद्धसौहृदाः ॥ १२ ॥ समः समानोत्तममव्ययाधमः सुखे च दुःखे
 च जितेन्द्रियाशयः ॥ मयाफलव्याखिललोकमयुतो विधत्त वीराखिललोकप्रक्षणम् ॥ १३ ॥ श्रेयः प्रजापालनमेव शब्दो यत्माभ्यारो सुकृता-
 त्पष्ठमंशम् ॥ हर्ताऽन्यथा हतपुण्यः प्रजानामरक्षिता करहारोऽधमचि ॥ १४ ॥ एवं द्विजाध्यानुमतानुवृत्तधर्मप्रधानोऽन्यनमोऽविनाश्याः ॥ ह्रस्वेन
 कालेन गृहोपपातात् दृष्टामि सिद्धान्तनुरक्तलोकः ॥ १५ ॥ वरं च मत्कंचन मानयेन्द्र वृणीष्व तेऽहं गुणशीलान्वितः ॥ नाहं प्रसेवं सुनमस्त-

इन्द्रियाभिप्रायी देवता र वेदन यी सर्ववाट पुण्ड्र र परिच्छिन्न लिङ्ग-शरीरमा नै पुष्यहरका कार्य हुन्छन्, माथी आ-माता गुणको वज्र कर्देन मया रहन मयः मणका बुद्धिमान्
 पुरुष सुख-दुःखको धार्मिमा कृते प्रकारको विकार मायना प्राप्त कृतेनम् ॥१२॥ अतः हे वीर ! निमी उन्नत, मध्यम र अधम पुरुषमा समान भाव रहन सुख-दुःखलाई समान ठान र
 इन्द्रिय तथा मनलाई जितेर मयारा उपस्थित रहिरुका मन्त्रोक्त मित सबै लोकको रक्षा गर ॥१३॥ कर्मक राजाको कृपाण प्रजाको पालन समान न छ, निर्जति प्रजाको
 पातक रक्षा परताउमा प्रजाता पुण्यको छेडी भोग पाउँछन् र यदि त्यो प्रजाको रक्षा नगरेर केवल फल तिन नै आफ्नै कृत्य मन्दछ भने त-पणको जो मएका पुण्य पात्र छीम मय
 नाछ, अन्यथा त्यसले प्रजाको बाध पनि बोल्नु पर्दछ ॥१४॥ यन्मो निमी यदि उन्नत माधमहरको सम्मति लिप्तर अतामक भाने त्यसले ज्ञान यस पात्रक भद वी पृथ्वीको
 रक्षा गर्दछो भने अन्यकालपछि नै आफ्नै घरमा बाधका सिद्धहरको दशन मगछौ र सबै जना विपत्तिन ग्रस्तन रहनेछन ॥ १५ ॥ ४॥ राहु ॥ तत्रा गुण र ज्ञान अक्षर म विज्ञे

अधीन मण्डो ह्यु । तिमो मलित कुनै आपनो अमिलित वर प्राण । म तदा समान भावले रदने पुण्यदहलाई जदि सजिलैमिव प्राप्त हुन्छ, त्यस्ता कुनै वष वा यांगले प्राप्त हुन्छ ॥१६॥ मेत्रेपनी मन्दछन्—हे विदुराजी । ती सर्वलोकका गुरु भगवान्ले त्यस्तो मनपछि ब्रह्मविषयी महाराज पृथुले उनको आज्ञा शिरोधार्य गरे ॥१७॥ अनि आपनो केही नबालि कर्ममा लज्जित भएर आपनो चरममा म्युरका १२लाई प्रेमले आलिङ्गन गरेर उनले आफ्नो हृदयबाट सारा इशमाव कालिदिष्ट ॥१८॥ अनि महाराज पृथुद्वारा पृथिवी र छिन-छिनमा बढ्ने यक्षिमावले पृथुको हात स्नानेर पुनोत्तर चरण-कमल हुने र वायुजनका सुहृद् कमलदल-लोचन विष्णु भगवान् स्वहाथबाट जान उद्यत भएर पनि पृथुमाथि कुपा गर्नका लागि अक्षि र राजातिर दयालपरी दष्टिले हेर्दै रहे, ती एकलणक जान सकेनन् ॥१९॥२०॥ आदिराजो पृथुले पनि नेत्रमा जल भरिनाले गर्दा भगवान्को दर्शन गर्न पाएनन् र कष्ट गन्तव्य हुनाले केही बोल्न पनि सकेनन् । ती उनका कमनीय तथा कान्ति सम्पन्न रूपलाई हृदयले आलिङ्गन गरेर हात बाँदी कुपचाप ठमिराहे ॥२१॥

पोभियोगेन वा यत्सप्रचित्तवर्ती ॥ १६ ॥ मेत्रेय उवाच ॥ स इत्थं लोकशुरुणा विष्वक्सेनेन विश्वजित् ॥ अनुशासित आदेशं शिरसा जगृहे हरेः ॥ १७ ॥ स्पृशन्तं पादयोः प्रेम्णा व्रीडितं स्वेन कमेणा ॥ शतक्रतु परिष्वज्य विद्वेषं विममर्ज ह ॥ १८ ॥ भगवानय विश्वात्मा पृथुनोप-
हृताहर्षणः ॥ समुज्जिहानया भक्त्या गृहीतचरणाम्बुजः ॥ १९ ॥ प्रमथानाभिमुखोऽनेनमनुग्रहविलम्बितः ॥ पश्यन्पद्मपलाशाक्षो न प्रतस्ये सुहृत्स-
ताम् ॥ २० ॥ स आदिराजो रचिताञ्जलिर्हरिं विलोकितुं नाशकदश्रुलोचनः ॥ न किंचनोवाच स वाष्पविह्वलो हृदोपशुक्लामुमदधादवस्थितः ॥ २१ ॥
अथावभृज्याश्रुकला विलोकयन्नतृप्तदग्धोचरमाह पूरुषम् ॥ पद्म स्पृशन्तं क्षितिमस उन्नते विन्यस्तहस्ताग्रमुरङ्गविद्विषः ॥ २२ ॥ पृथुस्त्वाच ॥ वरा-
न्विभो त्वद्वरदश्वरादबुधः कथं वृणीते शुणविक्रियात्मनाम् ॥ ये नारकाणामपि सन्ति देहिनां तानीश कैवल्यपते कुणे न च ॥ २३ ॥ न कामये नाथ
तदप्यहं क्वचिन्न यत्र युष्मच्चरणांम्बुजासवः ॥ महत्तमान्तर्हृदयान्मुखस्यनुतो विधत्स्व कर्णायुतमेव मे वरः ॥ २४ ॥ स उत्तमस्तोकं भङ्ग्युखस्यनुतो
भवत्पद्मम्भोजसुधाकणानिलः ॥ स्मृतिं पुनर्विस्मृततत्त्ववर्त्मनां कुयोगिनां नो वितरत्यलं वरैः ॥ २५ ॥ यशः शिवं सुव्रत आर्यसङ्गमे यदृच्छया

केही बेर पछि आफ्ना नेत्रका आँध पुष्टेर र अत्युन्नत नयनका समक्ष विराजमान चरण कमलले पृथुको स्पर्श गर्न तथा आफ्नो हातको अग्रभाग गाल्छुको काँचमा राखेर ठमिरा । ती भगवान्तिर हेर्दै अन्तर्ज्ञाने—॥२२॥ राजा पृथुले मने—हे प्रभो ! हजुर वरदायक र श्लाघि देवताका पनि देवता हुनुहुन्छ । कोही पनि विषेशील पुण्य हुनुहुन्छ । गुणहरू । विकाररूपी छरीमा अमिमान राख्ने गुरुले भोग्ने योग्य विषयहरूको, जो नारकीय जीवहरू पनि प्राप्त हुनसक्छ भरीमात्मा । अतः हे भोवापिपते, ईश्वर ! म हजुरसित विषय भोग माग्दिन । २३॥ हे नाथ ! जहाँ महापुरुषलाई हृदयबाट बाहिर निस्कत हुनुको क्षण-कमलको कीर्तिरूपी भक्तन्द विद्यमान छैन, त्यस पदलाई म पाउने इच्छा राख्दिन । म त केवल यही नै चाहन्छु कि हजुर मलाई दत्त इवार कान दिनुहुन्जसलेम सधैं हजुरका परिचय सुनिरहूँ । २४॥ हे पुण्यकीर्तिमान प्रभो ! महापुरुषहरूका सुलबाट निष्केला एवं हजुरका चरण-कमल-भक्तन्दका वणले सुवासित वायु तत्त्वमार्गलाई विसंका पतित योगीहरूको पनि स्मृतिरह्य पुनः जागृत पारिदिने गर्दछ । अतः हजुरका सुवच-सुधा-पातको अतिरिक्त मलाई केही

अर्को वर चाहिन् ॥२५॥ हे सत्कीर्तिसम्पन्न प्रभो ! सर्व प्रकारका सुखका प्राप्त गर्ने कामनाले, जो सुत्ने वरदान साक्षात् लक्ष्मीजीले मागेको थिइन्, हजुरको यो बल्लभपुत्र सुखसाईं संयोगवश साधुसमाजमा एकपल्ट गुनेछि पछिबाहेक अरु कुन भस्तो गुणप्राप्तो पुग्छ होस्, जो उनीमिल उदासीन रहन सक्छ ॥ २६ ॥ अतः म पनि लक्ष्मीजी हौं उत्सुक भएर सबै पुरुषहरूमा थोरै हजुर सर्वगुणधाम भगवान्को भजन गर्दछु, तर मलाई यस कुराको भय छ कि योटा पतिको होदबाजी गर्ने र एकमात्र हजुरका चरणमा सीन हामी दुवै अर्थात् लक्ष्मी र ममा परस्पर जगदा नहोस् ॥२७॥ हे जगदीश ! जगज्जननी कमलती लक्ष्मीमिल मेरो वनमस्य नहोस्, दिनमि न पनि हजुरको सेवाकारी बन्ने शक्ती छ, अरु हजुर हीन जनमा दया गर्नुहुन्छ, त्यसैमिल हीन जनका तुच्छ रम्य पनि बेरै बताँ गरेर सम्झनु हुन्छ । आफ्नो स्वकर्म र मन गर्ने हजुरको लक्ष्मीजीमिल पनि के लिनु-दिनु छ ॥२८॥ अतएव साधुपुरुष मायिक गुणका कारणबाट जलम्भ भएर हजुरको भजन गर्दछु । हे कमल ! हजुरका चरणको स्मरण गर्नुबाहेक साधु पुरुषको कुनै अन्य

चोपमृणोति ते सकृत् ॥ कथं गुणज्ञो विरमेद्विना पशुं श्रीर्यत्प्रवरे गुणसंप्रेच्छया ॥ २६ ॥ अघो भजे त्वाऽखिलपुरुषोत्तमं गुणालयं पद्मकरं लालसः ॥ अप्यावयोरैकपतिस्पृधोः कलिर्न स्यात्कृतत्ववरणैकतानयोः ॥ २७ ॥ जगज्जनन्यां जगदीश वैरासं स्यादेव यत्कर्मणि नः समाहितम् ॥ करोति फल्ग्वप्युरु दीनवत्सलः स्व एव धिषण्येऽभिरतस्य किं तथा ॥ २८ ॥ भजन्त्वथ त्वाभत एव साधवो ह्युदस्य मायागुणविभ्रमोदयम् ॥ भवत्पदानुस्मरणादते सतां निमित्तमन्यद्भगवन्न विद्महे ॥ २९ ॥ मन्ये गिरं ते जगतां विमोहिनीं वरं वृणीष्वेति भजन्तमात्य वत् ॥ वाचा नु तन्त्या यदि ते जनोऽसितः कथं पुनः कर्म करोति मोहितः ॥ ३० ॥ त्वन्माययाऽद्धा जन ईश खिन्तो यदन्वदाशस्त ऋतात्मनोऽबुधः ॥ यथाऽऽचरेद्बालहितं पिता स्वयं तथा त्वमेवार्हसि नः समीहितम् ॥ ३१ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इत्यादिराजेन नुतः स विश्वदृक् तमाह राजन्मायि भक्तिरस्तु ते ॥ दिष्टपेक्षरी धीर्मयि ते कृता यया मायां मदीयां तरति स्म दुस्त्यजाम् ॥ ३२ ॥ तत्त्वं कुरु मयाऽऽदिष्टप्रभक्तः प्रजापते ॥ मदादे- शकरो लोकः सर्वत्राप्नोति शोभनम् ॥ ३३ ॥ मैत्रेय उवाच ॥ इति कैयस्य राजर्षेः प्रतिनन्द्यातवद्भक्तः ॥ पूजितोऽनुगृहीतवैर्न गन्तुं चक्रेऽप्युतो

प्रयोजन व सँते बुझ्न सकिन ॥२९॥ हे कमल ! म हजुरको भजन गर्दछु । हजुरले जो वसित भन्नुभयो—'वर माय' हजुरको त्यस बाणीलाई पनि म जगतलाई मोहित पार्ने भएँको मान्छु । यदि मानिस वेदबाणीरूपिणी होरीले नचाँपिएका गए यो मोहक कर्महरू नै किन गर्दछे ॥३०॥ हे ईश ! मानव रमाभक्तः हजुरको मायाले मोहित रहन्छ । अतः त्यो मूढ आफ्नो प्रिय मा-मालाई छाडेर श्री पुत्रादिको समतामा अलिखन्छ । यसमिलि पिता प्रकृति आफ्नो पुत्रको बन्ध्यात्व गर्दछ, त्यसै गरी हजुर पनि मेरो बन्ध्याकार्य प्रयास गर्नुहुन्छ ॥३१॥ मैत्रेयजी भन्दछन्—महाराज पृथुबाट वसन्ती बन्दिश भएर सबैसाथी भगवान्ले भन्नुभयो—'हे राजन् ! ममा निरन्तर हिस्रो भक्ति बनिरहोस्—यो बढो क्षीमात्मको कुरा छ कि मीमांसे ममा यस प्रकार आफ्नो चित्त लगाइदिएका छौ कि जसले पुरुष बनाप्राप्त मेरो हुस्तर मायालाई पनि नापिदिन्छ ॥ ३२ ॥ अतः हे प्रजापते ! अब तिमी सावधान मनले मेरो आज्ञा पालन गर ! ओ प्राणी मेरो आज्ञाको पालन गर्दछ, त्यसको सर्वत्र भंगल नै भंगल हुन्छ' ॥३३॥ मैत्रेयजी भन्दछन्—हे विदुरजी ! यन प्रकार महाराज पृथुका साथीक वचनको आदर

मर्दे उनीचाट पूजित गेणर मगवान् राजा वृधुमाभि मनुब्रह्म गेणर स्वर्हाचाट जान तया वृधुमया ॥३५॥ चपल देवता, शक्ति, विठ्ठ, मन्त्र, सिद्ध, चारण, नाम, किंकर, अण्णरा मनुष्य पक्षी आदि विविध प्रकारका जीव तथा मगवान् राजा पावर्दे—यां मयै जना वृधुद्वारा भगवद्बुद्धिले बाणी, जन तथा ज्ञान ज्ञाने आदि शिष्टाचारद्वारे मान्यत्वं पूजित भण्ण आपणना स्थानमा कलेर गण ॥३५॥३६॥ विष्णु मगवान् पनि अस्ते—उपाध्यायहक गहित राजर्षि वृधुको पिण चोर्दे आपणन् धाममा गण ॥३७॥ अनि महाराज वृधुले आपना स्वकप देखाएर अन्तर्धान भएका देवताद्वारा पनि देवता भगवत्क मगवान्लाई नमस्कार गेणर आपना नगरको लागि प्रस्थान गरे ॥३८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे मेवाली धामार्गधायो विंशोऽध्यायः ॥२०॥ (राजा वृधुद्वारा प्रजालाई उपदेश दिनु)—मैत्रेयजी मन्दलम्—हे विदुरजी ! महाराज वृधुको आपणनको उपलक्ष्यमा मारा नगर जगातले मांगेथ। माला फूलका माला, रंगी-रंगी वस्त्र, सुगन्धमायौ जालर तथा अन्यन्त सुगन्धित पूवादिले सुकोमल भद्रहेको पिथो ॥२॥ नगरका मयै गाछी, चोक तथा सबूक फाटन र भगवत्क जलले

मतिम् ॥ ३४ ॥ देवर्षिपितृगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगाः ॥ किन्नरा मरमो मर्त्याः स्वगा भृतान्यनेकशः ॥ ३५ ॥ यज्ञेश्वरधिया राज्ञा वाञ्छिताञ्जलि-
भक्तिः ॥ सभाजिता ययुः सर्वे चैकुण्ठानुगतास्ततः ॥ ३६ ॥ भगवानपि राजर्षेः सोपाध्यायस्य आच्युतः ॥ हरन्निव मनोऽमुष्य स्वधाम
प्रत्यपद्यत ॥ ३७ ॥ अदृष्टाय नमस्कृत्य नृपः संदर्शितात्मने ॥ अन्यक्ताय च देवानां देवाय स्वपुरं ययौ ॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे
चतुर्थस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ मैत्रेय उवाच ॥ भौक्तिकैः कुसुमसम्भिर्दुक्कलैः स्वर्गतोरणैः ॥ महासुरभिभिर्धूर्मेण्डितं तत्र तत्र वै ॥ १ ॥
चन्दनागुस्तोयाद्ररण्याचलरमार्गवत् ॥ पुष्पाक्षतफलैस्तोभमैलजिरचिभिरचितम् ॥ २ ॥ सवृन्दैः कदलीस्तम्भैः पूगपोतैः परिष्कृतम् ॥ तरुपल्लवमा-
लाभिः सर्वतः समलंकृतम् ॥ ३ ॥ प्रजास्तं दीपबलिभिः समृत्तारोपमंगलैः ॥ अभीयुर्मष्टकन्याश्च मृष्टकुण्डलमण्डिताः ॥ ४ ॥ शंखदुन्दुभिर्घोषेण
ब्रह्मघोषेण चर्त्तज्वाल् ॥ विवेश भवनं वीरः स्तूयमानो गतस्मयः ॥ ५ ॥ पूजितैः पूजयामास तत्र तत्र महायशः ॥ पौराजानपदास्तामिता
न्प्रीतः प्रियवरप्रदः ॥ ६ ॥ स एवमादीन्यनवद्यचेष्टितः कर्माणि भूयान् महात्महततमः ॥ कुर्वन् शशासावनिमण्डलं यशः स्वीतं निधायारुहं
परं पदम् ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ तदादिराजस्य यशो विजृम्भितं गुणैरशोकैर्गुणवत्सभाजितम् ॥ क्षत्ता महाभागवतः सदस्यते कौतारविं प्राह गुणत-

सिञ्चित भिय । मारा नगर जहाँ-जहाँ राखिएका फूल, जख्ता, फल, जीवा अंधुर, लावा र बर्षा आदिले पूजित भिए ॥ २ ॥ त्यो ठाउँ-ठाउँमा राखेका फूल-फलपुष्प केराका साँवा र सुपारीका हल्ले तान्दै राजा सागिरहेचे र चारैतिर आप आदि वृधुका कोमल पल्लवले बनाएका जालरले अनेक छिए ॥ ३ ॥ महाराज वृधु नगरमा आउनामाथ बनी, उपहार तथा अनेक बरिका मङ्गलमयी सामग्री लिएका ब्रजा र मनोहर कुन्धलले घोषायमान कर्णले हुने सुन्दर बन्ध्याहक उनको सामुन्ने आए ॥ ४ ॥ मर्दविहीन वीरवर राजा वृधु बन्दीजनबाट स्तुति-गान सुन्नामाथ शङ्ख दुन्दुभि आदि माङ्गलिक वाद्यहरूको ध्वनि, आदिजडादिबो वेदपापका सार्थ महत्त्वा पढे ॥ ५ ॥ बहोमा ठाउँ-ठाउँमा पुरवासी र देखवासीहरूद्वारा पूजित हुँदै परम यशस्वी वृधुले निजलाई हल्ले सन्तानाले अभिलषित र दिष्ट प्रशन्न पारे ॥ ६ ॥ बबिच कर्म र महत्त्व भन्दा पनि महान् महाराज वृधुले बढी बढी अनेक काम गर्दै यस भूमण्डलको

शस्त्रेण शरै र अन्येना आपनो पवित्र यष्ट स्थापित शरै परमपद्मार्थे भव ॥ ७ ॥ यष्टो मन्दलम्-हे साधुवर श्रोतः । परमपद्मार्थे विदुरो राजा पृथुका समस्त गुणले पुत्रः, गुणवान् व्यक्तित्वद्वारा प्रशंसित तथा विशाल यष्टो वर्णनं गर्ने मर्यादा औपचारिकी सत्कार गर्दै मन्दलम्-॥ ८ ॥ विदुरकोले भने-ब्राह्मणहरू ज्ञान अभिषिक्त हुँदा राजा पृथुले उनै देवदाहकमित दर्शन भेटेको गाममा पाएका थिए र पाशुरामा वैष्णव-नेत्र घातक तीव्रत पृथ्वीलाई दुईका थिए ॥९॥ जसरी त्यो पृथ्वी-दीननरूपी पराक्रमको उल्लिख भागले तथै राजा तथा लोकपाल सहित सर्वे लोक इच्छानुसार जीवन धारण गर्दछन्, ती महाराज पृथुका कीर्ति यस्ता कुन बाटो पुर्या छ, जो सुन्दै न । अतः तथै तिनका पवित्र कर्महरूको अङ्क बस् वर्णन गर्नुहस् ॥१०॥ मैत्रेयले भने-महाराज पृथु यज्ञा-यज्ञनाको मध्यवर्ती (अक्षवर्ती) देखमा बसेर आफ्नो पवित्र कर्महरू समयदण्ड गर्ने कामनाले प्रारम्भिक प्राप्त अनेक योगहरू मार्गनाले ॥११॥ ब्राह्मण-वंश तथा विष्णु भगवान् जसका कुलदेव थिए, ती मनुष्य बाहेक तत्तै त्रिपका गोरु निम्नस्थका राज्य गर्थे ॥ १२ ॥ हे साधुजनमा भेट । एक समयको कुरा हो-महाराज पृथुले बाँटा महामयको दीक्षा लिए । त्यस मौकामा त्यहाँ देवता, ब्रह्मन् तथा राजगिरिको परे जसो समामम भयो ॥ १३ ॥ त्यस समामा पूजनीय अभ्यागतहरूको

मर्चयन् ॥ ८ ॥ विदुर उवाच ॥ सांऽभिषिक्तः पृथुर्विप्रेर्लब्धारोपसुरार्हणः ॥ विभ्रस्त वैष्णवं तेजो बाह्योर्ध्वा दुहोद् गाम् ॥ ९ ॥ को न्वस्य कीर्तिं न शृणोत्यभिज्ञो यद्विक्रमोच्छिष्टमरोपभूपाः ॥ लोकाः सपाला उपजीवन्ति काममद्यापि तन्मे वद कर्म शुद्धम् ॥१०॥ मैत्रेय उवाच ॥ गंगायमुनयोर्नद्योरन्तरा क्षेत्रमवसन् ॥ आरब्धानेव बुभुजे योगान्पुण्यजिह्वाभया ॥ ११ ॥ सर्वत्रास्त्वलितदेशः सप्तदीपिकण्डपृक् ॥ अन्यत्र ब्राह्मणकुलादन्यत्राच्युत-गोत्रतः ॥१२॥ एकादसीन्सहस्रतदीक्षा तत्र दिवौकसा ॥ ममाजो ब्रह्मर्षीणां च राजर्षीणां च सत्तम ॥१३॥ तस्मिन्नर्हत्सु सर्वेषु स्वर्चतेषु यथाहृतः ॥ उल्लिखितः मद्मो मध्ये ताराणामुद्वरादिव ॥ १४ ॥ प्रांशु पीनायतमुजे गौरः कञ्जरक्षेणः ॥ मुनासः सुमुखः मौम्यः पीनासः सुद्विजस्मितः ॥१५॥ व्यूढवक्षः वृहच्छ्रोणिर्वलिक्वदलोदरः ॥ आवर्तनाभिरोजस्यी काशनोरुदग्रपात् ॥ १६ ॥ मूढमवकाशितस्निग्धमूर्धजः कन्धुकन्धरः ॥ महाधने दुकूलधने परिधायोपनीय च ॥ १७ ॥ व्यजितारोष्मात्रश्रीनियमं न्यस्तभूषणः ॥ कृष्णाजिनधरः श्रीमान्कुरापाणिः कुतोचितः ॥ १८ ॥ शिशि-

समुचित सत्कार गर्नका लागि महाराज पृथु त्यस समामा ताराणका मध्यमा उदित चन्द्रमाको समान उठेर टिप्न उभिए ॥ १४ ॥ तिनको शरीर अर्को र बाहु स्थूल, विशाल थिए, उनको शरीरको रङ्ग सुवर्ण हो र नेत्र कमल समान करुण रङ्गका एवं विशाल थिए । तिनको नासिका सलक परेको र मुख मनोहर थियो, अतिशय सौम्य स्वरूप, अग्लो केश र राम्रा मनोहर दाँत टम्म मिलेर थिए ॥१५॥ विशाल वक्षस्थल र पटिवरदेव स्थूल थियो, उदर त्रिवली रेखाते सुन्दर देखिन्थ्यो । तिनको नाभि क्षमरी जै गहरो थियो । तिमा सुवर्ण सट्ट छ टल्कन्थे । खुट्टाका अग्रभाग (पंजा) ठण्ठ थिए ॥१६॥ तिनका कण्ड वक्षम, वदारिका, काला-काठा र काना थिए । तिनको शीशा (पाँटी) शङ्ख जै राम्रो थियो र ती हुँदा बहुमूल्य पद्महरू जै बाँटा लगाएका र अर्को बाँडेका थिए ॥१७॥ यष्टको दीक्षा लिएका हुनाले तिनको आफ्नो शरीरबाट गर्दै अपूर्ण छिरेर अलग्ग राखिदिएका थिए तापनि तिनको देहको अङ्कन, जो न्यूनता भएको थिएन । तिनले शरीरमा कृष्ण-भूषणम समानका थिए र हात्मा कुशको मुठो थियो । यनरी सर्वे उचित कार्यहरू गर्ने भएता राजा पृथु श्रीमन्मय देखिन्-